

คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน

**COMMUNITY LEADERS' S DISIRABLE CHARACTERISTICS FOR
PEACE IN THAI SOCIETY**

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Community Leaders' s Desirable Characteristics for Peace in Thai Society

Mrs. Nipaporn Pansawat

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Peace Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน” เป็นส่วนหนึ่งของ การศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

(พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.)

(ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์)

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

(ศ. (พิเศษ) ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

(พระมหาดวงเด่น จิตยาโณ, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ประธานกรรมการ

ศ. (พิเศษ) ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ กรรมการ

พระมหาดวงเด่น จิตยาโณ, ดร. กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางนิภาพร ปานสวัสดิ์)

ชื่อคุณนิพนธ์ : คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์สังคมไทย
ปัจจุบัน

ผู้วิจัย : นางนิภาพร ปานสวัสดิ์

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สันติศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์

- : พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ป.ธ. ๖,
พธ.บ.(ปรัชญา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- : ศ. (พิเศษ) ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ป.ธ.๙, พธ.บ. (ครุศาสตร์),
อ.ม. (บาลี-สันสกฤต), Ph.D. (Philosophy)
- : พระมหาดวงเด่น จิตฺตาโณ, ดร., ป.ธ.๔, ศน.บ. (ศึกษาศาสตร์),
พธ.ม. (ปรัชญา), พธ.ด. (ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

คุณนิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์ ๑) เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ๒) เพื่อศึกษาคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อนำเสนอคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน กลุ่มตัวอย่างในการทำวิจัย มี ๒ กลุ่ม รวม ๒๔ ท่าน ประกอบด้วยกลุ่มผู้นำในสังคมไทยจำนวน ๑๒ ท่านและกลุ่มผู้นำชุมชน ๒ ชุมชน จำนวน ๑๒ ท่าน นำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนา ตรวจสอบและยืนยันองค์ความรู้ด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ(Focus group Discussion) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๖ ท่าน ผลการวิจัยพบว่า

๑) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำที่ฝึกฝนทางธรรมและผู้นำชุมชนที่มุ่งสร้างสันติภาพ ๒ ชุมชน รวมถึงศึกษาคุณลักษณะของนักสันติภาพพบว่าคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีการสร้างแรงจูงใจและปลูกจิตสำนึกเชิงจริยธรรม และมุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลส

๒) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ควรมีวิธีการพัฒนาทั้งภายในตนและภายนอกตนอย่างเป็นขั้นตอนเริ่มจากภายนอกตนไปสู่ภายในตนเองด้วยการศึกษาหลักไตรสิกขา คือ ศีล ๕ สมาธิ ปัญญาด้วยการพัฒนาคุณลักษณะ ๓ ด้าน คือ ๑) ศีลภาพ ๒) จิตภาพ และ ๓) ปัญญาภาพ

๓) นำเสนอคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบันตามกรอบคุณลักษณะ ๔ ด้าน คือ ๑) บุคลิกดี ประกอบด้วย การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ วางตัวเหมาะสมกับกาลเทศะ ยิ้มแย้ม แจ่มใส กิริยาสุภาพ แต่งกายสะอาด เรียบร้อย ๒) พฤติกรรมดี ประกอบด้วย ผู้นำมีศีล ๕ ครบทุกข้อ ความมีวินัย สัจจะวาจา มีสัมมาอาชีวะ ๓) จิตใจดี ประกอบด้วย มีเมตตา กรุณา มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ควบคุมอารมณ์ได้ คุณธรรม จริยธรรม และ ๔) ปัญญาดี ประกอบด้วย รู้แจ้งทันโลก ปรับตัวเก่ง กล้าหาญ อดทน สันโดษ

Dissertation Title : Community Leader's Desirable Characteristics for Peace in Thai Society

Researcher : Mrs. Nipaporn Pansawat

Degree : Doctor of Philosophy Peace Studies

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Hunsa Dhammhaso, Assoc. Prof. Dr. Pali VI,
B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phramaha Duangden Thitañño, Dr., Pali IV,
B.A. (Education), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
Prof., LT.,

: Dr. Banjob Bannaruji, Pali IX, B.A. (Education),
M.A. (Pali-Sanskrit), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : March 18, 2019

Abstract

This dissertation has a purpose. 1) to analyze the characteristics of community leaders for desirable peace 2) To study the characteristics of community leaders for peace in Theravada Buddhism and 3) to present the characteristics of community leaders for peace in today's Thai society at present In doing research, a total 2 groups of 24 groups, totaling 24 images / person, consisting of 12 leaders in Thai society You and the community leaders of 2 communities, totaling 12 people, present the descriptive information. Examine and confirm knowledge with focus group by 6 experts

The research found that

1) Characteristics of community leaders for desirable peace From in-depth interviews with religious leaders and community leaders aimed at creating 2 communities. ncluding studying the characteristics of peace Found that the characteristics of community leaders for desirable peace and Must be a visionary Motivating and cultivating ethical consciousness And aim to develop oneself to get rid of passion.

2) Characteristics of community leaders for peace in Theravada Buddhism found that there should be a step-by-step approach to both internal and external development. Start from outside to go to within yourself by studying the threefold principles.

3) presenting the characteristics of community leaders for desirable peace in the present Thai society According to the 4 feature framework. Is 1) a good personality consisting of a healthy body. Posing suitable for the temperate Be cheerful, polite and Clean dress 2) Good behavior consists of Leaders have all 5 precepts, all with discipline, truth, and career. Discipline, Truth, Word, Career. 3) Good mind consists of Benevolent, determined, committed to work Emotional control, morality and ethics. And 4) good intelligence, consisting of enlightenment, up to date, adaptation, goodness, courage, patience, solitude.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขุณินพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยความเมตตาและความอนุเคราะห์จากหลายท่าน ขอกราบ
 ขอบพระคุณ พระราชปรียัติโกวิ, ศ.ดร. อธิการบดี, พระราชวรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร,
 พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการ
 สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระเมธาวิณัยรส, รศ.ดร. ประธานสอบป้องกันดุขุณินพนธ์ โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งอาจารย์ที่ปรึกษาดุขุณินพนธ์คือ พระอาจารย์พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. พระมหา
 ดวงเด่น จิตญาโณ, ดร.และผศ.ร.ท.ดร.บรรณจบ บรรณรุจิ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ได้เสียสละ
 เวลาช่วยให้คำปรึกษาและแนะนำแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ นับตั้งแต่เริ่มทำการวิจัยจนแล้วเสร็จ ที่ได้
 ให้ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลเชิงลึกแนวทางการพัฒนา เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ และยังเป็นผู้
 จุดประกายแนวคิดของผู้วิจัยให้สนใจในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นับเป็นกุศลยิ่ง
 ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่สอนอยู่ในหลักสูตรสาขาสันติศึกษาและ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย วังน้อย ที่ได้ช่วยให้คำปรึกษาและข้อวิจารณ์อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุง
 ประเด็นในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณท่าน ดร.ชันทอง วัฒนประดิษฐ์, ดร.อำนาจ บัวศิริ, ดร.พูนสุข
 มาศรีงสรรค์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา, ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้คำแนะนำที่เป็น
 ประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จด้วยดี

ท้ายที่สุด ขอกราบขอบพระคุณ ผศ.ดร.सानุ มหัทธนาดุลย์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธ
 ศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้คำแนะนำที่เป็น
 ประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จด้วยดี

คุณงามความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้กับผู้มีพระคุณทุกๆ ท่านโดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง บิดา มารดา ครู อาจารย์ และเพื่อนๆ ที่เป็นกำลังใจสนับสนุนในทุกๆ เรื่อง ที่ได้ประสิทธิ์
 ประสาทวิชา และที่ร่วมกันสรรค์สร้างงานวิจัยฉบับนี้ให้แก่ผู้วิจัยจนประสบผลสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี
 ทุกประการ

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์

๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๑
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๑
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๑
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑
๑.๘ กรอบแนวคิดกระบวนการวิจัย	๑
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑
บทที่ ๒ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์	๑
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของผู้นำ	๑
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำชุมชน	๑
๒.๓ บริบท สภาพปัญหาและคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ	๑
๒.๔ หลักการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองวิธีการสร้างสันติภาพตนเอง	๑
และชุมชน	๑
๒.๕ การวิเคราะห์สภาพปัญหาคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ	๑
๒.๖ ตัวแบบของผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์: ศึกษาจากผู้นำชุมชนบ้านท่าคอยนาง	๑
และตำบลแพรกหนามแดง	๑
๒.๗ คุณลักษณะผู้นำชุมชนแพรกหนามแดง อำเภอ อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม	๑
บทที่ ๓ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑
๓.๑ ความหมายแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา	๑
๓.๒ ความหมายและความเป็นมาของหลักไตรสิกขา	๑
๓.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา	๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ การดำเนินชีวิตและการพัฒนาด้านคุณลักษณะและหลักธรรมของผู้นำตารางที่ เปรียบเทียบวิธีการระงับข้อพิพาท	๓๔

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย ๒๐
ภาพที่ ๑.๒	กรอบแนวคิดการนำลักษณะที่พึงประสงค์ไปใช้ไปใช้ ๒๐
ภาพที่ ๓.๑	แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักไตรสิกขา ๔๔
ภาพที่ ๓.๒	แสดงผังประเภทของไตรสิกขาโดยนำเนื้อหาธรรมคัมภีร์ ๘ มาอธิบาย ๔๕
ภาพที่ ๔.๑	คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ๑๐๖
ภาพที่ ๔.๒	คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากเอกสารและงานวิจัย ๑๐๗
ภาพที่ ๔.๓	คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากชุมชนต้นแบบ ๑๐๘
ภาพที่ ๔.๔	คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากสัมภาษณ์ ๑๐๙
ภาพที่ ๔.๕	คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ๑๑๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ใช้การอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้า ๙๗.

พระวินัยปิฎก

วิ.ป.   (ไทย)   =   วินยปิฎก   ปริวารวรรค   (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.เตรสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เตรสกนิบาต	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตุตติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สัตตตินิบาต	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา		(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐีสัมภิตามรรค		(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส		(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต		(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน		(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค		(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค			(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์		(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์		(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต		(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต		(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต		(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โดยธรรมชาติทุกสังคมย่อมมีผู้นำเพราะสังคม คือ การที่ผู้คนมาอยู่รวมกันอย่างน้อยสองคน และมีความสัมพันธ์ หรือ การกระทำตอบโต้กันทั้งทางตรง และทางอ้อมตามตำแหน่งหรือบทบาทหน้าที่ของตน ภายใต้บรรทัดฐาน กฎหมาย หรือระเบียบประเพณีที่เป็นตัวกำหนดกรอบกติกาและบทบาทที่เหมาะสม^๑ และการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องประกอบด้วยผู้นำ (Leader) และผู้ที่เป็นผู้ตาม (Follower) ไม่ว่าจะเป็นชุมชนระดับใด หรือ ระเบียบประเพณีเช่นไรผู้นำจะเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมาย หรือ ได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นหัวหน้า ผู้ตัดสินใจ หรือผู้บริหาร^๒ นักวิชาการตะวันตกให้ความเห็นเรื่องทักษะและภาวะผู้นำว่า ผู้นำต้องมีความสามารถในการสร้างแรงจูงใจ และความมั่นใจ ตลอดจนสนับสนุนให้ผู้ตามทำงานได้ดีขึ้นเพื่อเป้าหมายสูงสุดขององค์กร^๓ และในยุคนี้ ที่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ย่อมมีผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันของผู้นำ และผู้ตาม หรือ แม้แต่ในสถานะเดียวกันในสังคม ถ้าผู้นำขาดความรู้ความสามารถและขาดจิตสำนึกการเป็นผู้นำที่ดี ก็จะทำให้เกิดผลเสียอย่างมากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ผู้นำชุมชนที่เป็นรากฐานทางสังคมและถูกคาดหวังว่า จะเป็นผู้ที่สามารถนำพาให้ชุมชนเจริญ และสงบสุข คนในชุมชนมีความปลอดภัยเป็นที่พึงพิงได้ จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพผู้นำในทุกมิติอย่างเป็นรูปธรรมทั้งร่างกาย จิตใจ และทางด้านสติปัญญาความรู้ ความสามารถ และเพียบพร้อมทั้งด้าน “คุณธรรม” และ “ความรู้” เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างระมัดระวังด้วยจิตสำนึกด้านศีลธรรมอย่างมีเหตุผล

ในสถานการณ์ของไทย ทั้งภาครัฐและเอกชนมีโครงการพัฒนาบทบาทของผู้นำชุมชนสาขาต่างๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานทั้งโดยตำแหน่งหน้าที่ หรือ การเป็นอาสาสมัครด้วยจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือชุมชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เกิดความสงบสันติแก่ประชาชน โดยเฉพาะชุมชนที่มุ่งพัฒนาให้เป็นชุมชนสันติภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากมีการตื่นตัวในการพัฒนาภาวะผู้นำโดยเฉพาะด้านความรู้ ความสามารถ ความมีคุณธรรมเพื่อให้สังคมไทยก้าวทันต่อความเจริญ ของยุคของการเปลี่ยนแปลงทั้ง

---

^๑ พัทยา สายหู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๗.

^๒ Ralph M. Stogdill, *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*, (New York: Free Press, 1974), pp. 110-115.

^๓ Dubrin J. Andrew, *Leadership, Research Findings, Practice, and Skills*, 7th Edition (OH: South-Western/Cengage, 2010), p. 2.

ด้านวัตถุและสภาพสังคม รัฐบาลจึงได้มีนโยบายในการสร้างความมั่นคง และเข้มแข็งเห็นได้จาก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐ - ๒๕๖๔) ได้กำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางการพัฒนาประเทศในระยะ ๕ ปี ซึ่งจะเป็นแผนที่มีความสำคัญในการ วางรากฐานเพื่อความมั่นคงของชาติด้วยการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมที่มีความสุขสงบ สอดคล้องตาม ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่เป็นกรอบการพัฒนาประเทศไทยในระยะยาว ภาครัฐ และเอกชนจึงให้ ความสำคัญกับผู้นำชุมชนที่ถือว่าเป็นผู้มีบทบาท และเป็นฐานรากสำคัญในการพัฒนาด้านต่างๆ การ พัฒนาผู้นำนี้สอดคล้องกับพระราชดำรัส และบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิ พลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ที่ได้พระราชทานในโอกาสต่างๆอย่างต่อเนื่องโดยมีพระราชประสงค์ที่จะ ส่งเสริมให้คนไทยมีค่านิยมและคุณธรรมที่ดีและยั่งยืนด้วยการกระตุ้นให้คิดและค้นหาด้วยการใช้ ปัญญา

สภาพปัญหาสังคมไทยสาเหตุหนึ่งมาจากการรับวัฒนธรรม จากต่างชาติเข้ามามากเกินไป ได้ อิทธิพลของระบบทุนนิยม มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และ กระจายความเจริญสู่ชนบท ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมบางอย่างที่เป็นผลต่อความคิด ความเชื่อ ซึ่งแต่เดิมสังคมไทยมีวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาในการอยู่ ร่วมกันตามแนวคิดแบบธรรมราชาคือพ่อปกครองลูก ในปัจจุบันมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีการใช้อำนาจผ่านอำนาจอธิปไตยในการดูแลความสงบสุขของ ประชาชน ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๗๕ คนไทยซึ่งมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคล (Individual) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) แม้จะบอกว่ามีความเข้าใจในกฎระเบียบ กติกา และบรรทัดฐานทางสังคมเป็นอย่างดี แต่มักละเมิดและไม่ชอบการผูกพันในระยะยาว จึงเกิดปัญหาด้านศีลธรรมของคนไทยโดยมีการละเมิด ศีล ๕ มากขึ้น^๔ เป็นสาเหตุให้ขาดพลังทางสังคมในการขับเคลื่อน และก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ในหลายมิติ เช่น มิติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง แม้แต่ทางด้านศาสนา ทำให้ขาดความไว้วางใจซึ่ง กันและกันประกอบกับความไม่สมดุลของโครงสร้างทางสังคมจากการเป็นสังคมเมือง และปัญหา สิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อวิถีการประกอบอาชีพ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และปัญหาจากกระแส โลกาภิวัตน์ ที่เป็นปัจจัยเสี่ยงของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบัน อาทิ การหย่าร้างหรือครอบครัว แตกแยก การอพยพถิ่นฐานเข้าสู่เมืองใหญ่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาด้านการ ทุจริตและการทำกินที่มีการขัดแย้งในหลายพื้นที่ ปัญหาเด็ก และเยาวชนที่มีพฤติกรรมด้านการใช้ ความรุนแรงที่รุนแรงมากขึ้นจากสื่อต่างๆที่มีให้เห็น ปัจจุบันในสังคมไทยยังมีปัญหาความขัดแย้งทาง การเมืองจากความเห็นที่ไม่สอดคล้องกันในเรื่องของผู้ผู้นำ จนนำมาซึ่งความขัดแย้งของคนในชาติเกิด ความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนโอกาสในการสร้างความเชื่อมั่นทางด้าน การเมือง และเศรษฐกิจจากนานาประเทศอย่างประเมินค่ามิได้ เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของสังคมไทย จะพบว่าสังคมไทยเป็นโครงสร้างแบบหลวมที่มีลักษณะสำคัญที่เปิดโอกาสให้บุคคลเลือกตัดสินใจ

^๔ ชันทอง วัฒนะประดิษฐ์, “กระบวนการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ สำหรับผู้นำ”, **หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

กระทำการที่แตกต่างกันภายใต้สถานการณ์เดียวกัน โดยถือเป็นเรื่องถูกต้องไม่ถูกบิบบังคับทางธรรมเนียมประเพณี

ในปัจจุบันมีนโยบายสาธารณะที่เร่งสร้างสังคมที่มีคุณภาพโดยการขจัดอุปสรรคต่างๆที่เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ตลอดจนการวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในระยะยาว ครอบคลุมถึงการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้วยการสร้างความมั่นคง มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ สอดคล้องกับการปฏิรูปประเทศที่มุ่งสู่ความ “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ในอนาคต^๕ โดยเน้นให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” สร้างความมั่นคงของชาติ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จึงมุ่งพัฒนาคนทุกวัยให้เป็น คนดี คนเก่งหากว่าจะมีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น การพัฒนาผู้นำชุมชนต้องเริ่มจาก การแสวงหาวิธีการพัฒนาด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพด้วยหลักธรรมเชิงพุทธที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งภายในและภายนอกตน เพื่อเกิดสติปัญญารู้ทันกิเลสตนเอง ทันท่วงทีโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน ผู้นำจึงจะสามารถทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และการปกครอง และเพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นผู้นำและการสร้างสันติภาพของชุมชน จึงต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะที่ดี เช่น ด้านบุคลิกลักษณะ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญาเป็นต้น เพื่อสามารถปรับตัว และแก้ไขปัญหาของตนเอง เพื่อออกไปช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมด้วยรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพเชิงพุทธ เพื่อเป็นต้นแบบชุมชนเพื่อสันติภาพ และเกิดการเรียนรู้เรื่องราวของผู้นำ ตั้งแต่ในระดับ ครอบครัว ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของพระพุทธศาสนาพุทธศาสนิกชนคน มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ คือข้อใด ๕ ประการได้แก่ ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) เว้นจากการลักทรัพย์ ๓) เว้นจากการประพฤติดินในกาม ๔) เว้นจากการประพฤติผิด ๕) เว้นจากการดื่มสุราอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ดังนั้น ผู้นำ หรือ ผู้นำในการบริหารจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จสิ่งที่ไม่ได้ก็คือ ความฉลาดหลักแหลม (Superior Intelligence) ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจึงมีคุณลักษณะสำคัญคือ ความฉลาด รอบคอบ มีสติปัญญาดี, วุฒิภาวะทางอารมณ์ (Emotional Maturity)^๖ และมีตัวอย่างเช่น คำสอนที่พูดถึงลักษณะของผู้นำ ดังที่ปรากฏอยู่ใน ทุติยาปนิทตสูตรว่า ผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้ คือ ๑) จักขุมา คือเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลมองสภาพเหตุการณ์ออกและจะวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้อย่างไร ๒) วิธูโร คือ เป็นผู้ชำนาญในงานรู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ ๓) นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น แสดงให้เห็นว่าการเป็นผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือ มีเหตุมีผล และกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคล และเหตุการณ์ออกเป็นอย่างไรซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครองเข้าใจบุคคล หรือ ผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี และทำให้มีผู้สนับสนุน

^๕ ชุมชนคนท้องถิ่น, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.thailocalmeet.com/index.php?topic=63668.0> [๒ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^๖ วิเชียร วิทย์อุดม, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธีระฟิล์มและโซเท็ก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖๕ - ๒๗๐.

มากขึ้น นอกจากนี้ผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมจะต้องวางตัวในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด ดังเช่นพระพุทธองค์ได้แสดงถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำ หรือ ผู้บริหารไว้ว่า ๑) วิยัตโต เป็นผู้ไม่มีปัญหา ๒) วินีโต เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี ๓) วิสารโท เป็นผู้แก้แกล้ง ๔) พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้มีการศึกษามาก ๕) ธัมมานุธัมมปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรมรักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกที่ควรที่กล่าวมาเพียงสะท้อนให้เห็นหลักการทางพระพุทธศาสนาบางส่วน

ตัวอย่างดังที่กล่าวมาแล้วผู้นำทุกระดับสามารถปรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อมุ่งมั่นในการใช้สติ ปัญญาในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะที่ดี มีสติปัญญา และได้รับความศรัทธาและไว้วางใจ จนสามารถทำงานแบบมีส่วนร่วม หรือทำงานเป็นทีม และสร้างเครือข่ายขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเป็นชุมชนอุดมสุขด้านสันติภาพอย่างยั่งยืน ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับผู้นำ และคุณสมบัติของผู้นำ โดยมองว่าผู้นำเป็นผู้ที่สามารถนำพาสังคมไปสู่ความสุขด้วยการมุ่งพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หรือ นำพาไปสู่ความทุกข์ หรือ ปัญหา หากขาดการพัฒนาตนเองขาดความรู้ ขาดคุณธรรมในการเป็นผู้นำที่ดี ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอนตามที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก อัมมิกสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายได้บัญญัติไว้ว่า “ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนอกนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วยหากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองทั้งปวงก็ย่อมอยู่เป็นสุข”^๗

จากสภาพปัญหาและหลักการดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพปัญหาและคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพเพื่อค้นหารูปแบบใหม่ที่ใช้เป็นแนวทางในการเป็นกรอบแนวทางคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยอาศัยหลักธรรมเชิงพุทธในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาด้านคุณลักษณะของผู้นำ ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำตามทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นทฤษฎีหลัก และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คัมภีร์ ตำราวิชาการต่างๆที่กล่าวถึงคุณลักษณะความเป็นผู้นำ เพื่อได้รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อทุกชุมชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้จริง หรือเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองให้เกิดความสุขและมุ่งมั่นในการพัฒนาต่อเพื่อเข้าถึงปัญญา เพื่อสามารถทำงานเป็นกลุ่มแบบการมีส่วนร่วมเพื่องานบรรลุเป้าหมายสูงสุด และเพื่อขับเคลื่อนการแก้ปัญหาประเทศในทุกมิติให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการพัฒนาประเทศไทยให้มีความสงบสุข พลเมืองมีชีวิตที่สมดุลมีคุณภาพ มีสันติภาพ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ชุมชนจนขยายกว้างไปสู่ระดับสังคมไทย ที่เป็นผลจากการพัฒนาคุณลักษณะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงเป็นประโยชน์สามารถใช้เป็นบรรทัดฐานในการเลือกผู้นำได้เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

^๗ อัง.จตุกก (บาลี) ๒๑/๗๐/๘๘-๘๙, อัง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ สภาพปัญหาและคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์มีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๒ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบันควรมีองค์ประกอบอะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) ศึกษาวิเคราะห์ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษา แนวคิด ทฤษฎีเรื่องคุณลักษณะผู้นำ ภาวะผู้นำ คุณลักษณะผู้นำชุมชนและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสันติภาพ และเพื่อให้เข้าใจเพิ่มขึ้นจึงทำการศึกษาแนวทางการสร้างสันติภาพของผู้นำด้านสันติภาพโลกทั้งทางตะวันตกและตะวันออกจำนวน ๔ ท่าน คือ ๑) มหาตมะ คานธี ๒) นางองซาน ซูจี ๓) เนลสัน แมนเดลา ๔) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ตลอดจนวรรณกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

๒) ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ รวม ๓ หลัก ๔ ด้าน ประกอบด้วย ไตรสิกขา คือ ๑) ศีล ๒) สมาธิ ๓) ปัญญา แบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านบุคลิกภาพ ๒) ด้านพฤติกรรม ๓) จิตภาพ ๔) ปัญญาภาพ ร่วมกับการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูล แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และ ตั้งประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูลการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการวิจัย

๓) ศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาด้านคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทย เน้นการเก็บข้อมูลปฐมภูมิเป็นหลัก มีการสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลครั้งที่ ๑ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ผู้นำในสังคมไทย จำนวน ๑๒ รูป/ท่าน เพื่อได้ทัศนะเกี่ยวกับสภาพปัญหาและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ รวมถึงหลักธรรมในการดำเนินชีวิตของผู้นำ และในการเก็บข้อมูลครั้งที่ ๒ เป็นการเก็บข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อย ผู้นำชุมชน จำนวน ๒ ชุมชน รวม ๑๒ ท่าน

๑.๔.๒ ขอบเขตประชากร

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลผู้นำเป็น ๒ กลุ่มรวม ๒๔ รูป/ท่าน คือ

ก. ผู้นำในสังคมไทย ๑๒ รูป/ท่าน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่

๑. ผู้นำโดยตำแหน่ง หรือ ผู้นำอย่างเป็นทางการ (Positional or Formal Leader) จากการเลือกตั้ง และการแต่งตั้งตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น จังหวัด และระดับประเทศ รวมจำนวนทั้งสิ้น ๓ รูป/ท่าน ได้แก่

๑) ผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหาร จำนวน ๑ ท่าน ได้แก่ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. ตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ผู้บริหารภาคเอกชนจำนวน ๑ ท่าน ได้แก่ คุณณรงค์ชัย ลักษณะโกศล ตำแหน่งกรรมการบริหารบริษัทซิงเกิ้ลประเทศไทยจำกัด (มหาชน)

๓) ผู้นำทางการทหาร จำนวน ๑ ท่าน ได้แก่ พันเอก ดร.อัครเดช ประทีปอุษานนท์
ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสำนักวิทยาการ

๒. ผู้นำโดยชื่อเสียง หรือ โดยการยกย่อง (Reputational or Dominal Leader) หรือ ผู้
ที่ได้รับการคัดเลือกกว่าเป็นบุคคลตัวอย่างในด้านการสร้างสันติภาพในองค์การรัฐ และเอกชน หรือ ใน
ระดับชุมชน ท้องถิ่น หรือ ระดับประเทศ จำนวน ๖ รูป/ท่าน ได้แก่

๑) พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์
นานาชาติ

๒) ดร.ประวิณ จุลภักดี ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ธานี

๓) พันเอกกิตติพงษ์ พุทธิมณี ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒

๔) คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้
ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ

๕) คุณปัญญา โตกทอง ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน

๖) อาจารย์ณรงค์ สังขะโท ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอย
พระยุคลบาท

๓. ผู้นำโดยบทบาทในสังคม / องค์การ / ชุมชน จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

๑) นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์
กองทัพอากาศ

๒) นายแพทย์สุธี อั้นตระกูล ตำแหน่ง รองนายกเทศมนตรีนครพิบูลโลก

๓) พันตำรวจเอกธีระพันธ์ ยางสง่า ตำแหน่ง ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธร จังหวัด
นครปฐม

ข. การสนทนากลุ่มย่อย ผู้นำชุมชน จำนวน ๒ ชุมชน ชุมชนละ ๖ ท่าน รวม ๑๒ ท่าน
ได้แก่

๑. ชุมชนบ้านท่าคอยนาง จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ ผู้นำชุมชนและประชาชนของชุมชนมุ่งสร้าง
สันติภาพรวม ๖ ท่าน โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ ได้แก่

๑) นายชล กาลเกษ ตำแหน่ง กำนันตำบลสวาย

๒) นางมาลินี ฉิมพาลี ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง

๓) นายประสาร ใจสว่าง ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง

๔) นายมานิตย์ บุรณะ ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง

๕) นายสุริยงค์ ชูโส ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง

๖) นางวันเพ็ญ เรืองรอง ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง

๒. ชุมชนแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่

๑) นายปัญญา โตกทอง ตำแหน่ง ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน

๒) นายสมบุญณ์ แดงอรุณ ตำแหน่ง ประธานศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแพรกหนามแดง

๓) นายประทีป เข้มกำเนิด ตำแหน่ง กรรมการภาครัฐและเอกชนแก้ปัญหาหนี้ (LMC)

๔) นายสมศมศักดิ์ รั้วทอง ตำแหน่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์ประมง

๕) นางหวิณ กลิ่นหอม ตำแหน่ง อดีตกำนัน/กลุ่มผู้นำในตำบลประเทวน

๖) นายเอนก สวัสดิ์ดี ตำแหน่ง เลขาธิการกลุ่มเพาะเลี้ยง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่งานวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดค่านิยามคุณลักษณะที่จะศึกษาคือชุมชนสันติภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำและประชาชนในชุมชนที่ใช้อ้างอิงในงานวิจัยรวม ๒ กลุ่ม คือ ๑) กลุ่มผู้นำในสังคมไทยของพื้นที่กรุงเทพ และปริมณฑลหรือพื้นที่ทำงานและที่อยู่อาศัยของผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก ชัยนาท พระนครศรีอยุธยา สมุทรสงคราม นครราชสีมา และสุราษฎร์ธานี และการสนทนากลุ่มย่อยของพื้นที่ในขอบเขตงานวิจัย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีผลงานโครงการเพื่อมุ่งสู่ชุมชนสันติภาพประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ๒ ชุมชน คือ ๑.ชุมชนบ้านท่าคอยนาง จังหวัดศรีสะเกษ ๒.ชุมชนแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งทั้ง ๒ ชุมชน เป็นชุมชนที่ผู้วิจัยได้เคยลงไปศึกษาดูงานมีการลงพื้นที่เพื่อสำรวจชุมชน การวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชน บทบาทของผู้นำชุมชน และบางชุมชนได้มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ มาก่อน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ระหว่างเดือน สิงหาคม ๒๕๖๐ ถึงเดือน มีนาคม ๒๕๖๒ รวมระยะเวลา ๑ ปี ๗ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ คุณลักษณะ หมายถึง บุคลิกลักษณะ หรือ พฤติกรรมของผู้นำชุมชนที่แสดงออกถึงการกระทำที่มีคุณธรรม จริยธรรม ที่มุ่งมั่นในการพัฒนาปัญญาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อไปช่วยแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชน เพื่อมุ่งเน้นการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในชุมชน

๑.๕.๒ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ หมายถึง คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพเชิงพุทธ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่เป็นผลจากการพัฒนารูปแบบด้านคุณลักษณะเพื่อให้เหมาะสมกับสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๕.๓ ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้นำชุมชน ๒ แห่งในขอบเขตงานวิจัยนี้ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากชุมชน หรือ เป็นผู้นำโดยบทบาทเช่นผู้ทรงคุณวุฒิ กรรมการ อาสาสมัคร ผู้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ หรือจากการเลือกตั้ง แต่งตั้งมีบทบาทหน้าที่กำกับ โดยมีหน้าที่สำคัญในการสนับสนุน ช่วยเหลือ ผลักดันให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

๑.๕.๔ สันติภาพ หมายถึง สภาวะ๒ ลักษณะ คือ สภาวะที่เป็นความสุขสงบของบุคคล ชุมชนและสังคมมนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีความรักสามัคคี ไม่เบียดเบียนกัน ขัดแย้งกันแต่ปฏิเสธความรุนแรง มีเสรีภาพ และเคารพกันตามฐานะ ซึ่งเป็นสันติภาพภายนอก ส่วนสันติภาพภายในคือ สภาวะของจิตใจที่เย็น สงบ เบา และเบิกบานด้วยธรรม เป็นอิสระ หรือ เบาบางด้วยกิเลสด้วยพลังของจิตที่ฝึก สติ สมาธิมาดีจนสามารถเข้าสู่ความหลุดพ้น (นิพพาน) ซึ่งสันติภาพในระดับภายนอก (ศีล) นั้นจะเป็นพื้นฐานของการยกระดับไปสู่สันติภาพภายในได้ คือ เกิดสภาวะของสติ สมาธิ และปัญญาญาณจนถึงวิมุตติคือ หลุดพ้นจากการยึดติดทั้งปวง

๑.๕.๕ สังคมไทย หมายถึง สภาพสังคมไทยในปัจจุบันที่อยู่ร่วมกันแบบสังคมเมือง และสังคมชนบท มีลักษณะค่านิยมที่คนในสังคมมีอิสระในการปฏิบัติในสิ่งที่ตนพอใจ แสดงถึงการไม่ยึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใด มีลักษณะเป็นปัจเจก (individual) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) ไม่ชอบขัดแย้ง มีนิสัย

ประนีประนอม มีการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ชอบผูกพันในระยะยาว มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ยึดบุคคลเป็นหลัก และให้ความสำคัญกับผู้นำ โดยสภาพสังคมไทยในปัจจุบันยังคงเผชิญปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฯลฯ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^๘ ได้กล่าวไว้ว่า นักบริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ถ้ามีคุณลักษณะ ๓ ประการ ดังนี้ ๑. จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล คุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill หรือ ความชำนาญในการใช้ความคิด ๒. วิธูโร หมายถึง การจัดธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิค ๓. นิสสยสัมปันโน หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก “คนไม่มีชนคนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill อีกทั้งพรหมวิหาร ๔ ยังเป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ คือ ๑) เมตตา ความรักใคร่จะปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข ๒) กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ๓) มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี ๔) อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ^๙ สังคหวัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว ๑) ทาน ให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน ๒) ปิยวาจา เจรจาว่าจาที่อ่อนหวาน ๓) อตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ๔) สมานัตตตา ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว^{๑๐}

๑.๖.๒ ตำราพิชัยสงครามซุนวู โดย ซุนวู^{๑๑} ได้กล่าวไว้ว่า ที่มาคือปลายสมัยของยุคชุนชิวซึ่งเป็นยุคเดียวกับขงจื้อ มีปราชญ์ชาวจีนผู้ยิ่งใหญ่ชื่อ ซุนวู อาศัยอยู่ในแคว้นฉี และเป็นช่วงที่องค์จักรพรรดิเสื่อมอำนาจ เจ้าครองนครต่างๆ เกิดข้อพิพาท และเกิดศึกชิงความเป็นใหญ่ขึ้น บ้านเมืองไม่สงบ เหล่านักปราชญ์ได้โอกาสแสดงความคิดเห็นตามอุดมการณ์ของตน ทำให้เกิดลัทธิต่างๆ มากมายในจีน และเมื่อเกิดการจลาจลที่แคว้นฉี ซุนวูได้หนีเข้าไปรับราชการเป็นแม่ทัพให้แคว้นฉู่ และได้เขียนตำราพิชัยสงครามซุนวู รวมทั้งสิ้น ๑๓ บท ในปัจจุบันยังได้รับการยกย่องว่า เป็นตำราแม่บทของการทหาร การสงคราม และในบทที่ ๑ ซุนวูให้ความสำคัญกับผู้นำว่า เป็นหนึ่งในการวิเคราะห์ปัญหาพื้นฐาน ๕ ประการ ในการประเมินสถานการณ์ ประกอบด้วย ๑) มรรค หมายถึง ความเป็นธรรม ๒) พ่า หมายถึง ภูมิอากาศ ๓) ดิน หมายถึง ภูมิประเทศ ๔) แม่ทัพ หมายถึง ผู้นำที่เปี่ยมด้วยสติปัญญา และ ๕) กฎ หมายถึง ระเบียบวินัยของกองทัพ โดยกล่าวว่า “การรณรงค์สงครามเป็นงานใหญ่ของประเทศชาติ เป็นจุดความเป็น ความตาย เป็นวิถีทางอันนำไปสู่ความยืนยงคงอยู่ หรือ ดับสูญหายนะ พึงพิจารณาพิเคราะห์ถึงหน้าที่เดียวกันด้วยเหตุนี้ จึงต้องเปรียบเทียบภาวะต่างๆ เพื่อทราบความจริง

^๘ อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓, ดุราลัยละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙, Ph.D.), พุทธรวิธีบริหาร, หน้า ๓๘ – ๓๙.

^๙ อด. ปณจก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^{๑๐} อด. จตฺก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐.

^{๑๑} พิศน นนทนาธรรณ, การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร. (นนทบุรี: อด. บียอนด์บุ๊ก, ๒๕๕๓), หน้า ๓-๔๔.

กล่าวคือ มุขบุรุษฝ่ายไหนมีธรรม ขุนพลฝ่ายไหนมีสมรรถภาพ ดินฟ้าอากาศอำนวยประโยชน์แก่ฝ่ายใด การบังคับบัญชาฝ่ายไหนยึดปฏิบัติมั่น มวลพลฝ่ายไหนแข็งแกร่ง ทหารฝ่ายไหนชำนาญศึก การปูนบำเหน็จหรือการลงโทษฝ่ายไหนทำได้โดยเที่ยงธรรม จากเหตุเหล่านี้ ข้าพเจ้าพอหยั่งถึงควมมีชัย หรือความพราชัยได้แล้ว” คำว่า “มุขบุรุษฝ่ายไหนมีธรรม” หมายถึง ความสามารถของผู้หน้านั้นเอง

๑.๖.๓ ทวิช เปล่งวิทยา^{๑๒} ได้กล่าวไว้ว่า การรวบรวมคุณสมบัติของผู้หน้าโดยแยกพิจารณาออกเป็น คุณลักษณะทางสติปัญญาประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

๑) **มีความตื่นตัว (Alertness)** มีความว่องไวเตรียมพร้อมระวังระไวเตรียมตัวอยู่เสมอ และมีสมองดีคิดได้ว่องไวมีไหวพริบในการแก้ปัญหาได้อย่างฉับพลัน

๒) **มีความคิดอย่างมีเหตุผล (Logical Thought)** คือมีความคิดในการบริหาร และมีการแสดงออกทางกายและวาจา ที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือหรือมีการพิจารณาก่อนทำว่าดีหรือไม่

๓) **มีสามัญสำนึก Common Sense)** คือมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี

๔) **มีดุลยพินิจ (Judgment)** คือ มีการพิจารณาใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงานเสมอ และใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา

๕) **มีการเล็งเห็นการณ์ไกล (Foresight)** เมื่อกระทำการสิ่งใดแล้วย่อมจะรู้ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักประเมินสถานการณ์ วางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีเหตุ และมีผลโดยตั้งสมมติฐานรวบรวมข้อมูล และใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นแนววิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญถึงวิธีปฏิบัติที่จะให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

๑.๖.๔ สุวัระ คงเมตตา^{๑๓} ได้กล่าวไว้ว่า คุณสมบัติผู้นำประกอบด้วยไตรลักษณ์แห่งผู้นำ คือ ๑) คุณลักษณะส่วนตัว ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ ทศนคติ ความเชื่อการรับรู้และการคาดการณ์ ๒) คุณลักษณะทางสังคม ได้แก่บุคลิกภาพ การสื่อสาร การอ่านคน การมีน้ำใจ การแสดงออก การยืดหยุ่น การควบคุมตนเอง และการปฏิบัติต่อผู้อื่น และ๓) คุณลักษณะในการทำงาน ได้แก่ ความรู้ความสามารถ ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความมานะอดทน มนุษย์สัมพันธ์ การทำงานร่วมกับผู้อื่น

๑.๖.๕ ทองใบ สุดชาติ^{๑๔} ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิด ทฤษฎี ของผู้นำเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้นำ มี ๒ มิติ คือ ๑) ด้านกิจสัมพันธ์ ๒) ด้านมิตรสัมพันธ์ โยได้อธิบายว่า

๑. **ด้านกิจสัมพันธ์** หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเป็นผู้นำกับสมาชิกของกลุ่มและเน้นดำเนินงานให้เป็นระเบียบ ช่องทางการติดต่อสัมพันธ์ให้เป็นไปตามสวยงาม

^{๑๒}ทวิช เปล่งวิทยา, **จิตวิทยาผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘๔ - ๓๐๖.

^{๑๓}สุวัระ คงเมตตา, **เทคนิคภาวะผู้นำยุคใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๓), หน้า ๙๖-๑๐๒

^{๑๔}ทองใบ สุดชาติ, **ภาวะผู้นำ: กลไกขับเคลื่อนองค์กรแห่งการเรียนรู้**, (อุบลราชธานี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

๒. **ด้านมิตรสัมพันธ์** หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงความสัมพันธ์การเป็นผู้นำกับสมาชิกของกลุ่ม ในลักษณะการเป็นมิตร เคารพนับถือซึ่งกัน และกัน^{๑๕} จากการที่นักวิชาการได้เสนอแนวคิด ทฤษฎีภาวะผู้นำต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเกิดขึ้นโดย คุณลักษณะส่วนตัวหรือสถานการณ์ใดๆ ก็ตาม จุดมุ่งหมาย คือ ต้องการให้เกิดการยอมรับของผู้ตาม เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของความต้องการของผู้นำ ฉะนั้นผู้นำจึงสรุปได้ว่ามี ๒ ประเภท ดังนี้

๑. พฤติกรรมที่มุ่งงาน เป็นพฤติกรรมที่มุ่งให้ความสนใจว่าผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานได้ดี

๒. พฤติกรรมที่ให้ความสนใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นพฤติกรรมที่เน้นให้ความร่วมมือ และทำงานกันเป็นทีม

๑.๖.๖ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล)^{๑๖} ได้กล่าวไว้ว่า “ประมุขศิลป์” คือ คุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership) จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ มีประมุขศิลป์สูง ดังนี้ (๑.) ผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) เป็นลักษณะของผู้นำที่เน้นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับผู้ตาม กล่าวคือ ผู้นำกับผู้ตามต่างเอื้อประโยชน์ซึ่งกัน จ (๒.) ผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพ (Transformational Leadership) ผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพ หรือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นลักษณะของผู้นำที่พยายามจะยกระดับคุณธรรมของผู้ร่วมงานในการทำงานพยายามสร้างอุดมคติในการทำงานให้เกิดแก่ผู้ตาม ผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำกับผู้ตามต่างสร้างแรงจูงใจในการทำงานซึ่งกันและกัน ผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพจะยกระดับความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้น ให้การเสริมแรง ให้ความสำคัญแก่ผู้ตามช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำงานแก่ผู้ตาม

๑.๖.๗ ทิพวรรณ ยุทธโยธิน^{๑๗} ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นผู้นำ คือ การใช้อิทธิพลของผู้นำ หรือ ผู้ใต้บังคับบัญชา การใช้อิทธิพลดังกล่าวเกิดจากอำนาจหน้าที่ของผู้นำซึ่งมีเหนือผู้ตาม หรือ ผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นการมีอำนาจดังกล่าวข้างต้น ทั้งสองประการจึงจำเป็นสำหรับผู้นำ อีกทั้งความเป็นผู้นำเกิดขึ้นได้จะต้องมีบุคคลหนึ่งเป็นผู้นำ และคน หรือ กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ตาม ถ้าปราศจากผู้ตาม ภาวะผู้นำก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ การใช้กระบวนการติดต่อสื่อสาร ผู้นำจะประสบความสำเร็จได้โดยอาศัยการอำนวยการ และมีทักษะในการติดต่อสื่อสาร ทั้งการพูด และการเขียน การอำนวยการ หรือสั่งการของผู้บังคับบัญชาต้องเป็นสิ่งที่ชักจูงใจ โนมนำจิตใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความเข้าใจ และเต็มใจที่จะปฏิบัติตามคำสั่งและอุทิศตนให้กับการปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ

^{๑๕} ทองใบ สุดชาติ, ภาวะผู้นำ: กลไกขับเคลื่อนองค์กรแห่งการเรียนรู้, (อุบลราชธานี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

^{๑๖} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.พรินท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๑.

^{๑๗} ทิพวรรณ ยุทธโยธิน, พฤติกรรมความเป็นผู้นำของอธิการวิทยาลัยครู, (กรุงเทพมหานคร: คณะศาสตร์วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

๑.๖.๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๘} ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำคือผู้ชักพาให้คนอื่น เคลื่อนไหวหรือปฏิบัติในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ ปัญหาของผู้นำ ก็คือควรปฏิบัติอย่างไรซึ่งจะทำให้เป็นที่ยอมรับของผู้ตาม ผู้นำจะประสบความสำเร็จตามขั้นตอน ดังกล่าวได้ก็ต้องมีธรรมะประจำใจ ธรรมะสำหรับผู้นำ นิวาตะ การอ่อนน้อมถ่อมตน คำว่า “นิวาตะ” แปลว่า ตามตัวอักษรว่าไหลมอกบางคนพอได้รับเลือกเป็นผู้นำ หรือ เป็นกรรมการบอร์ดต่างๆ ชัก กร่าง หรือ วางท่าพองลมด้วยทิฐิमानะว่าข้าเป็นผู้นำแล้ว สวมหัวโชนแล้วใส่ประจำไม่เคยถอด ไปไหน ก็ใส่หัวโชนข่มคนอื่น และเกทับนี้ต้องไหลมอกบ้าง การหลุดลอดหัวโชนออกแล้วจะสบายขึ้นผู้นำ

๑.๖.๙ พระราชาญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล)^{๑๙} ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำ คือ นายสารถิเป็น ผู้ที่สามารถขั้บรรเทาภัยให้สามารถบรรเทาทุกข์ของได้มาก ไปถึงจุดหมายปลายทางได้รวดเร็ว และ ปลอดภัยเพราะมีคุณสมบัติของนายสารถิที่ดีสามารถ หรือ นายวงดนตรีที่ดีที่สามารถควบคุมวงดนตรี หลายชิ้น เป็นวงใหญ่ ให้บรรเลงเพลงได้ไพเราะเพราะพริ้ง สะกดใจผู้ฟังให้เคลิบเคลิ้ม เป็นสุข หรือ บรรเลงเพลงได้เร้าใจถูกใจผู้ฟังให้สนุกสนานเพราะเป็นนายวงดนตรีที่มีความสามารถ ต้องมีภาวะเป็น ผู้นำสูง ฉลาด ให้หน้าฝ่ายบริหารตลอดถึงหัวหน้างานทุกระดับขององค์กรที่จะสามารถปกครองบังคับ บัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และสามารถบริหารจัดการกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ขององค์กรให้ บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูงก็จะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีมีประมุขศิลป์สูง

๑.๖.๑๐ ธวัช บุญยมณี^{๒๐} ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำเป็นการปฏิบัติระหว่างบุคคลโดยบุคคลที่ เป็นผู้นำจะใช้อิทธิพล หรือ การดลบันดาลใจให้บุคคลอื่น หรือ กลุ่มปฏิบัติตามเป้าหมายที่ผู้นำกลุ่ม องค์กรกำหนดไว้ ผู้นำและผู้บริหารอาจจะเป็นบุคคลเมื่อบุคคลเดียวกัน หรือไม่ใช้บุคคลเดียวกันก็ได้ ผู้นำอาจจะไม่ใช่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการบริหารอาจจะไม่ใช่ผู้นำ แต่ผู้บริหารควรมีภาวะผู้นำ ผู้นำ หากพิจารณาจากรูปแบบภาวะผู้นำที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการ ภาวะผู้นำที่เป็นทางการ จะ เกิดขึ้นเมื่อผู้บริหารเป็นผู้นำโดยการใช้อำนาจหน้าที่ที่เป็นทางการ และภาวะผู้นำที่ไม่เป็นทางการจะ เกิดขึ้นเมื่อบุคคลที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ หรือตำแหน่งที่เป็นทางการ แต่สามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ของบุคคลอื่น พิจารณาจากพฤติกรรมจะพบภาวะผู้นำเชิงติดตามดูแล กับภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ แหล่งที่มาของอำนาจ การให้รางวัล อำนาจการบังคับตามกฎหมาย ความเชี่ยวชาญ และอำนาจการ อ้างอิง โดยทั่วไปผู้บริหารจะมีอำนาจการให้รางวัลอำนาจการบังคับ และอำนาจตามกฎหมาย ในขณะที่ ผู้นำมักจะมีอำนาจความเชี่ยวชาญ และอำนาจการอ้างอิง การใช้อำนาจความเชี่ยวชาญและอำนาจ การบังคับการเกิดความผูกพันน้อยที่สุดและเกิดการต่อต้านมากที่สุด สำหรับการใช้อำนาจตาม กฎหมายและอำนาจการให้รางวัลจะเกิดการยินยอมมากที่สุดและการต่อต้านน้อยที่สุด

^{๑๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓ - ๕.

^{๑๙} พระราชาญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), **หลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์**, (โรงพิมพ์มงคล ชัยพรินต์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๑ - ๑๒๒.

^{๒๐} ธวัช บุญยมณี, **ภาวะผู้นำและการเปลี่ยนแปลง**, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

๑.๖.๑๑ วิเชียร วิทยอดม^{๒๑} ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะของผู้นำมีความสำคัญต่อความสำเร็จที่ขาดไม่ได้คือ ความฉลาดหลักแหลม (Superior Intelligence) ผู้นำที่ประสบความสำเร็จในการบริหารของผู้นำในการปฏิบัติงานการบริหารบุคคล และตนเอง คุณลักษณะของผู้นำมีความสำคัญต้องมีความฉลาด รอบคอบ มีสติปัญญาดี, วุฒิภาวะทางอารมณ์ (Emotional Maturity) ได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ความสามารถที่จะนำผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างราบรื่น โดยเฉพาะผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความตั้งใจทำงานอย่างยิ่ง พลังใจ (Motivation Drive) ผู้ที่มีประสิทธิภาพก็มีพลังใจสูง มีทักษะการแก้ไขปัญหา ถ้าผู้นำที่ขาดพลังใจมักจะไม่นับถือสิ่งที่แก้ไข้ปัญหา, ผู้นำบางคนมีคุณลักษณะทางด้านงาน หรือ เน้นงานมาก แต่บางคนมีคุณลักษณะทางสังคมหรือเก่งทางด้านสังคม ด้านมนุษยสัมพันธ์ ความสามารถติดต่อ และการเจรจา ในการขอความร่วมมือ แต่ยังไม่ชัดเจนว่าคุณลักษณะผู้นำที่ดีจะต้องเป็นแบบมาตรฐานแบบเดียวกันเพราะคุณสมบัติของผู้นำก็ต้องมีความยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ต่างๆ

๑.๖.๑๒ โรจน์รวี พจน์พัฒนาผล^{๒๒} ได้กล่าวไว้ว่า คุณลักษณะของผู้นำที่สำคัญมีผลต่อการทำงานในสังคมปัจจุบัน คือ

๑. ความรู้ (Knowledge) การเป็นผู้นำนั้น ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด เพราะเป็นเครื่องช่วยรักษาสถานการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ผู้บังคับบัญชา รอบรู้ ฐานะแห่งความเป็นผู้นำจะมั่นคงมากขึ้นเพียงนั้น

๒. ความริเริ่ม (Initiative) ความต้องการที่จะปฏิบัติสิ่งใด โดยไม่ต้องมีคำสั่งและแสดงความคิดเห็น ที่จะแก้ไข้ให้ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นเป็นลักษณะหนึ่งที่ผู้นำต้องมีและการที่ริเริ่มทำทุกอย่างจะต้อง “คิดก่อนทำเสมอ” เพราะจะทำให้มีเหตุผลในการทำงานมากขึ้น เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างดี

๓. ความกล้าหาญ (Courage) ลักษณะอาการที่ไม่กลัวต่ออันตราย ความยากลำบากหรือความเจ็บปวดใดๆ โดยสามารถผจญต่องานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงได้ทุกอย่างโดยไม่กลัวต่อการต้านทานหรือสิ่งขัดขวางใดๆ ก่อให้เกิดความมั่นใจในสิ่งที่จะกระทำลงไปและมีความมั่นคงในความคิดของตนเอง

๔. ความเด็ดขาด (Decisiveness) ความสามารถที่จะตัดสินใจ สั่งการอย่างเด็ดขาด สั้นและชัดเจน อยู่กับการตัดสินใจทันทีและทันต่อเวลาที่ต้องการ ซึ่งเป็นอีกอย่างหนึ่งในการที่จะเป็นผู้นำหรือผู้บังคับบัญชา

๕. ความแนบเนียน (Tact) ความสามารถที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้วยกิริยาอาการ วาจาที่ถูกต้องและเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้การคบค้าสมาคมเป็นไปด้วยความราบรื่นและเรียบร้อย

^{๒๑} วิเชียร วิทยอดม, *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธีระฟิล์มและโซเท็ก จำกัด: ๒๕๔๘), หน้า ๒๖๕ – ๒๗๐.

^{๒๒} โรจน์รวี พจน์พัฒนาผล, *การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม* (กรุงเทพมหานคร: บริษัททริปเพิล เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๒ – ๑๐๕.

๖. ความยุติธรรม (Justice) การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความยุติธรรม และการวางตัวเป็นกลาง ไม่เอนเอียง ในการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ผู้นำถ้าขาดความยุติธรรมแล้วจะทำให้ส่วนรวมเสื่อมเสียได้ง่ายที่สุด

๗. ท่าทาง (Bearing) การแสดงออก รูปร่างลักษณะของร่างกายที่ต้องประสงค์กิริยาอาการ และเครื่องแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสม ให้ความสำคัญผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชามีความศรัทธาเลื่อมใส

๘. ความอดทน (Endurance) ความสามารถของร่างกายและความคิดจิตใจที่จะทนต่อการปฏิบัติกิจการ หรือ หน้าที่อันหนึ่งอันใดที่สมเหตุสมผลให้ต่อเนื่อง และบรรลุความสำเร็จได้ ความอดทนนี้ จะเป็นพลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้ไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างแท้จริง

๙. ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) การมีใจจดจ่อดี และมีความพอใจต่อหน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่เสมอ และความกระตือรือร้นนี้ช่วยให้งานลุล่วงไปด้วยดีเสมอ

๑๐. ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) การขจัดซึ่งความสุขแห่งตน ความที่ไม่เห็นแก่เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริตตรงไปตรงมา และไม่ทำลายล้างคนอื่น เป็นลักษณะที่ผู้นำต้องมีไว้ เพราะจะทำให้คุ้มครองรักษาและให้สิทธิแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างดีและเป็นธรรม

๑๑. ความตื่นตัว (Alertness) ความระมัดระวัง สุขุมรอบคอบความไม่ประมาททำอะไรทันทันทันคว้น และมีความว่องไวเสมอ เพื่อจะได้นำหรือชักจูงผู้ใต้บังคับบัญชาให้ตาม

๑๒. ดุลยพินิจ (Judgment) อำนาจแห่งความคิดที่สามารถจะพิจารณาเหตุต่างๆ อย่างถูกต้องโดยซึ่งน้ำหนักเหตุผลนั้นๆ ใจอันเฉียบแหลมได้ เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความมั่นใจในดุลยพินิจ และมีความเชื่อถือเกิดความไว้วางใจในการตัดสินใจของผู้นำ

๑๓. ความสงบเสถียร (Humility) ความไม่ยิ่งยโส ไม่จองหอง และไม่มี ความภูมิใจในสิ่งที่ไรเหตุผล ลักษณะนี้เป็นลักษณะของผู้นำโดยเฉพาะจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความนับถือ และให้ความร่วมมือ

๑๔. ความเห็นอกเห็นใจ (Humanity) คุณสมบัติอันเป็นมนุษยชาติ ประกอบด้วย ความเมตตาปราณี ความกรุณา สงสารและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น อันเป็นการแบ่งเบาความรู้สึกซึ่งกันและกัน และคอยเอาใจใส่ในเรื่องทุกข์ สุขของผู้ใต้บังคับบัญชาให้มาก อันส่งผลต่อความร่วมมือและความสำเร็จและความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีของงาน

๑๕. ความจงรักภักดี (Loyalty) สภาพความเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริตซื่อตรงต่อหน้าที่ จำเป็นต้องมีความจงรักภักดีต่อหมู่คณะส่วนรวมองค์การ ก็เพื่อจะได้เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใต้บังคับบัญชา จะทำให้เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่ใกล้ เกิดความรู้สึกรักว่าได้อยู่ในความปกครองที่ปลอดภัย และอบอุ่นยิ่งขึ้น อันจะได้ผลการร่วมมือร่วมใจอย่างเต็มที่

๑๖. การสังคมดี (Sociability) การมีบุคลิกภาพเข้าสังคมได้ดี ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาที่ดีต้องพยายามศึกษาและปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมต่างๆ ที่จะไปติดต่อให้ได้อย่างเหมาะสม

๑๗. การบังคับตัวเอง (Self-Control) การบังคับจิตใจโดยผ่านทางอารมณ์เพราะตลอดเวลา มักจะเป็นเป้าสายตาของผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่เสมอ หากปฏิกิริยาต่างๆ ที่แสดงออกนั้นจะถูกมอง สังเกตบางที่อาจกลายเป็นแบบอย่างของผู้ใต้บังคับบัญชา

๑.๖.๑๓ ประภัสร จงสงวน^{๒๓} ได้กล่าวไว้ว่า การแสดงพฤติกรรมผู้นำนั้น มีความสำคัญต่อความสำเร็จขององค์การโดยพฤติกรรมที่แสดงออกจะต้องบ่งบอกถึงการที่ผู้นำ มีความรู้ความสามารถ มีความรับผิดชอบและทันต่อเหตุการณ์ในทุกๆ ด้าน

๑.๖.๑๔ สุรพล พุฒคำ^{๒๔} ได้กล่าวไว้ว่า พฤติกรรมผู้นำตามแนวความคิดของยุกัล (Yukl) จะมีความสอดคล้อง และมีความเหมาะสมกับพฤติกรรมผู้นำในยุคปัจจุบัน ผู้นำจะต้องแสดงพฤติกรรมในการเป็นผู้นำองค์การ หรือสถานศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทั้งภายใน และภายนอกที่กำลังเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมผู้นำ จะต้องเน้นงาน เน้นความสัมพันธ์ และเน้นการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ และยุคสมัยได้พัฒนาเป็นกรอบพฤติกรรมผู้นำได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. พฤติกรรมที่เน้นงาน (task-oriented behaviors) พฤติกรรมด้านนี้จะเน้นความชัดเจนในบทบาท การวางแผน และการจัดการ การกำกับติดตามการดำเนินการในองค์การ เน้นที่ความสำเร็จของงาน ผู้นำจะใช้บุคลากร และทรัพยากรอย่างคุ้มค่ามีประสิทธิภาพ การยึดมั่นในการรักษาความเที่ยงตรง มั่นคง ในกระบวนการทำงาน และการปรับปรุงให้ได้ผลผลิต ให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น

๒. พฤติกรรมที่เน้นความสัมพันธ์ (relation-oriented behaviors) ผู้นำประเภทนี้ จะช่วยเหลือสนับสนุนการพัฒนา การรับรู้ การให้คำปรึกษา การบริหารความขัดแย้งจะเน้นการปรับปรุงความสัมพันธ์ และการช่วยเหลือบุคคล เพื่อเพิ่มความร่วมมือ และการทำงานเป็นหมู่คณะ และการสร้างข้อผูกมัดกับองค์การ

๓. พฤติกรรมที่เน้นการเปลี่ยนแปลง (change-oriented behaviors) ผู้นำประเภทนี้จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม และติดตามเหตุการณ์ภายนอกที่เกิดขึ้น การทำวิสัยทัศน์ให้เป็นที่น่าสนใจ การนำเสนอโครงการใหม่ๆ การผลักดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การร่วมมือกันในการให้การสนับสนุน และการดำเนินการในการเปลี่ยนแปลงในองค์การกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัว เพื่อการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อม การดำเนินการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อม การดำเนินการเปลี่ยนแปลงเป็นเป้าหมายหลังจากการที่นักวิชาการได้เสนอแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำต่างๆ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยคุณลักษณะส่วนตัวหรือสถานการณ์ใดๆ ก็ตามจุดมุ่งหมาย คือ ต้องการให้เกิดการยอมรับของผู้ตามเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของความต้องการของผู้นำฉะนั้นผู้นำจึงสรุปได้ว่ามี ๒ ประเภท ดังนี้

๑. พฤติกรรมที่มุ่งงานเป็นพฤติกรรมที่มุ่งให้ความสนใจว่าผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานได้ดี

๒. พฤติกรรมที่ให้ความสนใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นพฤติกรรมที่เน้นให้ความร่วมมือ และทำงานกันเป็นทีม

๑.๖.๑๕ อานันท์ ปันยารชุน^{๒๕} ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่จะนำคนอื่นแต่ผู้นำที่ดี คือ ผู้นำที่คนอื่นอยากเดินตาม เพราะการเป็นผู้นำไม่ได้เกิดจากการแต่งตั้งตัวเอง แต่เกิดจากการยอมรับจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ และมีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่ยั่งยืน ได้แก่ ๑) ความรู้สึกผิดชอบ โดยมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นเครื่องควบคุม ๒) ความสามารถในการสื่อสาร พูดในสิ่งที่จริง ๓) เป็นผู้ยึด

^{๒๓} ประภัสร จงสงวน, “คนเด่น”, วารสารนักบริหาร, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๓. (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๔๖): หน้า ๔.

^{๒๔} สุรพล พุฒคำ, การบริหารสถานศึกษา, (ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๒๕} อานันท์ ปันยารชุน, ภาวะผู้นำ: ความสำคัญต่ออนาคตไทย, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๗-๓๘.

มันในหลักการ ๔) มีระบบการคิดและการบริหารที่มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนทั้งกระบวนการ และการคาดคะเน ๕) มีความเป็นนักวิชาการ รู้จักหาและพึ่งพาความรู้ทางวิชาการอย่างแท้จริง

๑.๖.๑๖ พัชรภากร เทวกุล^{๒๖} ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำในยุคสมัยของสังคมความรู้ในปัจจุบัน ควรให้ความสำคัญของเรื่องการสื่อสารในการสร้างความเข้าใจ และสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันในการทำงาน

สรุปได้ว่า นักวิชาการส่วนมากให้ความเห็นสอดคล้องกันคือ ด้านสติปัญญา ที่เป็นความสามารถส่วนตนและความสามารถทางสังคมในการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมี วิสัยทัศน์และทักษะ นักวิชาการบางท่านแบ่งพฤติกรรมผู้นำเป็น ๒ มิติ หรือ ๒ ลักษณะคือ มิติเน้นงาน และมิติเน้นคน จนมีการกล่าวว่า ผู้นำเน้นงานก็จะเสียคน ผู้นำเน้นคนก็จะเสียงาน แต่ส่วนใหญ่ยังคงเน้นเรื่องปัญญาความรู้ความสามารถและสัมพันธภาพและด้านคุณธรรม จริยธรรม อย่างไรก็ตามในการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำเพื่อสอดคล้องกับยุคแห่งปัญญาของผู้นำด้านสันติภาพในชุมชน ที่เหมาะสมกับสังคมไทยปัจจุบันคือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพต้องบูรณาการผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับผู้นำเชิงพุทธ เพื่อได้รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสังคมไทยในปัจจุบัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑๗ รัตติกรณ์ จงวิศาล^{๒๗} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ หรือเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ (new.paradigm) .ของภาวะผู้นำ กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยแสดงให้เห็นว่าเป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ เนื่องจากภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm.shift) ไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (visionary)และมีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังใจ (empowering) เป็นผู้มีคุณธรรม (moral agents)และกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำลักษณะนี้กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนในปัจจุบัน

๑.๖.๑๘ ประวัต มณีงาม^{๒๘} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน และภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพตามกรอบแนวคิดของแบบส พบว่า ผู้นำที่มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีลักษณะเกี่ยวกับผู้ตามแบบ ให้ผู้ตามมีอิสระในการทำงาน และส่งเสริมให้ผู้ตามได้พัฒนาตนเองมี

^{๒๖} พัชรภากร เทวกุล, บริหารคนบนกระแสโลกาภิวัตน์ (สูตร ๑) : Why + How = Wow!! , ใน กระแสน กระแสโลก เปิดโลกความรู้ พัฒนาทุนมนุษย์, รวบรวมโดย กลุ่มสื่อสารองค์กร สำนักงาน ก.พ., (กรุงเทพมหานคร: โกลบอลอินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๑): ๑๕๔-๑๕๘.

^{๒๗} รัตติกรณ์ จงวิศาล, “ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัย พฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^{๒๘} Bass, B.M, Improving perspective on charismatic leadership in charismatic leadership, (San Fransisco: Jossey-Bass, ๑๙๘๕), p. 33, ดุราเยละเอียดใน, ประวัต มณีงาม, “ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารกับประสิทธิภาพของสถานศึกษาระดับประถมศึกษา อำเภอลำปาง จังหวัดลำปางงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต ๔”, หน้า ๔๗.

ความเป็นมิตรกับผู้ตาม ใช้วิธีแบบไม่เป็นทางการกับผู้ตามเหมือนกับบิดาที่จะไปหาเมื่อใดก็ได้เป็นแบบอย่างของความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม และมีมาตรฐานสูงในการปฏิบัติงานขณะเดียวกันก็มีความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ มีกุศโลบายยั่วยุผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการให้คำแนะนำ ช่วยเหลือสนับสนุน ยกย่อง ยอมรับ และเปิดใจกว้างขณะเดียวกัน ก็แลกเปลี่ยนความรู้ ความชำนาญกับผู้ใต้บังคับบัญชา แสดงให้เห็นว่ามีความเชื่อมั่น กระตือรือร้น ตระหนักในศักดิ์ศรีของบุคคลและมีความรักดี สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน และภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพตามกรอบแนวคิดของเบส

๑.๖.๑๙ สราญรัตน์ จันทะมล^{๒๙} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวมและรายด้านพบว่า ผู้บริหารมีระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ผู้บริหารแสดงออกมากกว่าด้านอื่นคือ ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ส่วนภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ผู้บริหารแสดงออกน้อยกว่าด้านอื่น คือด้านการกระตุ้นทางปัญญา

๑.๖.๒๐ สุรศักดิ์ ม่วงทอง^{๓๐} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับ“ผู้นำ”ปรากฏในพระสูตรต่างๆเช่นอัครัญญสูตรส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง“ภาวะผู้นำ”ปรากฏในพระสูตรคือลักษณะสูตรสัปบุริสสูตรซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ได้สอดคล้องกับแนวความคิดของนักคิดตะวันตกและตะวันออกและตะวันตกต่างๆที่ได้กำหนดคุณสมบัติบทบาทและหน้าที่ของผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไว้

๑.๖.๒๑ สุวิน สุขสมกิจ^{๓๑} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า หลักพุทธปรัชญามีส่วนสำคัญในการสร้างเสริมความเป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะหลักพุทธปรัชญา มีหลักธรรมะสำหรับการปกครองตนเองและผู้อื่น หลักในการสร้างสัมพันธภาพอันดี ความสามัคคีของหมู่คณะและความดีงามแห่งสังคม นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญา ยังก่อให้เกิดอำนาจทางใจหรืออำนาจแห่งธรรม ที่จะทำให้อื่นรัก ศรัทธา และเชื่อถือด้วยความจริงใจ อำนาจนี้เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักความดี ความงาม และความจริง อันถูกต้องตามหลักแห่งเหตุผลที่เกิดจากปัญญาผู้นำชนิดนี้จะมีธรรมานุภาพ แต่ผู้นำประเภทนี้จะเป็นผู้นำในทางวิญญาณ (Spiritual Guide) ด้วย โดยจะใช้อำนาจเพื่อการครองใจผู้อื่น ทำให้อื่นศรัทธาและเชื่อฟัง และสามารถชักจูงโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้คล้อยตามไปในทางที่ถูกที่ควร โดยไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจการบังคับการให้รางวัล การให้คุณและโทษ ตามระเบียบ

^{๒๙} สราญรัตน์ จันทะมล, “ภาวะผู้นำ การเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๒”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙ – ๕๑.

^{๓๐} สุรศักดิ์ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์:ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^{๓๑} สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้นำระดับกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๙๖.

แบบแผนหรือธรรมเนียมใดๆ ทั้งสิ้น หลักพุทธปรัชญาจึงมีคุณค่าสำคัญในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเสริมภาวะผู้นำ

๑.๖.๒๒ มนตรี อีรธรรมพิพัฒน์^{๓๒} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์คือผู้นำแบบประชาธิปไตยวิธีการให้ได้มาซึ่งผู้นำที่มีความชอบธรรมคือวิธีการแบบประชาธิปไตยและจริยธรรมของผู้นำจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยโครงสร้างระบบกลไกวิธีการปกครองที่ถูกต้องชอบธรรมจริยธรรมเป็นหลักควบคุมพฤติกรรมของผู้นำในการบริหารงานดังนั้นจริยธรรมกับภาวะผู้นำ จึงเป็นการรวมหลักด้านคุณภาพทางด้านจิตใจและศักยภาพในการบริหาร

๑.๖.๒๓ พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี^{๓๓} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ในพระพุทธศาสนาเถรวาทพระสงฆ์มีบทบาทที่ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับ คือ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนไม่ว่าจะเป็นที่วัดที่บ้าน หรือ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมคา คือ เทศน์รูปเดียวและเทศน์ปุจฉาวิสัชนา ๒ รูปขึ้นไปนอกจากนั้นยังมีโอกาสแสดงบทบาทในฐานะผู้บรรยายธรรมผู้ร่วมสนทนาธรรมผู้ร่วมปาฐกถาธรรม และส่วนหนึ่งอาจดำรงอยู่ในบทบาทของพระธรรมทูตพระธรรมจาริก และเป็นวิทยากรพิเศษในงานอบรมประชาชนประจำตำบลหรือหน่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนาหมู่บ้าน หรือ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

๑.๖.๒๔ พิมพฐิตา วัจนวงศ์ปัญญา^{๓๔} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า องค์ประกอบคุณลักษณะผู้นำแบบไทยมี ๕ ด้าน คือ (๑) ด้านความรู้ (๒) ด้านทักษะ (๓) ด้านทัศนคติ (๔) ด้านบุคลิกภาพ (๕) ด้านคุณธรรม และจริยธรรม สภาพปัจจุบันของคุณลักษณะผู้นำแบบไทยของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากทั้ง ๕ ด้าน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความรู้กับด้านทักษะอยู่ระดับปานกลาง, คุณลักษณะผู้นำแบบไทยของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคาดหวังพบว่าโดยภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม, กลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะผู้นำแบบไทย มี ๒ กลยุทธ์ หลัก ๖ กลยุทธ์รอง และ ๑๒ วิธีดำเนินการ โดยมีกลยุทธ์หลัก คือ (๑) กลยุทธ์เสริมสร้างทักษะผู้นำแบบไทยในศตวรรษที่ ๒๑ และ (๒) กลยุทธ์พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือจากการศึกษาวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบว่าผู้นำจะมีองค์ประกอบด้วยกัน ๕ ด้าน คือ ความรู้ทักษะ ทัศนคติ บุคลิกภาพ และคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งในสังคมไทยคาดหวังว่าจะได้ผู้นำที่มีความโดดเด่นทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม แต่ทั้งนี้ผู้นำที่พึงประสงค์ควรจะต้องมีคุณลักษณะทั้ง ๔ ด้านควบคู่ไปด้วย

^{๓๒} มนตรี อีรธรรมพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ: ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, **ปริญญานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดลคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า จ.

^{๓๓} พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี, “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๓๔} พิมพฐิตา วัจนวงศ์ปัญญา, **กลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะผู้นำแบบไทยของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน**, ๒๕๕๕

๑.๖.๒๕ พระอดิศักดิ์ วชิรปญโญ^{๓๕} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า เกณฑ์คุณลักษณะเครื่องบ่งชี้ข้อ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ทางด้านกายภาพ คือ มีบุคลิกดีน่าเลื่อมใสศรัทธา ๒) ทางพฤติกรรม เป็นผู้ที่ดำรงตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีงาม ๓) ทางจิตใจ เป็นผู้มีความเมตตา กรุณา ปราศจากอคติมีจิตใจเป็นสุข ๔) ทางปัญญา เป็นผู้รู้จักแยกแยะผิดชอบ ชั่วดี

๑.๖.๒๖ รัตติกรณ์ จงวิศาล^{๓๖} ได้ศึกษาวิจัยพบว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ หรือ เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ของภาวะผู้นำ กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยแสดงให้เห็นว่าเป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำใหม่ เนื่องจากภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (visionary) และมีการกระจายอำนาจ หรือ เสริมสร้างพลังใจ (empowering) เป็นผู้มีคุณธรรม (moral agents) และกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำลักษณะนี้กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนในปัจจุบัน

สรุป ผู้วิจัยพบว่า นักวิชาการแต่ละท่านได้เสนอหลักแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณลักษณะและภาวะผู้นำ อย่างหลากหลายมุมมองมีทั้งสอดคล้อง โกล้เคียงและมีแบบที่ให้แนวคิดที่หลากหลายแตกต่างออกไปจากกัน แต่ก็อยู่ในกรอบความหมายทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงคือ ผู้นำมีแนวคิดในการยกระดับค่านิยมทางสังคมของผู้ตามให้สูงขึ้น สร้างแรงจูงใจเพื่อให้ผู้ตามยกระดับความต้องการพื้นฐานตามลำดับ (ของมาสโลว์) และการปลูกฝังจิตสำนึกอุดมการณ์ความประพฤติเชิงจริยธรรมมุ่งพัฒนาตนเองสู่ยุคแห่งปัญญา และมีบางท่านเห็นต่างกันเช่น ผู้นำต้องมีอำนาจหรืออิทธิพล หรือผู้นำแบบประชาธิปไตย มีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังใจ มีกุศโลบายในการกระตุ้นผู้ตาม ผู้นำต้องมีปัญญาหลักแหลมกว่าผู้อื่น มีความกล้าหาญในการตัดสินใจ มีความสามารถในการประเมินสถานการณ์ผู้มีศิลปะที่เรียกว่า “ประมุขศิลป์” ทั้งหมดที่กล่าวมาคือคุณสมบัติที่ดีของผู้นำ ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งพัฒนาคุณลักษณะทั้งภายในและภายนอกตัวผู้นำโดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาแบบเข้าใจและเข้าถึงคือ หลักไตรสิกขา เพื่อให้ได้คุณลักษณะเป็นที่พึงพอใจของผู้ตามหรือผู้ร่วมงาน โดยเฉพาะในชุมชนและสังคมที่มุ่งให้เป็นชุมชนที่ได้ชื่อว่า มีความเป็นสันติภาพ คือสงบสุข ที่เกิดจากความสามารถของผู้นำที่เป็นคนดีทั้งกายใจและมุ่งมั่นแก้ปัญหาของชุมชน ด้วยความสุขความพอใจในการสร้างสันติภาพ ที่เริ่มจากชุมชน

^{๓๕} อดิศักดิ์ วชิรปญโญ, “ คุณลักษณะของผู้ประนีประนอมเชิงพุทธบูรณาการ ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ

^{๓๖} รัตติกรณ์ จงวิศาล, “ ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัย พฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเก็บข้อมูลปฐมภูมิเป็นหลัก ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย แล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์ เพื่อวิเคราะห์ ตีความ ให้เหมาะสมกับประเด็นที่ศึกษา เพื่อดำเนินการต่อโดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ผู้วิจัยจะทำการศึกษา แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำตะวันออก ตะวันตก และคุณลักษณะของผู้นำชุมชน รวมถึงศึกษาคุณลักษณะของนักสันติภาพในสังคมโลก จำนวน ๔ ท่านคือ ๑) นางองซาน ซูจี ๒) มหาตมะ คานธี ๓) เนลสัน เมเนลาและ ๔) พุทธทาสภิกขุ ร่วมกับการวิเคราะห์สภาพปัญหาด้านคุณลักษณะภาวะผู้นำของชุมชนเพื่อสันติภาพ ๒ ชุมชน ที่มุ่งเน้นพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนเพื่อสันติภาพ แล้วสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บคำ สัมภาษณ์ผู้นำในสังคมไทย และเก็บข้อมูลการสนทนากลุ่มย่อยผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ๒ ชุมชน รวมทั้งสิ้น ๒๔ รูป/ท่าน

ขั้นตอนที่ ๒ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยเชิงเอกสาร สืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธ ธรรมที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท จาก คัมภีร์ชั้นปฐมภูมิคือ หลักไตรสิกขาที่เป็นองค์ธรรมสำหรับการศึกษา และฝึกปฏิบัติเพื่อเป็นคนดี คนที่ มีการพัฒนาความดีทั้งภายใน และภายนอกตัวคือ หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย หลักศีล สมาธิ ปัญญา ที่ครอบคลุมองค์ประกอบคุณลักษณะทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านบุคลิกภาพ ๒) ด้านพฤติกรรม ๓) ด้านจิต ภาพ และ ๔) ด้านปัญญาภาพ รวมถึงหลักธรรมอื่นที่ส่งเสริมคือ หลักสัมมาทิฐิ กัลยาณมิตรธรรม ๗ โยนิโสมนสิการ และหลักสติปัฏฐาน ๔

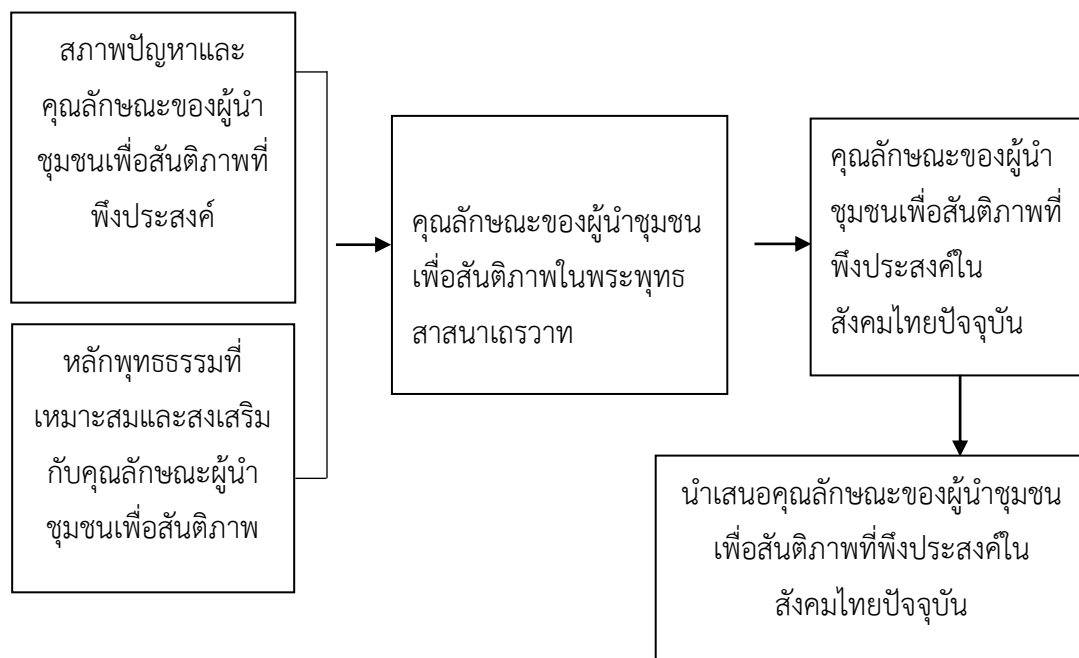
ขั้นตอนที่ ๓ การลงสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำในสังคมไทย ๑๒ รูป/ท่าน และสนทนากลุ่มย่อย ผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ๒ ชุมชน คือชุมชนบ้านท่าคอยนาง อ.ปรางค์กู๋ และชุมชนแพรภกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม และเพื่อให้ข้อมูลอ้อมตัวผู้วิจัยได้ถอดคุณลักษณะนักสันติภาพต้นแบบใน สังคมไทยที่ได้รับรางวัลจากสาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่ คุณปัญญา โตทอง คุณโจน จันโต และ หมวดวิชัย สุริยฤทธิ์ แล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์ จัดหมวดหมู่ตามหัวข้อคำถาม แล้วจับประเด็น และวิเคราะห์หาคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อ สันติภาพ

ขั้นตอนที่ ๔ เป็นขั้นวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลขั้นที่ ๑,๒ มาวิเคราะห์ด้าน คุณลักษณะด้านสันติภาพ เพื่อได้ข้อสรุปมาบูรณาการกับขั้นตอนที่ ๓ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่มเฉพาะ และถอดคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ ที่ศึกษามาแล้ว มาจับประเด็นตีความ และ จัดหมวดหมู่ใหม่ เพื่อได้คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ขั้นตอนที่ ๕ เป็นขั้นนำแบบข้อมูลทั้งหมดมาถอดคำพูด และจัดกรุป เป็นการจัดหมวดหมู่ มีการตรวจสอบละเอียดอีกครั้งแล้วจึงมาจัดหมวดหมู่ใหม่ตามหลักไตรสิกขา แล้วสร้างกรอบ คุณลักษณะขึ้นมาเพื่อใส่องค์ประกอบด้านคุณลักษณะดี แบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านบุคลิกภาพดี ๒)

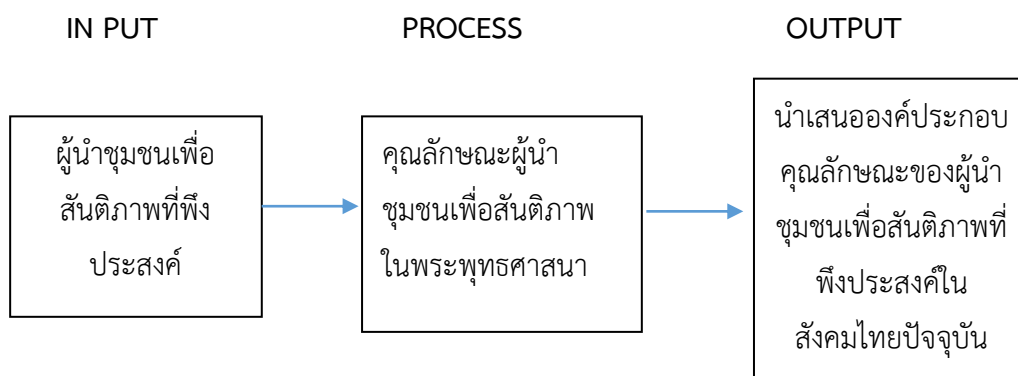
ด้านพฤติกรรมดี ๓) ด้านจิตใจดี ๔) ด้านปัญญาดี แล้วนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์และชี้แนะเพื่อให้ได้ข้อสรุปอีกครั้ง เพื่อดำเนินการแก้ไข ปรับปรุงให้เหมาะสมแก่การนำไปใช้และเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้กว้างขวางต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Research Framework)

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๘ กรอบแนวคิดกระบวนการวิจัย

ภาพที่ ๑.๒ กรอบแนวคิดการนำลักษณะที่พึงประสงค์ไปใช้ไปใช้

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบสภาพปัญหาและคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบองค์ประกอบคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

บทที่ ๒

คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์

การศึกษาวิจัย เรื่อง “คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีภาวะผู้นำทั้งนักวิชาการตะวันตกและตะวันออก รวมถึงถอดคุณลักษณะของผู้นำด้านสันติภาพโลกและของสังคมไทยมาศึกษาร่วมด้วย เพื่อได้มุมมองด้านคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์

ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาหัวข้อในส่วนที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสังคมไทยมากที่สุด โดยพยายามทบทวนเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งตะวันตกและตะวันออก รวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำในสังคมไทย และการสนทนากลุ่มย่อยผู้นำชุมชน โดยการลงพื้นที่ศึกษาบริบทสภาพปัญหาการแก้ปัญหาในชุมชนและคุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อย ๒ ชุมชนรวมถึงการสังเกตการณ์ และจากประสบการณ์เดิมของผู้วิจัยที่เคยลงไปร่วมกิจกรรมกับ ๒ ชุมชนจึงได้สังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์บริบทภาพรวมของชุมชนและพฤติกรรมด้านคุณลักษณะของผู้นำ

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของผู้นำ

โดยทั่วไปนักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ” (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) ส่วน “ภาวะผู้นำ” (Leadership) นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอความหมาย “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” ตามที่นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ (Leader)

ผู้วิจัยเห็นว่าก่อนที่จะได้ข้อสรุปเพื่อค้นหารายละเอียดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพในด้านต่างๆ ควรได้เข้าใจคำว่าผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership) เนื่องจากทั้งสองคำมีความหมายที่แตกต่างกัน และมีประวัติที่ยาวนานมาก ผู้นำคืออะไร คำว่าผู้นำนั้นเป็นสิ่งที่เป็นมาแต่กำเนิดหรือถูกสร้างขึ้นมาก่อน ส่วนภาวะผู้นำนั้นเกิดขึ้นในตัวบุคคลหรือในสถานการณ์แห่งการกระทำหรือพฤติกรรมกันแน่ เป็นคำถามที่คนส่วนใหญ่ยังไม่พอใจกับคำตอบนัก เพราะคำว่า “ผู้นำ” ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษของออกซ์ฟอร์ด (Oxford English Dictionary) ในราวปี ค.ศ. ๑๓๐๐ (พ.ศ.๑๘๔๓) หรือเจ็ดร้อยปีที่แล้ว ส่วนคำว่า “ภาวะผู้นำ” ปรากฏขึ้นมาภายหลังราวปี ค.ศ. ๑๘๐๐ (พ.ศ.๒๓๔๓) คือ ประมาณสองร้อยปีมาแล้วหรือแม้จนกระทั่งปัจจุบัน ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำเป็นการมองคนละด้าน คำว่า ผู้นำ มองเน้นที่ตัวบุคคล ส่วนภาวะผู้นำ มองเน้นที่คุณลักษณะในตัวบุคคล และในการศึกษาคุณลักษณะผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์ด้านสันติภาพ จึงควรทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “คุณลักษณะ” เสียก่อน คุณลักษณะ หมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยขอใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Character

ในการอธิบายความหมายของคุณลักษณะผู้นำเป็นหลัก เนื่องจากบางแห่งนิยมใช้คำว่า Quality คำว่า ผู้นำ (Leader) และ ภาวะผู้นำ (Leadership) ในตำราสมัยโบราณทั้งตะวันออกและตะวันตก ใน การศึกษาเรื่องคุณลักษณะผู้นำ มักใช้คำว่า “ คุณลักษณะของผู้นำ ” และการได้ศึกษาถึงด้าน คุณลักษณะตั้งแต่ยุคต้นจนถึงยุคปัจจุบันจะทำให้เราเห็นวิวัฒนาการเป็นลำดับ เป็นประโยชน์ต่อการ เลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่ผู้นำและผู้บริหารเป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอตามความหมายที่ นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ไว้ ดังนี้

นักคิดและนักปฏิบัติด้านผู้นำของตะวันตกจำนวนหนึ่ง ได้ให้ความหมายของคำว่าผู้นำ เอาไว้อย่างน่าสนใจหลายมิติ เอฟ. อี. ฟิตเลอร์ (F. E. Fiedler) ให้ความหมาย ผู้นำ ไว้ว่า บุคคลใด บุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้เป็นผู้ควบคุมและประสานงานให้กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มดำเนินไปได้ด้วยความ เรียบร้อย^๑ ในขณะที่ เรเดอร์ริก เบลล์ (Rederick Bell) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ที่อยู่ในอำนาจ หรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ มีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของตนเองและสมาชิกของชุมชนนั้น^๒

เรย์มอนด์ เจ. เบอร์ดี (Raymond J. Burdy) ได้ให้ความหมายค่อนข้างจะคล้ายกันไว้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเอง และสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และทำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^๓ สอดรับ กับ เดวิด เจ. แคมป์เบลล์ (David J. Campbell) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำคือผู้ที่มีจุดมุ่งหมายที่ จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และมีความสามารถที่จะจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายนั้น^๔ โดยที่ ดับบลิน (DuBrin) เสนอว่า ผู้นำควรเป็นบุคคลที่ทำให้องค์กรเจริญก้าวหน้าและบรรลุผลสำเร็จโดยเป็นผู้ที่มี บทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชาหรือเป็นบุคคลที่ก่อให้เกิดความ มั่นคงและช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^๕

แฟรงกลิน โควี (Franklin Covey) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับความ เชื่อถือจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร และเป็นผู้กำหนดทิศทางขององค์กร ประสานความ ร่วมมือกันของบุคคลในองค์กร เพื่อให้องค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมายของ วิสัยทัศน์ที่วางไว้^๖

^๑ F.E. Fiedler, *A Theory of Leadership Effectiveness*, (New York : McGraw – Hill Book, 1967), p. 8.

^๒ Rederick Bell, David V. Edwards & R. Harrison Wagner, *Political Power : A Raderin Theory and Research*, (New York : The free Press, 1969), p.112.

^๓ Raymond J. Burdy, *Fundamental of Leadership Readings*, (Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972), p. 43.

^๔ David J. Campbell, *Organizations and the business Environment*, (Oxford : Butterworth Heinemann, 1997), p. 169.

^๕ DuBrin (1998), อ้างใน รังสรรค์ ประเสริฐศรี, *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนจักรการ พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^๖ Franklin Covey, *The Four Roles Leadership*, (USA : Frankin Covey Co.,Ltd., 1999), pp. 8-11.

ในขณะที่นักวิชาการไทยจำนวนหนึ่งได้ให้ความหมายเอาไว้เช่นกัน **ธรรมรส โชติบุญขร** ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับยกย่องขึ้นมาเป็นหัวหน้า มีความรู้ความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และอาจชักพาผู้ใต้ปกครองหรือลูกน้องไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้^๗ สอดรับกับ **มัลลิกา ต้นสอน** กล่าวว่า ผู้นำอาจจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ซึ่งเรามักจะรับรู้เกี่ยวกับผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่เสมอ เนื่องจากบุคคลนั้นมีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้สมาชิกแสดงพฤติกรรมที่มีน้ำหนักและเป็นเอกภาพ โดยเขาจะใช้ภาวะผู้นำในการปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^๘

ในขณะที่**วิภาดา คุปตานนท์** กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการที่จะทำให้องค์กรดำเนินไปอย่างก้าวหน้า และบรรลุเป้าหมาย โดยการใช้อิทธิพลเหนือทัศนคติและการกระทำของผู้อื่น^๙ คล้ายกับ **เนตร์พัฒนา ยาวีราข** ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่การยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่น หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าในการดำเนินงานต่าง ๆ ในองค์กรต่าง ๆ ต้องอาศัยบุคคลที่เป็นผู้นำ และมีความเป็นผู้นำจึงจะทำให้องค์กรดำเนินไปอย่างบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และนำพาหน่วยงานไปสู่ความเจริญก้าวหน้า^{๑๐}

ในกลุ่มพระสงฆ์ไทยที่มีชื่อเสียงจำนวนหนึ่ง **พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)** ได้ให้ความหมายของ ผู้นำ คือบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม^{๑๑} เช่นเดียวกับ**พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวก้าวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^{๑๒}

กล่าวโดยสรุป แนวคิดของนักวิชาการที่ได้กล่าวมาข้างต้น เกี่ยวกับความหมายของ คำว่า ผู้นำ คือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าในระดับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่มและใช้ความสามารถของตนเองโดย

^๗ ธรรมรส โชติบุญขร, **มนุษย์สัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิษณุ, ๒๕๑๙), หน้า ๑๓๑.

^๘ มัลลิกา ต้นสอน, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสหวิชาการพิมพ์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

^๙ วิภาดา คุปตานนท์, **การจัดการและพฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๗.

^{๑๐} เนตร์พัฒนา ยาวีราข, **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**, หน้า ๑.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

วิธีการต่าง ๆ ชักจูงให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ เพื่อดำเนินกิจกรรมขององค์กรให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

๒.๑.๒ คุณสมบัติของผู้นำ

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น มนุษย์เชื่อว่าจะมีคุณสมบัติของผู้นำกันได้ทุกคนมีเพียงบางคนที่สามารถจะเป็นผู้นำได้ ผู้นำจึงมีคุณสมบัติบางอย่างที่ผู้อื่นไม่มี นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้รวบรวมคุณสมบัติที่สำคัญ ๆ ของผู้นำทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจที่ผู้นำพึงมีดังต่อไปนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าภาวะผู้นำ ก็คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม^{๑๓}

ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead) ได้รวบรวมคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญ ๆ ที่ผู้นำต้องมีดังนี้^{๑๔}

๑. พลังกายและพลังประสาท ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็งมีกำลังใจกล้าแกร่ง มีความอดทนกว่าคนธรรมดา ในเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองหรือสังคมขึ้น ต้องมีความมั่นคงและวางเฉยไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกอย่างใดออกมา ผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้จะต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็งจริง ๆ และยิ่งไปกว่านั้นการเป็นผู้นำจะต้องทำงานหนักกว่าคนธรรมดาหมายความว่าผู้นำต้องฉลาดรอบรู้ในการบริหารที่ควรหรือไม่ควรแก่หน้าที่ ไม่ปล่อยงานให้เป็นหน้าที่ของผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว และผู้นำต้องทำงานมากตรากตรำงานเป็นเวลาหลายชั่วโมง มีเวลาพักผ่อนน้อย ถ้าหากพลังกายและพลังประสาทไม่แข็งแรงจริง ๆ อาจเกิดความเจ็บป่วยหรือสูญเสียสภาพในตนเองบกพร่องไป

๒. รู้จุดหมายและแนวทางที่จะพัฒนา คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ผู้นำจะต้องมี คือ การมีนโยบาย หรือแผนปฏิบัติงานที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จ ผู้นำจะต้องรู้ว่า เป้าหมายในการพัฒนานั้นมุ่งหมายไปในแนวทางใด ตนควรจะแสดงบทบาทอย่างไรที่จะทำให้เป้าหมายเหล่านี้บรรลุผล เป้าหมายเหล่านี้จะเป็นจริงได้ถ้าหาก

๑) มีวิธีการที่แน่นอน ชัดเจน เพื่อการบรรลุเป้าหมายนั้น

๒) คนอื่นสามารถเข้าใจ หรือสามารถอธิบาย ให้คนอื่นเข้าใจเป้าหมายและวิธีการนั้น ๆ ได้

๓) คนอื่น ๆ มีความเห็นด้วย และเข้าใจวิธีการนั้น ๆ

๔) ผู้นำต้องมั่นคงและจริงจัง และพยายามทำเป้าหมายนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา

๓. ความกระตือรือร้น ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้น บากบั่นขวนขวายที่จะทำให้เป้าหมายของตนสัมฤทธิ์ผลให้ได้ ความกระตือรือร้นจะทำให้เขายึดมั่นอยู่กับเป้าหมายและแผนงาน

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บุ๊คไทม์, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๑๔} Ordway Tead อ้างใน ณรงค์ สีนสวัสดิ์, สังคมกับการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๔๘ - ๖๒.

นั้น อันจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพลอยกระตือรือร้นในการทำงานไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการตามแผนงานนั้นราบรื่นขึ้น

๔. ความเป็นมิตรและความรัก ผู้นำต้องมีความรักและความเป็นมิตรต่อพนักงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความโอบอ้อมอารีเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงานและเมื่อมีโอกาสควรแสดงความห่วงใยให้ปรากฏชัดเจน การรู้จักครอบครัวของบริวารและการไต่ถาม สารทุกข์สุกดิบของบริวารและของคนในครอบครัวของเขา จะเป็นพลังเสริมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างศรัทธาในตัวผู้นำให้แนบแน่นต่อไป

๕. ความน่าเชื่อถือ ผู้นำจะต้องทำตนให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือได้ โดยการพูดจริงทำจริงตามสัญญาประชาคม ไม่เป็นคนเหลวไหลหรือท้อแท้จับจด บริวารและคนใกล้ชิดจะได้มีความมั่นใจว่า พวกเขาสามารถฝากอนาคตและผลประโยชน์ของพวกเขาไว้กับผู้นำได้ ผู้นำจะต้องระมัดระวังพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อคุณค่า (Values) หรือมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๖. ความกล้าในการตัดสินใจ ความกล้าในการตัดสินใจเป็นคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ปัญหาที่เผชิญหน้าผู้นำอยู่นั้นเป็นปัญหาสำคัญ ๆ เกี่ยวกับความเสื่อมถอยหรือความรุ่งเรืองของประเทศชาติและองค์กรต่าง ๆ ปัญหาแต่ละปัญหาอาจมีทางออกหลายทาง จะเป็นทางใดดีนั้นตัวผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจ ในสถานการณ์บางสถานการณ์นั้นตัวผู้นำอาจจะไม่มีเวลาในการทบทวนครุ่นคิดมากนัก ผู้นำอาจจะต้องตัดสินใจทบทวนเลือกทางออกทางใดทางหนึ่งที่แน่นอน

๗. สติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรจะเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดรอบรู้เรื่องต่าง ๆ ได้ดีกว่าคนสามัญทั่วไป แต่ในบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำอาจมีสติปัญญาไม่เลอเลิศเหมือนบุคลลธรรมดา แต่การเฉลียวฉลาดรู้ทันปัญหาและอุปสรรคเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ผู้นำจึงควรขวนขวายหาความรู้จากการอ่าน จากการสังเกตการณ์ และจากการศึกษา เปรียบเทียบสถานการณ์ให้มาก ๆ ความเฉลียวฉลาด หมายถึง ความสามารถที่จะมองเห็น และเข้าใจถึงสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหา นั่นคือมีความสามารถที่จะนำเอาประสบการณ์ในอดีต มาเป็นมรรควิธีในการช่วยตัดสินใจ จนกระทั่งทำให้สามารถแก้ไขปัญหาดัง ๆ ได้อย่างถูกต้องเขาวัวปัญญาของผู้นำเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งมีส่วนช่วยทำให้ผู้นำดำรงอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบคนอื่น ๆ ในหลาย ๆ ด้าน คือ รู้ทันคน มีความคล่องแคล่ว และมีความเจนจัดหรือมีความชำนาญสามารถตัดสินใจปัญหาได้อย่างแยบคาย คุณสมบัติที่ควรมีพร้อมกับสติปัญญาความรอบรู้ ได้แก่การมีจินตนาการ (Imagination) และการมีอารมณ์ดี การมีจินตนาการ คือ มีวิสัยทัศน์ในการวางแผนหรือมีแนวทางในการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เพื่อช่วยเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอุปสรรคข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่สำคัญ กล่าวคือจินตนาการของผู้นำนั้นต้องไม่เป็นความเพ้อฝัน ส่วนการมีอารมณ์ดีนั้นเปรียบเหมือนกับน้ำมันหล่อลื่น ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ช่วยไม่ให้เกิดความตึงเครียดเนื่องจากความตั้งใจในการทำงานมากเกินไป การที่มีอารมณ์ดีหรือมีอารมณ์ขันในบางครั้ง จะทำให้ลูกน้องบริวาร เกิดความเป็นกันเองไม่ระแวงภัยจนเกินไป ช่วยทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกลมเกลียวสมัครสมานสามัคคีในการบริหารงานขึ้น

๘. ครูที่ดี ผู้นำที่ดีต้องเป็นครูที่ดี เพราะในฐานะผู้นำนั้นต้องสามารถชี้แนวทางเหตุผลในการปฏิบัติที่ถูกต้อง และความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาดัง ๆ เมื่อมีปัญหาก็สามารถชี้แจงให้ผู้ร่วมงานหรือคนใกล้ชิดเข้าใจได้ด้วยคำพูดธรรมดา ๆ ถ้าหากลูกน้องทำผิดพลาดแต่เป็นความ

ผิดพลาดที่ไม่รุนแรงนัก หากให้อภัยได้ก็สมควรให้อภัย ถ้าให้อภัยไม่ได้ก็สมควรลงโทษ ตามสมควรแก่เหตุ และจะต้องให้ผู้ที่ถูกลงโทษเข้าใจและรับรู้ความผิดของตน

๙. ศรัทธาและความเชื่อมั่น การทำงานในหน้าที่ของผู้บริหารนั้นจะให้ผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อเหล่าผู้นำนั้นมีความกระตือรือร้น และกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่รู้สึกเหนื่อยหน่าย เฉื่อยชา การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ผู้นำต้องรู้สึกว่าการที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีหนทางสำเร็จ และมีเป้าหมายที่เด่นชัด มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความสำเร็จสูง ผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จของงาน ให้เกิดขึ้นแก่ลูกน้องหรือประชาชนเหนือสิ่งอื่นใด ผู้นำจะต้องทำให้ลูกน้องมีความเข้าใจว่า ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของเขา

ทวีช เปล่งวิทยา ได้ทำการรวบรวมคุณสมบัติของผู้นำ โดยแยกพิจารณาออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ^{๑๕}

๑. คุณลักษณะทางสติปัญญา ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

๑) มีความตื่นตัว (Alertness) มีความว่องไวเตรียมพร้อม ระวังระไวเตรียมตัวอยู่เสมอ และมีสมองคิดได้ว่องไว มีไหวพริบในการแก้ปัญหาได้อย่างฉับพลัน

๒) มีความคิดอย่างมีเหตุมีผล (Logical Thought) คือ มีความคิดในการบริหาร และการแสดงออกทางกายและวาจา ที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือหรือมีการพิจารณาก่อนทำว่าดีหรือไม่

๓) มีสามัญสำนึก (Common Sense) คือ มีความรู้สึกผิดชอบ ชั่ว ดี

๔) มีดุลยพินิจ (Judgment) คือ มีการพิจารณาใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงานเสมอ และใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา

๕) มีการเล็งเห็นการณ์ไกล (Foresight) เมื่อกระทำการสิ่งใดแล้วย่อมจะรู้ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักประเมินสถานการณ์ วางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีเหตุและมีผลโดยตั้งสมมติฐานรวบรวมข้อมูล และใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นแนววิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญถึงวิธีปฏิบัติที่จะให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

๒. คุณลักษณะทางร่างกาย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๔ ประการ คือ

๑) สุขภาพ (Health) ผู้นำจะต้องมีความสมบูรณ์ทางร่างกาย เพื่อให้มีความพร้อมทางร่างกายอยู่เสมอ การมีสุขภาพดีก็จะอำนวยความสะดวกในการทำงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

๒) กำลังกาย (Energy) ผู้นำจะต้องมีกำลังกายที่ดี เพราะบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้นำต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยการใช้กำลังทางกายด้วย

๓) ความทรหดอดทน (Endurance) ผู้นำควรมีร่างกายที่แข็งแรงอดทนต่อความยากลำบาก ความหิวกระหาย และความเลวร้ายจากดินฟ้าอากาศ สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ในทุก ๆ สถานการณ์และทุก ๆ สถานที่

๔) รูปร่างท่าทางดี (Pleasing Appearance) ผู้นำควรมีทรวดทรงบุคลิกท่าทางเป็นผู้นำที่มีความสง่างาม เป็นที่เกรงขามและดึงดูดความเลื่อมใสจากผู้ใต้บังคับบัญชา

^{๑๕} ทวีช เปล่งวิทยา, จิตวิทยาผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘๔

๓. คุณลักษณะทางอารมณ์ ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๑๑ ประการ คือ

๑) มองโลกในแง่ดี (Optimism) คือ มองคนอื่นในฐานะเป็นมิตร เข้าใจคนอื่น

๒) การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptability) คือ ผู้นำสามารถปรับตัวเข้ากันได้กับทั้งผู้ใหญ่กว่าและผู้ใต้บังคับบัญชา สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทักษะคติของสังคม และภูมิศาสตร์ดินฟ้าอากาศได้

๓) ความมีใจเยือกเย็น (Even Temper) ผู้นำควรมีความอดกลั้นอารมณ์ไว้ได้ มีใจที่หนักแน่น ไม่ห่อถอย ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงอาการสูงต่ำ

๔) การบังคับตนเอง (Self – Control) ผู้นำสามารถรู้จักหรือรู้วิธีการบังคับตนเองและสำรวจตนเองได้ดี ไม่ให้ตกไปในอำนาจฝ่ายต่ำ หรือสิ่งยั่วยุให้เกิดการย่ำแย่จนก่อให้เกิดการละเมิดมาตรฐานทางจริยธรรม และวัฒนธรรมของสังคม

๕) ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) ผู้นำจะต้องมีความตั้งใจจริงมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ไม่มีการผัดวันประกันพรุ่ง และมีการเตรียมวางแผนงานไว้ในใจทำงานอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลและประหยัด

๖) การสังคมดี (Sociability) ผู้นำควรมีอัธยาศัยไมตรี มีสัมพันธภาพเข้ากันได้ดีกับคนทุกชั้นวรรณะ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ไม่ถือตัว ไม่วางท่าทาง

๗) ความแนบเนียน (Tact) เมื่อผู้นำจะกระทำพูดหรือคิด ควรรู้จักกาลเทศะและมีความแนบเนียนไม่แก่งก้างในการแก้ปัญหา ข้อนี้ต้องอาศัยความมีศิลปะ ประสพการณ์และการฝึกฝนอยู่เสมอ

๘) อารมณ์ขัน (Sense of Humor) ผู้นำจะต้องทำงานด้วยความรู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เกิดอารมณ์เครียด มองโลกในแง่ดี อารมณ์ขันนี้จะทำให้ไม่เหนื่อย ทำให้มีการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้นำไม่ควรแสดงอารมณ์ขัน ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างพร่ำเพรื่อจนก่อให้เกิดความนับถือยำเกรงจากผู้ใต้บังคับบัญชาลดน้อยลง

๙) ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self – Confidence) ผู้นำควรมีความมั่นใจและมีความมั่นคงทางจิตใจ ไม่อ่อนไหวตามคำพูดของคนอื่น สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยเหตุผลและความเชื่อมั่นของตนเอง ที่สำคัญคือต้องมีประสบการณ์มาก ๆ ดังประโยคที่ว่า “การที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีได้ จะต้องเป็นฝ่ายอำนวยการที่ดีก่อน”

๑๐) ความสนใจกว้างขวาง (Bread of Interest) ผู้นำจะต้องมีความอยากรู้อยากเห็นและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ไม่สำคัญตนว่าเป็นผู้รู้ดีแล้ว มีความกล้าที่จะปรึกษาหารือหรือหาความรู้จากผู้อื่นที่มีความรู้ดีกว่า

๑๑) การเข้าใจคน (Human Understanding) ผู้นำควรมีวิจารณ์ญาณสังเกตและเข้าใจพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ดี ทั้งนี้เพื่อที่จะได้มอบงานให้เหมาะกับจริตของผู้คนและงานที่มอบหมายให้นั้นจะสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

๔. คุณลักษณะทางอุปนิสัย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๘ ประการ คือ

๑) ความตรงไปตรงมา (Truthfulness) ผู้นำควรเป็นบุคคลที่พูดจริง ทำจริงพูดอย่างไรทำอย่างนั้น มีสัจจะต่อคำสัญญา ไม่ผิดนัด

๒) ความจงรักภักดี (Royalty) ผู้นำจะต้องมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ผู้นำจะต้องสร้างความเข้าใจในการบัญชาของตนเองแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความจงรักภักดีต่อตัวผู้นำตามมาเช่นเดียวกัน

๓) ความสำนึกในหน้าที่ (Sense of Duty) ผู้นำจะต้องมีความสำนึกในการปฏิบัติงานตามนโยบายที่ได้วางไว้อย่างมีความรับผิดชอบ ไม่ก้าวร้าวแทรกแซงหน้าที่ของผู้อื่น

๔) ความไว้วางใจได้ (Dependability) ผู้นำควรดำรงตนอยู่ในจริยธรรมไม่เป็นคนหน้าไว้นหลังหลอก ควรเป็นผู้ที่ไว้วางใจของผู้อื่น

๕) ความกล้าหาญ (Courage) ผู้นำควรมีความกล้าหาญทางจริยธรรมและกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำงานด้วยเหตุผลและกล้ารับผิดชอบ

๖) ความเข้มแข็ง (Force) ผู้นำจะต้องไม่มีความท้อถอยต่ออุปสรรคต่าง ๆ สามารถแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล มีความถูกต้องและเหมาะสม

๗) ความยุติธรรม (Fairness) ผู้นำไม่มีความลำเอียง ควรวางตัวเป็นกลางบริหารงานโดยยึดหลักความถูกต้อง และผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

๘) ความไม่เห็นแก่ตัว (Selflessness) ผู้นำจะต้องรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รู้จักการเสียสละบางอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา รู้จักความสุขส่วนตน รู้จักการบำเพ็ญประโยชน์เป็นแบบอย่างแก่ลูกน้อง

ตามที่กล่าวมานี้ คุณสมบัติต่าง ๆ ที่ผู้นำพึงมี สามารถสรุปเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะทางสติปัญญา คือ มีความรู้ความสามารถ มีไหวพริบสามารถวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเฉียบแหลมและทันทั่วถึง

๒. ลักษณะทางอุปนิสัย คือ มีพฤติกรรมทางจริยธรรมอันดี เช่น ความซื่อสัตย์ ความอ่อนโยน ความมีสัจจะ ความรับผิดชอบ และความไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น

๓. ลักษณะทางอารมณ์ คือ สามารถบังคับหรือควบคุมอารมณ์และบทบาทของการเป็นผู้นำได้ เมื่อควบคุมตัวเองเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ก็เป็นเหตุให้ควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาได้โดยง่าย

๔. ลักษณะทางร่างกาย คือ มีบุคลิกภาพทางกายดี สุขภาพแข็งแรง มีพลังศักยภาพในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการมีภาวะร่างกายที่ดีย่อมแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของการเป็นผู้นำให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น

คุณสมบัติของผู้นำเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่เป็นกลยุทธ์หรือมรรควิธี ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของตัวผู้นำ ผู้ใต้บังคับบัญชา การบริหารจัดการ และปัญหาที่เกิดจากสภาพแวดล้อมอื่นๆ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยให้ผู้นำมีสัมพันธภาพกับมวลชนได้อย่างดี ซึ่งจะเป็นผลให้ผู้นำได้แสดงบทบาทและหน้าที่ได้อย่างโดดเด่น มีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพ

กล่าวโดยสรุป ภาวะผู้นำที่ดีไม่ใช่แต่สิ่งที่จะนำคนอื่นเท่านั้น แต่ผู้นำที่ดีคือผู้นำที่คนอื่นอยากเดินตาม เพราะการเป็นผู้นำไม่ได้เกิดจากการแต่งตั้งตัวเอง แต่เกิดจากการยอมรับจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำและมีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่ยั่งยืน โดยมีความรู้สึกผิดชอบ มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นเครื่องควบคุม มีความสามารถในการสื่อสาร พูดในสิ่งที่จริง เป็นผู้ยึดมั่นในหลักการ และมีระบบการคิดและการบริหารที่มีวิสัยทัศน์ที่ค้ำทั้งกระบวนการและการคาดคะเน มีความเป็นนักวิชาการ รู้จักหา

และพึงพาความรู้ทางวิชาการอย่างแท้จริง ผสมกับแนวคิดผู้นำและที่มาของผู้นำ ๓ ลักษณะ คือ ๑) มีความสามารถชักจูงผู้อื่นให้คล้อยตามได้ ๒) มีสถานการณ์เป็นตัวกำหนดว่าใครจะเป็นผู้นำในสถานการณ์นั้นๆ และ ๓) ได้รับการยอมรับจากการเลือกตั้ง คือ ผ่านการเลือกของกลุ่มคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ตามหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ยอมรับว่า บุคคลที่เสียงส่วนใหญ่เลือกลงมติคือ ผู้นำและจากแนวคิดของผู้นำในสังคมไทยที่เป็นสังคมที่มีการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย และเมื่อทราบความหมายคุณลักษณะผู้นำและภาวะผู้นำแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาประเภทของผู้นำเพื่อได้เข้าใจ และรู้จักกับผู้นำชุมชนต่อไป ประเภทผู้นำแบ่งได้ ดังนี้

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าคุณลักษณะดังกล่าวนี้ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ และอธิบายคุณสมบัติผู้นำชุมชนได้ ๘ ประเด็น ดังนี้

๑. **ความรู้ (Knowledge)** การเป็นผู้นำนั้น ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ความรู้ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่เท่านั้น แต่เป็นความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ รู้ในสิ่งที่ป็นจริงตามธรรมชาติหรือหมายถึงข้อมูลจริงที่ไม่เจือด้วยอคติต่างๆ และรวมถึงการเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมในด้านอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาให้ดีขึ้น ผู้นำที่ดีต้องเป็นผู้รอบรู้ ยิ่งรอบรู้มากเพียงใด ฐานะความเป็นผู้นำก็จะยิ่งมั่นคงมากขึ้นเท่านั้น เช่นในปัจจุบันเป็นยุคของข้อมูล ข่าวสาร และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ผู้นำที่เก่งจะต้องศึกษาและมีความสามารถเข้าใจและใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

๒. **ความคิดริเริ่ม (Initiative)** ความสามารถที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขอบเขตอำนาจหน้าที่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องคอยคำสั่ง หรือความสามารถแสดงความคิดเห็นที่จะแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น หรือเจริญขึ้นได้ด้วยตนเอง ความคิดริเริ่มจะเจริญงอกงามได้ ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ที่มองไปข้างหน้า ได้อย่างลึก กว้างและไกล เป็นการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ด้วยความกระตือรือร้น คือมีใจจดจ่อกับงาน มีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ มีพลังใจที่ต้องการเห็นความสำเร็จข้างหน้า

๓. **มีความกล้าหาญและความเด็ดขาด (Courage and firmness)** ผู้นำที่ดีจะต้องไม่กลัวต่ออันตราย ความยากลำบาก หรือความเจ็บปวดใดๆ ทั้งทางกายวาจาและใจ ผู้นำที่มีความกล้าหาญ จะช่วยให้สามารถผจญและอดทนต่องานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ นอกจากความกล้าหาญแล้ว ความเด็ดขาดก็เป็นลักษณะอันหนึ่งที่จะต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตัวของผู้ผู้นำเองต้องอยู่ในลักษณะของการ “กล้าได้กล้าเสีย” ด้วยในบางสถานการณ์

๔. **การมีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations)** ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักประสานความคิด ประสานประโยชน์สามารถทำงานร่วมกับคนทุกเพศทุกวัย ทุกระดับการศึกษาได้ ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีจะช่วยให้ปัญหาใหญ่เป็นปัญหาเล็กได้

๕. **มีความยุติธรรมและซื่อสัตย์สุจริต (Fairness and Honesty)** ผู้นำที่ดีจะต้องอาศัยหลักของความถูกต้อง หลักแห่งเหตุผลและความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสั่งการ หรือปฏิบัติงานด้วยจิตที่ปราศจากอคติ ปราศจากความลำเอียง ไม่เล่นพรรคเล่นพวก

๖. **มีความอดทน (Patience)** ความอดทนจะเป็นพลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้ไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างแท้จริง

๗. **มีสติไม่ประมาท (Mindfulness)** ผู้นำที่ดีควรมีความระมัดระวัง มีสติ สุขุมรอบคอบ ไม่ประมาท แต่ฉับไวทันต่อเหตุการณ์ มีพลังทางจิตที่จะหยุดคิดไตร่ตรองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น

รู้จักใช้ดุลยพินิจที่จะพิจารณาสิ่งต่างๆ หรือเหตุต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และควบคุมตัวเองได้ (Self control)

๘. **มีความสงบเสงี่ยมไม่ถือตัว (Modesty)** ผู้นำที่ดีจะต้องไม่หยิ่งโส ไม่จองหอง ไม่วางอำนาจ และไม่ภูมิใจในสิ่งที่ไร้เหตุผล ความสงบเสงี่ยมนี้ถ้ามีอยู่ในผู้นำคนใดแล้ว ก็จะทำให้ลูกน้องมีความนับถือและให้ความร่วมมือเสมอ

จากความสำเร็จที่กล่าวมาข้างต้นของนักวิชาการ รวมทั้งผู้วิจัยพบว่า ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาตนเองและผู้ตามด้วยหลักความมีเหตุผลและหลักความจริง ที่สามารถเริ่มจากตนเอง จากสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นเพื่อเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปแบบเป็นขั้นตอน ด้วยวิธีการมีส่วนร่วมทั้งตัวผู้นำและผู้ตามหรือบุคคลอื่นโดยใช้แรงจูงใจ และอาจใช้การมีที่มหรือการให้รางวัลเป็นผลประโยชน์ตอบแทน เพื่อเป็นแรงจูงใจในการพัฒนาด้วยความมุ่งมั่นและมีวินัย จากด้านนอกตัวที่ง่ายไปหาด้านในตัวคือด้านจิตใจและปัญญา ดังนั้นตัวปัญญาจึงเป็นธรรมสำคัญที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธต้องเข้าใจและเข้าถึง จึงจะสามารถปรับตัวและยืดหยุ่นให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อเกิดสุขภาวะที่ดีตั้งแต่บุคลิกภาพภายนอกไปจนถึงระดับจิตใจและปัญญาที่เป็นสัมมาปัญญาบनพื้นฐานบนความเรียบง่ายและเป็นรูปธรรม โดยให้ความสำคัญในแง่ของความรู้ (Knowledge) เป็นอันดับแรก และความรู้ตามความหมายของงานวิจัยนี้คือ ความรู้ทางปัญญา (Knowledge Wisdom) โดย ปัญญาเป็นศูนย์กลางของสุขภาวะ ๔ ด้าน กล่าวคือ ถ้าปราศจากปัญญาแล้วสภาวะทางกาย ทางจิตใจ อารมณ์และทางสังคมย่อมดีไม่ได้ ดังนั้นการพัฒนาปัญญาจึงต้องเริ่มจากทางกายภาพ หรือพฤติกรรมที่เป็นภายนอกก่อน เปรียบได้กับการมีศีลคือมีระเบียบวินัยข้อประพฤติที่ดีในการกระทำ การดำเนินชีวิต และขั้นต่อไปจะเป็นการพัฒนาภายในคือ จิตใจหรือจิตภาพ แล้วจึงนำไปสู่การพัฒนาปัญญาที่ ศ.นพ. ประเวศ วะสี เรียกว่า “การเกิดสุขภาวะที่สมบูรณ์” ด้วยการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านรวมกัน

ในที่นี้ขอขยายความที่ว่า “ปัญญาบรรลือสราภาพ” เนื่องจากการฟังบรรยายของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ที่เสถียรธรรมสถานเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๗ ขณะที่ผู้วิจัยเป็นนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษาและได้ศึกษาดูงาน คุณแม่ได้ให้ความหมายคำว่า “สันติภาพ” ว่าเป็น “อสิรภาพ” ในการศึกษาคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ จึงตีความได้ว่า ผู้นำที่พึงประสงค์ ต้องเป็นผู้นำที่มีอสิรภาพก่อนจึงจะนำพาสังคม ชุมชนไปสู่อสิรภาพหรือสันติภาพได้

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำของชุมชนทั้งโดยอำนาจหน้าที่และโดยตำแหน่ง หรือเป็นผู้นำโดยบทบาทเช่นผู้ทรงคุณวุฒิ อาสาสมัคร หรือได้รับการยกย่องในชุมชนที่เป็นผู้มีเกียรติมีคุณธรรมจริยธรรมสูง มีบทบาทสำคัญในเรื่องการป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน สังคม หรือโดยทั่วไปในระดับการอยู่ร่วมกันในชุมชน อำเภอ จังหวัดหรือภูมิภาคก็ตามผู้นำเหล่านี้จะมีบทบาท เป็นตัวแทนของชุมชนที่คนในชุมชนไว้วางใจ และเลือกขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนของชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือปัญหาการขัดแย้งรวมถึงการพัฒนากิจกรรมด้านต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสงบสุขเป็นชุมชนสันติภาพแม้บางท่านเพิ่งมาอาศัยในชุมชนได้ไม่นานแต่มีบทบาทที่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจก็จะได้รับการเลือกให้เป็นผู้นำในชุมชนนั้น และผู้นำซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นและได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้าจะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและอาจชักนำผู้ตาม

หรือผู้ได้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือไม่ดีได้ ถ้านำไปในทางไม่ถูกต้องก็จะเกิดความเสียหายมากมายตามมา เข้าลักษณะของผู้นำที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไปโดยนักวิชาการได้ให้ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำชุมชนไว้หลากหลาย ดังนี้

คุณลักษณะผู้นำชุมชนแบ่งเป็น คุณลักษณะภายนอกหรือทางกายภาพ และคุณลักษณะภายในคือทางด้านจิตใจ โดยผู้นำที่พึงประสงค์โดยทั่วไป จะเป็นคนเก่งและเป็นคนดีควบคู่กัน โดยเก่งจากความรู้ (Knowledge) ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล มีการวางแผนการทำงานจากการสร้างมาตรฐานการทำงานและมีเป้าหมายชัดเจน มีการติดตามผลเป็นระยะ และการประเมินผลงาน มีความรอบรู้กฎระเบียบและการบริหาร ในด้านความดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรมจริยธรรม มีความรู้เรื่องชุมชน เป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องการเจรจาสื่อสาร เป็นแบบอย่างที่ดีเป็นที่ยอมรับของชุมชน มีการพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาดูงาน มีการใช้หลักพุทธธรรม และจะได้รับการเชื่อถือและไว้วางใจอย่างมากถ้าผู้นำคนนั้น มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานการถือศีลอย่างสม่ำเสมอ เพราะสะท้อนให้เห็นว่า ผู้นำคนนั้นมีการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมแก่ตนเองและทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน แนวคิดของผู้นำในสังคมไทยจะให้ความสำคัญและมีการพิจารณาให้รางวัลบุคลากรในสังกัดหรือหน่วยงานของตนในหลายวงการ และส่วนใหญ่ใช้คำว่าต้นแบบสำหรับการให้รางวัลดังกล่าว อาทิวงการสื่อสารมวลชน วงการศึกษา วงการธุรกิจ องค์การภาครัฐและเอกชน

สรุปได้ว่า ผู้นำมีบทบาทสำคัญมากในยุคแห่งปัญญาหรือยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงต้องมีการพัฒนาตนเองเพื่อทันต่อโลกภายในคือโลกของสติ สมาธิ และที่สำคัญคือปัญญาที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล ๕ ที่เป็นตัวกำกับพฤติกรรมของผู้นำให้มีวินัยที่เกิดจากความเพียรพยายาม ดำรงตนอยู่ภายใต้กฎ กติกา ของชุมชนและสังคม จนถึงขั้นเป็นบุคคลต้นแบบได้ และผู้นำยังสามารถจุดประกายด้วยการสร้างแรงบันดาลใจให้ตนเองและผู้อื่นฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาด้วยการเข้าถึงความจริง ข้อมูลจริง จากการลงมือปฏิบัติจริงโดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้อื่น จึงต้องมีการพัฒนาด้วยการสร้างความรู้ที่เกิดภายในตนก่อน ที่เป็นคุณลักษณะภายในคือทางด้านจิตใจเพื่อให้ได้คุณลักษณะที่ดีเหมาะสมกับความต้องการ แต่ในทางปฏิบัติควรเริ่มจากง่ายคือคุณลักษณะภายนอกหรือทางกายภาพก่อนอย่างเป็นขั้นตอน แล้วจึงนำสู่คุณลักษณะภายในคือทางด้านจิตใจเพื่อให้ได้คุณลักษณะที่ดีเหมาะสมกับความต้องการ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ คือเป็นคนเก่งและเป็นคนดีควบคู่กัน ทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมทางศาสนาพุทธ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานการถือศีลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมแก่ตนเองและแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน และคุณลักษณะที่สอดคล้องกันเป็นแบบทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และจากการศึกษาเรื่องสันติภาพเป็นมิติทั้งภายนอกและภายใน หรือ “โลกภายนอกและโลกภายใน” โดยโลกตะวันตกได้เพียรพยายามที่จะสร้าง “สันติในโลกภายนอก” (Outer Peace) แต่ในทางกลับกัน โลกตะวันออกกลับมุ่งเน้นการสร้าง “สันติในโลกภายใน” (Inner Peace) เพื่อพบความหลุดพ้นอย่างแท้จริง และสันติภาพจำดำรงอยู่บนฐานรากของ สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมือง ในสถานการณ์ปัจจุบันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ

๒.๓ บริบท สภาพปัญหาและคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์เชิงพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน จึงต้องสำรวจสภาพปัญหาด้านคุณลักษณะของผู้นำชุมชนและบริบททั่วไปของชุมชนเพื่อสันติภาพ จำนวน ๒ ชุมชนที่มีการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อค้นหาแนวทางเพื่อใช้เป็นหลักการ วิธีการและกระบวนการพัฒนาแก่ผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบันต่อไป ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะ ดังนี้

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำในสังคมไทย และการสนทนากลุ่มย่อยผู้นำชุมชนทั้ง ๒ ชุมชน รวม ๒๔ ท่าน ได้ข้อมูลโดยภาพรวมที่เป็นข้อสรุปด้านที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ และบริบทสภาพปัญหา เพื่อหากรอบคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำ ในการพัฒนาด้วยการบูรณาการกับหลักธรรมไตรสิกขา ดังนี้

(๑) **มีวิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองเพื่อยกระดับค่านิยมทางสังคม:** เน้นการพัฒนาตัวเองก่อนด้วยศีล ๕ อย่างมีวินัยในการปฏิบัติและเพื่อความเชื่อมั่นของบุคคลอื่นจึงปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และผู้นำมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ที่ทันต่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการสร้างนวัตกรรมตามวิถีพุทธด้วยความพอเพียงตามศาสตร์พระราชา เน้นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ทำดีไปพร้อมกับการประกอบอาชีพ ยึดหลักการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ที่เชื่อว่าเป็นทางแห่งสันติสุข

(๒) **การสร้างแรงจูงใจ ยกระดับความต้องการ (ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์) :** การลงมือทำให้เขาดู เปิดใจที่จะรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง และใจกว้างให้ผลประโยชน์ ตอบแทนอย่างคุ้มค่า ด้วยคำชม รางวัล มีความใส่ใจในการทำงานร่วมกัน ใส่ใจคนรอบข้าง การใช้คำพูดให้เกียรติ การให้ข้อมูล ความจริง มีความเป็นกัลยาณมิตร สนใจดูแลสิ่งแวดล้อม ยึดหลักคุณธรรมและให้ความสำคัญกับครอบครัว มุ่งจะถ่ายทอดความรู้ด้วยใจกว้างด้วยการรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน

(๓) **ปลูกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรม:** ด้วยความพอเพียง ความซื่อสัตย์ มีการถ่ายทอดความรู้และอำนวยความสะดวกให้แก่คนที่อยู่ร่วมในสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน เพื่อบำเพ็ญบาปมีคือทำคุณงามความดีต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน ทำดีทั้งในเชิงของศาสนาคือดีอย่างมีศีลธรรมต้องมีสติ เน้นการฝึกสติ คู่กับ ศึกษาความรู้ใหม่ๆ เริ่มจาก ศีล สมาธิ ปัญญาเพื่อความไม่ประมาท มีการมุ่งมั่นตั้งใจทำดีเพื่อความสำเร็จในบทบาทของตน

(๔) **มุ่งพัฒนาตนเองและชุมชนสู่ยุคแห่งปัญญา:** ใช้หลักของพุทธศาสตร์เป็นหลัก เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความไม่ประมาทในการพัฒนา เราสามารถมองปัญหาทุกปัญหาว่าสามารถแก้ได้ ต้องใฝ่เรียนรู้เพื่อเป็นการพัฒนาปัญญาเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ไม่ต้องเก่งทุกเรื่องมีการจัดระเบียบกายด้วยศีล จัดระเบียบจิตด้วยสมาธิ ถ้าจัดได้ทั้งกายทั้งจิตมันก็จะนำไปเข้าถึงการรู้จักจริงสู่ปัญญา ต้องศึกษาความรู้ใหม่ๆ เพื่อทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ยุคแห่งปัญญา คือสะอาด สว่าง และทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก เครือข่ายความรู้ big data ในกูเกิ้ล ยูทูบ ที่ต่าง ๆ ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร

ในการสังเคราะห์จัดกลุ่มคำ ผู้วิจัยพบว่าในการสร้างแรงจูงใจ ในเรื่องให้ผลประโยชน์ตอบแทน คำชมหรือรางวัลเป็นหลักการที่ค้ำกับการปลูกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมของผู้นำ เพราะผู้นำเชิงพุทธจะไม่มุ่งผลประโยชน์ตอบแทน แต่จะทำดีเพื่อได้ความสุขใจในการช่วยเหลือผู้อื่น แต่แปลความได้

ว่าสิ่งที่ต้องการแท้จริงคือ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน แม้มีการตอบแทนให้ผลประโยชน์กันก็อยู่บนพื้นฐานการให้เกียรติกัน

๒.๔ หลักการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองวิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชน

ในการศึกษาสภาพปัญหาคุณลักษณะผู้นำด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อย พบว่า ผู้นำทั้ง ๒ กลุ่มมีแนวคิด หลักการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองรวมถึงวิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชน สรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ การดำเนินชีวิตและการพัฒนาด้านคุณลักษณะและหลักธรรมของผู้นำ

หลักการดำเนินชีวิต และพัฒนาตนเอง	วิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชน
๑) ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งในการปฏิบัติตัว การปฏิบัติหน้าที่ และการบริหารงาน	๑) ใช้หลักความพอเพียง มีสติและสมาธิในการทำงาน สามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้
๒) ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้สม่ำเสมอ เพื่อที่จะได้ดูแลกิจการหรือนำพองค์กรให้ไปสู่เป้าหมาย	๒) พัฒนตนเองให้มีความรู้อย่างสม่ำเสมอให้ทันต่อโลก ต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน
๓) ใช้หลักความเป็นธรรมในการดำเนินชีวิตโดยตั้งอยู่บนหลักความเป็นจริง	๓) หลักการทำงานโดยตั้งอยู่บนความเป็นจริง อยู่บนข้อเท็จจริง สื่อสารกันบนข้อเท็จจริง และรักษาความจริงซึ่งกันและกัน
๔) มีวิสัยทัศน์ที่กว้าง มองโลกในแง่ดีเสมอ พัฒนาและเรียนรู้อยู่เป็นประจำ	๔) ทำงานโดยตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์เป็นจริงอย่างหนึ่ง ซึ่งเราควรยึดถือ ถ้ามองให้ง่ายก็คือซื่อสัตย์ ใส่ใจ และรักในงานที่ทำ
๕) มีความมั่นใจในตัวเอง กล้าคิด กล้าพูด กล้าแสดงออก	๕) มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน ตรงต่อเวลา มีความซื่อสัตย์ ขยัน และอดทน
๖) มีความเป็นธรรม และแก้ไขปัญหโดยยึดถือหลักความเป็นจริง	๖) เปิดใจให้กว้าง และรับฟังความคิดเห็นอยู่เสมอ
๗) มีการฝึกฝนตนเองอยู่เสมอโดยการวางใจให้เป็นกลาง คิดวิเคราะห์อย่างรอบคอบ ต้องมีสติ และเอาข้อเท็จจริงมาไตร่ตรองอย่างรอบครอบ	๗) ผู้นำต้องมีคุณธรรม จริยธรรม สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ด้วยตนเอง และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน
๘) ผู้นำที่ดีต้องรู้จักแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองและแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าได้	๘) ใช้หลัก ศีล สมาธิ และปัญญาเป็นหลักในการจัดระเบียบให้สังคมและองค์กร

หลักการดำเนินชีวิต และพัฒนาตนเอง	วิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชน
๙) สามารถประเมินสถานการณ์ที่จะเข้ามาล่วงหน้าได้และมีการวางแผนรองรับที่ดี	๙) ผู้นำต้องมีศีลเป็นพื้นฐานเพราะศีลจะช่วยจัดระเบียบทั้งตนเอง และผู้นำจะต้องผลักดันกระจายไปสู่ชุมชนให้มีศีล
๑๐) สร้างเครือข่ายให้กับตนเอง หรือ มีกัลยาณมิตรเพื่อประโยชน์ในการพึ่งพาอาศัยกัน	๑๐) ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาคือโยนิโสมนสิการ หรือ การคิดวิเคราะห์อย่างแยบยล มีการสืบสวนถึงสาเหตุของปัญหา

สรุป ในการศึกษาสภาพปัญหาคุณลักษณะผู้นำด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อย พบว่า ผู้นำทั้ง ๒ กลุ่มมีแนวคิดในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองรวมถึงวิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชน ดังกล่าวข้างต้น แต่วิเคราะห์ได้ว่ามีผู้นำเป็นจำนวนน้อยที่รักษาศีล ๕ ได้ครบทุกข้อ และทำเป็นกิจวัตรเนื่องจากขาดทัศนคติเรื่องการพัฒนาตนเองให้เป็นการยกระดับขึ้น จึงไม่เกิดแรงจูงใจภายในตนเองและจากการทำงานเป็นทีม การประชุมไม่มีกฎ กติกา เพื่อให้ผู้นำเคร่งครัดรับผิดชอบ ในการให้แรงจูงใจส่วนใหญ่ผู้นำไม่ได้กล่าวถึงสิ่งของรางวัลแต่จะกล่าวถึงการให้เกียรติต่อกัน ไม่ดูถูกหรือการแบ่งพรรค แบ่งพวก ผู้นำส่วนใหญ่จึงไม่เกิดความรู้เพิ่มโดยเฉพาะผู้นำในระดับชุมชนบางคนไม่ทันต่อข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการปฏิบัติงาน เนื่องจากขาดความรู้ในการสื่อสารทางโลกออนไลน์ต่างๆ ทำให้ได้รับความรู้ต่างๆ ได้ไม่ทันต่อสถานการณ์ เนื่องจากในชุมชน สังคม ย่อมมีปัญหาขัดแย้งในการอยู่ร่วมกันเสมอ ผู้นำจึงเป็นที่คาดหวังของชุมชนในการช่วยแก้ไขปัญหา และเป็นคนกลางช่วยยุติปัญหาและหาแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสงบสุข ซึ่งเป็นสภาพที่พึงประสงค์ของทุกสังคมตั้งแต่สถาบันครอบครัว แม้สิ่งที่ต่างคนต่างปรารถนาจะไม่ตรงกัน แต่เมื่อเกิดความไม่ตรงกัน หรือขัดแย้งกัน แต่เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งตั้งตนอยู่ในความสงบอย่างมีสติ ก็มีอำนาจที่สามารถทำให้อีกฝ่ายสงบลงได้และอาจพัฒนาไปถึงการเกื้อกูลต่อกัน สภาพชุมชน สังคมที่มีความสงบย่อมนำไปสู่ความมีสันติภาพ กล่าวได้ว่า ทุกชุมชน สังคมมีความต้องการผู้ปกครอง หรือผู้นำที่มีความสงบมีสติ นั้นหมายถึงความสันติสุขหรือสันติภาพกำลังจะเกิดขึ้นในชุมชน สังคมนั้น หากมองในแง่มุมพุทธศาสนา ความสงบหรือสันติภาพจะเกิดขึ้นในสังคมได้ จะต้องเริ่มจากภายในตนเองคือ เริ่มจากใจที่มีความสงบในระดับบุคคล ซึ่งแม้บุคคลเพียงหนึ่งคนสงบ กระแสความสงบย่อมกระเพื่อมกระจายออกไปสู่ภายนอกคือ ครอบครัว ชุมชนหรือสังคมโดยรอบมีการกระจายออกเป็นวงกว้าง และเมื่อบุคคลหลายๆ คนที่มีความสงบหรือสันติภาพในตนเองมาอยู่รวมกันก็ย่อมจะสร้างสังคมที่มีสันติภาพให้เป็นภาพที่เด่นชัดยิ่งขึ้น และสามารถกลบรอยแห่งความขัดแย้งและสร้างภาพสังคมที่น่าอยู่น่าปรารถนา

เมื่อนำหลักการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองรวมถึงวิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชนของผู้นำในสังคมและผู้นำชุมชน รวม ๒๔ ท่านนำมาหาความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่ได้ศึกษามาแล้วพบว่าผู้นำส่วนใหญ่ยังมีวิสัยทัศน์ในการแก้ปัญหาที่ไม่ไกล และไม่ลุ่มลึกเพียงพอแก่สถานการณ์ปัจจุบัน แต่มีสิ่งดีที่ส่วนใหญ่ยังให้ความเห็นว่า การพัฒนาต้องเริ่มจากตนเองที่เป็นจุดแข็งในการพัฒนาบุคคล ผู้วิจัยจึงจัดกลุ่มคำทั้งสองกลุ่มคือ ๑) คุณลักษณะผู้นำจากแนวคิดทฤษฎี ๒) กลุ่มคำจากการสัมภาษณ์ จึงพบปัญหาด้านคุณลักษณะของผู้นำที่ต้องการพัฒนาให้เป็นคุณลักษณะที่

พึงประสงค์ได้ ๔ ลักษณะ คือ ๑) วิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองด้วยศีล ๕ อย่างมีวินัย เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้น ๒) การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม และ ๓) ปลุกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมเพื่อเกิดความมุ่งมั่น อุดหนุนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ๔) มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งการเป็นผู้นำเพื่อสันติภาพ ควรมีการแก้ไขคุณลักษณะด้วยหลักไตรสิกขา ๓ หลัก แยกเป็น ๔ ด้านได้ดังนี้คือ ๑) บุคลิกภาพ ๒) พฤติกรรม ๓) จิตภาพ และ ๔) ปัญญาภาพ ผู้วิจัยขอเปรียบเทียบให้เห็นการบูรณาการเพื่อเห็นภาพความเชื่อมโยงของทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และข้อมูลด้านคุณลักษณะของผู้นำรวมถึงผลวิเคราะห์ที่ได้เกณฑ์ที่ต้องพัฒนาเพื่อได้วิธีการและกระบวนการ ขั้นตอนในการพัฒนาต่อไป ดังตามตารางภาพที่ ๒.๕

๒.๕ การวิเคราะห์สภาพปัญหาคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ

การวิเคราะห์แนวคิดภาวะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ผู้วิจัยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูล แบบอุปนัย (Analytic Induction) ด้วยการจับประเด็น ๓ ประเด็น คือ ความ และจำแนกจัดกลุ่มข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย ตามประเด็นที่ผู้วิจัยตั้งไว้ ๔ ประเด็น เพื่อหาความจริงจากข้อเท็จจริง (Fact) แล้วจึงมาวิเคราะห์ เนื่องจากข้อมูลมีส่วนย่อยๆ จำนวนมากจึงได้วิเคราะห์คำหลัก เพื่อจัดกลุ่มคำก่อน แล้วจึงวิเคราะห์ส่วนประกอบข้อมูล จากนั้นจึงสรุปอุปนัย และจัดบันทึกเป็นรูปแบบพรรณนา มีการนำเสนอเป็นตารางเพื่อเห็นความสัมพันธ์และสอดคล้องของคุณลักษณะผู้นำกับหลักไตรสิกขา โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเองตามหัวข้อของแบบสัมภาษณ์ ขณะเดียวกันได้ทำการสังเกตและขอรายละเอียดข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อได้ข้อมูลที่อึดตัว จึงได้ขอข้อมูลเพิ่มเติมทางโทรศัพท์ ได้รับความกรุณาจากผู้นำเป็นอย่างดี อีกทั้งได้รับข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยจะนำคำให้สัมภาษณ์มาตั้งเป็นประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) ไม่มีความมั่นใจ และยังไม่เชื่อมั่นในตนเอง

จากคำสัมภาษณ์และการสังเกตผู้นำชุมชน ๒ ชุมมีบางท่านที่เป็นส่วนน้อย เมื่อผู้วิจัยโยนคำถามเพื่อต้องการทดสอบด้านบุคลิกภาพ ทักษะคติในการดำเนินชีวิต และการทำงานในการเป็นผู้นำในชุมชนเพื่อสันติภาพพบว่า ยังไม่มั่นใจตนเอง ไม่กล้าตอบคำถาม จะตอบตามผู้อื่นไม่แสดงความเป็นตัวตน นั่งก้มหน้า ไม่สบตา เมื่อถามเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ก็ตอบเรื่องใกล้ตัว ไม่มีความคิดริเริ่ม^{๑๖}

(๒) มีโรคประจำตัวด้วยโรคเรื้อรัง การดูแลสุขภาพไม่เหมาะสม

ในการมีบทบาทเป็นผู้นำ หลายคนมีโรคประจำตัวเช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคเกี่ยวกับโครงสร้างเนื่องจากทำอาชีพเกษตรกรรมนาน ผู้นำบางคนมีการปฏิบัติตนไม่เหมาะสมเช่น ขาดรับยา รับประทานยาไม่ตรงตามเวลา และไม่มีการออกกำลังกายตามที่ได้รับคำแนะนำ ทำให้ท่าทาง ไม่สง่าผ่าเผย ไม่สดชื่น ขี้โรค^{๑๗}

(๓) ยังไม่มองการณ์ไกล ไม่ออกความเห็นในที่ประชุม

มีผู้นำทั้ง ๒ ชุมชนบางท่านที่ทำตัวเหมือนผู้ตามผู้นำคนอื่น ๆ ไม่ออกความเห็นถ้าไม่กระตุ้นหรือมีคนอื่นชี้แนะก็จะพูดตาม และพูดแสดงความคิดเห็นที่ไม่เกิดประโยชน์เนื่องจากเป็นความคิดเห็นที่จะไม่

^{๑๖} การสนทนากลุ่มย่อย ที่ชุมชนแพรงหนามแดง เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒ และ ชุมชนบ้านท่าคอยนางเมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

^{๑๗} การสนทนากลุ่มย่อย ที่ชุมชนบ้านท่าคอยนาง เมื่อวันที่ วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สามารถแก้ไขได้ จากการขาด ความคิดริเริ่มและขาดวิสัยทัศน์ที่มองไปข้างหน้า ได้อย่างลึก กว้างและไกลและขาดความกระตือรือร้น ไม่ใส่ใจในบทบาทผู้นำของตน^{๑๘}

(๔) บทพร่องในศิลปะ ๕ เรื่องการตีตราเป็นประจำ

ผู้นำชายบางท่านที่เป็นผู้นำในชุมชนสร้างสันติภาพ จะมีอาการมาทั้งวันเนื่องจากติดเหล้า ทำให้บุคลิกภาพไม่ดี ทางด้านคุณลักษณะเช่น กริยา ท่าทาง ขาดความไว้วางใจจากผู้นำคนอื่นๆ และในที่ประชุมมักไม่ได้รับผิดชอบในเรื่องใดๆ จึงมีคุณลักษณะเช่นเป็นผู้ตาม^{๑๙}

(๕) บุคลิกไม่ดี ไม่น่าศรัทธา

ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการตีตราเป็นประจำ เมื่อเข้าประชุมจึงหลับ ไม่ร่วมรับฟังการประชุม ไม่ออกความเห็นและถึงแม้มอบงานให้รับผิดชอบก็จะบ่ายเบี่ยง และการพูดในที่ประชุมก็ไม่สุภาพ เหมาะสม^{๒๐}

๒.๖ ตัวแบบของผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์: ศึกษาจากผู้นำชุมชนบ้านท่าคอยนางและตำบลแพรกหนามแดง

ชุมชนสังคมไทยปัจจุบัน โดยภาครัฐและเอกชนมีโครงการพัฒนาบทบาทของผู้นำชุมชนสาขาต่างๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานทั้งโดยตำแหน่งหน้าที่ หรือ การเป็นอาสาสมัครด้วยจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือชุมชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เกิดความสงบสันติแก่ประชาชน โดยเฉพาะชุมชนที่มุ่งพัฒนาให้เป็นชุมชนสันติภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน และจากการตื่นตัวในการพัฒนาภาวะผู้นำโดยเฉพาะด้านความรู้ ความสามารถ ความมีคุณธรรมเพื่อให้สังคมไทยก้าวทันต่อความเจริญ ของยุคของการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัตถุและสภาพสังคม งานวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดคำนิยามคุณลักษณะที่จะศึกษาคือชุมชนสันติภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำที่ใช้อ้างอิงในงานวิจัยรวม ๒ กลุ่ม คือ ๑) กลุ่มผู้นำในสังคมไทยที่เป็นผู้นำในระดับบริหารหรือหัวหน้า ที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องด้านการสร้างสันติภาพในมิติต่างๆ ของพื้นที่กรุงเทพ และปริมณฑลหรือพื้นที่ทำงานและที่อยู่อาศัยของผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก ชัยนาท พระนครศรีอยุธยา สมุทรสงคราม นครราชสีมา และสุราษฎร์ธานี และการสนทนากลุ่มย่อยในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีผลงานโครงการเพื่อมุ่งสู่ชุมชนสันติภาพประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ๒ ชุมชน คือ ๑.ชุมชนบ้านท่าคอยนาง จังหวัดศรีสะเกษ ๒.ชุมชนแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งทั้ง ๒ ชุมชน เป็นชุมชนที่ผู้วิจัยได้เคยลงไปศึกษาดูงานมีการลงพื้นที่เพื่อสำรวจชุมชน การวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชน บทบาทของผู้นำชุมชน และบางชุมชนได้มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่างๆ มาก่อน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาชุมชนทั้ง ๒ ชุมชนจากการ FOCUS GROUP แล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์หาสภาพปัญหาที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และเพื่อให้เห็นบริบททั่วไปของชุมชน แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพเชิงพุทธต่อไป

^{๑๘} การสนทนากลุ่มย่อย ที่ชุมชนแพรกหนามแดง เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒ และ ชุมชนบ้านท่าคอยนางเมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

^{๑๙} การสนทนากลุ่มย่อย ที่ชุมชนบ้านท่าคอยนาง เมื่อวันที่ วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

^{๒๐} การสนทนากลุ่มย่อย ที่ชุมชนบ้านท่าคอยนาง เมื่อวันที่ วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

๒.๖.๑ คุณลักษณะผู้นำชุมชนบ้านท่าคอยนาง ตำบลสวาย จังหวัดศรีสะเกษ

๑. ข้อมูลทั่วไป

ชุมชนบ้านท่าคอยนาง หมู่ ๕ ตำบลสวาย อำเภอบางแก้ว จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ริมห้วยทับทันเริ่มก่อตั้งเมื่อพ.ศ. ๒๔๙๓ โดยมี นายยูง ฉิมพินิจ นายตัน พลทา นายมาก พลทา นำนายชาติพี่น้องอพยพมาจากบ้านภูมิตาลา ตำบลโคกเพชร อำเภوخุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ มาตั้งเป็นชุมชนใหม่มีการวางแผนตัดถนนกว้าง ๑๐ เมตร ซอย ๘ เมตร และได้จัดสรรที่ดินทำกินให้ครัวเรือนละ ๒ ไร่ ต่อมาปีพ.ศ. ๒๕๐๒ มีประชาชนจากบ้านจิก บ้านอีหล้า อำเภอกุสุมาลย์ บ้านเปือย อำเภอรามัน ไร่ จังหวัดศรีสะเกษ อพยพมาอยู่ร่วม เมื่อ และพ.ศ. ๒๕๑๑ ได้มีประชาชนอพยพมาจากอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์มาอยู่ร่วม เมื่อก่อนบ้านนี้มีชื่อว่า บ้านต่าย ตามชื่อคนก่อตั้งต่อมาได้มีการกันทำนาใหญ่เพื่อเก็บกักน้ำไว้เพื่อทำการเกษตรจึงเรียกว่า บ้านทำนา ในบริเวณริมห้วยใกล้หมู่บ้านมีทำน้ำธรรมชาติสวยงามซึ่งเรียกเป็นภาษาเขมรว่า “กำปงจำเนียง” แปลเป็นภาษาไทยว่า ท่าคอยนาง ซึ่งมีตำนานเล่าต่อกันมานาน คณะกรรมการหมู่บ้านจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบ้านทำนาเป็น หมู่บ้านท่าคอยนางเป็นต้นมา เดิมบ้านท่าคอยนางเป็นสาขาของบ้านบึงขึ้นอยู่กับ ตำบลพิมาย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ ต่อมา ขึ้นกับหมู่ ๑๑ ตำบลตูม อำเภอบางแก้ว จังหวัดศรีสะเกษและปีพ.ศ. ๒๕๓๓ ตำบลตูมได้แยกตำบลใหม่เพิ่มขึ้นคือตำบลสวาย บ้านท่าคอยนางจึงขึ้นกับ ตำบลสวาย อำเภอบางแก้ว จังหวัดศรีสะเกษ มาจนถึงปัจจุบัน บ้านท่าคอยนางมีภาษาท้องถิ่นใช้ ๓ ภาษาคือ ภาษาเขมร ลาว ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลเพื่อได้ข้อมูลด้านบริบทสภาพโดยทั่วไปของชุมชนที่มุ่งพัฒนาเป็นชุมชนเพื่อสันติภาพบ้านท่าคอย จึงได้กล่าวถึงประวัติชุมชนไว้พอสังเขปและขอเสนอความคิดเห็นของชาวชุมชนในด้านต่างๆ ดังนี้

๒.๖.๒ ข้อมูลด้านความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ต่อสภาพของชุมชน

๑. ด้านความสุข/ความพอใจของคนในชุมชน: จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าและชาวบ้านในชุมชน “รู้สึกพอใจมากที่มีโครงการต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านได้มีการพูดคุยกันมากขึ้น ได้มีกิจกรรมทำร่วมกัน ได้รู้จักกันและกันมากขึ้น ความร่วมมือที่พบค่อนข้างดีมาก แม้บางคนไม่สามารถมาร่วมงานได้ในบางโอกาสก็จะสลับผลัดเปลี่ยนสมาชิกในครอบครัวส่งคนมาร่วมกิจกรรมในเกือบทุกโครงการ ขอชื่นชมโครงการ “พัฒนาลานวัด ลานธรรม ลานใจ” ที่มีผลต่อความสามัคคีของชุมชน เป็นศูนย์รวมพบปะกัน”^{๒๑} “การที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโครงการที่พระมหาพรหมเจ้าจัดขึ้น ทำให้ส่วนใหญ่ได้มีกิจกรรมทำร่วมกัน ได้สนทนากับเพื่อนบ้านมากขึ้น...การได้อยู่กับเพื่อนบ้าน มีกิจกรรมให้สบายใจได้ รู้จักกันมากขึ้น รู้สึกดีมาก...”^{๒๒} การที่พูดคุยต่อกัน การให้อภัยกัน การพูดคุยให้พูดใหม่ ทุกอย่างสำเร็จที่ใจ...รู้สึกดีที่มีกิจกรรมดีเข้ามาในบ้านท่าคอยนาง ทำให้บรรยากาศคึกคักตนเองได้เล่นดนตรีเป่าแคน และได้มีกิจกรรมนัดหมายกับเพื่อนที่เล่นกลอง อยากได้สอนให้เด็กรุ่นใหม่รับช่วงการเป่าแคน ขอขอบคุณ คือ พระดร. พรหมที่สนับสนุนให้เงินมาซื้อแคน^{๒๓}

^{๒๑} นาย กอง วันที่สัมภาษณ์ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๖๑

^{๒๒} นางสาวทอง วันที่สัมภาษณ์ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๑

^{๒๓} นายสีทา ทองเชื้อ วันที่สัมภาษณ์ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๑

เห็นได้ว่าชุมชนท่าคอยนางมีความพอใจในบทบาทของผู้นำชุมชน เนื่องจากได้มีส่วนร่วมกิจกรรมเป็นการเสริมสร้างสัมพันธภาพต่อกัน ทำให้ชีวิตมีความสุขเพิ่มขึ้นจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเป็นการเข้าใกล้ธรรมะยิ่งขึ้นที่ผู้นำไปจัดทำโครงการต่างๆ ที่วัดอยู่เป็นประจำ

๒. สภาพปัญหาของชุมชน

จากการสอบถามเพื่อได้ปัญหาที่ทางชุมชนเผชิญอยู่ในปัจจุบัน พบว่า^{๒๔}

๑. วัยรุ่นส่วนใหญ่ไม่ค่อยเชื่อฟัง เมื่อผู้ใหญ่ตักเตือน ห้ามปราม

๒. อยากให้พัฒนาแหล่งน้ำใช้อุปโภค บริโภค โดยเฉพาะยามหน้าแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล แม้ทำฝนเทียมแต่ก็ไม่เพียงพอ หากฝนตกเพียงพอ จะช่วยลดต้นทุนเรื่องปุ๋ย และยาฆ่าหญ้า ในการทำการเกษตร

๓. วัยรุ่นสนใจที่จะมาร่วมกิจกรรมอย่างจริงจังน้อย มีแต่คนสูงอายุที่ลำบากเนื่องจากเรื่องสุขภาพ

๔. ต้องมีคนเฝ้าบ้าน เพราะเคยมีขโมยมาลักขโมยของ ขณะเจ้าของบ้านไม่อยู่

๕. ขอให้มีพระภิกษุที่มีความรู้ดี มีความสามารถอยู่เพื่อถ่ายทอดคุณธรรม การทำความดีเป็นตัวอย่างให้คนในหมู่บ้านได้เห็นและศรัทธาได้สนิทใจ^{๒๕}

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจสภาพปัญหาของชุมชนพบปัญหาด้านสุขภาพจิตของชาวบ้าน ซึ่งพบว่า มีชาวบ้านบางท่านมีความรู้สึกเครียดต้องการระบายและขอให้ช่วยเหลือโดยนางสายทอง มีความเครียดในระดับปานกลาง ขาดความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงดูบุตรพิการโรคออทิสติก ทำให้ไม่ได้กระตุ้นพัฒนาการของเด็กเล็กให้สามารถฟื้นฟู และให้เด็กได้ดูแลตนเองอย่างง่ายๆ ได้บ้าง ภาระคือ มารดาต้องรับผิดชอบดูแลตลอดเวลาไม่มีเวลาไปร่วมกิจกรรม เด็กไม่สามารถบอกความต้องการ เช่น หิว อิ่ม ขับถ่าย พูดไม่ได้ สื่อสารโดยใช้เสียงและท่าทาง เด็กมีสุขอนามัยส่วนบุคคลไม่ดี มีฟันผุ ฟันหกรอ ด้านสามีไม่มีศักยภาพเพียงพอในการแบ่งเบาภาระของนางสายทองเนื่องจากป่วยด้วยโรคกระดูก ทำให้เกิดภาวะเครียดในครอบครัว^{๒๖} ผู้ใหญ่แสวงพูดถึงเรื่องของปัญหายาเสพติด ปัญหาหลักของชุมชนที่ผู้ใหญ่แสวงดูแลอยู่ คือ ปัญหาคนในหมู่บ้านเสพยาเสพติดประเภทยาบ้า การแก้ปัญหานี้ค่อนข้างยากมาก เพราะเป็นปัญหารุนแรงในระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา^{๒๗}

จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยพบว่ามีข้อเสนอแนะที่ต้องการให้มีพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถทางธรรมและวิชาการมาประจำที่วัดบ้านท่าคอยนาง เพื่อให้ความรู้และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชาวบ้านได้ มีคุณสมบัติที่ดีและเก่งอย่างพระดร. ھرรษา หรืออย่างน้อยถ้าไม่สามารถมาจำวัดได้ตลอดไป ก็ขอให้ส่งพระภิกษุที่ดีมีความรู้ ความสามารถมาจำวัดตลอดสามเดือนในช่วงเข้าพรรษาก็ยังดี^{๒๘} สำหรับปัญหาด้าน คุณลักษณะของผู้นำชุมชนบทบาทผู้นำชุมชนที่ผู้นำมาดำรงตำแหน่งใหม่ เป็นผู้ที่เพิ่งย้ายกลับมาอาศัยในพื้นที่ไม่นาน จึงยังไม่ได้รับความไว้วางใจ จากการได้พูดคุยในการลงเยี่ยมสำรวจข้อมูลทั่วไป ผู้วิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาและสาเหตุความขัดแย้งของชุมชนบ้านท่าคอย

^{๒๔} นางสายทอง แสงธรรม วันที่สัมภาษณ์ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๖๑

^{๒๕} ผู้ใหญ่ นลินี ฉิมพินิจ วันที่สัมภาษณ์ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

^{๒๖} นางบุญเหลือ ทองงาม วันที่สัมภาษณ์ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

^{๒๗} ผู้ใหญ่แสวง เนินทอง วันที่สัมภาษณ์ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

^{๒๘} นางบัวชัย บุญจง อาสาสมัคร ป.ป.ช.ประจำหมู่บ้านท่าคอยนาง

นางเกี่ยวกับข้อพิพาทเรื่องที่ดิน แต่จากกิจกรรมโครงการต่างๆ ของภาคเอกชนทำให้เกิดความมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น จึงมีแนวทางการพัฒนาทางออกของปัญหาอย่างมีส่วนร่วมเพื่ออนาคตของชุมชนบ้านท่าคอยนาง ทำให้เห็นว่า ชุมชนบ้านท่าคอยนางเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมที่ค่อนข้างแข็งแกร่งมาก เพียงแต่ยังต้องการการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนให้เข้ามาพัฒนาร่วมกันมากขึ้น การที่หมู่บ้านได้รับเป็นหมู่บ้านช่อสะอาดก็นับเป็นปัจจัยกระตุ้นให้คนในชุมชนต้องหันหน้ามาพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เพราะต้องรักษาภาพลักษณ์ของหมู่บ้านช่อสะอาดเอาไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจ ซึ่งกลไกสำคัญของชุมชนนอกจากคนภายในชุมชนและยังต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่องเพื่อนำปัจจัยต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อความยั่งยืน จึงเป็นเรื่องท้าทายค่อนข้างมากสำหรับผู้นำชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่ต้องทุ่มเทในสติปัญญาความสามารถเพื่อพัฒนาชุมชนแห่งนี้ให้เป็น หมู่บ้านช่อสะอาด ที่ยั่งยืนและสมบูรณ์แบบต่อไป เพื่อให้เป็นต้นแบบชุมชนสันติสุขเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนอื่น ๆ สร้างสังคมสันติสุขให้เกิดขึ้นจริงได้ ทำให้ประเทศไทยสันติสุขยั่งยืน และในฐานะเป็นบ้านเกิดของท่าน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ.ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรฯ มหาวิทยาลัยจุฬาราชวิทยาลัย ที่นำศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรมมาช่วยพัฒนาหมู่บ้าน อยู่ดีกินดีสงบสุขสืบต่อไป

๒.๗ คุณลักษณะผู้นำชุมชนแพรกหนามแดง อำเภอ อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

๒.๗.๑ ข้อมูลทั่วไป

ชุมชนแพรกหนามแดง ตั้งอยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลแพรกหนามแดง มีทั้งหมด ๖ หมู่บ้าน ที่ตั้งของชุมชน ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ ได้แก่โฉนดที่ดินลักษณะที่ตั้งชุมชน ทิศเหนือ ติดกับ ต.ปลายโพรงพาง ต.วัดประดู่ อ. อัมพวา จ. สมุทรสงคราม ทิศใต้ ติดกับ ต.ยี่สาร อ. อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ทิศตะวันออก ติดกับ ต.ยี่สาร อ. อัมพวา จ.สมุทรสงคราม และทิศตะวันตก ติดกับ ต.ห้วยโรง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

การก่อตั้งหรือย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวของชุมชน ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานมานานมากกว่า ๑๕๐ ปี เดิมรวมกับตำบลยี่สารตำบลแพรกหนามแดงแยกการปกครองจากตำบลยี่สาร เมื่อ ๕๐ – ๖๐ ปี หลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าชุมชนยี่สารหลังจากที่มีการอยู่อาศัยในระยะ แรกแบบเบาบางแล้ว การอยู่อาศัยที่มีความหนาแน่นหลากหลายและรุ่งเรืองสูงสุดน่าจะอยู่ในช่วงต่อ มา ประมาณปี พ.ศ. ๑๙๐๐ พ.ศ. ๒๒๐๐ จากการพัฒนารอบๆ บริเวณของตำบลแพรกหนามแดงนั้นจะพบวัดวังมะนาวได้สร้างและได้รับวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ หรือเมื่อ ๑๘๗ ปีมาแล้ว วัดห้อยโรงได้รับวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ หรือเมื่อ ๙๐ ปีมาแล้ว ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ เพชรบุรีก่อสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ หรือเมื่อ ๑๐๖ ปี มาแล้วและวัดพระสุธรรมาวาสหรือวัดคริสต์ ในคลองุดก้านันสมบูรณ์ได้ก่อสร้างเมื่อปี ค.ศ.๑๘๒๕ หรือปี พ.ศ. ๒๔๔๖ เมื่อ ๘๘ ปีที่แล้ว วัดเจริญรัตนารามของเราได้ก่อตั้งมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ หรือเมื่อ ๘๐ ปีมาแล้ว และมีรายนามเจ้าอาวาสตั้งแต่รูปแรกจนมาถึงปัจจุบันจำนวน ๑๘ รูป มีกำนัน สืบทอดกันมาแล้ว ๗ คน ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนจำนวนประชากรในเขต อบต. ๓๘๐๑ คนและจำนวนหลังคาเรือน ๙๐๒หลังคาเรือน ชุมชนมีพื้นที่ทั้งหมด ๒๑,๑๓๘ ไร่ (๓๖.๒๓ ตารางกิโลเมตร) ลักษณะของคนส่วนมากในชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์เป็นคนไทย ประกอบอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ไม่มีคนกลุ่มน้อยในชุมชน

ความเป็นผู้นำด้านการสร้างสันติภาพของผู้นำชุมชนเริ่มจาก ความขัดแย้งเรื่องน้ำในอดีต แปรเปลี่ยนเป็นชุมชนเข้มแข็งเกิดจากการทำงานของกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมกันอนุรักษ์ วิถีแห่งชุมชน แพรกหนามแดงซึ่งเป็นชุมชนที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันยาวนาน ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง^{๒๙} กล่าวว่า “ถนน” คือ หนึ่งความเจริญที่ก้าวเข้ามาพร้อมกับการทำลายความสัมพันธ์ของคน ๒ กลุ่มนี้ ซึ่งเป็น การแบ่งแยกความสัมพันธ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย อย่างชัดเจนไม่เหลือความสัมพันธ์ในอดีตให้เห็นอีกต่อไป” และในสภาพสังคมปัจจุบันค่านิยมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไปทำให้จิตใจคนเราเปลี่ยนแปลงตามความ เจริญที่มากพร้อมกับ“ความขัดแย้ง”จะเห็นว่าชุมชนแพรกหนามแดงเคยอยู่กันอย่างสงบมาก่อนเมื่อ สังคมเปลี่ยนแปลงกระทบต่อการทำมาหากิน จึงเกิดความขัดแย้งในการแย่งใช้ทรัพยากร “น้ำ”ที่เป็น ปัจจัยสำคัญต่ออาชีพของคนในชุมชน และเป็นสาเหตุให้ชาวแพรกหนามแดงต้องทิ้งบ้านช่องไปหา งานที่อื่นเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน จนมีผู้นำกลุ่มหนึ่งมีแนวคิดหาทางแก้ปัญหา จึงคิดเรื่อง โครงการวิจัย เรื่อง “ประตูปับเผย” ได้ใช้หลักการของภูมิชาวบ้านใช้แรงดันน้ำเป็นหลัก ซึ่งมีคนกลาง เข้ามาเจรจาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและให้ทราบถึงปัญหาของแต่ละฝั่ง เพื่อให้มีแนวคิดช่วยกัน และเข้าใจ วิถีของแต่ละฝั่งเพื่อลดความขัดแย้งโดยมีกฎและกติกา และทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎกติกา เพื่อลด ความขัดแย้งในชุมชน และผู้นำชุมชนได้มีการทำกิจกรรมในพื้นที่เพื่อส่งเสริมให้คนสองกลุ่มที่ขัดแย้งมี การร่วมแก้ไขปัญหาก็ทำให้ความขัดแย้งลดลงเรื่อยๆ เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งขึ้น และสร้างรายได้เข้า ชุมชน ชาวบ้านก็กลับเข้ามารักกันและมีความสัมพันธ์ก็กลับเข้ามาอีกครั้ง จนปัจจุบันกลายเป็น “ชุมชนสันติสุข” คือ ทุกคนมีส่วนร่วมและร่วมกันแก้ไขร่วมกัน ทำให้เห็นว่า ผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญ และช่วยกันผลักดันให้เกิดความมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้นำชุมชนให้ทัศนะเกี่ยวกับ ชุมชนสันติสุข คือ ทุกคนมีส่วนร่วมและร่วมกันแก้ไขร่วมกัน ทำให้เห็นว่า ผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญและช่วยกันผลักดันให้ เกิดความมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความสุขปลอดภัยจากสารเคมี หากผู้นำที่ดีก็จะทำให้ สังคมสันติสุข มีการประนีประนอม เป็นพี่น้องกัน รักใคร่ปรองดอง ทำให้เกิดสันติสุข ซึ่งทุกคนต้องมีความ เสียสละเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หากมีการขัดแย้งก็ต้องร่วมเผชิญปัญหาและร่วมแก้ไขอยู่ ร่วมกันอย่างสันติสุข ทำให้รู้ว่าความเปราะบางนั้นสร้างความเดือดร้อนให้ชุมชน ชุมชนต้องรู้จัก ให้ ภัยซึ่งกันและกัน ผู้นำอีกท่าน^{๓๐}ให้ความเห็นว่า ผู้นำที่ได้รับศรัทธา และได้รับความเชื่อถือนั้น ผู้นำที่ ดีต้องประกอบด้วยมีพฤติกรรมดี บุคลิกภาพดีประกอบด้วยมีสุขภาวะกายใจดี เป็นแบบอย่างของ ชาวบ้านได้ เพราะความคิดของชาวบ้านต่างกันในเรื่องความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ จึงต้องมีการให้ความรู้ โดยจะต้องพัฒนาเริ่มจากคน ให้มีพื้นฐานความรู้ที่มีและมีธรรมะเข้ามา คือ การพูดดีทำดี มีศิลปะใน การใช้ถ้อยคำสุภาพอ่อนโยนอ่อนหวาน เรียบร้อยนุ่มนวลชัดเจนไม่ก้าวร้าว อวดถวิลหา คือ เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนร่วมไม่เอาวัดเอาเปรียบเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีความเสมอต้นเสมอปลาย พร้อมกับทำเพื่อสังคมที่อยู่เพื่อสร้างสันติสุขของชุมชน ผู้วิจัยสัมผัสได้ถึง มุมมองด้านความคิด คือ “คิดบวก” และพร้อมกันแก้ไขปัญหาย่างเป็นระบบ การให้อภัยนั้นสำคัญ ทำให้ลดความขัดแย้งที่ แท้จริงพร้อมกับให้ชุมชนเกิดสันติสุข ซึ่งการคิดบวก ช่วยทำให้เข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นของทุกฝ่าย

^{๒๙} คุณ บุญชอบ พ่วงสำราญ บ้านเลขที่ ๗๒/ ๒ หมู่ ๒ ต.แพรกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม (ประธานตำบล อสม. อพม. อสค).

^{๓๐} คุณ บุญชอบ พ่วงสำราญ บ้านเลขที่ ๗๒/๒ หมู่ ๒ ต.แพรกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม (ประธานตำบล อสม. อพม. อสค).

โดยเฉพาะปัญหาของส่วนรวมเข้าใจอกเขาอกเรา “คิดบวก” และพร้อมกันแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ การให้อภัยนั้นสำคัญ ทำให้ลดความขัดแย้งที่แท้จริงพร้อมกับให้ชุมชนเกิดสันติสุข

สรุปได้ว่า ผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไทย มีคุณลักษณะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง จากการต้องการยกระดับความคิดด้วยการมีวิสัยทัศน์และยกระดับความต้องการพื้นฐานสูงขึ้นตามทฤษฎีของมาสโลว์ แต่ผู้นำยังขาดแรงจูงใจและความมีวินัยในการปฏิบัติตน โดยเฉพาะการเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีล ๕ ที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับชาวพุทธ โดยเฉพาะผู้นำต้องมีหลักปฏิบัติยกระดับเพื่อไปถึงสมาธิ และเข้าถึงปัญญา เพื่อเกิดความรู้แจ้งทันต่อโลกภายใน (กิเลส) และโลกภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบที่เป็นองค์ธรรมแรกของมรรค ๘ ที่เป็นส่วนขยายของไตรสิกขา องค์ธรรมที่ควบคุมความประพฤติทั้งทางกาย วาจา ใจ ให้ผู้ยึดถือปฏิบัติเป็นมนุษย์ที่บริสุทธิ์และประเสริฐ เป็นที่น่าศรัทธาและเอาแบบอย่างของบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์ ส่วนใหญ่มีความมุ่งมั่นต้องการแก้ปัญหาของชุมชน และให้ความร่วมมือเท่าที่มีความสามารถทั้งด้านความรู้และเวลา โดยผู้นำระดับบริหารจะมีบุคลิกภาพดีทั้งด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ น่าศรัทธาเชื่อถือ พฤติกรรมภายนอก เป็นผู้ศึกษาหลักธรรมและมีการเจริญสติมากบ้างน้อยบ้าง ส่วนผู้นำชุมชนจะมีปัญหาสุขภาพในเรื่องโรคเรื้อรังปีนส่วนใหญ่ จึงเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ความน่าเชื่อถือ และขาดความกระตือรือร้น และแรงจูงใจ จึงต้องมีการพัฒนาคุณลักษณะ ๔ ด้านตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มา คือ ๑) **วิสัยทัศน์** การปฏิบัติตนเองด้วยศีล ๕ อย่างมีวินัย เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้น ๒) **การสร้างแรงจูงใจ** ด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม ๓) **ปลูกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรม** เพื่อเกิดความมุ่งมั่น อดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ๔) **มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลส** และรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ทั้ง ๔ คุณลักษณะนี้สัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่สามารถบูรณาการเป็นวิธีแนวทางในการพัฒนาตนเองและผู้อื่น และเป็นผู้นำที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพได้อย่างภาคภูมิและเป็นต้นแบบแก่ชุมชน สังคมอื่นๆ ได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างชุมชน สังคมสันติสุข ได้อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์และมีคุณธรรมตามหลักศาสนาโดยเฉพาะผู้นำสันติภาพตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยมุ่งพัฒนาตนเองเป็นการสร้างแรงจูงใจและปลูกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรม เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสซึ่งเป็นความสงบอันยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๓

คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการศึกษาหาคุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและหลักธรรมสำคัญที่บอกถึงคุณลักษณะของผู้นำด้านสันติภาพไว้ จากการค้นคว้าของผู้วิจัยพบว่าคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้นำจะต้องพัฒนาคุณลักษณะภายนอกและภายในที่เริ่มจากการพัฒนาปัญญาคือให้เกิดความรู้แล้วจึงไปพัฒนาภายนอกหรือด้านกายภาพได้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีภาวะผู้นำในสังคมไทย และการประชุมกลุ่มย่อย ผู้นำชุมชนพื้นที่ขอบเขตงานวิจัย ๒ ชุมชนรวมถึงศึกษาคุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพทั้งทางตะวันตกและตะวันออก รวม ๔ ท่าน เมื่อนำมาวิเคราะห์ด้วยการอุปมาเห็นว่าสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาด้านการพัฒนา “ปัญญา” ซึ่งการพัฒนาด้านปัญญามีลำดับการพัฒนาเป็นขั้น ผู้วิจัยพบว่า

ในการศึกษาอบรมให้เกิดการดำรงชีวิตที่ดีงาม ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อเห็นปัญหา หรือ ทุกข์ได้ชัดเจนลึกซึ้งยิ่งขึ้นในการพัฒนาผู้นำจำต้อง มีวิธีการพัฒนาเป็นขั้นเริ่มจากภายนอกหรือขั้นต้นก่อนโดยเริ่มจาก บุคลิกและพฤติกรรม (คุณลักษณะภายนอก) ที่ เป็นบุคลิกลักษณะผู้นำที่แสดงออกทางกาย วาจา ใจ และปัญญาให้ดียิ่งขึ้น คือ มีความพร้อมด้านสุขภาพกาย ใจ และการประกอบสัมมาอาชีวะ มีการพัฒนาด้านจิตใจและสติปัญญา เพื่อเทียบเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ไว้เป็นเกณฑ์ที่เริ่มด้วยระดับศีล คือ **วิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองด้วย มินิวันในศีล ๕** เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้น ด้วยการสร้างแรงจูงใจด้วยหลักการมีส่วนร่วม และการให้เกียรติกัน รวมถึง การพัฒนาด้านสภาวะของจิตที่สงบ ตั้งมั่น แน่วแน่เป็นสมาธิ ที่มีเกณฑ์ที่ว่าด้วย **การปลูกฝังจิตสำนึกอย่างมุ่งมั่นเชิงจริยธรรม** ด้วยความอดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ คุณลักษณะทางปัญญา (ความรู้) เป็นคุณลักษณะด้านสติปัญญา คือ **รู้แจ้ง ฉลาด และสันโดษ** ถ่อมตน มีความเป็นมิตร ตามหลักเกณฑ์ที่ว่าด้วยมุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนทั้งสามด้านนี้เป็นการพัฒนา ที่มีการพัฒนาเป็นขั้นตอนเริ่มจาก หลักศีล หลักสมาธิ และหลักปัญญา ซึ่งหลักปัญญาเป็นเป้าหมายสำคัญของผู้นำเพื่อนำไปสู่เป้าหมายความสำเร็จของงานที่ตั้งไว้แต่การจะไปถึงปัญญาได้นั้น ต้องผ่านการพัฒนาเริ่มต้นจากหลักศีล คือ ศีล ๕ ที่เป็นฐานรากเสียก่อน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สภาพปัญหาด้านคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพได้ ๔ ข้อแล้วนำมาทำกรอบคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบันที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มา คือ ๑) วิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองด้วยศีล ๕ อย่างมินิวัน เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้นและ ๒) การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม ๓) ปลูกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมเพื่อเกิดความมุ่งมั่น อดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ และ๔) มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนและเป็นผู้สันโดษ

หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมและเข้ากันได้กับการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพ เพื่อการสร้างเสริมคุณลักษณะผู้นำให้เป็นผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการ เริ่มจากหลักศีลที่เป็นหลักพื้นฐานสำหรับทุกคนที่ต้องยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้นำเพราะศีลมีดีของคุณลักษณะผู้นำ เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นด้านความมีวินัย พัฒนาอย่างมุ่งมั่นจนเกิดเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาที่เป็นสัมมา เมื่อมีศีลเป็นพื้นฐานแล้วผู้นำจะเกิดสภาวะที่ใส่ใจมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและผู้อื่นรวมถึงกว้างออกไปถึงระดับชุมชน สังคม เนื่องจากคุณลักษณะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ปัญญา” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

การพัฒนามนุษย์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เริ่มที่หลักการของการศึกษา เพราะการภาวนาหรือการพัฒนานั้น แท้ที่จริงก็คือสิ่งเดียวกันกับการศึกษาหรือสิกขา สิ่งที่ต้องศึกษาหรือสิ่งที่ต้องพัฒนาแยกออกไปเป็น ๓ ด้านใหญ่ๆ โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญคือ

ศีล คือการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรมหมายถึงการพัฒนาพฤติกรรม ทางกาย และ วาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี และสิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์มี ๒ ประเภทคือสิ่งแวดล้อมทางสังคมได้แก่เพื่อนมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้แก่ปัจจัย ๔ เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่ปัจจัยในการดำรงชีวิต

สมาธิ หมายถึงการฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ ยิ่งกว่านั้นปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ และมีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้ง ยิ่งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้งก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวายคือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจนเจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญางานและพัฒนาอย่างได้ผล เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

การพัฒนาจิตใจนี้ มีสมาธิเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง จึงเรียกก่ายๆ ว่า “สมาธิ” และอาจจะแยกออกได้เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจในด้านต่างๆ คือ

๑) พัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจเบื้องต้นด้วยพรหมวิหาร ๔ กล่าวคือ คุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ตั้งงาม เป็นจิตใจที่สูงประณีตและประเสริฐ ด้วย เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีเป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ มุทิตาคือ ความพลอยยินดีพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จมีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ตั้งงาม อุเบกขาคือความวางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษารธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

๒) พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง แก่ลวกกล้า ที่เป็นหลักที่ผู้นำยุคการเปลี่ยนแปลงต้องฝึกมีขึ้นในตนเพื่อสามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่นฉันทะ คือ ความพอใจ ความพอใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ อยากรู้ความจริงและใฝ่ที่จะทำสิ่งตั้งงามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะตั้งงามอันเลิศสูงสุด วิริยะ คือความเพียร บุกฝ่าไป

ข้างหน้าเอาธุระรับผิดชอบไม่ยอมทอดทิ้งกิจการที่อุตสาหะ คือความขยันความอดสู้ ความสู้ยากบาก
 บั่นไม่ย่นไม่ถอย ขันติคือความอดทน ความเข้มแข็ง ความทนทาน หนักแน่น มั่นคง จิตตะคือความมี
 ใจจดจ่อ ใสใจ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่กิจการที่หรือสิ่งที่ทำ สัจจะคือความตั้งใจจริง จริงใจและจริงจัง
 เอาจริงเอาจัง มั่นแน่วต่อสิ่งที่ทำไม่เหยาะเหยะไม่เรรวนไม่กลับกลาย อธิษฐานคือความตั้งใจเด็ดเดี่ยว
 ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย ตบะคือพลังเผากิเลส กำลังความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจการที่
 ให้สำเร็จโดยแผดเผาละทิ้งกิเลสตัณหาได้ไม่ยอมท้อจิต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ
 สติคือความระลึกรู้ได้ไม่เปลอเลอไม่เลื่อนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องทุกอย่าง
 กำหนดจิตไว้กับกิจการที่หรือสิ่งที่ทำกันยังใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียหายเป็นโทษ และไม่ปล่อยโอกาสแห่ง
 ประโยชน์หรือความดีงามความเจริญให้เสียไป สมาธิคือภาวะจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ได้อยู่ตัวสงบอยู่กับ
 สิ่งที่ต้องการ ทำให้ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่แกว่งไกว ไม่มีอะไรบกวนได้

๓) พัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริมสร้างขึ้นให้
 มีอยู่ประจำในจิตใจ เพื่อความมีสุขภาพจิตที่ดีพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะ
 ปราโมทย์คือความร่าเริงสดชื่นเบิกบานใจ ไม่หดหู่หรือห่อเหี่ยว ปิติคือความอิ่มใจ ความปลาบปลื้ม
 เปรมใจฟูใจ ไม่โหยหิวแห้งใจ ปัสสัทธิ คือความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจไม่คับไม่เครียดสุขคือความ
 คล่องใจ สะดวกสบายใจสบาย ไม่มีอะไรบีบคั้นติดขัดคับข้องสันติ คือความสงบปราศจากความร่า
 ร้อนกระวนกระวาย ซึ่งเกษมคือความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โลงโปร่งใจไร้กังวล
 สันติภาพคือความเย็นสบายไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม เสรีภาพคือความมีใจเสรี เป็นอิสระ ไม่
 ถูกผูกมัดติดข้อง จะไปไหนก็ได้ตามประสงค์ บริโยหาตาคือความผ่องใส ผุดผ่องแจ่มแจ้งกระจ่าง
 สว่างใจ ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง ภูมิวิริยาภิกกตา คือความมีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัวหรือ
 หมกมุ่นติดค้าง มีจิตใจใหญ่ กว้างไร้ขอบคั่นเขตแดน คุณสมบัติทั้งหลายที่กล่าวมานี้ แม้จะดีงามเป็น
 ประโยชน์อย่างยิ่งแต่บางอย่างอาจจะถูกนำไปใช้ในทางที่ผิดก่อให้เกิดโทษได้ จากการนำไปใช้ผิดเรื่อง
 ผิดที่ผิดกรณีผิดสถานการณ์ (เช่นมุทิตาพลอยยินดีส่งเสริมคนที่ได้ลาภหรือประสบความสำเร็จโดยทาง
 ทุจริต) เป็นต้น จึงต้องศึกษาเข้าใจความหมายความมุ่งหมาย และการใช้งานเป็นต้นให้ชัดเจนและรู้จัก
 ปฏิบัติให้ถูกต้องพอดี การพัฒนาในด้านจิตใจนี้เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นแกน
 หรือเป็นศูนย์กลางจะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น และเมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วตั้งอยู่ตัวอย่างแท้จริงแล้ว
 ผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า “ฌาน” ซึ่งเป็นสมาธิจิตขั้นสูงการพัฒนาจิตใจหรือเรื่อง
 ของสมาธิทั้งหมดนี้ ในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ไว้วางใจได้ ได้รับศรัทธาจากผู้อื่น จะมีประโยชน์
 มากมายนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง สมาธิเป็นพลังจิตก่อให้เกิดความสุขทางจิตใจ แต่
 คุณค่าแท้จริงที่ท่านมุ่งหมายก็คือเพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา การทำงาน
 ทางปัญญาที่ยังละเอียดซับซ้อนและลึกซึ้งมากขึ้น ก็ยังต้องการสมาธิสูงขึ้น การพัฒนาจิตใจหรือสมาธิ
 นี้จึงมีความสำคัญมาก

ปัญญา หมายถึงการพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและ
 ควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไรอย่างไรและแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญาชั้นนำ
 หรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจให้ทางออกแก่จิตใจเช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมี
 ปัญหาติดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่อง
 กว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีหลายชั้นหลายระดับ เช่น

๑) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น ความรู้จักจับสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุดรู้ประเด็นสามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แจง หรือยกขึ้นวางเป็นหลักได้ความรู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและความต้องการของตน ให้ผู้อื่นรู้ตามเห็นตามเป็นต้น การคิดการวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง ความรู้จักแยกแยะวิเคราะห์ห้วงสวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้ ความรู้จักจัดทำดำเนินการหรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย ความรู้จักเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้หยั่งเห็นใหม่ๆ เป็นการทันต่อโลกภายในด้วยการเห็นโทษของกิเลส จะมีความกล้าหาญที่ตั้งมั่นในความดีด้วยความสันโดษ แต่มีความสามารถในกันปรับตัวต่อสถานการณ์ได้ดีจากการไม่ยึดติดตัวตน

๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตาม เหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิตสังคมและโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นมาและจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนงและเหตุปัจจัยที่ตนประกอบสร้างสมจัดสรรและมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลายเรียกว่า ว่าเป็นไปตามกรรม

๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขารคือโลกและชีวิต ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

การศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน จากหลักไตรสิกขานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมและข้อธรรมแยกย่อยออกไปมากมาย อย่างที่เรามักเห็นหรือได้ยินเป็นหมวดๆ หรือเป็นชุดๆ มี 3 ข้อบ้าง 4 ข้อบ้าง 5 ข้อบ้าง ฯลฯ หลักธรรมแต่ละหมวดแต่ละชุดเหล่านั้น ก็คือข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมในขั้นตอนหรือในส่วนปลีกย่อยต่างๆ แต่ละหมวดแต่ละชุดมักจะมีสาระบางส่วนของไตรสิกขาครบทั้ง 3 ด้านตามหลักไตรสิกขา ที่เป็นการประสานหรือบูรณาการกันอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามความเหมาะสมกับกรณีนั้นๆ หรือที่เรียกว่าทำได้เหมาะสมถูกกาลเทศะ^๑ ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นค้นหาคุณลักษณะที่ดีที่พึงประสงค์เพื่อเป็นกรอบแนวคิดนำไปปฏิบัติตามได้จริงและเกิดประโยชน์ในการนำไปพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงขอเสนอประเด็นสำคัญต่างๆ เกี่ยวกับหลักการพัฒนาศักยภาพและหลักธรรมที่ส่งเสริมคุณลักษณะของผู้ที่มีปรากฏในพุทธธรรม โดยมีประเด็นที่จะศึกษาดังนี้

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทธรรมิกจำกัด, 2549), หน้า 67.

๓.๑ ความหมายแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

“การพัฒนา” คำนี้มีความหมายเป็นที่เข้าใจง่าย ๆ ว่าทำให้ดีขึ้น แต่ผู้นำควรทำความเข้าใจความหมายอย่างถ่องแท้โดยเฉพาะคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพเชิงพุทธ ที่อาจมีความแตกต่างในรายละเอียด ดังนั้นเพื่อเป็นการทำความเข้าใจให้ตรงกัน ผู้วิจัยขออธิบายความหมายของการพัฒนาที่มีรากศัพท์ คำว่า “พัฒนา” มาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษา บาลี และมาจากคำว่า “วรณ” ในภาษา สันสกฤต ซึ่งมีความหมายตรงกันว่าความเจริญ

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๒ พ.ศ. ๒๕๔๒ ความหมายของการพัฒนามีรากศัพท์ คำว่า “พัฒนา” มาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษา บาลี และมาจากคำว่า “วรณ” ในภาษา สันสกฤต ซึ่งมีความหมายตรงกันว่าความเจริญ การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช^๓ (รัชกาลที่ ๙) ได้ทรงพระราชทานพระบรมราชโฆษาต แต่บัณฑิตใหม่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใจความว่า “การพัฒนาบ้านเมืองให้ดียิ่งขึ้นนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวมไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือการศึกษา และการศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วนคือ การศึกษาด้านวิชาการส่วนหนึ่ง กับการอบรมปณิธานส่วนหนึ่ง เพื่อให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญ มีปกติละอายชั่วกลัวบาป ส่วนหนึ่งการพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วนเพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่าง ให้เป็นไปในทางที่ถูก ที่ควร และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์”

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์^๔ ได้เสนอไว้ว่าการพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการที่นำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่มีการวางแผนและกำหนดเป้าหมายไว้การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่ง ซึ่งกำหนดให้มีคุณค่าและเป็นไปตามขั้นตอน เพราะฉะนั้นการพัฒนาเป็นกระบวนการทำให้เจริญก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนาการพัฒนาเป็นทั้งสื่อ (Means) และจุดหมายปลายทาง (End)

ชาติชาย พิกษณานาค^๕ ได้เสนอไว้ว่า การพัฒนาตน หมายถึงการพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ในตัวตนของบุคคลให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญขึ้น การทำความเจริญนั้นต้องถูกต้องตามหลักศีลธรรม โดยเน้นทางด้านการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดความปรกติสุขในการดำรงชีวิต

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗๙.

^๓ พระบรมราชโฆษาตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๔๐.

^๔ จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๑.

^๕ ชาติชาย พิกษณานาค, การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักภาวนา ๔, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๒.

อมรเทพ แก้วกลังกร^๖ ได้เสนอไว้ว่าการพัฒนา (Development) คือ กระบวนการเปลี่ยนสภาพจากเดิมไปสู่สภาพใหม่ในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงใดที่ทำให้เกิดสภาพที่แย่ลงกว่าเดิม จึงไม่เรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่าเป็นการพัฒนา

ติน ปรัชญพฤทธิ์^๗ ได้เสนอว่าการพัฒนา (Development) คือความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง และแปลงรูปสภาพแวดล้อม โครงสร้างกระบวนการและพฤติกรรมของระบบ และปัจเจกบุคคล ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อสนองตอบข้อเรียกร้องและความต้องการของมวลมนุษยชาติทั้งในแง่ของความยากจน ความเหลื่อมล้ำหรือไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วยและความหวาดหวั่น

ศุภชัย สุวรรณสุทธิ์^๘ ได้เสนอไว้ว่า “การพัฒนา หมายถึง กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย มุ่งให้เกิดความเสมอภาค และการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยให้น้อยที่สุด ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สามารถที่จะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและระบบที่เหมาะสมตลอดจนการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงได้อย่างบังเกิดผล

สรุปได้ว่า การพัฒนาใดๆ จะต้องพัฒนาให้ครอบคลุมครบถ้วนคือ การพัฒนาทั้งภายนอกและภายใน จึงจำเป็นต้องเน้นการพัฒนาภายในบุคคลก่อนเป็นการพัฒนาภายนอก โดยเริ่มจาก หลักศีล สมาธิ เพื่อไปถึงปัญญาด้วยการอบรมบ่มเพาะนิสัย ให้ผู้น่าเป็นผู้มีวินัย คือพฤติกรรมที่เห็นภายนอกเช่น บุคลิก พฤติกรรมการแสดงออก และการมีจิตใจที่ดีงาม จนสุดท้ายที่ปัญญา ความรู้ ความสามารถฉลาด หลักแหลม

๓.๒ ความหมายและความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจัดเข้ารวมอยู่ในหลักสิกขานี้ เมื่อไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาจึงเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร ความหมาย และประเภทของหลักไตรสิกขา คืออะไรความสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร และสาระสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร จะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๓.๒.๑ ความหมายของหลักไตรสิกขา

ด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงไตรสิกขาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขามีอยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา”^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คือ สิกขาสาม หรือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิต

^๖ อมรเทพ แก้วกลังกร, *การพัฒนาบุคคล*, วารสารโรงเรียนนายเรือ, มค.-มีค. ๒๕๔๙. (อัคราเนนา)

^๗ ติน ปรัชญพฤทธิ์, *ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๖.

^๘ ศุภชัย สุวรรณสุทธิ์, *ภูมิปัญญาพุทธกับแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย ภาคนิพนธ์ปริญาพัฒนาบริหารศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาสังคม*, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘, หน้า ๑๒.

^๙ อัง.ตัก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๘.

ตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๐} คำว่า ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ คำว่า สิกขา แปลว่าการศึกษา การสำเนียง ฝึกปรือ ฝึกอบรมได้แก่ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับ ฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นหรือนิพพาน สิกขามีความหมายคร่าวๆ ดังนี้ ๑) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ (Training in Higher Morality) ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline) ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (Training in Higher Wisdom) นี่เป็นความหมายอย่างคร่าวๆ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องให้ความหมายเชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายด้วยโดยเติมข้อความแสดงลักษณะที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายต่อท้ายสิกขาทุกข้อ ได้ความตามลำดับว่าไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหามนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุข และความเป็นอิสระแท้จริง เมื่อความหมายแสดงความมุ่งหมายได้ชัดเจนแล้ว ก็จะทำให้มองเห็นสาระของไตรสิกขาในแต่ละข้อได้ชัดเจนตามไปด้วย^{๑๑}

คำว่า “ไตรสิกขา” แยกศัพท์ออกเป็น “ไตร” กับ “สิกขา” คำว่า ไตร หรือตรี (ภาษาอังกฤษ = Three) เป็นภาษาอังกฤษแปลว่า ๓ ตรงกับภาษากรีกว่า Tri ตรงกับภาษาละตินว่า Tres ตรงกับภาษามคธหรือภาษาบาลี ตี หรือ เต ซึ่งแปลว่า ๓ เช่นเดียวกัน ส่วนคำว่าสิกขา เป็นภาษามคธหรือภาษาบาลี แปลว่า “ข้อที่พึงหรือข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติ” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศึกษา” ภาษาไทยนำมาใช้เป็นศึกษาหลักไตรสิกขามาในพระสูตรตันตปิฎก ที่มกนิคาย ปาฎิกวรรคและอังคุตตรนิคาย ติกนิบาต^{๑๒}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถือว่าเป็นทฤษฎี ถ้าเป็นการปฏิบัติต้องเป็นปัญญา แล้วเป็นศีล แล้วเป็นสมาธิ สำหรับศีลสมาธิปัญญา ที่วางไว้เป็นรูปทฤษฎีนี้ก็ๆ ไม่ใช่ว่า ผิด ถูก ตามรูปของทฤษฎี คือเรียงตามลำดับจากต่ำไปหาสูง แต่พอถึงที่ปฏิบัติแล้วต้องตั้งปัญญามานำหน้า และปัญญาจะงอกงามเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ไป เพราะว่าสมาธิแล้วปัญญาก็จะงอกงามกว่าเดิม ปัญญาจึงให้ศีล สมาธิเดินไปถูกทางแล้ว ก็จะเพิ่มกำลังให้แก่ปัญญาให้สูงขึ้น^{๑๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในหนังสือพุทธธรรมไว้ว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษา หรือระบบการฝึกอบรม หลักทั้งสองนี้เนื่องอยู่ด้วยกัน เพราะเมื่อมีการศึกษาและการอบรมก็เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดีก็เกิดสิกขา ๓ ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขาซึ่งมักเรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ได้แก่การรวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้ามาว่าโดยสาระก็คือ การดำรงตน

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๐๐ และ อัง. ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๕๙.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, วิธีแก้ปัญหามนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงธรรม, มปป.), หน้า ๑๙๘.

ด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงาม เกื้อกูลเป็นประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมการประหยัดพลังงานและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุกๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือปฏิบัติตามมรรคได้ด้วยดี

๒. อริจิตตสิกขา คือ ฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เข้ามา ว่าโดยสาระคือ การฝึกให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิมีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือมีให้เศร้าหมอง มีสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตเป็นอิสระ ผ่องใสเบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ สองข้อแรกเข้ามาโดยสาระก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตรงกับสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ย้อมสีอำพราง หรือพรมัว เป็นต้น เพราะอิทธิพลของกิเลสมีอวิชชาและตัณหาเป็นผู้นำที่ครอบงำจิตอยู่”^{๑๔}

ไตรสิกขาก็คือ สิกขา ๓ หมายถึง ข้อสำหรับการศึกษา การศึกษาข้อปฏิบัติที่พึงศึกษาการฝึกฝน การศึกษาอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา ๓ อย่าง คือ

๑. อริศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมในทางประพฤติกาย วาจา) อย่างสูง คือศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีล มัชฌิมศีลและมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักมัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษ

๒. อริจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิอย่างสูง คือ ศึกษาเรื่องจิตอบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่การบำเพ็ญสมถกรรมฐานของผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นธเจจนได้บรรลุญาณ ๔

๓. อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง (รู้แจ้งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุวิชชา ๘ คือ เป็นอรหันต์ ๑๙ เรียกว่า ศีล คือ (Morality) สมาธิ (Concentration) และ ปัญญา (wisdom)

สรุป ในการศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน ด้วยหลักธรรมที่แบ่งเป็นหมวดสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตพัฒนา ชุมชน สังคม กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัดอบรมกาย วาจา อันเป็นส่วนภายนอกที่เห็นได้ง่าย ให้มีสภาวะที่เรียกว่าเกิดสันติภาพภายใน และทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในชุมชน ในสังคม และพร้อมรับต่อการพัฒนาในด้านจิตใจ ที่มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง พร้อมมีความกล้าหาญ ต่อการเผชิญกับปัญหาอุปสรรคและยังช่วยส่งเสริมให้ปัญญาได้ทำงานอย่างอิสระ

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๑๔-๙๑๕.

คล่องแคล่ว สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยดี เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาและการทำงานได้บรรลุเป้าหมายสูงสุด

๓.๒.๒ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

จากการสืบค้นเกี่ยวกับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎกเบื้องต้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ในสถานที่ต่างๆ ดังนี้ คือ ในวัชชีปุตตสูตร มีข้อความตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหารัน เขตกรุงเวสาลี ขณะนั้นได้มีภิกษุชื่อวัชชีบุตรเข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า สิกขาบท ๑๕๐ ที่ยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน ข้าพเจ้าไม่สามารถศึกษาได้หมด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่าเธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่ ภิกษุวัชชีบุตรจึงกราบทูลรับแล้วปฏิบัติตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุวัชชีบุตรได้ศึกษาสิกขา ๓ แล้วก็สามารถละราคะ โทสะ และโมหะได้อันเป็นการทำให้ภิกษุวัชชีบุตรไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่งเลวทรามอีก^{๑๕} อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ทุตติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้ คือ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสิกขา ๓ ประการ ในลักษณะปุจฉาและวิสัชนา ด้วยพระองค์เองว่า สิกขาบท ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามทั้งหลายบรรลุ ตถุณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติขึ้นไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^{๑๖}

อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ตติยสิกขาสสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมตตสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้งสิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงถึง (ปรินิพพาน) ในปัจจุบันหรือเมื่อละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงอันตรุปินิพพายีบ้าง อุพหัจจปรินิพพายีบ้าง อสังขารปรินิพพายีบ้าง สสังขารปรินิพพายีบ้าง อุทธังโสโต อภินิพพคามิบ้าง เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้และทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางจึงเป็นสกทาคามี เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้ จึงเป็นเอกพีชีโสตาบันบ้าง เป็นโกลังโกละโสตาบันบ้าง เป็นสตัดกชัตตูปมมะโสตาบันบ้าง^{๑๗}

๓.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา

ความสำคัญของหลักไตรสิกขา หมายถึง ข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขา พุทธพจน์ต่อไปนี้เป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญอันเป็นข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาได้เป็นอย่างดี คือ

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้แล ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญาเพ่งพินิจ มีสติ คຸມครองอินทริย ครอบงำทุกทศด้วย อปฺปมาณสมาธิ ประพฤติอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา

^{๑๕} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๑๖} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๘๑/๓๑๔-๓๒๐.

^{๑๗} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๘๑/๓๑๔-๓๒๐.

และอธิปัญญาศึกษา เมื่อก่อนฉันใด ภายหลังก็ฉันนั้น ภายหลังฉันใด เมื่อก่อนก็ฉันนั้น เบื้องต่ำฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น เบื้องบนฉันใด เบื้องต่ำก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความประพฤติ บริสุทธิ์ ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก ท่านผู้ประกอบด้วยวิมุตติอันเป็นที่สันตติมา ย่อมมีจิตหลุดพ้นจากสังขารธรรมเพราะวิญญานดับสนิท เหมือนความดับแห่งประทีปฉะนั้น^{๑๘}

พุทธพจน์ที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างมาก สำหรับข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาดังกล่าวเป็นได้ดังต่อไปนี้

๑) หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุศึกษาในหลักไตรสิกขาแทนการฟัง หรือ การสวด ปาฏิโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือนได้ ดังข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้นนั้น ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อๆ ตามลับทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาในสิกขาบทนี้ได้” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ ก็เธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาศึกษาได้หรือไม่” ภิกษุวัชชีบุตรนั้น กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาศึกษาได้” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เธอจงศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาศึกษาเถิด เมื่อใด เธอศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาศึกษา เมื่อนั้นเธอก็จักละราคะ โทสะ และโมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ และโมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตสิ่งที่เลวทราม ครั้นต่อมาภิกษุนั้นศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาศึกษา ก็ทำให้ ละราคะ โทสะ และโมหะได้จึงไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่งที่เลวทรามอีก^{๑๙}

๒) หลักไตรสิกขาเป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์

ภิกษุที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาบริบูรณ์ แม้จะละเมตสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่ถ้าได้สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคงก็สามารถบรรลุนิพพานได้คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมตสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้ง สิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงเข้าถึง (ปรินิพพาน) ในปัจจุบัน^{๒๐}

๓) หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเข้าร่วมอยู่ในหลักไตรสิกขานี้ทั้งสิ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะว่า “ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้น

^{๑๘} องค์กร. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^{๑๙} องค์กร. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๒๐} องค์กร. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

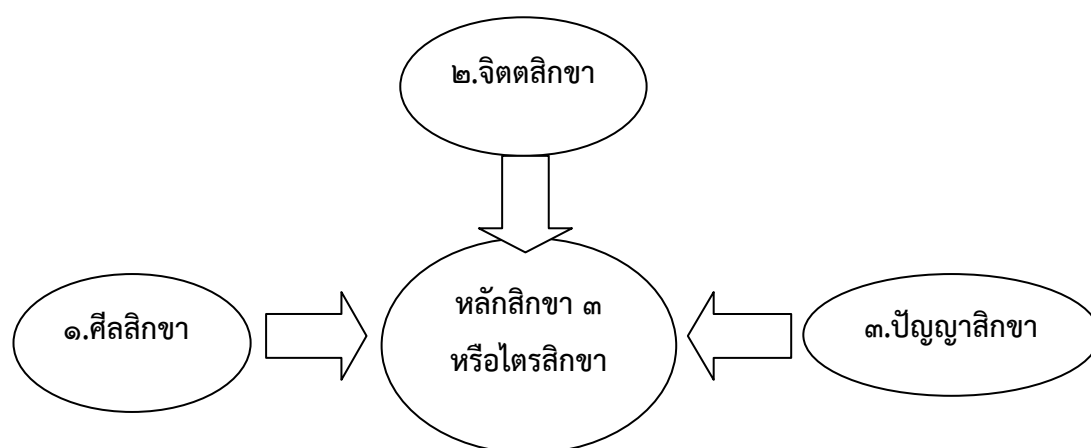
สมบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงการปฏิบัติธรรม และมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีการปฏิบัติธรรม”^{๒๑}

สรุปความสำคัญของหลักไตรสิกขาได้ดังนี้ คือ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

๓.๔ ประเภทของหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์ทุกคนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาให้คนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดในสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยจำแนกออกไปเป็น ๓ ประการคือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งข้อปฏิบัติ ๓ ประการนี้จะส่งผลให้กาย วาจา ใจ และปัญญาได้พัฒนาขึ้นไปโดยตามลำดับ จนเข้าสู่ความบริสุทธิ์ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง ที่เรียกว่า นิพพาน การจัดประเภทนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงชนิดของหลักไตรสิกขาในลักษณะต่างๆ ประเภทของหลักไตรสิกขาจัดได้ดังนี้

(๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา จัดได้ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา สามารถนำมาเขียนจัดกลุ่มเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่ายๆ ดังนี้

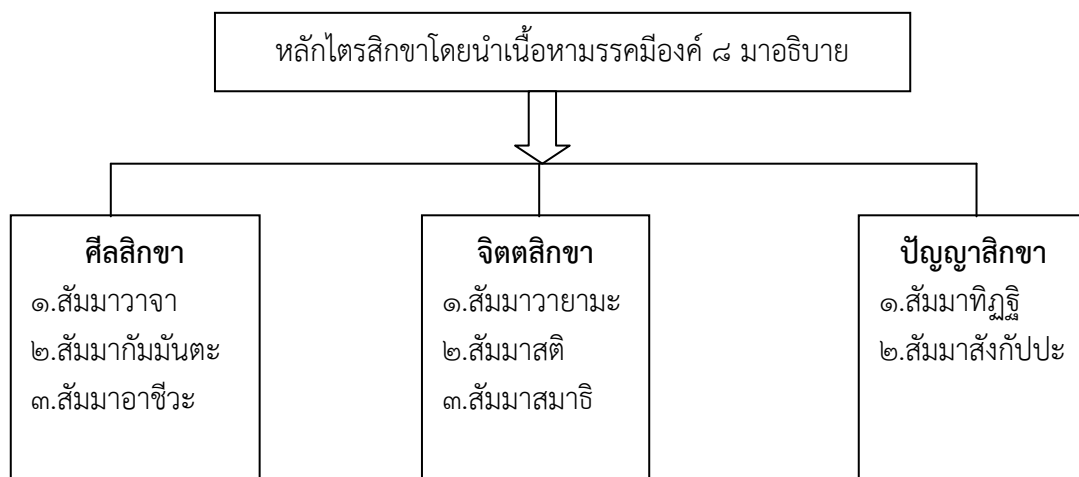

ภาพที่ ๓.๑ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักไตรสิกขา

(๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหาหมวดมรรคมีองค์ ๘ มาอธิบายขยายหลักของไตรสิกขาที่ได้นำเสนอมาแล้วทำให้เห็นเพียงความหมาย และประเภทของหลักไตรสิกขาเป็นภาพรวมคือ เป็นการกล่าวถึงเฉพาะ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ที่เป็นหลักใหญ่ๆ เท่านั้น แต่ยังมีได้จัดจำแนกให้เห็นเกี่ยวกับหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่มีอยู่ในหลักไตรสิกขาแต่ละข้อนั้นๆ หากเมื่อนำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาอธิบายเข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็จะเห็นหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่จะนำมาใช้อธิบายหลักของ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้โดยละเอียด ดังนั้นหากนำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการมาจัดสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็สามารถทำได้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในอธิศีลสิกขา ๒)

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๑.

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในอิทธิจิตตสิกขา ๓) สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในอิทธิปัญญาสิกขา โดยเขียนเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ดังนี้

ภาพที่ ๓.๒ แสดงผังประเภทของไตรสิกขาโดยนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาอธิบาย

สรุปความหมายและประเภทของไตรสิกขา ได้ดังนี้ ๑) ความหมายของไตรสิก มี ๒ ความหมาย คือ (๑) ความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ศีลสิกขา, จิตตสิกขา, ปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (๒) ความหมายที่เชื่อมโยงกับจุดมุ่งหมาย หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ (พฤติกรรม) การฝึกปรือจิต (จิตภาพ) และการฝึกปรือปัญญา (ปัญญาภาพ) ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ (ดับปัญหา) นำไปสู่ความสุข สงบ สันติและความเป็นอิสระแท้จริง ๒) ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอในหัวข้อนี้มีการจัดอยู่ ๒ ประเภทคือ (๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา (๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาอธิบาย

๓.๔.๑ ศีลสิกขา

ในเบื้องต้นของไตรสิกขานั้น คือ ศีลสิกขา เป็นข้อปฏิบัติดีและความประพฤติที่ถูกทางตามหลักทั่วไป พร้อมทั้งไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น และไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองอีกด้วยด้วยข้อปฏิบัติที่ว่านี้ คือศีลสิกขา ศีลนั้นจำแนกออกเป็นหลายประเภท คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ศีล ๓๑๑ เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้นๆ ทางกาย และทางวาจาของตน และทำให้การอยู่ร่วมกันสังคมเกิดสันติภาพ

ศีลที่เป็นหลักกลางเป็นศีลที่ถือปฏิบัติเป็นหลักความประพฤติขั้นพื้นฐานนั้น ซึ่งเป็นเปรียบเทียบแก่นของการฝึกอบรมขั้นแรก คือ ศีลธรรม โดยเริ่มให้เกิดผลของการปฏิบัติ ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นๆ รวมถึง สังคมรอบข้างด้วยเป็นหลักพื้นฐานเบื้องต้นแรกโดยการเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๒๒} แล้วเพียรพยายามรักษาในกุศลกรรมบถ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานขั้นแรกสุดของการควบคุมกาย และวาจาให้เป็นปกติ ด้วยเบญจศีล ซึ่งศีลสิกขานี้ เป็นหมวดศีลในอริยมรรคมี

^{๒๒} พระภิกษุสงฆ์ (เสริมชัย ขยมงคล), คู่มือปฏิบัติไตรสิกขา (ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา), ๒๕๔๗, หน้า ๘.

องค์ ๘ ประการคือ สัมมาวาจา (การกล่าวชอบ) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ)^{๒๓} โดยที่ เจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่ว หรือ ทุจริต เจตนาเจตสิก ความระวัง และการไม่ล่วงละเมิดข้อห้าม

๑) สารสำคัญของศีลขั้นพื้นฐาน

๑.๑) การงดเว้นจากกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ ชื่อว่าเจตนาศีล

๑.๒) การงดเว้นจากมโนทุจริต ๓ ชื่อว่าเจตสิกศีล

๑.๓) ความสำรวมระวัง หรือ สังวรนั้น เรียกว่า สังวรศีล แยกย่อยออกเป็น ๕ ประการ คือ ปาฏิโมกข์สังวร สติสังวร ญาณสังวร ชันติสังวร วิริยะสังวร^{๒๔}

ดังนั้นศีลที่เป็นพื้นฐานที่เป็นหลักกลาง สำหรับประชาชนทั่วไปแล้วคือ ศีลในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ที่เป็นองค์มรรค เป็นการพูดการกระทำ การประกอบอาชีพ อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่จะต้องมีเจตนาที่จะงดเว้นเป็นความสำรวมระวัง “ศีลเป็นที่รวมแห่งความสำรวม เป็นที่รวมแห่งความไม่ล่วงละเมิด เป็นที่รวมแห่งเจตนาที่เกิดขึ้นในขณะสำรวม และไม่ล่วงละเมิดนั้น”^{๒๕} โดยปราศจากความทุจริต หรือความเบียดเบียน รวมไปถึงความสุจริตต่างๆ ด้วย ซึ่งศีลขั้นพื้นฐาน คือ

๑) สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่

๑.๑) ละมุลสาวาท เว้นการพูดเท็จ

๑.๒) ละปิสุณาวาจา เว้นการพูดส่อเสียด

๑.๓) ละผลุสวาจา เว้นการพูดคำหยาบ

๑.๔) ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ

๒) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ ได้แก่

๑.๑) ละปาณาติบาตา เว้นการทำลายชีวิต

๑.๒) ละอทินนาทานา เว้นการเอาของที่เขาไม่ได้ให้

๑.๓) ละกาเมสุมิฉฉาจารา เว้นการประพฤติดินในกาม^{๒๖}

๓) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะรวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ และการทำงานที่ไม่คั่งค้างอาภูล

๒) ประเภทของศีล

ศีลเป็นเจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิด กฎระเบียบละเมิดกฎเกณฑ์ ที่ทางสังคมนั้นๆ วางไว้ เพื่อช่วยให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นไปในทางที่ดีงามในทางที่ถูกที่ควร ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความลำบาก ด้วยการเบียดเบียนผู้อื่นหรือสัตว์อื่นให้ได้รับ

^{๒๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **อัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, พระคันถสภาราภิวงศ์ แปลและเรียบเรียง, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๙๗.

^{๒๔} วทีน อินทสระ, **สารสำคัญของวิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙.

^{๒๕} พ.บ. (ไทย) ๓๑/๓๙/๖๐.

^{๒๖} ดุราลัยละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๖/๓๗๑.

ความเดือดร้อนทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ความเจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิดนั้น เรียกว่าศีล แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๒.๑) เบญจศีล (ศีล ๕) เป็นศีลขั้นพื้นฐานเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำสุดในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ แต่ยังคงสามารถใช้ชีวิตตามแบบที่เป็นปกติของสามัญชนทั่วไปได้ ศีล ๕ เป็นเครื่องกำหนดให้ชีวิตมนุษย์ทุกคนมีชีวิตแบบปกติโดยอยู่ปราศจากโทษภัย ปราศจากความเบียดเบียน ด้วยการละเว้น โดยเว้นจากปาณาติบาต (ไม่ทำลายชีวิต) เว้นจากอทินนาทาน (ไม่เอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้) เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร (ไม่ประพฤติผิดในกาม) เว้นจากมุสาวาท (ไม่พูดเท็จ) เว้นจากสุราเมรัย (ไม่ดื่มของมึนเมา) เบญจศีลหรือศีล ๕ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อบุคคลใดที่ประพฤติปฏิบัติตามทั้ง ๕ ประการนั้น บุคคลนั้นย่อมได้รับความสุขโดยปราศจากความเดือดร้อนทั้งทางกาย และใจ และเป็นเคารพนับถือของคนในสังคมนั้นอีกด้วย “ศีล ๕ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิติ เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเพื่อเพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มากด้วยเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม”^{๒๗}

๒.๒) ศีล ๘ เป็นศีลสำหรับฝึกฝนตนเองให้ยิ่งขึ้นไปด้วยการรักษา ในบางโอกาสหรือจะรักษาเป็นประจำก็สามารถทำได้ เป็นบ่อเกิดแห่งความดีพร้อมทั้งยังเป็นประธานในธรรมทั้งหลาย โดยการสมาทานรักษาใน ๘ ประการ เว้นจากการทำลายชีวิต เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติผิดในพรหมจรรย์ (เว้นร่วมประเวณี) เว้นการพูดเท็จ เว้นจากของเมาคือสุราเมรัย ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งความประมาท เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เลยเที่ยงคืนไปแล้ว เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่ “เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ในโลก ไม่ทรงเสวยน้ำจันท์ ไม่ตรัสเท็จ และทรงยินดีเฉพาะมเหสีของพระองค์ อนึ่ง ของทรงสมาทานอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้ ซึ่งเป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร”^{๒๘}

๒.๓) ศีล ๑๐ เป็นศีลสำหรับสามเณรรักษาในสิกขาบททั้ง ๑๐ ที่สามเณร หรือสามเณรีควรศึกษาและสมาทานรักษาเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย พร้อมทั้งยังเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เว้นจากการทำลายชีวิต เว้นจากถือเอาสิ่งที่เขาไม่ให้ เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากของมึนเมา เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เว้นจากการฟ้อนรำ เว้นจากการทัดทรงดอกไม้ เว้นจากที่นอนสูงใหญ่ เว้นจากการรับเงินและทอง

๒.๔) ศีล ๒๒๗ เป็นศีล หรือข้อห้ามของพระสงฆ์จัดว่าเป็นสิกขาบทมาในปาติโมกข์ เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้านั้นทรงห้ามเพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยแก่หมู่คณะสงฆ์ อีกทั้งยังเป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยเอื้อแก่การปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์โดยแบ่งศีล ๒๒๗ ข้อ โดยแบ่งออกเป็นหมวดดังนี้

๑) ปาราชิก ๔

๒) สังฆาทิเสส ๑๓

๓) อนินยต ๒

^{๒๗} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๒.

^{๒๘} พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๙๓/๒๑๖๔.

๔) นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐

๕) ปาจิตติย ๙๒

๖) ปาฏิเทสนียะ ๔

๗) เสขียวัตร ๗๕

๘) อธิกรณสมณะ ๗

๒.๕) ศีล ๓๑๑ คือเป็นข้อที่พระพุทธเจ้าห้ามสำหรับป้องกันไม่ให้ภิกษุทั้งหลายนั้นล่วงละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เรียกว่าภิกษุณีปาฏิโมกข์^{๒๙} เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยแก่หมู่คณะ อีกทั้งยังเป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยเอื้อแก่การปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์โดยแบ่งศีลของภิกษุณีออกเป็น หมวด คือ

๑) ปาราชิก ๘

๒) สังฆาทิเสส ๑๗

๓) นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐

๔) ปาจิตติย ๑๖๖

๕) ปาฏิเทสนียะ ๘

๖) เสขียวัตร ๗๕

๗) อธิกรณสมณะ ๗

ศีลทั้ง ๕ ประเภะนั้นเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นปกติ มีความประพฤติที่เบาพร้อม โดยมีเจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิดในข้อที่ทรงห้าม และประพฤติในข้อปฏิบัติที่ทรงอนุญาตเพื่อให้เกิดความดีงามในสังคมและหมู่คณะนั้นๆ ศีลที่สมาทานประพฤติดีแล้วย่อมจะก่อให้เกิดความร่าเริงใจว่า ศีลของเราหมดจดดี และก่อให้เกิดความปราโมทย์ ความปิติยินดี ความสงบกายสงบใจความปลาบปลื้มโสมนัส ความตั้งมั่นแห่งจิต และยถาภูตญาณ คือ ปัญญาที่ยังเห็นรูปรนามตามความเป็นจริง^{๓๐}

๓) **อธิศีลสิกขา** ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีลสำรวมระวังในปาติโมกข์สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นโทษภัยแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ สีสันต์เล็ก สีสันต์ใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวมเป็นความระวัง เป็นหัวหน้าเป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล”^{๓๑}

ศีลที่เป็นข้อปฏิบัติของพระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นศีลที่บริสุทธิ์หมดจดทั้งทางกาย ทางวาจา และใจ เพราะศีลเป็นต้นเหตุแห่งการเกิดสมาธิและปัญญาแล้ว เป็นศีลที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นและอนิสงส์ของศีลคือ ผู้ที่มีศีลนั้นย่อมมีความสุขไม่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ มีความเป็นอยู่ที่ประสบความสุขและร่มเย็น เพราะด้วยการรักษาศีล นั้นย่อมส่งผลให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีความสุขทั้งทางกาย และทางใจพร้อมทั้งยังได้รับอานิสงส์แห่งการรักษาศีล ๕ ประการ คือ

๔.๑) ผู้มีศีลย่อมได้โภคสมบัติเป็นอันมาก

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๙๓.

^{๓๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), วิปัสสนาญ้ย เล่ม ๑, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและเรียบเรียง, ๒๕๔๘, หน้า ๕๘.

^{๓๑} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

๔.๒) มีชื่อเสียงดี

๔.๓) แก่ล้า อายุน้อยในที่ประชุม

๔.๔) เมื่อจะตายย่อมมีสติสัมปชัญญะ ไม่หลงตาย

๔.๕) เมื่อตายแล้วมีสุคติเป็นที่หวัง^{๓๒}

ฉะนั้นเมื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นได้เห็นอานิสงส์แห่งการรักษาศีล ๕ ประการดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พึงชำระศีลของตนเองนั้นให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์เพราะศีลนั้นเป็นประการแรกของไตรสิกขา และเป็นปัจจัยเบื้องต้นแห่งการบรรลุธรรมเบื้องสูงอีกด้วย “นรชน ผู้มีปัญญา เป็นภิกษุ มีความเพียร มีปัญญา เครื่องบริหาร ตั้งตนไว้ในศีลแล้วทำสมาธิ และปัญญาให้เจริญ เธอจะพึงถาวรสุขอันนี้เสียได้”^{๓๓} จริ่งแล้วศีลเป็นสิกขา หรือการศึกษาขั้นต้น พระอริยบุคคลย่อมเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์แล้วตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป และเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ที่ผู้เข้าถึงนิพพานบรรลุก็เป็นสภาวะที่ทำให้ความทุกข์หรือความประทุष्टิเสียหาย ไม่มีเหลืออีก

๓.๔.๒ จิตตสิกขา

จิตตสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับจิต ดังความว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิचार ปิตี และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิचार สงบระงับไปแล้ว ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่าอภิจิตตสิกขา”^{๓๔} ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต ด้วยการฝึกอบรม หรือพัฒนาคุณภาพสมรรถภาพของจิตจนเกิดสมาธิ พอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา จิต คือ สมาธิที่เกิดร่วมกับจิต เพราะเมื่อสมถะ และวิปัสสนาสมาธิมีกำลังแก่กล้า นิรวรณ ๕ ที่รบกวนย่อมไม่เกิดแทรกขึ้นจะมีเพียงสมาธิที่แน่วแน่^{๓๕} เมื่อการฝึกฝนอบรมจิตจนเกิดความสงบ จิตหนึ่งเป็นสมาธิแนบแน่นจะสามารถกำจัดกิเลสที่เป็นเครื่องกั้นปัญญา เมื่อจิตนั้นมีความผ่องใส แล้วจึงเจริญปัญญาต่อไป ความที่จิตตั้งมั่นในอารมณ์นามธรรมหรือรูปธรรมที่กำลังปรากฏขึ้นในขณะที่เจริญสติปัฏฐานหรือวิปัสสนาญาณเกิด ซึ่งในขณะนั้นเอกัคคตาเจตสิก (สมาธิ)^{๓๖} ที่ละเอียดเพราะปราศจากตัวตน และไม่เป็นที่ตั้งของตัณหาและทิฏฐิจึงกล่าวได้ว่าเป็นอภิจิตตสิกขา เพราะเป็นสมาธิที่เป็นบาทฐานแห่งการเจริญปัญญาต่อไป

จิตตสิกขาเป็นข้อที่ศึกษาให้เกิดความสงบแห่งจิต โดยอุบายที่จะทำให้เกิดจิตนั้นเกิดความสงบจนเกิดความแนบแน่นที่เรียกว่าสมาธิโดยปราศจากนิรวรณที่เป็นเครื่องกั้นคุณธรรมทั้งหลาย เพราะความเพียรพยายามพิจารณาในการปฏิบัติจนจิตมีความแนบแน่นในกรรมฐาน ๔๐ กอง ซึ่งเป็นอุบายที่ทำให้จิตเกิดความสงบ มีความแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง

๑) อุบายที่เป็นเครื่องให้จิตสงบปราศจากนิรวรณ

อุบายหรือวิธีอบรมจิตให้หยุดนิ่ง และเป็นสมาธิแนบแน่นและมั่นคงพร้อมทั้งกำจัดนิรวรณที่เป็นเครื่องกั้นแห่งปัญญา ให้จิตหมดจดบริสุทธิ์ผ่องใสขึ้นชื่อว่า “สมถกรรมฐาน” หรือ

^{๓๒} วศิน อินทสระ, สารสําคัญแห่งวิสุทธิมรรค, หน้า ๓๑.

^{๓๓} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๒.

^{๓๔} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๓๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), วิปัสสนาญ้ย เล่ม ๑, หน้า ๕๙.

^{๓๖} พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), อานาปานสติ ลำดับการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า, หน้า ๗๔.

“สมถภาวนา” เป็นข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌานในระดับต่างๆ ซึ่งจุดมุ่งหมายของการฝึกสมถะนั้น คือ การทำให้เกิดสมาธิขั้นสูงที่เรียกว่า ฌาน^{๓๗}

หลักการฝึกของสมถะเพื่อให้เกิดสมาธินั้น คือ การกำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง “เรียกว่า อารมณ์” ให้แน่วแน่งจนจิตนั้นนุ่ม และตั้งอยู่ในสิ่งเดียวกัน (เรียกว่า จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เป็นอารมณ์เดียว) กับสิ่งที่กำหนดเพ่งพินิจจนเกิดสมาธิ เมื่อเพียรพยายามปฏิบัติสมถกรรมฐานจนจิตแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ที่ตนเองปรารถนาจะทำให้เกิดสมาธิ เมื่อสมาธิที่มีความแนบสนิทแล้วก็จะเกิดภาวะจิตที่เรียกว่า ฌาน ฌานสามารถแบ่งเป็นระดับต่างๆ ระดับที่กำหนดเอาไว้เป็นอารมณ์ เรียกว่า รูปฌาน หรือที่เรียกว่า ฌาน ๔ อีกระดับ คือ กำหนดอรูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกว่า สมาบัติ ๘ หรือ ๙ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ตามจตุกกนัย หรือ รูปฌาน ๕ และอรูป ๔ ตามปัญจกนัย^{๓๘}

สภาวะจิตที่มีความแนบแน่นในระดับฌาน ซึ่งแบ่งฌานออกเป็น ๒ ระดับ คือ รูป ฌาน และอรูปฌานนั้น เป็นสภาวะที่ปราศจากนิวรณ์ธรรมเป็นเครื่องปิดกั้นจิตไม่ให้อบรมคุณความดีทั้งหลาย ต่อเมื่อจิตที่มีสมาธิสามารถระงับนิวรณ์ทำให้เกิดความสงบ ความเบิกบานใจนั้นจะทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งและเป็นปฏิปทาไปสู่พระนิพพานได้

๒) นิวรณ์ ๕ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ

นิวรณ์ ๕ นั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ เรียกได้ว่าเป็นศัตรูกันกับสมาธิ เป็นสิ่งที่จะต้องกำจัดออกเสียจึงจะทำให้สมาธินั้นเกิดขึ้นได้และนิวรณ์ ๕ นี้ จะต้องถูกกำจัดออกด้วยสมาธิ ด้วยนิวรณ์เป็นเครื่องกั้น เครื่องขัดขวาง เป็นสิ่งที่กั้นการเกิดของคุณธรรมความดีต่างๆ ของจิตเป็นสิ่งที่บั่นทอนกำลังปัญญา รวมทั้งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้อบรมคุณงามความดี คือ มรรคผลเบื้องต่ำ และมรรคผลสูง “เมื่อภิกษุเห็นพิจารณาเห็นนิวรณ์ ๕ ที่ตนละได้แล้ว ย่อมเกิดความเบิกบานใจ เมื่อเบิกบานใจก็ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับความสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น”^{๓๙} นิวรณ์จึงเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิและทำให้กุศลจิตนั้นเศร้าหมองลงไปด้วยจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องละนิวรณ์ ๕ นิวรณ์ ๕ ประการ คือ

๒.๑) กามฉันทะ ความอยากได้อะไรเป็นความพอใจในกาม หรือภิชณาความเพ่งเล็งอยากได้ หรือจ้องจะเอา หมายถึง ความอยากได้กามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กามฉันทะนี้เป็นกิเลสฝ่ายโลภะ เมื่อกามฉันทะนั้นปรากฏขึ้น จิตของผู้ปฏิบัติจะรู้ถึงความพอใจและเลิกละใจต่อการปฏิบัติ นั้น จึงควรกำหนดรู้กามฉันทะว่า “ชอบหนอ” ไม่ควรตั้งจิตให้กลับมากำหนดรู้สภาวะเดิมผู้ปฏิบัติไม่ควรเลือกกำหนดอารมณ์ต้องการ ในขณะที่ปฏิบัติธรรม ควรที่จะให้จิตรู้อารมณ์ที่ปรากฏชัดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นกองรูป เวทนา จิต หรือกามฉันทะ เป็นต้น^{๔๐} ในขณะที่ ความยินดีพอใจในกามทั้งเกิดขึ้นผู้ปฏิบัติต้องทำหน้าที่โดย

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๔๒๖.

^{๓๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, หน้า ๖๑.

^{๓๙} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๒๕/๗๕.

^{๔๐} พระครูปริยัติกาญจนโชติ (มานิตย์ ธมฺมโชโต), “ศึกษาจิตตวิสุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒.

การกำหนดรู้กามฉันทะนั้นอย่างเท่าทันและตามความเป็นจริง เช่น เมื่อความชอบใจเกิดขึ้นให้กำหนด “ชอบหนอ” การกำหนดรู้นี้เป็นไปตามรู้อารมณ์อย่างเท่าทันปัจจุบันขณะ “เมื่อกามฉันทะภายในมี อยู่ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายใน ของเราไม่มี”^{๔๑}

๒.๒) พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจ ได้แก่ ความขัดใจ แค้นเคือง เกลียดชังความผูก ใจเจ็บ การมองในแง่ร้าย การคิดร้าย มองเห็นคนอื่นเป็นศัตรู ตลอดจนความโกรธความหงุดหงิด ฉุนเฉียว ความรู้สึกขัดใจ หรือแม้แต่การกระทบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ ความคิดประทุษร้ายผู้อื่น โดยความ มีจิตที่ผูกใจเจ็บ

ความโยนิโส หรือการไม่ใส่ใจโดยความแยบคายในอารมณ์ที่ตนไม่ชอบว่าไม่น่าพอใจ คือ ความพอใจในความพยาบาทนั่นเอง และในขณะนั้นพึงกำหนดรู้โยนิโสมนสิการนั้นว่า “รู้หนอ” โดยรู้ ว่ามีสภาวะธรรมอย่างนี้ปรากฏขึ้นในจิต^{๔๒} เมื่อความโกรธที่เกิดขึ้นจากบุคคลหรือเรื่องใดก็ตาม ทำให้ นักปฏิบัติไม่อาจเจริญสติรับรู้สภาวะธรรมได้ ความโกรธจึงเป็นเครื่องกั้นทางหลุดพ้น เมื่อเกิดความไม่ พอใจขึ้น แล้วหวนนึกถึงคนที่ไม่ชอบ คนที่เคยทะเลาะวิวาทบาดหมางใจกัน หรือเมื่อในขณะที่พบกับ ความรุนแรงในทุกขเวทนาจึงทำความเข้าใจในการกำหนดรู้ทุกขเวทนานั้นอย่างจดจ่อต่อเนื่องเช่น เมื่อ มีความปวดให้กำหนดรู้ความปวดนั้น “ปวดหนอ” โดยการกำหนดรู้เช่นนี้จนกระทั่งเวทนานั้นดับไป จะทำให้ความพยาบาทไม่สามารถเกิดขึ้นได้ “เมื่อพยาบาทภายใน ก็รู้ชัดว่าพยาบาทภายในของเรามี อยู่ หรือเมื่อพยาบาทภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า พยาบาทภายในของเราไม่มี”^{๔๓}

๒.๓) ถีนมิทธะ ความหดหู่และเซื่องซึม ความห่อเหี่ยว ถดถอย ท้อแท้ ความซบเซา เหนงหงอย ละเหี่ยวใจ นั้นเป็นอาการของจิตใจ กับมิทธะ ความเซื่องซึม เหี่ยวเฉา ว่องเหงาอืดอาด มีน มัว เมื่อจิตนั้นถูกอาการของถีนมิทธะครอบงำแล้วทำให้เกิดความไม่แข็งแรงไม่คล่องตัว ไม่เหมาะแก่ การทำงาน และไม่ส่งเสริมให้เกิดสมาธิ

โยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจอย่างแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกถึงสภาวะธรรมที่ เกิดขึ้นในปัจจุบันอารมณ์ เมื่อสตินั้นปรากฏขึ้นโดยมีกุศลจิตเกิดขึ้นด้วยพร้อมกัน และดำเนินไป พร้อมๆ กัน เมื่อเกิดอาการง่วงเหงาหาวนอนเกิดขึ้นนั้น ความง่วงเป็นเหตุให้สัปหงก และอยากนอน หลับ แม้ความเกียจคร้านเซื่องซึมที่ไม่มีความง่วงก็จัดเป็นถีนมิทธะเช่นเดียวกัน ถีนมิทธะ เป็นเครื่อง กั้นแสงสว่าง นักปฏิบัติควรกำหนดรู้แสงสว่างไว้ในใจให้ชัดเจนแล้วละถีนมิทธะ^{๔๔} เช่นเดียวกันเมื่อมี ความง่วง เป็นต้น นั้นเกิดขึ้น ให้ทำความเข้าใจกำหนดรู้ในความง่วงนั้น “ง่วงหนอ” ซึ่งการกำหนดรู้ เช่นนี้จะทำให้ความง่วงนั้นถูกระงับลงไปได้ “เมื่อถีนมิทธะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า ถีนมิทธะภายในของ เรามีอยู่ หรือเมื่อถีนมิทธะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า ถีนมิทธะ ภายในของเราไม่มี”^{๔๕}

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๒.

^{๔๒} พระครูปริยัติกาญจนโชติ (มานิตย์ ธมฺมโชโต), “ศึกษาจิตตวิสุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕.

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๒.

^{๔๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**, หน้า ๘๑.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๒.

๒.๔) อุทัจจกุกุกจะ ความฟุ้งซ่าน และเดือดร้อนใจ แยกเป็นอุทัจจจะ ความที่จิตฟุ้งซ่าน ไม่สงบ สายพร่า พล่านไป กับกุกุกจะ ความวุ่นวายใจ รำคาญใจ ระแวง เดือดร้อนใจกลุ่มใจ กังวลใจ ย่อมเป็นเครื่องขวาง เพราะความไม่สงบใจนี้ ทำให้สมาธินั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้

โยนิโสมนสิการโดยการใส่ใจอย่างแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสมาธิมีกำลังมากขึ้น จิตที่กำหนดรู้ย่อมจะตามรับรู้อารมณ์ได้อย่างรวดเร็ว เหมือนเมื่อวางของหนักไว้บนพื้นของหนักก็จะหยุดอยู่กับที่ ไม่เคลื่อนไหว หรือเหมือนการปักหมอกแหลมไว้บนพื้นเบาๆ หมอกแหลมจะติดปักพื้น หรือเหมือนการขวางดินเหนียวไปที่ผนัง ดินเหนียวก็จะติดผนังแน่น นักปฏิบัติย่อมจะบรรลุผลได้ด้วยขณิกสมาธิที่ไม่ขัดสาย^{๔๖} เมื่อสติเกิดร่วมกับจิตแล้วนั้นกุศลจิตจะดำเนินไปด้วยกัน ความฟุ้งซ่านไม่เกิด ต่อเมื่อความฟุ้งซ่านนั้นเกิดขึ้นสติก็จะรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะได้ เช่น ความคิดปรากฏขึ้น ก็ให้ทำความใส่ใจกำหนดรู้ “คิดหนอ” ความร้อนใจเกิดขึ้นก็ให้ทำความใส่ใจกำหนด “ร้อนใจหนอ” การทำความใส่ใจกำหนดรู้จะต้องกำหนดรู้ไปจนกว่าอารมณ์ที่เกิดขึ้นจะดับลง เมื่ออารมณ์ความฟุ้งซ่าน เป็นต้นนี้ดับลงไป ก็รู้ถึงความดับนั้น “เมื่ออุทัจจกุกุกจะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า อุทัจจกุกุกจะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่ออุทัจจกุกุกจะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า อุทัจจกุกุกจะภายในไม่มี”^{๔๗}

๒.๕) วิจิกิจา ความลังเล เช่น ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจ เกี่ยวกับพระศาสนาพระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวกับสิกขา เป็นต้น เรียกว่า วิจิกิจา เป็นความคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย ตกใจไม่ได้ เช่น การภาวนานี้มีคุณประโยชน์ควรแก่การปฏิบัติหรือไม่จะได้ผลจริงหรือไม่ ความเข้าใจว่า ธรรมเป็นกุศลหรืออกุศลเป็นเครื่องละอกุศลและเจริญกุศลจนกระทั่งพ้นจากวิภวและบรรลุนิพพาน ความเข้าใจดังกล่าวจึงเป็นความหลุดพ้นของพระอรหันต์ ในกรณีตรงกันข้าม ความสงสัยที่เรียกว่า วิจิกิจาว่าธรรมนี้เป็นกุศลหรืออกุศล เป็นเครื่องกีดกันความเข้าใจข้างต้น เพราะผู้ที่มีความสงสัยอยู่ย่อมไม่อาจละอกุศลและเจริญกุศลได้^{๔๘} ซึ่งวิจิกิจาที่เป็นความสงสัยนั้นมีอยู่ ๘ ประการ

- ๑) สงสัยในพระพุทธเจ้า
- ๒) สงสัยในพระธรรม
- ๓) สงสัยในพระอริยสงฆ์
- ๔) สงสัยในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา
- ๕) สงสัยในขั้นธอดี
- ๖) สงสัยในขั้นธอนาคต
- ๗) สงสัยในขั้นธปัจจุบัน
- ๘) สงสัยในปฏิจสมุปบาท

วิจิกิจาเป็นความสงสัยที่เกิดขึ้นในขณะที่เจริญสติ ต่อเมื่อสตินั้นมีความแก่กล้าขึ้นด้วยการกำหนดรู้อย่างเท่าทันเมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิตและดำเนินไปด้วยกันแล้วความสงสัยลังเลใจนี้ย่อมไม่เกิดขึ้น ถึงแม้ความสงสัยลังเลใจนี้เกิดขึ้นผู้ปฏิบัตินั้นก็หาความใส่ใจในการกำหนดรู้อย่างเท่าทัน เช่น เมื่อความสงสัยเกิดขึ้นก็กำหนดรู้โดยให้กำหนด “สงสัยหนอ” ซึ่งเมื่อกำหนดรู้เท่าทันเช่นนี้แล้ว

^{๔๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ์ เล่ม ๑, หน้า ๘๑.

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๓.

^{๔๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ์ เล่ม ๑, หน้า ๘๓.

ความสงสัยนั้นก็จะดับไป “เมื่อวิจิกิจฉาภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉาภายในมีอยู่ หรือเมื่อวิจิกิจฉาภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉาภายในไม่มี”^{๔๙} เมื่อนิเวรณ ๕ ประการดังที่กล่าวมานี้ถูกระงับไปด้วยกำลังแห่งสมาธิ ย่อมทำให้เกิดฌานขึ้นทั้งที่เป็นรูปฌาน และอรุณฌานเพราะจิตที่แนบแน่นไม่ซัดส่ายวอกแวก

๓) ระดับของจิตตสิกขา

จิตนั้นมีสภาพที่รับรู้อารมณ์ จิตเป็นตัวรู้สิ่งที่จิตรู้นั้นเราเรียกว่าเป็นอารมณ์จิตรับรู้สิ่งใดสิ่งนั้นเป็นอารมณ์ จิตนั้นมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติคือ รับ จำ คิด รู้ จิตนั้นจะต้องมีอารมณ์ และสามารถจดจำไว้แล้วก็เกิดความนึกคิดปรุงแต่งต่อไป ส่วนจิตที่เป็นความบริสุทธิ์นั้น เป็นความหมดจดของจิต ที่ปราศจากนิเวรณ ๕ จิตที่มีความบริสุทธิ์และมีความแนบแน่นในขณะที่มีสมาธินั้นตั้งมั่นขึ้นนิเวรณ ๕ ย่อมถูกละด้วยขมไว้ “การละธรรมมีนิเวรณ ๕ เป็นต้น สมาธิที่ปราศจากนิเวรณนั้นมี ๓ ระดับดังนี้

๓.๑) อุปจารสมาธิ (Access Concentration) เป็นกามาวจรสมาธิที่ขึ้นแก่ผู้เจริญสมถภาวนา ผู้ที่บรรลุปุทธิภาคนิมิตในขณะที่ปราศจากนิเวรณธรรมแล้ว ด้วยการภาวนากสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ อานาปานะ พรหมวิหาร ๔ อารูปกรรมฐาน ๔ โดยหมายถึงอนุสสติ ๘ ปฏิกุศลสัญญาและจตุธาตวัตถสถานโดยอ้อม เพราะกรรมฐาน ๑๐ อย่างเหล่านี้ทำให้บรรลุถึงสภาวะที่ปราศจากนิเวรณแต่ไม่อาจทำให้บรรลุฌานได้ จึงกล่าวได้ว่าเป็นอุปจารสมาธิโดยอ้อม^{๕๐} “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทำตติยฌานให้เป็นบาท ทำกสิณบริกรรมเพื่อจะได้ จตุตถฌานนิเวรณทั้งหลายของภิกษุนั้นย่อมสงบ สติย่อมตั้งมั่น จิตย่อมตั้งมั่น โดยอุปจารสมาธิ ภิกษุนั้นกำหนดรู้รูปและอรุณเป็นอารมณ์ กำหนดปัจจัยเป็นอารมณ์ กำหนดวิปัสสนาอันมีลักษณะของตนเป็นอารมณ์ ภิกษุนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เป็นของเรา พึงเป็นส่วนแห่งคุณวิเศษด้วยอุปจารสมาธิ”^{๕๑}

๓.๒) อัปปนาสมาธิ (Attainment Concentration) เป็นสมาธิที่แนบแน่นอยู่ในกสิณอารมณ์ เป็นต้น ที่กำลังเพ่งอยู่ หมายถึง สมาบัติ ๘ หรือ ๙ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ตามจตุกกนัย หรือ รูปฌาน ๕ อรูปฌาน ๔ ตามปัญจกนัย ซึ่งเรียกว่า สมถฌาน “ความพอใจในการบรรลุธรรมอัปปนา เป็นความสงบ. วิตกย่อมไม่มีในปฐมฌาน วิตกของผู้บรรลุทุติยฌานเป็นอันสงบ สัญญาย่อมไม่มีในสมาบัติ สัญญาของผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ และเข้าถึงนิโรธเป็นอันสงบไป”^{๕๒}

๓.๓) ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ (Momentary Concentration) ขณิกสมาธินั้นเป็นความสงบของจิตที่จะเข้าถึงอุปจารสมาธิในขณะที่เริ่มต้นของการเจริญสมถภาวนา หรือเป็นสมาธิที่เกิดชั่วขณะเมื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมอยู่ ย่อมปรากฏขึ้นเมื่อจิตตั้งอยู่ในอารมณ์ของรูปนามปัจจุบันในขณะที่อินทริย ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มีกำลังสมำเสมอผู้เจริญวิปัสสนาเพื่ออบรมจิตมนุษย์ให้สงบระงับความชั่ว บรรลุคุณงามความดีและบริสุทธิ์ผ่องใสแห่งจิต “ผู้ตั้งอยู่ในสมาธิ เพียงสักว่า ขณิกสมาธิ เริ่มตั้งวิปัสสนาบรรลุอรุณัตมมรรคนั้น ชื่อว่าสุขขวิปัสสก ผู้เจริญ

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๓.

^{๕๐} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ), อริยวงศ์ปฏิบัติ ปฏิภาณอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

^{๕๑} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๑๓๕.

^{๕๒} ข.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/-/๙๓๕.

วิปัสสนาล้วนๆ เพราะมีแต่วิปัสสนาล้วน ไม่มีการสืบทอดในภายในวิปัสสนาด้วยองค์ฌานอันเกิดแต่สมาธิในเบื้องต้น”^{๕๓}

๔) องค์ธรรมของสมาธิ

เมื่อจิตนั้นปราศจากนิรณที่ เป็นเครื่องกั้นคุณงามความดีแล้วจิตที่สงบจากนิรณ ๕ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ซึ่งเรียกว่าจิตตวิสุทธิ เป็นความบริสุทธิ์ของจิตเป็นสมาธิที่เหมาะสมแก่การนำไปใช้เพื่อให้เกิดปัญญา เป็นสมาธิที่ถูกต้องเพราะนำไปสู่ความบรรลุผลเบื่องสูง ซึ่งเรียกกันว่าสัมมาสมาธิ เพราะเป็นสมาธิที่นำไปสู่ความหลุดพ้น โดยจิตตวิสุทธินี้ สามารถแบ่งออกเป็นระดับที่เรียกว่า องค์ฌานโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ รูปฌาน และอรูปฌาน

ฌานที่เป็นผลของสมถภาวนานี้เป็นฌานที่ปราศจากนิรณโดยมีฌานเป็นบาทฐาน จากนั้นเจริญวิปัสสนาให้เกิดด้วยปัญญญาณกำหนดรู้แจ้งไตรลักษณ์ที่เรียกว่า สมถยานิก คือ ผู้ดำเนินไปสู่มรรคผล นิพพานด้วยสมถฌาน ด้วยการเจริญวิปัสสนาโดยอาศัยอุปจารสมาธิ หรือ อัปปนาสมาธิ ดังนั้น สมาธิทั้ง ๒ ประการนั้นจึงเป็นจิตตวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งจิต) อีกทั้งเป็นบาทฐานแก่การเจริญวิปัสสนา

๕) อธิจิตตสิกขา

อธิจิตตสิกขาเป็นจิตที่เป็นสมาธิขั้นอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ เป็นสมาธิที่เป็นสมาธิที่มีความสงบจากกามและอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุทุติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้วบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาอยู่ นี่ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา” จึงกล่าวได้ว่าเป็นอธิจิตตสิกขาและเป็นเบื้องต้นแห่งปัญญา^{๕๔}

๓.๔.๓ ปัญญาสิกขา

ปัญญา เป็นการฝึกฝนอบรมโดยการทำให้มีขึ้น พัฒนาในด้านของความรู้ ความจริงตามที่เป็นจริง เช่น การเข้าใจธรรมชาติที่เป็นความรู้เข้าใจสภาวะด้วยการหยั่งเห็นความจริงของสิ่งต่างๆ ตามที่มันเป็นไปตามธรรมชาติ รวมถึงการวินิจฉัย ไตร่ตรอง ความรู้ความเข้าใจตามเหตุและผลที่มันเป็นไปตามกฎของมันเอง ที่เรียกว่า กฎธรรมชาติหรือสามัญลักษณะ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจนั้นมี ๓ ประการ “ปัญญา ๓ อีกนัยหนึ่ง ๑ จินตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) ภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม)”^{๕๕} ปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้เป็นปัญญาที่เป็นการรู้เห็น เกิดความเข้าใจ

๑) ความหมายของปัญญา

^{๕๓} พุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๔/๕๖๗.

^{๕๔} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

๑.๑) ปัญญา ปัญญา, ความรู้, ความเข้าใจ (พุทธิ เมธา มติ ภูริ ธี ฯเปฯ) ปัญญาเต เอ ตายาติ ปัญญา ธรรมชาติเป็นเครื่องรู้ (ป บทหน้า ๑ ธาตุในความหมายว่ารู้ ภูริ ปัจจย, ซ้อน ณ) ปการ โต ชานนา ปัญญา การรู้โดยทั่วถึง (ป+ญา, ซ้อน ณ) ^{๕๖}

๑.๒) ปัญญาสิกขา คือ ปัญญาข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ เข้าใจเหตุผล รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตลอดจนรู้แจ้งในสภาวะลักษณะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ^{๕๗}

๑.๓) ปัญญา ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้ความเข้าใจชัดเจน, ความรู้หยั่ง แยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการด้วยเหตุผล ล่วงพ้นปัญญา, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามความเป็นจริง

๑.๔) ปัญญา ความรู้เกิดจากความรู้แจ้งในสภาวะสังขารที่เป็นปัจจัยปรุงแต่งต่างๆ ปัญญาที่ปรากฏขึ้นนั้นเกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนาเรียกว่าปัญญาญาณ ด้วยความรู้เห็นอริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค “ภิกษุในธรรมวินัยเป็นผู้มีปัญญาอันประเสริฐหยั่งเห็นถึงความเกิดดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) เหล่านี้อาสวะเธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวะสมุทัย เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวะนิโรธ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่าอาสวะ นิโรธคามินีปฏิปทา นี่ชื่อว่าอริปัญญา” ^{๕๘} ปัญญา เป็นความรู้ที่เห็นและเข้าใจสภาวะ ที่เป็นความหยั่งรู้ ในสิ่งทั้งหลายนั้นตามความเป็นจริงตามที่มันเป็น ปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท

๒) ประเภทของปัญญา

ปัญญาที่เกิด คือ ปัญญา ๓ ประเภท ๑) สุตมยปัญญา ๒) จินตมยปัญญา และ ๓) ภาวนามยปัญญา คำทำยคือปัญญาเป็นตัวกลางร่วมกัน ส่วนคำข้างหน้าทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป บอกที่มาหรือแหล่งเกิดปัญญานั้น ว่าหนึ่ง เกิดจากสุตะ (การสดับฟัง การอ่าน และเล่าเรียน) สอง เกิดจากจินตะ (การคิดไตร่ตรอง พิจารณา) และสามเกิดจากภาวนา (การปฏิบัติ) ^{๕๙} ปัญญาทั้ง ๓ ประเภทนี้เป็นความรู้ที่มีความแตกต่างกันออกไป

๒.๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากสุตะ การที่บุคคลทั่วไปจะสามารถพัฒนาให้เจริญ ขึ้นได้นั้น โดยอาศัยสุตะ ในขณะที่ยังคิดเองไม่ได้นั้น อาศัยการแนะนำสั่งสอนจากภิกษุสงฆ์ เป็นผู้ ที่คอยช่วยแนะนำ ตักเตือน หรือบอกทาง ภิกษุสงฆ์ที่จะเป็นผู้บอก และสั่งสอนนั้น เช่น พระพุทธเจ้า ท่านผู้รู้ ครูอาจารย์ มาแนะนำชี้แจงหรืออธิบายให้ฟัง เป็นการสร้างให้เกิดปัญญาจาก การเรียนรู้ศิลปวิทยาการทั้งหลาย จากการฟังผู้อื่นเป็นผู้แนะนำ “สุตมยปัญญาเป็นโณ ในการงาน ทั้งหลายที่ต้องการด้วยปัญญา ในศิลปะทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญาในวิชาทั้งหลายที่ต้องจัดการ

^{๕๖} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๕๑๑.

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิณมณีในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๒.

^{๕๘} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับขยาย, หน้า ๕๙.

ด้วยปัญญา บุคคลได้ฟังจากผู้อื่น ได้กัมมสกตญาณ หรือ ได้สัจจानุโลมมิกญาณว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ วิชาญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้ความสามารถ ความคิดอ่าน พอใจ ความกระจำ ความเพ่งพินิจและได้ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองสภาวะธรรมอันเหมาะสม มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า สุตมยปัญญา”^{๖๐}

๒.๒) จินตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการไตร่ตรอง พิจารณาโดยจินตมยปัญญานี้ มีผลที่สืบเนื่องมาจาก สุตมยปัญญา เมื่อบุคคลเล่าเรียนโดยการสดับฟังได้สุตะ ได้ข้อธรรม ได้ข้อมูลมาแล้ว จึงเป็นเหตุให้เกิดความศรัทธาเป็นพื้นฐานขึ้น พร้อมทั้งมีความพินิจไตร่ตรองมองเห็นเหตุผล ความสัมพันธ์เป็นไปอย่างชัดเจนจนทำให้เกิด จินตมยปัญญาขึ้น ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการรู้จักคิดด้วยโยนิโสมนสิการการของตนเอง เรียกว่าจินตมยปัญญา ซึ่งพระพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้าทรงมีโดยไม่ต้องอาศัยการสั่งสอนแนะนำจากผู้อื่น (และไม่มีคนอื่นมีปัญญารู้ที่จะมาบอกมาสอนให้ได้) จึงเป็นปัญญาของบุคคลพิเศษที่คนทั่วไปไม่มี ถ้าไม่มีบุคคลพิเศษที่มีจินตมยปัญญาอย่างนี้ การค้นพบใหม่ การแหวกล้อมหรือรอบทางปัญญาออกไป ก็ไม่อาจเป็นไปได้”^{๖๑}

๒.๓) ภาวนามยปัญญา หรือปัญญา ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญานี้เกิดขึ้นได้จากการภาวนาด้วยการทำให้มีขึ้นด้วยการลงมือปฏิบัติเองเป็นประสบการณ์ตรง โดยไม่ผ่านบุคคลอื่นแต่อย่างใด ภาวนามยปัญญานี้เป็นปัญญาที่รู้แจ้งใน มรรค ผล นิพพาน “ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม้ทั้งหมดชื่อว่า ภาวนามยปัญญา ทานปัญญา เป็นโณ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงายความเลือกเพี้ยนธรรม สัมมาทิฐิ ปรรณทานเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ให้ทาน นี้เรียกว่า ทานมยปัญญา สීමยปัญญา เป็นโณ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเพี้ยน สัมมาทิฐิ ปรรณศีลเกิดขึ้นแม้ทั้งหมดชื่อว่า ภาวนามยปัญญา”^{๖๒}

โยนิโสมนสิการ เป็นการทำงานเรียกได้ว่าเป็นหัวหน้าในกระบวนการพัฒนาให้เกิดปัญญา หรือเป็นตัวสร้างปัญญาทั้ง ๓ ประการ โดยเริ่มกระบวนการพัฒนาจากบุคคลพิเศษ เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า โดยตั้งต้นที่จินตมยปัญญา และไม่อาศัยสุตมยปัญญาจากผู้อื่นเป็นการใช้โยนิโสมนสิการที่มีขึ้นมาเป็นจุดเริ่มต้นในตนเองทั้งสิ้น และเป็นที่มาแห่งปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิด ทำให้การคิดนั้นเป็นไปอย่างพิเศษ ส่วนคนทั่วไป แม้จะฟังพาสุตมยปัญญาก็ตามแต่การที่จะพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้นต่อไปได้นั้นก็จำเป็นที่จะต้องใช้โยนิโสมนสิการจนในที่สุดเกิดปัญญาทั้ง ๓ ระดับขึ้น คือ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา

ญาณ คือ ปัญญา องค์ธรรม คือ ปัญญาเจตสิก จิตที่ประกอบร่วมกับปัญญานั้น เรียกว่า ญาณสัมปยุตต์ หรือ ปัญญินทรีย์ (ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความค้นคิด ความใคร่ครวญ ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี) “ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจยความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดีปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่าง คือ

^{๖๐} อภ.วิ. ๓๕/๗๖๘/๕๐๔.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๖๐.

^{๖๒} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๔.

ปัญญา ปัญญาเปรียบเหมือนประทีป ปัญญาเปรียบเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ”^{๖๓}

วิปัสสนาญาณ คือ ปรัชญาญาณที่บังเกิดขึ้นในจิตของผู้ที่ปฏิบัติโดยการกำหนดรู้รูปนาม ปรมาัตถธรรมเป็นอารมณ์ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการเจริญตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จนจิตเกิดความตั้งมั่น เกิดความสงบที่ปราศจากนิวรณ์ ๕ และจิตนั้นน้อมไปในอารมณ์ที่รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงที่เรียกว่ากฎธรรมชาต รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นสภาวะทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นนั้นเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พร้อมทั้งยังช่วยกำจัดความมืด คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานชั้นให้สิ้นไป ความรู้ที่เป็นเหมือนแสงสว่างค่อยส่องนี้ ช่วยทำให้คลายจากความหลงความเผลอทั้งหลายได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาจนปัญญาที่เรียกว่า ญาณ ๑๖ ปรากฏขึ้น

๓) อธิปัญญาสิกขา

อธิปัญญาเป็นปัญญาเจตสิกในขณะเจริญวิปัสสนา ซึ่งเรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๑๖ เป็นปัญญาที่มีความละเอียด เพราะปัญญานั้นไม่ไปไปด้วยตัณหา และทิฐิ ครอบงำ ปัญญานั้นไม่เป็นที่ระคนไปด้วยตัณหาและทิฐิแล้ว จึงเรียกว่าเป็นอธิปัญญา เป็นปัญญาอันยิ่ง “อธิปัญญาสิกขาเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริงนี้ สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิภา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)”^{๖๔} ปัญญาที่เป็นอันยิ่งแล้วนั้น คือปัญญาที่หยั่งเห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ความเห็นเช่นนี้จึงเป็นอธิปัญญาสิกขา

การกำหนดรู้สภาวะธรรม (รูปนาม) ที่ปรากฏผ่านทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยความเกิดขึ้นนั้นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน การรู้เห็นเช่นนี้ เป็นการรู้เห็นอริยสัจข้อแรก คือ ทุกข์สัจ อย่างถูกต้อง ในขณะที่กำหนดรู้เช่นนี้ จัดได้ว่าเป็นปริณญาปฏิเวธคือ การแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้ และในขณะที่นั้นตัณหาเป็นสิ่งที่น่าพอใจในอารมณ์นั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้ จึงนับได้ว่าเหตุให้เกิดทุกข์คือ สมุทัยนั้น ถูกดับไปชั่วขณะนั้นๆ ในขณะนั้นกล่าวได้ว่าเป็นปหานปฏิเวธคือ การแทงตลอดด้วยการละ

ฉะนั้นวิปัสสนา คือ การกำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริงนั้นไม่ว่าอารมณ์ใดก็ตามที่ปรากฏขึ้นโดยผ่านทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงจำเป็นต้องกำหนดรู้ตามความเป็นจริงอารมณ์เหล่านั้นซึ่งการกำหนดรู้นั้น เรียกว่า “ปริณญาปฏิเวธ” ซึ่งเป็นเหตุให้ละสมุทัยได้ชั่วคราว เรียกว่าเป็น “ปหานปฏิเวธ” ทำให้เกิดความรู้แจ้ง เรียกว่า “สัจฉิกิริยาปฏิเวธ” และในขณะนั้นก็พัฒนามรรคให้เจริญ เรียกว่า “ภาวนาปฏิเวธ”^{๖๕} ในขณะเดียวกันนั้นที่กำลังกำหนดรู้ สภาวะธรรมที่ผ่านเข้ามาทางทวาร ๖ ขณะนั้นเป็นการทำกิจในอริยสัจ ๔ ไปพร้อมกัน ใน

^{๖๓} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๔/๓๓.

^{๖๔} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๖๕} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสุมมหาเถระ), อริยวงศ์ปฏิบัติภา ปฏิภาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า, หน้า ๘๐.

ขณะเดียวกัน คือ การกำหนดรู้ทุกซ์ ละสมุทัยทานิโรให้แจ้ง และเจริญมรรค ด้วยการปฏิบัติเช่นนี้ วิปัสสนาธรรมย่อมปรากฏขึ้นและรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ ฉะนั้นแล้ว กิริยาอาการที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นอริปัญญาสิกขา

๓.๕ แนวคิดเกี่ยวกับไตรสิกขากับคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ

๓.๕.๑ คีล (พฤติกรรม)

ภาวะผู้นำด้านพฤติกรรม หมายถึง พฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกให้เห็นได้คือ ท่าทาง บุคลิกลักษณะ การแสดงออกทางกาย วาจา และสัมมาอาชีวะที่ต้งามเป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใส ศรัทธา ด้วยเป็นผู้มีศีลทั้ง ๕ ข้อสมบูรณ์ และการทำหน้าที่ในบทบาทผู้นำ มีการแสดงออกให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการ กระบวนการจัดการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตาม ปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำ และผู้ตาม มีต่อกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่ายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นการพัฒนาตนเองก่อน กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ดี ต้องตระหนักถึงความต้องการของผู้ตามและกระตุ้นผู้ตามให้เกิดจิตสำนึก ยกย่องความต้องการของผู้ตาม ให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องสามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติของ ผู้ตาม ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดการตระหนักในการกิจและวิสัยทัศน์ มองไปข้างหน้า ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมและมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน^{๖๖} กระบวนการที่ผู้นำมี อิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามจะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ ๔ ประการ (๔Is) ตาม ทฤษฎี ของ Bass & Avolio (๑๙๙๓) ดังนี้

๑. การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence:II) หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตัว เป็นแบบอย่าง น่ายกย่องเคารพนับถือ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อร่วมงานกัน คุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพ คือ มีวิสัยทัศน์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้ตามได้ สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์ วิกฤต ประพฤติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม มีความเฉลียวฉลาด มีความตั้งใจ เชื่อมั่นในตนเอง มีความแน่วแน่ในอุดมการณ์ ด้วยคำจำกัดความที่ว่า **มีวินัยในศีล ๕ ครบทุกข้อ**

๒. การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation : IM) หมายถึง การจูงใจให้ผู้ตามเกิด แรงบันดาลใจ ให้ความหมายและท้าทายในเรื่องงานทำให้ผู้ตามมีชีวิตชีวา มีการแสดงออกถึงความ กระตือรือร้น สร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ผู้นำจะแสดงการทุ่มเทต่อเป้าหมายและวิสัยทัศน์ ผู้นำอาจสร้างแรงบันดาลใจผ่านความเป็นปัจเจกบุคคล และการกระตุ้นทางปัญญา ซึ่งช่วยให้ผู้ตาม สามารถจัดการกับอุปสรรคของตนเอง ด้วยคำจำกัดความที่ว่า **การสร้างแรงจูงใจด้วยหลักการมีส่วนร่วม**

๓. การกระตุ้นทางสติปัญญา (Intellectual Stimulation : IS) หมายถึง การที่ผู้นำกระตุ้นผู้ตาม ให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามเกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ แสวงหาแนว ทางใหม่ๆ มาแก้ปัญหาในหน่วยงาน กระตุ้นให้ผู้ตามรู้สึกว่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถ ทำให้ผู้ตามเกิดความกล้าที่จะคิดสร้างสรรค์ นำเสนอสิ่งใหม่และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

^{๖๖} นุช สัทธาฉัตรมงคล, อรรถพล ธรรมไพบุลย์, “ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน”,วารสาร ธุรกิจปริทัศน์, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๙), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

๔. การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration : IC) หมายถึง การที่ ผู้นำให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคล ทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะเป็นโค้ช (Coach) และเป็นที่ปรึกษา (Advisor) ผู้นำจะส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของผู้ตามและเพื่อนร่วมงานให้สูงขึ้น โดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เข้าใจและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เปิดโอกาส ให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่

๓.๕.๒ สมานธิ (จิตตภาพ)

ผู้นำเพื่อสันติภาพที่ดี ต้องเป็นบุคคลที่มีสมานธิ หรือจิตภาพ ที่จะพัฒนาตนเองและสังคม ไปสู่จุดหมาย คุณลักษณะอีกประการหนึ่งซึ่งแสดงออกถึงการเป็นผู้นำที่มีวุฒิภาวะคือ ความตระหนัก ใน ความรับผิดชอบ เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบต่อ ชุมชนและ สังคมส่วนรวม เป็นต้น โดยมีลักษณะของการเกิดผู้นำ ได้แก่

๑) ผู้นำที่เกิดจากการพัฒนาชุมชน ผู้นำประเภทนี้ทำให้ชาวชุมชนเชื่อมั่นและเข้าร่วม กิจกรรมตลอด เนื่องจากการสร้างแรงจูงใจต่างๆ เช่นการชมเชย การให้ผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และ ที่สำคัญคือการให้เกียรติในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมนั้นๆ มีเมตตา กรุณาเป็นพื้นฐาน ลักษณะ ผู้นำประเภทนี้ จะมุ่งมั่นตั้งใจ มีสัจจะ เน้นการประชาสัมพันธ์ การประชุม การประสานกับเพื่อน ชุมชนอื่นๆ และ ถ่ายทอดได้ดี สมาชิกเข้าใจง่าย มีความโปร่งใส เคารพกติกาที่วางร่วมกัน และจิตใจดี ควบคุมอารมณ์ได้ เนื่องจากมีความอดทน และความเพียร

๒) ผู้นำการต่อสู้ เมื่อเกิดปัญหาหรือมีสถานการณ์ต้องเผชิญหน้ากับทางราชการ หรือ โรงงาน อุตสาหกรรม จะมีผู้นำที่เป็นคนหนุ่ม การที่จะต่อรองและเรียกร้องสิทธิแต่จะไม่ค่อยมี คุณธรรม ผู้นำประเภท นี้ระยะหลังหาผลประโยชน์ใส่ตัวเอง ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกใน ชุมชนในภาวะปกติ^{๖๗} ผู้นำที่มีจิตภาพจะมีคุณลักษณะ ดังคำจำกัดความที่ว่า การปลูกฝังจิตสำนึก อย่างมุ่งมั่นเชิงจริยธรรม

๓.๕.๓ ปัญญา (ปัญญาภาพ)

ในการพัฒนาปัญญา (Wisdom development) เป็นการพัฒนาผู้นำเพื่อสันติภาพ ให้ เห็นตามความเป็นจริง รับรู้ข้อมูลจริงและทันต่อโลกภายในตนคือ กิเลส ๓ ความโลภ โกรธ หลงและ ปรับตัว ต่อสภาพแวดล้อมและต่อสถานการณ์ได้ดีกว่าบุคคลอื่น ด้วยความรู้ และทักษะจากความหมั่น ฝึกฝนตนเอง ทันโลกของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้นำทางความคิดบ้าง ทางจิตวิญญาณบ้าง จากการทำความงามความดีอย่างไม่หวังผลตอบแทน และมีชีวิตที่กล้าหาญเป็น แบบอย่างเรื่องความสันโดษได้ และมุ่งมั่นพัฒนาตนเองในสิ่งที่จำเป็นแก่การไปทำบทบาทหน้าที่เพื่อ พินฝ่าปัญหาอุปสรรคด้วยความเพียรจนกว่าจะประสบความสำเร็จ อาทิเช่น การพัฒนาเสริมสร้าง บุคคลให้รู้จักพัฒนาด้านความคิด ความรู้ ด้านปัญญาต้องรู้จักการพัฒนา วินิจฉัย แก้ไขปัญหา และ ดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญา

สรุปได้ว่า คุณลักษณะการสร้างแรงจูงใจด้วยหลักการมีส่วนร่วม ๓) การปลูกฝังจิตสำนึก เชิงจริยธรรมอย่าง ๔) รู้แจ้ง ฉลาด และสันโดษ ทั้ง ๔ ข้อนี้เกิดจากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีภาวะ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง หลักไตรสิกขาและหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เข้าถึงหลักไตรสิกขาเพื่อบ่มถึงหลัก

^{๖๗} จักรีศรีจารุเมธีญาณ,พระกณฺธ วฑฒโน, ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ, หน้า ๕๓๑

ปัญญา โดยผู้วิจัย ได้ศึกษาคุณลักษณะแนวทางการสร้างสันติภาพ ของผู้นำต้นแบบในการสร้างสันติภาพจำนวน ๔ ท่าน และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำในสังคมไทย ร่วมกับสนทนากลุ่มย่อย เพื่อนำข้อมูลคำสัมภาษณ์ทั้ง ๒ กลุ่ม มาสังเคราะห์ วิเคราะห์ หาคุณลักษณะย่อยๆ ในแต่ละข้อ เพื่อนำมาทำกรอบคุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพให้เหมาะสมเพื่อนำไปพัฒนาตนเอง เป็นหลักในการนำไปปฏิบัติได้เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ ในฐานะผู้นำเชิงพุทธ

๓.๖ แนวคิดเรื่องสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่องสันติภาพ เป็นการศึกษาธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ที่มีแนวโน้มเอียงไปในทางเกื้อกูลกัน พึ่งพา กัน และพร้อมที่จะยอมรับซึ่งกันและกัน ในขณะที่สังคมในยุคปัจจุบันจะมีความสลับซับซ้อนและแตกต่างหลากหลายทั้งเรื่องชาติพันธุ์ และกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่พยายามธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง รวมถึงความแตกต่างทางด้านค่านิยม ทศนคติ ภาษา ศาสนา จนนำไปสู่การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ต้องเผชิญกับทุกข์ หรือปัญหา และเกิดความไม่สันติสุข ความขัดแย้งตามมา

(๑) สันติภาพ: ความหมายโดยนามบัญญัติ

สันติ ความสงบ (ป,ส. ศานติ) “สันติ” (น) ความสงบ (มาจากศานติในภาษาสันสกฤต) เช่นอยู่ร่วมกันโดยสันติ^{๖๘} ซึ่งเป็นความหมายที่สอง เป็นภาวะของความสงบที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนภายใต้กติกาที่ทำให้เกิดสันติ “สันติภาพ” จึงหมายถึง “ความสงบ” เช่นโลกต้องการสันติภาพ จงร่วมมือกันรักษาสันติภาพของโลก (ป. สันติ + ภาพ)^{๖๙} “สันติภาพ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Peace” เป็นภาวะที่มีความสงบ ร่มเย็น เป็นประโยชน์ทั้งในระดับ บุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม จนถึงระดับประเทศและสังคมโลก “ศานติ” ซึ่งเป็นคำสันสกฤต เป็นภาษาที่ชาวฮินดูนิยมใช้ มีความหมายเช่นเดียวกับ “สันติ” ในภาษาบาลี แปลความหมายว่า “ความสงบ” แต่คำว่า “ศานติ” ในทางสันสกฤตยังหมายรวมถึง “การระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าด้วยความสงบ”^{๗๐} ความหมายของสันติ หรือสันติภาพในแง่มุมนี้เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความสงบเย็นในระดับจิตใจที่มนุษย์ต่างแสวงหาเพื่อความผาสุกแห่งตน

(๒) สันติภาพ: ความหมายโดยธรรม

จากการพิจารณาความหมายโดยรวมของสันติภาพทำให้พบว่า หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงสันติภาพในหลายมิติ สามารถอธิบายสันติภาพได้หลายแง่มุม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้โดยกว้าง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพผู้วิจัยจึงขอลำดับถึง สันติภาพ ใน ๒ ความหมาย กล่าวคือ ๑. สันติภาพในความหมายของนิพพาน และ ๒. สันติภาพในความหมายของความสงบ ดังนี้

^{๖๘} ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๘๒๓.

^{๖๙} ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๖๖.

^{๗๐} มนต์ ทองซัซ, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒.

ก. สันติภาพในความหมายของนิพพาน: “นิพพาน” ตามรูปศัพท์หมายถึง น. ความดับสนิทแห่งกิเลสและกองทุกข์. ก. ดับกิเลสและกองทุกข์, ตาย (ใช้แก่พระอรหันต์) . (ป.;ส. นิรวาณ) , โบราณใช้นิพพานก็มี. (จารึกสยาม) .^{๗๑} (นป.) ธรรมอันออกแล้วจากตัณหา, ธรรมอันออกแล้วจากตัณหาเครื่องร้อยรัด, ธรรมอันออกแล้วจากตัณหาเครื่องร้อยรัดโดยพยัญชนะ หรือตามตัวอักษร นิพพานมาจาก นิ อุปสรรค (แปลว่า ออกไป หดไป ไม่มี เลิก) + วาน (แปลว่า พัด ไป หรือเป็นไป บ้าง เครื่องร้อยรัดบ้าง) ใช้เป็นกิริยาของไฟหรือของที่ร้อน เพราะไฟ แปลว่า ไฟดับ ดับไฟ หรือดับร้อน หมายถึง หายร้อน เย็นลง หรือเย็นสนิท (แต่ไม่ใช่ดับสูญ) เมื่อแสดงภาวะทางจิตใจ หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ หายร้อนรน ไม่มีความกระวนกระวาย^{๗๒} ความหมายของสันติภาพในนิพพาน หมายถึงความสงบเย็นอันเกิดจากการดับของกิเลส ตัณหา ซึ่งเป็นการดับสนิทจากกองทุกข์ทั้งปวง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงสันติไว้ว่า “สันติ ความสงบ, ความสงบ ระวังดับหายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่าน เราร้อน กระวนกระวาย ส่วนภาวะเรียบรื่น ไร้ความสับสน วุ่นวาย ควรจะจับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเราร้อน ว้าวุ่นวุ่นมัว เป็นไวพจน์หนึ่งของนิพพาน”^{๗๓}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร ได้กล่าวถึง สันติของใจที่เรียกว่า นิพพานไว้ว่า “ดังที่ได้ปฏิบัติกันอยู่นี้ ก็มุ่งที่จะทำให้จิตใจบรรลุถึงความสงบก็คือสงบจากกิเลสอันเป็นส่วนเหตุ สงบจากทุกข์อันเป็นส่วนของผล ที่เกิดจากเหตุคือสงบ กิเลส สันติคือความสงบดังกล่าวนี้นี้เป็นข้อมุ่งหมายแห่งการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและก็มี ความหมายที่รวมถึงคำว่ามรรคผลนิพพาน หรือพ้นกิเลส พ้นทุกข์ ละกิเลส พ้นทุกข์ คำเหล่านี้ก็รวมอยู่ในคำว่าสันติ ฉะนั้น จึงได้มีพุทธสุภาษิตที่แสดงไว้ว่า ความบริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจทั้งหลายเป็นความดับจากทุกข์ทั้งปวง นั่นคือสันติของใจ ที่เป็น จิตภาพ เป็นความสงบสุขของใจ ”^{๗๔}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ความหมายและกล่าวถึงคำว่า นิพพาน ว่าเป็นเรื่องของความสุข กล่าวคือ “นิพพานคือสุข นิพพานคือสุขขนาดที่จะเป็น SummumBonum,จะเป็น Blissfullnessเต็มที่ได้ ฉะนั้นSummumBonumข้อแรกคือ “นิพพาน” และนิพพานก็คือความเต็ม ถ้ายังไม่นิพพานเพียงไร ก็ยังพร่องอยู่เสมอยังไม่เต็ม; นั่นแหละคือ Perfection ซึ่งเป็น SummumBonum ที่สอง มันก็รวมอยู่ในนิพพาน”^{๗๕}

^{๗๑} อ้างแล้วใน ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๘๒๓.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายมจร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘๕.

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๓๐.

^{๗๔} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, คัดลอกจากเทปอบรมจิตเรื่องมาร ๕ (๒) อติสร โพธิ์ทองคำ บรรณาธิการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma_gateway.com [๕ ม.ค. ๕๙].

^{๗๕} กวีวงศ์, **สรณินพนธ์พุทธทาสว่าด้วยสมานฉันท์และสันติวิธี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทตฤตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕๓.

พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภัทโท) ได้กล่าวถึงนิพพาน คือสภาวะที่เข้าไปดับซึ่งความร้อน ท่านเรียกว่า สงบ คือดับซึ่งวิญญูสังสาร วิญญูสังสารคือ ความเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนั้น เมื่อถึงนิพพานแล้วก็คือการเข้าไปดับซึ่งความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง เรียกว่าการดับราคะ ดับโทสะ ดับโมหะ กิเลสที่ใจของเรา คือใจถึงความสงบ ในความสงบนั้น สุขก็ไม่มี ทุกข์ก็ไม่มี แต่มนุษย์จะอดสุขไม่ได้ เพราะเห็นว่าความสุขเป็นยอดของชีวิตแล้ว แม้พระนิพพานก็ยังมาว่าเป็นความสุขอยู่เพราะความคุ้นเคย ตามความเป็นจริงแล้ว เลิกสิ่งทั้งสองอย่างนี้ก็เป็นความสงบ^{๗๖} ในทัศนะเกี่ยวกับสันติภาพกับนิพพาน เป็นเสมือนดังคำที่เนื่องกัน โดยในแง่มุมของนักสร้างสันติภาพ อาทิ

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร) ได้ให้คำนิยามสันติภาพในมิติต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า สันติภาพจำดำรงอยู่บนฐานของสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองที่แตกต่างกัน ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ การให้คำนิยามของนักสันติภาพด้านพระพุทธศาสนานั้น พบว่าสอดคล้องในทิศทางเดียวกัน เพราะเป็นการให้คุณค่าและตีความสันติภาพบนพื้นฐานของแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เพราะจะเห็นได้ชัดว่า มีการมุ่งเน้นสันติภาพในเชิงปัจเจก และสันติภาพในเชิงสังคม ตัวแปรสำคัญที่ต้องมุ่งเน้นทั้ง ๒ มิติคือ การให้ความสำคัญแก่ สันติภาพทั้งภายนอกและภายใน ทำให้ตอบคำถามได้ว่า พระพุทธศาสนามีได้เน้นสันติภาพในมิติหนึ่งมิติใดเท่านั้น แต่พระพุทธศาสนาได้ย้ำว่า สันติภาพภายในระดับภายนอกนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สันติภาพภายใน ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาในระดับศีล ที่เป็นการปฏิบัติสันติภาพขั้นพื้นฐาน พัฒนาไปสู่ สันติภาพระดับ สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นสันติภาพในระดับสูงเปรียบเสมือนความสามารถในการฟันทุกข์ หลุดจากกิเลส ซึ่งเป็นนัยเดียวกับคำว่า นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา^{๗๗}

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ให้แนวคิดที่ว่า สันติภาพกับหนทางสันติภาพเป็นเรื่องเดียวกัน ดังนั้นนักสันติภาพจะต้องมีภาวะ “สันติภาพภายใน” ที่มีสติคือความระลึกได้ และสมาธิตั้งมั่น เพื่อไปถึงความรู้แจ้งทางปัญญา และใช้ปัญญานี้ทำให้เกิดภาวะนิพพานขึ้นในตนเอง และนำไปสร้างประโยชน์แก่ภายนอกตัว แต่ถ้านักสันติภาพมองแบบแยกส่วนจะทำให้คนทำงานด้านสันติภาพไม่มีสันติภาพ เหมือนพัดลมเป่าให้คนอื่นเย็น แต่ตัวเองร้อน^{๗๘}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เห็นว่า “พระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับว่า เป็นพระราชแห่งสันติภาพ ดังที่ท่าน เจ ที ชันเดอร์แลนด์ ชี้แจงว่า ‘ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์พระพุทธเจ้าสอนเรื่องสันติภาพแก่พุทธศาสนิกชนอย่างจริงจัง และได้ผลอย่างยิ่งกว่าศาสนาอื่นใดที่โลกรู้จัก’ ดังนั้น คำว่า “สันติภาพ” จึงมีความหมายทั้งเชิงปฏิเสธ และยืนยันในความหมายปฏิเสธ สันติภาพไม่เพียงแต่หมายถึงสภาวะที่ไม่มีสงครามและความขัดแย้ง แต่ยังหมายถึงสภาวะที่ไม่มีกรรมรุนแรง ในโครงสร้างทางสังคม เช่น ความอยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมในสังคมและการละเมิดสิทธิ

^{๗๖} พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภัทโท), ธรรมะออนไลน์ คัดลอกจากกระทู้ที่ ๐๐๐๖๑๒ ในลานธรรมเสวนา นำเสนอโดย คุณทองคำขาว [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma_gateway.com [๔ ก.พ. ๕๕].

^{๗๗} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่๑(เมษายน ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๘-๑๒๐.

^{๗๘} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, เปิดความรัก'พระ ว.-แนะแนวปฏิรูปสังคม, [ออนไลน์], csjj' แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/detail/20150614/207979/เปิดความรัก'พระ ว.-แนะแนวปฏิรูปสังคม.html>, [๓ ก.พ. ๒๕๕๕].

มนุษย์ชน การทำลายความสมดุลทางนิเวศวิทยา ส่วนในความหมายเชิงยืนยัน สันติภาพจะหมายถึงสถานะที่มีความสามัคคีปรองดอง เสรีภาพและความยุติธรรม ดังนั้นคำว่าสันติภาพจึงหมายถึงสถานะที่ไม่มีความขัดแย้งเข้ากับสถานะที่มีความสามัคคี และในโลกทัศน์ของชาวพุทธ คำว่า “สันติภาพ” ยังหมายถึงสันติภาพภายใน และสันติภาพภายนอก สันติภาพภายใน (อัมมัตตสันติ) ที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ความสงบใจ” หมายถึงสภาพจิตใจที่เป็นอิสระจากความคิดหรืออารมณ์ที่กระสับกระส่ายอึดอัดรำคาญ การบรรลุถึงความสงบสันติภายในจิตใจเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีในพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ‘นตถิ สันติปริสุโข สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี’ สันติในที่นี้เป็นลักษณะของนิพพาน”^{๗๙} ทั้งนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่านิพพานเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาเป็นภาวะที่มนุษย์สามารถประจักษ์แจ้งได้โดยตนเอง ถ้ามีการเพียรพยายามพอ ไม่ต้องรอให้ถึงชาติหน้า เพราะนิพพานเป็น “สนธิภูมิก” (เห็นได้ชัดเอง, ประจักษ์ได้ในชีวิตนี้ และนิพพานเป็นภาวะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่จำกัดชาติชั้น หนีงชายบุคคลทุกคน เมื่อมีฉันทะ ความเพียรพยายาม มีความพร้อมแล้ว ก็สามารถบรรลุนิพพานได้^{๘๐} และเมื่อเทียบนิพพานกับสันติภาพหรือความสงบนั้น

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า นิพพานคือความสงบเย็น เพราะเห็นแจ้งในความจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่ายึดถือได้เลย จึงปล่อยวางไม่มีความอยากหรือการปรุงแต่งอีกต่อไป ความจริงข้อนี้ทำให้เราหลุดจากความหลง หลุดจากกิเลสและเข้าถึงความสงบเย็นที่แท้จริง^{๘๑} ส่วนแนวคิดของ

พระมหาวิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า พระนิพพานนี้นับเป็นวิวัฒนาการสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ตามคติของพระพุทธศาสนา^{๘๒}

อย่างไรก็ตาม สันติภาพ กับ นิพพาน ที่กล่าวมานั้น เป็นการรวบรวมจากนักปราชญ์ นักคิด นักเทศน์ ของพระพุทธศาสนายุคปัจจุบัน แต่ทั้งหมดเหล่านี้ก็เป็นไปในทางเดียวกับคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังพระดำรัสว่า “สรรพสัตว์จะต้องทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกเพราะศาสดาผู้หาใครเปรียบเทียบไม่ได้ในโลก ได้เข้าถึงสถานะตามความเป็นจริงบรรลุพลธรรม ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เช่นนี้ก็ยังปรินิพพาน”^{๘๓} นั้นหมายถึงความสามารถของมนุษย์ทุกคนสูงสุดได้จนถึงนิพพาน และยังสะท้อนแนวทางปฏิบัติจบจนห้วงเวลาสุดท้ายของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ “ลมหายใจเข้า ลมหายใจออกของผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระทัยมั่นคงผู้คงที่ไม่มีแล้ว พระมุนีผู้ไม่หวั่นไหวทรงมุ่งไฝ่สันติปรินิพพานเสียแล้ว”^{๘๔} สิ่งเหล่านี้

พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า เป็นสิ่งที่หลอมอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์^{๘๕}

^{๗๙} อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายมจร, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๘๗.

^{๘๐} นิพพานคือร่มใจ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.visalo.org>, [๒ ม.ค. ๒๕๕๕]

^{๘๑} ว. วชิรเมธี, นิพพานระหว่างวัน,

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๖/๑๖๘.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๘/๒๒๒.

^{๘๔} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายมจร. หน้า ๔๘๗.

กล่าวได้ว่า สันติภาพในความหมายของนิพพาน ในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้น เป็นหนทางที่นำพาใจของตนไปหาความสงบ ระวังซึ่งความร้อนลุ่มที่อยู่ในใจ ซึ่งไม่ได้จำกัดบุคคล ตัวตน สถานะทางสังคม ในการพบนิพพานหรือความร่มเย็นเป็นสุขภายในตน จึงกล่าวได้ว่า สันติภาพสามารถเริ่มต้นจากตัวบุคคลแล้วพัฒนาขยายผลไปสู่ภายนอกคือ ครอบครัว ชุมชน สังคมได้แบบไม่มีจำกัด

ข. สันติภาพในความหมายของความสงบ: ในมุมมองของนักปราชญ์ นักคิด นักเทศน์ของพระพุทธศาสนายุคปัจจุบัน ให้ความเห็นว่า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อสันติภาพว่า “ปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ เกิดจากการแข่งขันทะยานหาความสุขกันอย่างไม่มีความขอบเขต จึงต้องสอนคนให้รู้จักควบคุมตนเองโดยไม่ล่วงละเมิด “สิทธิมนุษยชน” ของคนอื่น เพราะฉะนั้นเราทุกคนต้องช่วยกันรักษาความสงบของสังคมไว้ด้วยการวางกฎข้อบังคับด้านจริยธรรม และจริยธรรมพื้นฐานต้องมาจากความประสานกลมเกลียวและความสุข คนเหล่านี้มีสันติภาพภายในจิตใจและมีความสุขเป็นอิสระ คนเหล่านั้นย่อมไม่ลุ่มหลงเอาทรัพย์และอำนาจ แต่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่เพื่อนมนุษย์ จริยธรรมในทางสร้างเสริมเช่นนี้ นี่แหละคือสิ่งที่ต้องการในยุคสมัยปัจจุบันของเรา...”^{๘๕}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับความสุขและความทุกข์คือ ๑) ไม่เอาทุกข์มาทับถมตนที่ไม่ทุกข์ ๒) ไม่ละทิ้งสุขที่ชอบธรรม ๓) แม้สุขที่ชอบธรรมนั้นก็ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ๔) เพียรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป^{๘๖} กล่าวได้ว่าเป็นวิถีการทำใจของตนให้มีความสงบ แม้ความสุขที่ชอบธรรมนั้นเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาได้ แต่ก็ไม่พึงหลงมัวเมาพอใจอยู่แค่นั้น แต่ต้องพัฒนาใจของตนให้เข้าถึงความสงบที่ประณีตยิ่งกว่า

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า “ถ้าเราต้องการรักษาความสงบสุขหรือต้องการให้ความสงบสุขกลับคืนมา เราต้องใช้วิธีที่สันติ ถ้าเราต้องการให้ศีลธรรมกลับคืนมา ต้องใช้วิธีการที่ถูกศีลธรรม” สอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พึงเอาชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงเอาชนะความชั่ว ด้วยความดี พึงเอาชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงเอาชนะคนพูดพล่อยด้วยคำสัตย์”^{๘๗} และได้กล่าวว่า ความสุขนั้นหาได้ที่กลางใจขอเพียงแต่มีเวลาอยู่กับตัวเองให้มากจนเป็นมิตรกับตนเอง ไม่มัวแต่จะเงืองมองออกไปนอกตัว หรือจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ตนเองยังไม่มี ถ้าไม่ลืมหืมตา ปล่อยจิตให้หลงอยู่ในโลกแห่งความคิด หรือจมอยู่กับอดีตที่ผ่านมา อนาคตที่ยังมาไม่ถึง แต่มีสติอยู่กับปัจจุบันขณะ ก็จะพบความสุขกลางใจได้ไม่ยาก แต่อันที่จริงการที่เราพอใจกับสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ความสุขก็จะปรากฏแก่เราในทันที^{๘๘}

^{๘๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), คำปราศรัยในพิธีถวายรางวัล “ การศึกษาเพื่อสันติภาพ ” ของยูเนสโก, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.watyanasangvararam.com>, [๒ ม.ค. ๒๕๕๙]

^{๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ความสุขที่สมบูรณ์** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด , ๒๕๔๐), หน้า ๕.

^{๘๗} พระไพศาล วิสาโล, บทสัมภาษณ์, “ศีลธรรมและสันติภาพจะกลับมาได้อย่างไร”, **หนังสือพิมพ์คมชัดลึก**, วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๘๘} พระไพศาล วิสาโล, **สุขมีที่กลางใจ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไเอเดียการ์ด, ๒๕๕๗), หน้า คำปรารภ.

จะเห็นได้ว่าสันติภาพในแง่ของความสงบนั้น เป็นมิติของการพัฒนาจิตใจตนเอง ให้มีความสุข เบิกบาน ไม่ไหลไปตามความคิดหรือความรู้สึก ชอบ โกรธ หลง จนเกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาความความทุกข์ ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาระหว่างกันเป็นความขัดแย้ง ถึงขั้นก่อให้เกิดความรุนแรงเข้าทำร้ายกัน จนเกิดความไม่สงบขึ้นในชุมชน สังคมนั้นๆ

ดร.ประมวล เพ็งจันทร์ กล่าวให้สัมภาษณ์ใน “การเดินทางเพื่อสันติภาพปัตตานี” ตอนหนึ่งว่าสันติภาพในความหมายที่เป็นสังคมมั่นคงเป็นภาวะที่เกิดดับตลอดเวลา ผิดกับสันติภาพในใจคนๆ หนึ่งอาจจะเกิดขึ้นและคงอยู่อย่างถาวรเพราะสังคมคือมวลรวมของประชาชนจำนวนมากมาย ซึ่งมีทั้งจิตใจที่สงบหรือเร่าร้อน ทั้งสภาวะของความเกลียดชัง มากมายมหาศาลเพราะฉะนั้นเราอย่าได้ฝันว่าทุกคนในสังคมนี้ จะสงบ แต่ให้เราฝันว่ามีคนบางคนที่จะมาเป็นคนสงบและคนบางคนที่น่าจะเป็นที่ตั้งของความสงบได้ เมื่อมีคนที่สงบนิ่งสักหนึ่งคนก็สามารถเกื้อกูลคนที่เหลือแม้กระทั่งคนที่เราร้อนอยู่ได้^{๘๙}

บุญยง ว่องวานิช ได้กล่าวว่า “สันติภาพคือความสงบ จะอยู่ในสภาพใดก็ตามที่มีความสงบ มีความสุข มีคนต้องการ มีความปรารถนาของมหาชน”^{๙๐}

จะเห็นได้ว่า ทักษะที่เกี่ยวกับสันติภาพนั้นมีความหมายที่เชื่อมโยงไปสู่ความสงบ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสงบสุข เป็นสภาพที่พึงประสงค์ของทุกสังคมตั้งแต่สถาบันครอบครัว แม้สิ่งที่ต่างคนต่างปรารถนาจะไม่ตรงกัน แต่เมื่อเกิดความไม่ตรงกัน หรือขัดแย้งกัน แต่เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งตั้งตนอยู่ในความสงบอย่างมีสติ ก็มีอำนาจที่สามารถทำให้อีกฝ่ายสงบลงได้และอาจพัฒนาไปถึงการเกื้อกูลต่อกัน สภาพชุมชน สังคมที่มีความสงบย่อมนำไปสู่ความมีสันติภาพในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นเอง

นอกจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความสงบแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงชี้ทางที่ไม่ควรไป ๒ ทาง คือ ความสุดโต่งในกามบริโภคนิยม และการเคร่งครัดสันโดษ โดยให้ดำเนินตรงบนทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา กล่าวคือ ทรงสอนให้ภิกษุทรงมุ่งตรงสู่พระนิพพาน อันเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน^{๙๑} อันได้แก่ การดำเนินชีวิตตามหลัก มรรคมีองค์ ๘ ที่มีสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) เป็นดั่งหัวรถจักรที่จะขับเคลื่อนชีวิตให้ไปในทางที่ถูกควร เข้าสู่กระแสของความสงบและมีสันติ และมีพุทธดำรัสที่แสดงถึง การเป็นบุคคลที่ทรงอำนาจในการปกครองหรือนำผู้อื่น ในการใช้อำนาจต้องอาศัยการมีขันติ และโสรจจะ คือ มีความอดทนและความสงบเสถียร จึงจะเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีความงดงามตามหลักธรรมวินัย^{๙๒}

กล่าวโดยสรุป สันติภาพหรือความสงบเป็นผลที่เกิดจากแก้ทุกข์หรือแก้ปัญหาได้สำเร็จ สันติภาพเป็นสภาวะที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับทุกคน โดยผู้นำมีบทบาทในการเป็นแบบอย่างของการสร้างสันติที่เริ่มจากตนและขยายสู่ทุกชุมชน สังคมมีความต้องการผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีความสงบมี

^{๘๙} ประมวล เพ็งจันทร์, **บทสัมภาษณ์**, ก้าวที่สองของประมวล เพ็งจันทร์ ในโอกาสเดินทางเพื่อสันติภาพปัตตานี, (ศูนย์ศึกษาและสันติวิธี: มหาวิทยาลัยมหิดล).

^{๙๐} อ้างใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “สันติภาพบนเส้นทาง “สี่แพร่ง” ในสังคมไทยปัจจุบัน”, **บทความวิชาการ**, [ออนไลน์]แหล่งที่มา <http://www.mcu.ac.th>, [๓ ม.ค. ๒๕๕๙].

^{๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๙๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๒/๓๕๓.

สติ นั้นหมายถึงกำลังมีความต้องการสันติสุขหรือสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม หากมองในแง่มุมมองพุทธศาสนา ความสงบหรือสันติภาพจะเกิดขึ้นในสังคมได้ จะต้องเริ่มจากภายในตนเองคือ เริ่มจากใจให้มีความสงบในระดับบุคคล ซึ่งแม้บุคคลเพียงหนึ่งคนสงบ กระแสความสงบย่อมกระเพื่อมกระจายออกไปสู่ภายนอกคือ ครอบครัว ชุมชนหรือสังคมโดยรอบมีการกระจายออกเป็นวงกว้าง และเมื่อบุคคลหลายๆ คนที่มีความสงบหรือสันติภาพในตนเองมาอยู่รวมกันก็ย่อมจะสร้างสังคมที่มีสันติภาพให้เป็นภาพที่เด่นชัดยิ่งขึ้น และสามารถกลบรอยแห่งความขัดแย้งและสร้างภาพสังคมที่น่าอยู่น่าปรารถนา ซึ่งเรื่องของความสงบ หรือสันติภาพนักวิชาการทุกรูป/ท่านได้ให้ความหมายทั้งโดยบัญญัติและโดยธรรม ได้ให้ความหมายเป็นนัยเดียวกันคือสันติภาพเป็นผลที่เกิดจากการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงหรือแก้ปัญหาได้สำเร็จของผู้ นำ เกิดความสันติภายในตนและสันติสุขของชุมชนด้วยปัญญาที่เกิดจากการศึกษาและปฏิบัติมีอานุภาพไปถึงการดับจากการเวียนว่ายตายเกิดด้วยการดับที่ “ใจ” ซึ่ง**พระมหาพรหมชา รมมหาโส**ได้ให้รายละเอียดต่างจากท่านอื่นว่ามองสันติภาพ ให้มองเป็น ๒ มิติคือ ภายในและภายนอกตัวโดยสันติภาพภายในระดับภายในเป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สันติภาพภายใน ด้วยการเริ่มพัฒนาในระดับ “ศีล” พัฒนาไปสู่ระดับ สมาธิและปัญญา จึงจะพ้นการพ้นทุกข์ ดับกิเลส หรือนิพพาน และ**พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต)** ได้พูดถึงสันติภาพในแง่ของความขัดแย้งว่า สันติภาพคือ สภาวะของความสงบที่ไม่มีความรุนแรงในการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเสมอภาคทางโครงสร้าง ปรองดองและยุติธรรม

๓.๗ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาผู้นำด้านคุณลักษณะ

การที่จะพัฒนาภาวะผู้นำที่เริ่มจากการพัฒนาภายนอกในระดับศีลนั้น เป็นการพัฒนาด้านกาย วาจา แล้วจึงไปด้านจิตใจ คือฝึกสติ สมาธิ เพื่อเกิดความตั้งมั่นแล้วได้ปัญญาที่เป็นสัมมาเป็นรางวัล แต่การที่จะพัฒนาไปอย่างเป็นระบบขั้นตอนได้ด้นนั้น ย่อมมีตัวช่วยเพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการศึกษาหาความรู้ก่อนเพื่อเกิดความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะเดินหน้าต่อไป ตัวช่วยส่งเสริมคือ หลักธรรมต่างๆ ที่ผู้นำต้องเรียนรู้และรู้จักจึงจะเข้าใจและนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและบุคคลอื่นให้ประสบผลสำเร็จในการเป็นผู้นำที่เป็นทั้ง “คนดี และเก่ง” ที่ยังหาได้ยากในยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมไทยปัจจุบัน

๓.๗.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักศีลของคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ

๓.๗.๑.๑ หลักสัปปุริสธรรม ๗

ในการศึกษาภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ นี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาให้ทราบถึงองค์ประกอบของหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งมี ๗ ประการและในแต่ละองค์ประกอบนั้นมีการอธิบายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างไร ตลอดจนการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงหลักสัปปุริสธรรม ๗ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับภาวะผู้นำได้อย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นต้นว่า พระสูตร ชาดก มาแสดงเพื่อให้ทราบถึงเนื้อหาที่สำคัญของหลักธรรมในข้อนี้ๆ ดังนี้

๑. ภาวะผู้นำด้านธัมมัญญตา คือ เป็นผู้นำที่รู้หลักการ

รู้หลักความจริงธัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลักความจริง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎ ธรรมดากฎเกณฑ์แห่งเหตุผล กล่าวคือ ผู้นำนั้นจะเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักหน้าที่ รู้งาน รู้กฎ กติกาที่

เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน เหล่านี้ให้ชัดเจน เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวว่า ธัมมัญญุตาทิ หมายถึง การรู้ธรรม ดังความที่ปรากฏในธัมมัญญสูตร^{๙๓} ว่า ภิกษุที่เป็นผู้รู้เหตุ รู้เรื่องนวังศตฤศาสน์ คือคำสอนพระศาสดาอันเป็นศาสนธรรมมีองค์ประกอบอยู่ ๔ ประการ หรือที่เรียกว่า ธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก คือ หลักปริยัติธรรมนั่นเอง ซึ่งได้แก่ การรู้เรื่องพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม เป็นต้น อันเป็นเหตุแห่งความเจริญหลักธรรมอันเป็นคำสั่งสอนที่สำคัญ คือ นวังศตฤศาสน์ ๔ ประการ ได้แก่

๑. สูตรตะ คือ พระสูตรต่างๆ
๒. เคยยะ คือ พระสูตรที่ประกอบด้วยคาถา
๓. เวยยาकरणะ คือ พระอภิธรรมทั้งหมด
๔. คาถา คือ พระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา
๕. อุทาน คือ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานด้วยความโสมนัส
๖. อิติวุตตะกะ คือ พระสูตรที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “สมจริงดังคำที่พระองค์ตรัสไว้”
๗. ชาดก คือ พระสูตรที่แสดงเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
๘. อัปวุตตรัม คือ พระสูตรที่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์
๙. เวทลละ คือ พระสูตรที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายถามแล้วได้รับความรู้ และถามยิ่งๆ

ขึ้นไป^{๙๔}

คุณสมบัติที่สำคัญของคนดีที่ต้องรู้หลักการ และกฎเกณฑ์ของวิธีการทั้งหลายให้ชัดเจนในทางปฏิบัติหน้าที่ และดำเนินกิจการต่างๆ อย่างถูกต้อง จึงสามารถนำพามวลชน และองค์กรไปสู่จุดหมายอย่างถูกต้อง ผู้นำจะต้องมีหลักธัมมัญญุตาทิ กล่าวคือ จะต้องรู้หลักการ รู้งาน และกฎ กติกาอย่างถูกต้อง จึงสามารถวางแผนงาน และนโยบายได้อย่างถูกต้องเพื่อนำพามวลสมาชิกและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ผู้นำหมู่คณะเมื่อเข้าใจหลักการกฎเกณฑ์หรือเป็นผู้รู้เหตุผลเหล่านี้แล้ว ย่อมจะนำพาผู้อื่นไปในทิศทางที่ดี และประสบความสำเร็จ สามารถนำหมู่คณะให้รอดพ้นจากความหายนะต่างๆ ได้ และสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่จุดหมายที่ต้องการ และปลอดภัยได้เสมอแนวทางของการเป็นผู้นำที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์เพื่อขยายความคุณสมบัติดังนี้^{๙๕}

๑) การรู้จักรูป คือ ผู้นำจะต้องรู้จักและเข้าใจผู้ร่วมงาน หรือผู้ได้บังคับบัญชาในฐานะของสมาชิกขององค์กร ความรู้นี้นอกจากจะสร้างความสนิทสนมกันแล้ว ยังก่อให้เกิดมิตรไมตรีต่อกัน เข้าใจความต้องการของมวลสมาชิก

๒) ฉลาดในลักษณะ คือ เมื่อผู้นำรู้จักตัวบุคคล ก็จะสามารถพิจารณาเพื่อการจัดสรรตำแหน่งงานให้เหมาะสมกับบุคคล การทำงานภายใต้การแนะนำมอบหมายนั้นก็สัมฤทธิ์ผล

๓) คอยเยี่ยไข้ขา คือ ผู้นำสามารถแสดงศักยภาพในการแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง

^{๙๓} อก.สตุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๖.

^{๙๔} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕-๕๙.

^{๙๕} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, "พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐-๔๑.

๔) คอยปี ดบังแผล คือ ผู้นำจะต้องมีความระมัดระวัง สำรองตรวจตรามิให้เกิดความเสียหายอันเป็นการทำลายชื่อเสียงของสมาชิก ป้องกันมิให้ปรากฏออกมาภายนอก

๕) สุ่มคว้น คือ ผู้นำจะสามารถแสดงความสามารถของตนเองแก่ผู้อื่นอย่างถูกต้อง

๖) รู้จักทำ (น้ำ) คือ ผู้นำจะต้องแสวงหาความรู้ รู้จักความคิดในการทำงาน มีคณะทำงานที่ดี มีคณะที่ปรึกษาในกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่มวลสมาชิก

๗) รู้ว่าโคกินน้ำแล้วหรือยัง คือ ผู้นำจะต้องรู้จักกระบวนการพัฒนา ให้โอกาสแก่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของสมาชิกด้วยการอบรมเพิ่มพูนความรู้ ผักผ่อนทักษะอาชีพ

๘) การรู้จักทาง คือ ผู้นำจะต้องรู้แนวทางในการบริหารจัดการ ขณะเดียวกันก็ต้องรู้จักจุดร่วมของชีวิตมนุษย์ โดยนำพาสมาชิกของตนไปสู่จุดหมายของชีวิตร่วมกัน

๙) ฉลาดในสถานที่โคจร คือ ผู้นำจะต้องสามารถประเมินศักยภาพของกลุ่มด้วยการกำหนดเป้าหมาย วางแผนการทำงานและแนวทางปฏิบัติจนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์

๑๐) รัตนมให้เหลือไว้ คือ ผู้นำจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของมวลสมาชิก รู้จักประสานประโยชน์ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มด้วยความพอเหมาะพอดีรักษาสมดุลระหว่างการให้กับการรับ

๑๑) การบูชาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือจำฝูง คือ ผู้นำจะสามารถเสริมภาวะของตนเองให้เด่นชัดด้วยการรู้จักให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำงานดีมีคุณธรรม อันเป็นการสร้างเสริมความเชื่อถ้อยต่อผู้นำและเป็นการปลุกใจ การกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม และมวลสมาชิก

จะเห็นได้ว่าผู้นำจะต้องมีหลักธัมมัญญดา กล่าวคือ จะต้องเป็นผู้รู้หลักการ ฐานะและกติกาย่างถูกต้อง จึงจะสามารถวางแผนและนโยบายได้อย่างถูกต้อง เพื่อนำมามวลสมาชิกและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ผู้นำหมู่คณะนั้นเมื่อเข้าใจในหลักการกฎเกณฑ์หรือเป็นผู้ที่มีเหตุผลเหล่านี้แล้วย่อมจะนำพาผู้อื่นไปในทิศทางที่ดีและประสบความสำเร็จ สามารถนำหมู่คณะให้รอดพ้นจากความหายนะต่างๆ ได้ ดังเรื่องของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระยานกจาบ ที่นำพาหมู่คณะรอดพ้นจากการดักจับของนายพราน ดังปรากฏเรื่องใน สัมโมทมานชาดกว่า

ครั้งนั้นพระยานกกระจาบได้นำพาบรืวารไปหากินรายราวป่าแห่งหนึ่ง และได้ถูกนายพรานคอยดักจับบรืวารของตนอยู่บ่อยๆ จึงสังเกตและพิจารณาก็ทราบว่บรืวารของตนถูกนายพรานดักจับด้วยข่าย ดังนั้น พระยานกจาบจึงได้เรียกบรืวารประชุมกันและได้กล่าวกับบรืวารว่า พวกเรา เมื่อถูกข่ายของนายพรานแล้วจงพร้อมใจกันออกแรงบินยกข่ายให้ขึ้นไปบนยอดไม้^{๙๖} บรืวารนกเหล่านั้น เมื่อถูกข่ายแล้วจึงได้พร้อมกัน ทำตามทีประชุมตกลงกันไว้ ในที่สุดพวกนกกระจาบเหล่านั้นก็รอดพ้นจากความตายน เพราะเหตุที่พระยานกจาบที่เป็นผู้นำมีความรอบรู้ในเหตุ หลักการ และวิธีการในอันจะนำหมู่คณะของตนให้พ้นจากภัยอันตรายได้ นั่นก็คือการใช้ความสามัคคี พร้อมใจกันบินขึ้นเพื่อที่จะยกข่ายนั้นให้ลอยขึ้นไปบนยอดไม้ และในที่สุดนกเหล่านั้นก็พ้นจากความตายได้ เพราะผู้นำมีหลักการ ฐานะอย่างถูกต้อง ดังนั้น ผู้นำที่ดีจำเป็นจะต้องรู้หลักการ ฐานะอย่างถูกต้องตามหลักธัมมัญญดา จึงจะสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่จุดหมายที่ถูกต้อง และปลอดภัยได้เสมอ

^{๙๖} พุ.ชา.จตุตถาสี. (ไทย) ๒๗/๓๓/๑๔.

จากตัวอย่างต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านธัมมัญญตา เป็นผู้นำที่จะต้องรู้หลักการ ยึดหลักการ รู้กฎเกณฑ์ ใช้งานอย่างถูกต้อง แล้วตั้งตนอยู่ในหลักการที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจนและถูกต้องตามหลักธัมมัญญตา ผู้นำนั้นก็จะสามารถนำพาหมู่คณะมวลชน หรือ สังคมไปสู่ความปลอดภัย ความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าตามจุดหมายที่วางไว้ได้ สามารถจัดทำนโยบายสอดคล้องกับการบริหารงาน แสดงภาวะผู้นำต่อเพื่อนร่วมงานด้วยความเอื้อเฟื้อสนใจได้ถามทุกข์สุข และใช้หลักกัลยาณมิตรเป็นแบบอย่างที่ดี

๒. ภาวะผู้นำด้านอรรถัญญตา คือ เป็นผู้นำที่รู้จักผล

รู้เป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ อรรถัญญตา ความรู้จักอรรถประโยชน์ รู้ความมุ่งหมายประโยชน์ที่ประสงค์ กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักผล ผู้นำต้องรู้จักเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์องค์การว่าจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร เพื่อสามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายนั้นพระพุทธศาสนาได้กล่าว อรรถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้หรือ รู้จักจุดหมาย รู้ประโยชน์ การรู้จุดหมายหรือเป้าหมายนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากอีกประการหนึ่ง สำหรับบุคคลที่เป็นคนดี หากเป็นผู้รู้ในความมุ่งหมายหรือผลที่ปรากฏเกิดขึ้นในสังคม และวางแผนในการสร้างสรรค์หรือแก้ไข ในเหตุการณ์นั้นๆ แล้ว ย่อมจะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและเชื่อถือจากบุคคลในสังคม^{๙๗} หากบุคคลใด ปฏิบัติตามหลักอรรถัญญตา ย่อมเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองทุกอย่างทะลุปรุโปร่งสามารถนำพาหมู่คณะหรือมวลชน และองค์กรไปสู่ความเจริญ และประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ การรู้จุดหมายหรือเป้าหมายนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากอีกประการหนึ่งสำหรับบุคคลที่เป็นผู้นำ หากไม่เข้าใจในจุดหมายหรือความมุ่งหมายของการกระทำแล้ว จะถือว่าเป็นผู้นำที่ดีไม่ได้

ผู้นำตามหลักอรรถัญญตานี้สามารถคาดการณ์ และวางแผนในการทำงาน การแก้ไขการพัฒนาตนเอง และสังคมได้โดยการใช้หลักการนี้ เช่น เมื่อเวลาที่ประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น พบเห็นบุคคลทำบาปอกุศล หรือกระทำความผิด ชัยนศึกษาเล่าเรียนก็จะสามารถที่จะคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่า เหตุอย่างนี้จะต้องส่งผลอย่างนั้นอย่างนี้ เรียกว่า รู้ผลระหว่างเหตุกับผลนี้นับว่าเป็นเรื่องเดียวกัน แต่คนละเงื่อนไข เมื่อกล่าวถึงข้อหนึ่งก็กระเทือนถึงอีกข้อหนึ่ง เหตุกับผลจึงเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เหตุอย่างไร ผลก็อย่างนั้น

ด้วยเหตุนี้ เหตุผลจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับความเป็นผู้นำ จะเป็นเรื่องความเสื่อมหรือความเจริญขึ้นอยู่กับผู้นำมีเหตุผลหรือไม่ ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเทียบภิกษุผู้ที่ข้ามถึงฝั่ง คือ พระนิพพาน ด้วยนายโคบาลผู้ต้อนโคข้ามฝั่ง ซึ่งนายโคบาลนั้นมีทั้งผู้ที่มีความฉลาดใคร่ครวญในเหตุผลและผู้ไม่มีการใคร่ครวญอย่างมีเหตุผลหรือจุดหมายดังปรากฏในพระสูตรเรื่องจุฬโคบาลสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว นายโคบาลชาวมครผู้มีปัญญาทราม ไม่คำนึงถึงฤดูกาลในเดือนท้ายฤดู ไม่ตรวจตราดูฝั่งแม่น้ำคงคาข้างนี้ เริ่มต้นฝูงโคข้ามไปฝั่งวิเทหรัฐปากโนนโดยไม่ถูกท่าเลย ทันใดนั้น ฝูงโคได้ว่ายเวียนวนในท่ามกลางกระแสแม่น้ำคงคา ถึงความวอดวายเสียที่ตรงนี้เอง ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งที่ไม่ฉลาดต่อโลกนี้และโลกหน้าไม่ฉลาดต่อสิ่งใดอำนาจามาร ไม่ฉลาดต่อสิ่งเหนืออำนาจามาร ไม่ฉลาดต่อสิ่งใดอำนาจมฤตยูไม่ฉลาดต่อสิ่ง

^{๙๗} พระสมภาร อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสปี ปุริสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

เหนืออำนาจมฤตยู คนเหล่านี้จะสำคัญ สิ่งที่ควรพึงควรเชื่อต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้นข้อนี้ไม่เป็นประโยชน์ และให้ทุกข์แก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนานเช่นนั้นเหมือนกันภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลชาวมครผู้มีปัญญา นึกถึงฤดูสารทในเดือนท้ายฤดูฝน ได้ตรวจตราฝั่งแม่น้ำคงคาข้างนี้แล้วเริ่มต้อนฝูงโคให้เข้าไปฝั่งเหนือแห่งวิเทหรัฐปากโน้นโดยถูกท่าทีเดียว เขาขับต้อนเหล่าโคอุสภเป็นโคพ้อฝูง เป็นโคนำหน้าฝูงข้ามไปก่อน มันได้ว่ายตัดตรงกระแสน้ำคงคาถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ต่อนั้นจึงต้อนโคอื่น โคที่ใช้การได้ โคที่พอจะฝึกได้ ต้อนโคผู้เป็นโคเมียรุ่นคณอง ต้อนลูกโคและโคที่ซุบผอม มันก็ได้ว่ายตัดตรงกระแสน้ำคงคาถึงฝั่งโดยสวัสดิ์^{๙๘}

จะเห็นได้ว่า ผู้นำนั้นมีความสามารถต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม หากผู้นำเป็นผู้รู้ เหตุ รู้ผล หรือรู้จุดหมาย จะทำอะไรต้องมีแผนการ หรือเป้าหมาย ย่อมจะทำให้หมู่คณะดำเนินไปได้โดยสวัสดิภาพ การวางแผนงานได้ก่อนแล้วเดินตามลำดับของงาน ผลก็คือ จะไม่มีข้อผิดพลาด ไม่ติดขัดในการทำงาน หรือ ในการทำงานเป็นคณะ ทุกคนร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง งานก็จะประสบความสำเร็จได้ผลดี มีประสิทธิภาพ ผู้นำเกิดความสบายใจที่มีส่วนช่วยให้งานส่วนรวมประสบความสำเร็จ^{๙๙} จากตัวอย่างต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านอัตตัญญูตา จะต้องเป็นผู้นำที่รู้จักจุดหมาย รู้เป้าหมาย รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจน แล้วมุ่งสู่จุดหมาย เป้าหมายนั้นตามหลักอัตตัญญูตาผู้นำนั้นก็จะเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล หรือ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมายในการพัฒนาสถานศึกษา จัดให้มีการร่วมมือกับผู้ปกครอง วัดและชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน รู้ความมุ่งหมาย หรือเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์คร่าวๆจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร เพื่อให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๓. ภาวะผู้นำด้านอัตตัญญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้ตนอัตตัญญูตา

ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นความรู้ที่จะประพฤติดและปรับปรุงแก้ไข กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักตน กล่าวคือ รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถอย่างไร และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอว่า ตนเองมีจุดอ่อนจุดแข็งอะไร แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตนในขณะเดียวกัน ก็พัฒนาจุดอ่อนจุดแข็งอะไร แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกัน ก็พัฒนาจุดแข็งของตนให้ดีขึ้นเรื่อยไป ผู้นำที่ดีควรมีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริงเพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

นอกจากนี้คุณสมบัติของผู้นำที่ดี ย่อมสามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ ของตนเองได้อย่างถูกต้อง ตามหลักความเจริญอย่างประเสริฐ กล่าวคือ เป็นผู้ที่รู้ตนเองทั้งในด้านคุณภาพทางความสามารถจึงจะประเมินความรู้ ความสามารถของตนได้อย่างถูกต้อง และด้านคุณภาพจิตใจที่สามารถเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมที่ถูกต้องสมควรแก่การยกย่องของบุคคลทั้งหลาย คนดีจะต้องรู้ว่าตนมีภาวะอะไรอยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติมีความพร้อม มีความถนัดสติปัญญา

^{๙๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๐-๓๕๒/๓๘๖.

^{๙๙} พระสมภาร อานนโท, "ภาวะผู้นำตามหลักสปี ปุริสธรรม", วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเองให้มีคุณสมบัติ มีความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนยังเป็นผู้นำก็ยังคงพัฒนาตนเองตลอดเวลา

๔. ภาวะผู้นำด้านมัตตัญญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้จักประมาณความรู้จักประมาณ

หมายถึง ความพอดี กล่าวคือ ต้องรู้จักขอบเขตความพอเหมาะในการทำงานในเรื่องต่างๆ ดังนั้น ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องรู้จักความพอเหมาะพอควรในการที่จะทำกิจการทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี ตามเป้าหมายที่วางไว้ เช่น ศึกษารู้จักประมาณและรู้จักบริโศภกิจยัสสีกกล่าวว่า เป็นผู้รู้จักประมาณความยินดีด้วยปัจจัยที่ตนมีตนได้ไม่แสวงหาในสิ่งที่ไม่สมควร มีความขยัน ไม่เกียจคร้าน ความสันโดษนั้น แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ^{๑๐๐}

๑. พอดีกับสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่ (ยถาลาภะ) คือ เอาสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่เป็นเกณฑ์แล้วทำให้พอเหมาะพอดีกับสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่ ให้พอเหมาะพอดีกับความจำเป็นก่อนหลังเพื่อให้เกิดคุณค่าแท้จริง

๒. พอดีกับกำลังความสามารถ (ยถาลาภะ) คือ เอากำลังความสามารถเป็นเกณฑ์วัดแล้วให้พอเหมาะพอดีกับความสามารถนั้น ไม่ทำให้เกินกำลังความรู้ความสามารถ

๓. พอดีกับฐานะ (ยถาสารูปะ) คือ เอาฐานะหรือความเหมาะสมความควรเป็นเกณฑ์แล้วทำให้เหมาะกับฐานะ

ลักษณะ ๓ อย่างนี้ ควรใช้ประกอบซึ่งกันและกัน จึงช่วยให้สามารถทำกิจการงานใดๆ ก็ตาม ให้พอเหมาะพอดีอย่างได้ผลเต็มที่

ในเรื่องการรู้จักประมาณนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางในการทำงานของผู้นำ จะต้องไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป เช่น พระพุทธเจ้าได้ทรงทดลองปฏิบัติเคร่งครัดก็ไม่ประสบความสำเร็จ ต่อเมื่อพระองค์หันมาปฏิบัติทางสายกลาง จึงประสบผลสำเร็จ ดังที่พระองค์ได้คร่ำหวอดในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีข้อปฏิบัติที่ไม่ควรดำเนินอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑) กามสุขัลลิกานุโยค เป็นข้อปฏิบัติหย่อนยานที่ยึดตลอดในกามคุณ ความพอใจในอารมณ์ของตน เป็นหลักการกระทำที่ไม่เกิดประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม

๒) อัตตakilมัตถานุโยค เป็นข้อปฏิบัติที่ตึงเกินไป การทรมานตนให้ได้รับความทุกข์ทรมานด้วยประการต่างๆ ดังนั้น พระองค์จึงตรัสถึงทางปฏิบัติสายใหม่ขึ้นมา นั่นคือมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางแห่งความพอประมาณ นั่นเอง^{๑๐๑}

ความพอดี หรือหลักการรู้จักประมาณ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เสริมให้ผู้นำทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และสามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่การงาน เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการใช้อำนาจการปกครอง การให้คุณให้โทษ ในการปกครอง ฯลฯ

^{๑๐๐} พระสมณโคตม อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๗.

^{๑๐๑} พระภิกษุ วฑฒโน (บุตรสวัสด์), “การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓.

จะเห็นได้ว่า มัตตัญญูตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญมาก ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธขึ้นได้จริง และเป็นธรรมที่ใช้แก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างดีมาก การรู้จักประมาณเป็นการฝึกให้มีปัญญาในการเสพบริโภค โดยเฉพาะเทคโนโลยี รู้จักแยกระหว่างประโยชน์อันเป็นคุณค่าแท้ ซึ่งหมายถึงการใช้โดยเฉพาะสิ่งบริโภค เช่น ปัจจัย ๔ มีคุณค่าแท้ คือ การหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพที่ดี เพื่อประโยชน์เกื้อกูลชีวิตที่พอดีไม่มากเกินไปเกินกว่าความต้องการของตนเองกับคุณค่าเทียมซึ่งหมายถึงประโยชน์ที่เกินเลยกว่าความจำเป็น เช่น ความสวยงามหรูหราลุ่มหลงมัวเมาและเสียสุขภาพ^{๑๐๒} เมื่อมีมัตตัญญูตา รู้จักประมาณ แล้วย่อมเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมในส่วนที่ลดการเบียดเบียน จึงเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันในสังคม รวมทั้งสามารถรักษาสภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านมัตตัญญูตาเป็นผู้นำจะต้องเป็นผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทา คือ ดำเนินตามทางสายกลางอันประกอบด้วยมรรคมองค์ ๘ หรือ สิล สมานิ ปัญญา อันจะทำให้ผู้นำนั้นเป็นผู้รู้จักประมาณมีความพอเหมาะพอดีในการดำเนินกิจการทุกอย่าง รู้จักความพอดี สามารถปรับตัวปรับใจ ได้อย่างเหมาะสม ตามสถานการณ์ต่างๆ บริหารงบประมาณได้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์ต่อสถานศึกษา ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการที่จะบริหารงานทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดีตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลชน และหมู่คณะอย่างแท้จริงนอกจากนี้ ความพอเหมาะพอดี ความรู้จักประมาณนั้น ผู้นำนั้นจะสามารถบริหารกิจการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์อย่างถูกต้อง และสามารถนำพอกมวลชนและหมู่คณะไปสู่ความสงบสุข ปลอดภัย และก้าวหน้าตลอดไป

๕. ภาวะผู้นำด้านกาลัญญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้จักเวลา

ความรู้จักกาล คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ประกอบกิจการงานต่างๆ ทำหน้าที่การงานตรงเวลา เป็นเวลา และทันเวลา กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักคุณค่าของกาลเวลา ผู้นำที่ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องเป็นผู้รู้จักการบริหารเวลาหรือวางแผนให้เหมาะสมกับเวลาอย่างถูกต้อง

ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึง กาลัญญูตา ไว้ว่า การรู้จักแนวปฏิบัติอันเหมาะสมกับกาลเทศะ ดังปรากฏใน อัมมมัญญสูตร^{๑๐๓} ความรู้ ว่าเวลานี้เป็นเวลาควรศึกษา ควรถามเวลานี้เป็นเวลาทำความเพียร ควรหลีกเลี่ยงเว้นจากหมู่ คือ รู้จักการปฏิบัติให้สอดคล้องกับกาลเทศะ ให้เหมาะสมกับสมณะ รู้คุณค่าของเวลาเมื่อภิกษุมีความรู้ความเข้าใจในการใช้เวลาอย่างจะเป็นผู้มีค่าความเจริญในพระพุทธศาสนา เพราะทำให้ถูกกับกาลเวลาดังนั้น การรู้จักเวลา รู้จักคุณค่าแห่งเวลา รู้จักบริหารเวลาอย่างถูกต้องตามหลักกาลัญญูตา ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งต่อการเป็นผู้นำที่ดีในการที่จะวางแผนงานในกิจการต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และทันต่อสถานการณ์โลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ การดำเนินกิจการต่างๆ เมื่อทำให้ถูกต้องเหมาะสม ก็ย่อมส่งผลเสียให้แก่ผู้อื่น

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าภาวะผู้นำด้านกาลัญญูตาเป็นผู้นำที่จะต้องรู้จักเวลาเหมาะสมในการทำกิจการทุกอย่างอย่างถูกต้อง รู้จักบริหารเวลาให้เหมาะสมรู้จักคุณค่าของเวลา

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

^{๑๐๓} อัง. สุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๕.

รู้จักการวางแผนการใช้เวลาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ ตามการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างถูกต้อง ผู้นำนั้นก็ย่อมจะสามารถนำพาหมู่คณะมวลชนและสังคมไปสู่ความสงบสุขและก้าวหน้าตามความเหมาะสมแห่งเวลาอันควร

๖. ภาวะผู้นำด้านปรัญญา คือ เป็นผู้นำที่รู้ชุมชน

ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน รู้กิริยาที่จะประพัตต่อชุมชนนั้น ว่าเมื่อเข้าไปจะประพัตอย่างไร กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักชุมชน รู้สังคมตั้งแต่ขอบเขตที่กว้างขวางจากสังคมโลกสังคมประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร จะได้สามารถเข้าใจความต้องการของสังคมนั้นได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหามาได้ตรงจุด นอกจากนี้ยังต้องรู้เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์วัฒนธรรมประเพณี ของสังคมนั้นๆ เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงสถานการณ์ต่างๆ ของสังคมนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง จะสามารถนำความสงบสุข สันติสุขความก้าวหน้ามาสู่มวลชน หมู่คณะ และสังคมได้

ในการที่คนดีจะรู้จักชุมชนได้ดีอีกประการหนึ่งนั้น ผู้นำจะต้องเข้าใจบทบาท และหน้าที่ของบุคคลในสังคมซึ่งจะปฏิบัติกันได้อย่างถูกต้อง ในข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสังคาลบุตรในเรื่องทศทั้ง ๖ ซึ่งมีสาระสำคัญต่อการเป็นคนดีในการบริหารชุมชนที่ควรรู้ ดังต่อไปนี้

๑. ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา จะต้องดูแลบุตรธิดาของตน มิให้ทำชั่วแนะนำให้เป็นคนดีให้การศึกษา เป็นต้น เมื่อบุตรธิดาได้รับการดูแลเช่นนั้นแล้ว ควรปฏิบัติตนต่อท่านในทางที่ดี เช่น เลี้ยงดูท่านในคราวจำเป็น ดำเนินกิจการ รักษาวงศ์สกุลของท่านมิให้เสื่อมเสีย

๒. ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อาจารย์ จะต้องแนะนำศิษย์ด้วยดี ไม่ปิดบังอำพรางยกย่องในหมู่คณะ เป็นที่พึ่งของศิษย์ได้ เป็นต้น เมื่อศิษย์ได้รับการอนุเคราะห์จากครูอาจารย์และพึงตอบแทนท่านด้วยการรับใช้ท่าน เชื่อฟังท่าน เคารพท่าน และตั้งใจศึกษา

๓. ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยา สามี จะต้องปฏิบัติต่อกันดังนี้ ภรรยาจะต้องจัดงานบ้านด้วยดี สงเคราะห์ญาติของสามี ซื่อสัตย์ต่อสามี รักษาทรัพย์ที่สามีด้วยดี เป็นต้น และสามีควรปฏิบัติต่อภรรยาด้วยการยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ ให้เครื่องแต่งตัวแก่ภรรยา

๔. ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรหรือเพื่อนที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน ดังนี้ เช่น ด้วยการกล่าวถ้อยคำไพเราะ วางตนเสมอต้นเสมอปลายต่อเพื่อน เป็นที่พึ่งของกันและกันได้ ไม่ทิ้งเพื่อนในยามวิบัติและนับถือวงศ์ตระกูลของเพื่อน

๕. ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนงาน คนรับใช้ หรือผู้ใต้บังคับบัญชา จะต้องปฏิบัติต่อนายจ้างหรือเจ้านาย คือ ลูกทำงานก่อนนายเลิกที่หลังนาย ถือเอาเฉพาะของที่นายให้ทำงานให้ดียิ่งขึ้น ยกย่องนาย เป็นต้น

๖. ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณะ นักบวช ผู้ทรงคุณธรรมอันสูง ควรอนุเคราะห์แก่ฤๅษี เช่น ห้ามไม่ให้ทำชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม อธิบายข้อความให้แจ่มชัดและบอกทางสวรรค์ให้ฤๅษี เมื่อได้รับการอนุเคราะห์ ด้วยตอบแทนด้วยการจะพูดจะคิด จะทำต้องประกอบด้วยความเมตตา การต้อนรับด้วยดี และการให้ทานด้วยปัจจัย^{๑๐๔}

^{๑๐๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๙๙.

ดังนั้น การที่คนดีสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามหลักทศทั้ง ๑๐ ได้อย่างถูกต้องย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้นำนั้นเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลต่างๆ ในสังคมนั้นๆ ได้อย่างถูกต้องจนสามารถทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะได้ ก็สามารถนำมาซึ่งความสันติสุขในสังคมนั้นได้ตลอดไป

จากตัวอย่างที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านปรัญญาตาเป็นผู้นำที่จะต้องรู้ชุมชน รู้สังคม อย่างถูกต้องในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านกฎเกณฑ์ ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น สังคม มีมนุษยสัมพันธ์เป็นนักประสานงานที่ดีกับทุกคน ทุกองค์กร และทุกภาคส่วน ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม ทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม เพื่อที่จะเข้าใจความต้องการของสังคมนั้นได้อย่างถูกต้อง สามารถนำความสงบสุข ความก้าวหน้ามาสู่ชุมชน และสังคมได้

๗. ภาวะผู้นำด้านบุคคลัญญาตา คือ รู้จักบุคคล

บุคคลัญญาตา หรือ บุคคลปรัญญาตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม รู้ว่าควรจะปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ อย่างไรควรคบ ใช้ดำเนินสั่งสอนแตกต่างกัน กล่าวว่าเป็นผู้จักบุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องด้วย รู้ว่าควรจะปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผลอย่างไร ดังนั้น คนดีย่อมต้องรู้จักบุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี และในแง่การบริหารงาน จะสามารถเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับการงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกคนตลอดจนสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับหมู่คณะและองค์กรได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง บุคคลปรัญญาตา คือ การรู้จักบุคคลและลักษณะความต้องการของบุคคล ดังปรากฏในธัมมัญญสูตร^{๑๐๕} ว่าภิกษุผู้ที่มีความรู้เรื่องบุคคลของภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักบุคคล ๒ จำพวก ได้แก่ ภิกษุผู้ที่มีความรู้เรื่องบุคคลของภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักบุคคล ๒ จำพวก ได้แก่

๑. รู้ลักษณะบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต รู้บุคคลที่มีความต้องการจะพบ บุคคลผู้เป็นพระอริยะหรือผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นคนดีมีศีลธรรม สนใจในคำสั่งสอน แล้วนำมากระทำตามคำสอนนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

๒. รู้จักลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่บัณฑิต ไม่ต้องการเห็นบุคคลที่เป็นบัณฑิตหรือพระอริยะ และไม่ต้องการจะฟังธรรมคำแนะนำสั่งสอนจากท่านผู้รู้

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าการรู้จักคบบุคคลผู้เป็นบัณฑิตย่อมนำมาซึ่งประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น แต่หากคบคนพาลย่อมนำไปสู่ความหายนะทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นด้วย ดังนั้นผู้นำที่ดีจึงควรเลือกคบบุคคลที่ดี เพื่อให้สามารถนำความเจริญมาสู่ตนเองและหมู่คณะได้ตลอดไป

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านบุคคลปรัญญานานั้น ผู้นำจะต้องเป็นผู้รู้เลือกบุคคล เลือกแต่งตั้ง จัดวางบุคคลได้เหมาะสมกับงาน สามารถปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละบุคคลได้อย่างถูกต้อง ให้โอกาส สนับสนุนผู้ที่มีความรู้ ให้ออกมาทำหน้าที่ โดยส่งเสริมเรื่องการศึกษาเพิ่มเติม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทั้งด้านความรู้และทักษะงาน เกิดความก้าวหน้าทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

^{๑๐๕} อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๕.

จากที่กล่าวมาแล้ว สามารถวิเคราะห์ให้เห็นว่า หลักสัปปุริสธรรม เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมากซึ่งล้วนแต่เป็นคุณธรรมสำหรับคนดี และในขณะเดียวกันก็เป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่ดีอีกด้วย ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นในการส่งเสริมผู้นำที่เป็นคนดี มีจริยธรรม มีคุณธรรม มาปกครองหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ เพื่อให้เกิดความสงบสุข การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ จึงเป็นเบื้องต้นของการพัฒนา สังคมและประเทศชาติ ให้มีศักยภาพที่มั่นคงและก้าวหน้าตลอดไปในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา^{๑๐๖}

๓.๗.๑.๒ หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

กัลยาณมิตร คือ การเป็นเพื่อนที่ดีต่อผู้อื่น และการเป็นเพื่อนที่ดีควรมีคุณสมบัติพื้นฐานที่ดีซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นมิตรที่ดีที่สามารถแยกพิจารณาได้ ๒ ด้าน คือ (๑) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงออกภายนอก (๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงอยู่ภายใน ดังนี้

๑) คุณสมบัติด้านนอกของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

คุณสมบัติที่แสดงออกภายนอก คือ คุณสมบัติในแง่ทำหน้าที่ต่อผู้อื่นหรือคุณสมบัติที่ปรากฏต่อสายตาของบุคคลอื่นหรือสังคมเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม หรือ ธรรมของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการ เพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติที่ดี ๗ อย่างและการที่เรียกว่ากัลยาณธรรม ๗ ประการ^{๑๐๗} คือ

๑. ปิโย เป็นที่รัก ชวนให้เข้าไปใกล้สนทนาปรึกษาขอคำแนะนำ^{๑๐๘}

๒. ครุ นำเคารพ เชื่อถือ มีความประพฤติสมควร ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ

๓. ภาวนีโย น่ายกย่อง ในความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนอบรมตนอยู่เสมอ น่าเอาเป็นแบบอย่าง

๔. วตฺตาจะ พุดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจได้ ค่อยให้คำแนะนำตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนฺทขโม อดทนต่อถ้อยคำ รับฟังคำติเตียนของบุคคลอื่นได้ ไม่โกรธง่าย

๖. คมภีรญฺจกถิ กตฺตา กล่าวเนื้อหาให้พิสดารได้ อธิบายเรื่องยากให้เข้าใจ และเรียนรู้ได้ลึกซึ้ง

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในทางที่เหลวไหล เสียหายชื่อเสียง

๒) คุณสมบัติด้านในของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

กล่าวคือ คุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นภายในตัวของกัลยาณมิตร ซึ่งทำให้สามารถทำหน้าที่ต่อบุคคลอื่นได้อย่างสมบูรณ์เรียกว่า “สัปปุริสธรรม” แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมของคนดีมี ๗ ประการ^{๑๐๙} ที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น จึงขออธิบายเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นพอเป็นสังเขป ดังนี้

^{๑๐๖} พระภันต์ วฑฺฒโน (บุตรสวัสดิ์), "การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ", หน้า

๙๐.

^{๑๐๗} อ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗, และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เอส ดี พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๔.

^{๑๐๘} อ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

๑. **ธัมมัญญตา** รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการกฎเกณฑ์หน้าที่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จตามความมุ่งหมาย เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษา และปฏิบัติ คืออะไร มีอะไรบ้าง

๒. **อัตถัญญตา** รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรม หรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ภิกษุรู้ว่าธรรมที่ตนศึกษา และปฏิบัตินั้นๆ มีความหมาย และความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมาย หรือสาระของชีวิต

๓. **อัตถัญญตา** รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม ของตนตามความเป็นจริง เพื่อประพฤติได้เหมาะสม และให้เกิดผลดี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณแค่ไหน

๔. **มัตถัญญตา** รู้จักประมาณ คือ ความรู้จักพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ ภิกษุรู้จักประมาณในการรับปัจจัย

๕. **กาลัญญตา** รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน

๖. **ปริสฺสัญญตา** รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้นๆ

๗. **บุคคฺลัญญตา** รู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่คบจะเกี่ยวข้อง จะใช้ยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร ถึงจะได้ผลดี เป็นต้น

นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคุณสมบัติของกัลยาณมิตรในแง่ที่เป็นผู้ซึ่งคนอื่นควรเข้าไปคบหาเสวนา ซึ่งนอกจากจะกำหนดด้วยคุณสมบัติต่างๆ เท่าที่ได้กล่าวมาแล้ว อาจพิจารณาจากคุณธรรมหลักเพียง ๔ หรือ ๕ ประการ ที่ท่านกล่าวไว้ในความหมายของกัลยาณมิตตคำว่า

“กัลยาณมิตตตา คือ ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนั้น ท่านแสดงความหมายว่า ได้แก่ การเสวนา สังเสวนา คบหา ภักดี มีจิตผูกใฝ่แนบไปหาบุคคลที่มีความศรัทธา มีศีล มีสุตะคือเป็นพหูสูต มีจาคะ และมีปัญญา ในบรรดาคุณธรรม ๕ อย่างนี้ บางแห่งท่านแสดงไว้เพียง ๔ อย่าง เว้นสุตะ แสดงว่าสุตะ มีความจำเป็นน้อยกว่าข้ออื่นอีก ๔ ข้อ และท่านขยายความเชิงแนะนำว่า เมื่อไปอยู่ในถิ่นใดก็ตามก็เข้าสนิทสนม สนทนาปราศรัย ถกถ้อยปรึกษากับผู้ประกอบด้วยศรัทธา ผู้ประกอบด้วยศีล ผู้ประกอบด้วยจาคะ ผู้ประกอบด้วยปัญญา ศึกษาเยี่ยงอย่างศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ของคนที่มีคุณสมบัติอย่างนั้นๆ”^{๑๑๐}

^{๑๐๙}ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐, และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เอส ดี พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๗.

^{๑๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เอส ดี พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด), หน้า ๖๓๑-๖๓๒.

พิจารณาคุณสมบัติของผู้เป็นกัลยาณมิตร ย่อมไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นยอดแห่งกัลยาณมิตรให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก ด้วยลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน” ๓ อย่างต่อไปนี้ ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักตรวจสอบตนเองอย่างกว้างๆ สำหรับกัลยาณมิตรผู้จะทำหน้าที่ในด้านการสอนให้ได้ผลจริงๆ คือ

๑. ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง คือทรงรู้ยิ่งเห็นจริงเองแล้วจึงทรงสั่งสอนผู้อื่นเพื่อให้รู้เห็นจริงตามในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ขยายความข้อนี้ว่า มองในแง่ตัวผู้สอน ว่ามีความรู้จริงในเรื่องที่สอน หรือได้บรรลุผลประจักษ์ในเรื่องที่สอนนั้นมาด้วยตนเองก่อนแล้ว

๒. ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล คือ ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ซึ่งผู้ฟังสามารถพิจารณาให้เข้าใจโดยใช้ปัญญาของเขาเอง ข้อนี้ มองในแง่ของผู้เรียนหรือผู้ฟัง ซึ่งผู้สอนแสดงคำสอนชนิดที่ให้อิสรภาพ หรือเปิดโอกาสให้ผู้เรียนผู้ฟังคิดพิจารณา ใช้ปัญญาของเขา พัฒนาปัญญาของตนเอง และเข้าใจหรือเข้าถึงความจริงด้วยตัวเองของเขาเอง ผู้สอนเพียงนำข้อมูลข้อเท็จจริงเหตุผลหรือข้อเสนอมาตีแผ่แจกแจงให้ดูและกระตุ้นให้คิดให้พิจารณา

๓. ทรงแสดงธรรมมีผลสมจริงเป็นอศรจรรย คือ ทรงสอนสิ่งที่เป็นจริง ซึ่งคนมีปัญญารักความจริงพิจารณาแล้วจะต้องยอมรับ และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ให้เกิดผลจริง ซึ่งผู้ปฏิบัติบะได้รับผลคล่องสมควรแก่การปฏิบัติ^{๑๑๑}

สรุปได้ว่า ความมีกัลยาณมิตร คือ การมีมิตรที่ดีช่วยให้เกิดความมั่นใจว่า สิ่งที่กำลังปฏิบัติและมุ่งหมายนั้น เป็นสิ่งที่ดี ถูกต้อง ทำได้จริง และถ้าทำได้สำเร็จแล้วจะได้รับผลดี และกัลยาณมิตรที่มีความรู้ความเข้าใจมีประสบการณ์ในสิ่งที่ปฏิบัติที่ดีกว่า จะช่วยชี้แนะบอกแนวทางหรือวิธีการที่จะทำให้การปฏิบัติง่ายขึ้น กัลยาณมิตรที่ได้บรรลุผลการปฏิบัติด้วยตนเองมาแล้ว ย่อมมีคุณค่าหรือประโยชน์สูงสุด ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดศรัทธา มีกำลังใจ การมีกัลยาณมิตรจึงนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งของสัมมาทิฐิ

๓.๗.๒ หลักสมาธิมาส่งเสริมคุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพ

๓.๗.๒.๑ หลักมหาสติปัฏฐาน๔

เป็นหลักการภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นข้อปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง คือเข้าใจตามเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ สติปัฏฐานมี ๔ อย่าง คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

สติ หมายถึงความระลึกรู้ ไม่ลืม สติเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตที่ตั้งงามเท่านั้น ไม่เกิดกับอกุศล จะช่วยให้จิตที่ตั้งงามนี้ถึงแต่เรื่องที่เป็นประโยชน์ ให้ผลเป็นความสุข ระลึกถึงแต่สิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดโทษ คือกิเลส ส่วน

ปัญญา แปลได้หลายอย่าง แต่ในมหาสติปัฏฐานสูตรหมายถึง ความตั้งมั่น ความแน่วแน่มั่น ความมุ่งมั่นไม่ปล่อยเวลาให้เสียประโยชน์ กล่าวโดยรวมคือ เข้าไป รู้เห็นในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงคือ วงจรปฏิจางสมุบาท เพื่อให้เห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือสามัญลักษณะ จนละคลายความยึดติดด้วยอำนาจกิเลสทั้งปวง ได้แก่

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๖๔๐-๖๔๑.

๑. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ พิจารณากายในกาย โดยมีสติไม่ลืมว่า กายเป็นที่รวมของธาตุ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ มาประชุมรวมกันเป็นร่างกาย ไม่มองกายว่าเป็น คน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็นรูปธรรมหนึ่งๆ อาศัยเหตุปัจจัยมากมายเกิดขึ้นเป็นวงจรจรปฏิจสงฺกขาต จึงเห็นการเกิดดับ และเห็นว่ากายล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๒. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ พิจารณาเวทนาในเวทนา โดยมีสติไม่ลืมว่าเวทนา สุข ทุกข์ อุเบกขา มีและไม่มีอาภัส ล้วนเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ไม่มองกายด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็นคณามธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมาย เกิดขึ้นเป็นวงจรจรปฏิจสงฺกขาต และก็เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนา ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติ ไม่ลืมว่า จิตมีเหตุไถ้คือ เจตสิกมากมายเป็นปัจจัยให้เกิดอยู่โดยมองจิตด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา คือ ไม่มองว่าเรากำลังคิด เรากำลังโกรธ หรือเรากำลังเหม่อลอย แต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมาย เกิดขึ้นเป็นวงจรจรปฏิจสงฺกขาต และก็เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนา ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๔. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติไม่ลืมว่า โลภยธรรมทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัยมากมาย ไม่มองด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองเป็นรูปนามและนามธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมาย เกิดขึ้นเป็นวงจรจรปฏิจสงฺกขาต และก็เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนา ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๓.๗.๓ หลักธรรมที่เกื้อหนุนปัญญา

๓.๗.๓.๑ หลักสัมมาทิฐิ

ความหมายและความสำคัญของสัมมาทิฐิ

“สัมมาทิฐิ” ประกอบมาจากคำ ๒ คำ คือ สัมมา เป็นคำวิเศษณ์บอกคุณลักษณะซึ่งแปลว่า ชอบดี^{๑๑๒} ส่วนคำว่า ทิฐิ เป็นคำนาม ทิฐิ แปลว่า ความเห็น^{๑๑๓} ดังนั้น เมื่อพิจารณาตามศัพท์คำว่า สัมมาทิฐิ จึงแปลว่า ความเห็นชอบ ความเห็นที่ตรง เมื่อพิจารณาความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำว่า “สัมมาทิฐิ” ได้ถูกนำมาแสดงให้เห็นในหลายบทบาทแง่มุมเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของหลักสัมมาทิฐิอันเป็นเครื่องมือที่สะท้อนและยืนยันให้เห็นถึงปัญญาของมนุษย์ที่มีพลังอำนาจในการกำหนดความทุกข์ความสุขด้วยตนเองตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตามความหมายของสัมมาทิฐิโดยตรง ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีให้เห็นไม่มาก ตัวอย่างเช่น ในสัมมาทิฐิสูตร พระสารีบุตรได้กล่าวว่า สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นตรง มีความแน่วแน่ เลื่อมใสในพระสัทธรรม^{๑๑๔} ดังนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมและยกตัวอย่างความหมายพร้อมความสำคัญของหลักสัมมาทิฐิตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ ในแง่ของ ความรู้ในทุกข์

^{๑๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิคเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๑.

^{๑๑๓}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๕๒๙.

^{๑๑๔}ดูรายละเอียดใน ม.มู (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๑.

กล่าวคือ ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์) ^{๑๑๕} เป็นการดับทุกข์เพื่อเข้าสู่กระแสนิพพาน

๒) สัมมาทิฐิ ในแง่ของเครื่องมือเข้าถึงความสงบภายใน

กล่าวคือ การมีความเห็นถูก ๑๐ ประการ ได้แก่ เห็นว่าการให้ทานมีผลจริง การบูชามีจริง การเคารพบูชาผู้มีผลจริง ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง โลกนี้มีจริง โลกหน้ามีจริง คุณของมารดา มีจริง คุณของบิดามีจริง พวกโอปปาติกะมีจริง สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนบรรลุมรรค ผลนิพพาน รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง และสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ด้วยมีจริง ^{๑๑๖}

๓) สัมมาทิฐิ ในแง่ของหนทางหลีกเลี่ยงและดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

กล่าวคือ สัมมาทิฐิเป็นเครื่องมือจำวัดว่าความเห็นอย่างไรผิดไปจากความเป็นจริง ความเห็นถูกและความเห็นผิดนี้ต้องมีสติปัญญาที่ดี มีเหตุผลจึงจะรู้ได้ ถ้าสติปัญญาไม่ดี และขาดเหตุผลก็ยากที่จะรู้และเข้าใจว่าความเห็นนั้นถูกต้องทั้งหมด ถึงมีนักปราชญ์หรือผู้รู้ทั้งหลายบอกว่าความเห็นอย่างนี้ผิดก็ตาม แต่ก็ไม่ยอมรับในเหตุผลที่บุคคลอื่นชี้แนะมีแต่ความเชื่อมั่นอย่างฝังใจในความเห็นของตนเองว่าถูกต้องทั้งหมด ถ้าเป็นอย่างนี้ก็เป็นเรื่องยากที่จะแก้ไข เพราะไม่สามารถที่จะแก้ไขได้เลยกระทั่งจนตัวตาย การพิจารณาเรื่องของสัมมาทิฐิเป็นวิธีแก้ความเห็นที่มีฉันทิฐิ ความผิดจากใจให้หมดไป เป็นการเริ่มต้นในการวางรากฐานของชีวิตไว้ได้อย่างถูกต้องเป็น อันดับต่อไป การดำรงชีวิตอยู่ภายในสังคมก็จะดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ^{๑๑๗}

๔) สัมมาทิฐิ ในแง่ของการละอกุศล ๑๐ ประการ

กล่าวคือ การมองเห็นความจริงของสิ่งที่ไม่ถูกต้องดีงามและพึงละเสีย ดังข้อความในอัสสลานยสูตรความว่า “ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีจิตไม่พยายาบาท เป็นสัมมาทิฐิ หลังจากตายแล้วจะพึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ทั้งหมด” ^{๑๑๘}

๕) สัมมาทิฐิในฐานะเป็นหัวหน้าองค์ธรรมทั้ง ๗ ในมรรคมีองค์ ๘

กล่าวคือ สัมมาทิฐิเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความดีงาม และความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต เพราะเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงามของคน ด้วยว่าเมื่อมีสัมมาทิฐิแล้ว (ความเห็นถูกต้อง) สัมมาสังกัปปะ (ความคิดถูกต้อง) สัมมาวาจา (การพูดถูกต้อง) สัมมากัมมันตะ (การกระทำถูกต้อง) สัมมาอาชีวะ (การประกอบอาชีพถูกต้อง) สัมมาวาจาณะ (ความเพียรพยายามในทางที่ถูกต้อง) สัมมาสติ (การระลึกถูกต้อง) สัมมาสมาธิ (การตั้งจิตไว้ถูกต้อง) สัมมาญาณ (มีความรู้ถูกต้อง) สัมมาวิมุตติ (ความหลุดพ้น) ย่อมเกิดขึ้นตามมา สัมมันตะ คือ ความเป็นแห่งธรรมที่ถูกต้อง เหล่านี้ทั้งหมดได้ชื่อว่าเป็นสัทธรรม ^{๑๑๙}

^{๑๑๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

^{๑๑๖} ดุรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔.

^{๑๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๖ และ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๙.

^{๑๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๕/๕๐๖.

^{๑๑๙} ดุรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๖.

สัมมาทิฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และผลจากการดำเนินชีวิตนั้น อย่างไรก็ตาม ในแวดวงนักวิชาการทางศาสนาและผู้ที่สนใจศึกษา ต่างก็ให้ความหมายและรายละเอียดไว้หลายแง่มุม ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาอันเห็นชอบ คือ การเห็นอริยสัจ ๔ เป็นการเห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดีทำชั่วมีผลชั่ว มารดา บิดามีคุณ เห็นถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริงว่า ชันธ ๕ ไม่เที่ยง เป็นต้น^{๑๒๐}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นชอบหรือความเห็นที่ถูกต้อง คำว่า เห็น ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา แต่เห็นด้วยใจ เรียกว่า ใจว่า ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้อง หรือความรู้สึกลึกซึ้งที่ถูกต้องนั่นเอง^{๑๒๑}

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ได้กล่าวถึงความเห็นความเชื่อ หรือ ทิฐิ ว่า มีบทบาทสำคัญมากในฐานะเป็นแกนกลางหรือรากฐานแห่งการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต และสังคมมนุษย์ทั้งหมด การศึกษาเรื่องบทบาทและความสำคัญของทิฐิ ซึ่งเปรียบเสมือนการวางรากฐานของชีวิตและสังคม และมองในแง่ของกระบวนการแก้ปัญหาของการศึกษาเรื่องทิฐิ ก็คือการเจาะเข้าไปหารากเหง้าหรือต้นตอของปัญหา เป็นการพัฒนาชีวิตทั้งหมด เปรียบเหมือนการสร้างตึกสูงๆ ย่อมต้องการรากฐานที่ลึกและแข็งแรงมั่นคง การพัฒนาชีวิตเพื่อเข้าสู่การหลุดพ้นย่อมต้องการฐานราก คือ สัมมาทิฐิ^{๑๒๒}

วคิน อินทสระ ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ว่าคือ เบื้องต่ำ ความเห็นชอบคือความเห็นถูกต้อง เห็นและเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง เบื้องสูง หมายถึง ความรู้หรือญาณ ในอริยสัจ ๔ คือเห็นทุกขใน ชีวิตที่เป็นจริงในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า มรรค หรือ อริยมรรค^{๑๒๓}

เดวิด เจ. กัลปูหะนะ (David J. Kalupahana) ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ไว้ว่า สัมมา แปลกันโดยทั่วไปว่า ถูก การใช้คำว่า สัมมา มานานาคำว่า ทิฐิ รวมทั้ง องค์ประกอบของมรรคข้ออื่นๆ เป็นการชี้ให้เห็นจุดยืน แบบสายกลางของพระพุทธศาสนา^{๑๒๔} คือ ความเป็นกลางระหว่างมรรคข้ออื่นๆ ในทิฐิอย่างมหายาว่าเป็นความจริงสูงสุด กับการปล่อยปละละเลย โดยไม่ยึดทิฐิอะไรเลย สัมมาทิฐิจึงมีความยืดหยุ่น สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจของมนุษย์

^{๑๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙๓.

^{๑๒๑} พินิจ รักทองหล่อ, *ธรรมานุกรมโฆษณ์ ฉบับประมวลรวมเล่ม ๓*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๓.

^{๑๒๒} พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปัญหา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑.

^{๑๒๓} วคิน อินทสระ, *แก่นพุทธศาสตร์(อริยสัจ ๔)*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘.

^{๑๒๔} David J. Kalupahana, *Ethics in Early Buddhism* (Honolulu: The University Press of Hawaii, 1995), pp. 79.

เฮอร์เบิร์ต วี. กุนเธอร์ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ไว้ว่า สัมมาทิฐิ ไม่ใช่แค่การยอมรับคำสอนที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานหากแต่เป็น ทิฐิที่ได้มาจากการใคร่ครวญพิจารณาอย่างต่อเนื่อง และการมีประสบการณ์ตรง^{๑๒๕}

สรุปได้ว่า “ สัมมาทิฐิ ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การมีปัญญาที่เห็นชอบในทางที่ดีงาม และประกอบด้วยกุศลช่วยขจัดความคิดที่เป็นการยึดมั่นถือมั่น ตัดความนึกคิดที่ไม่ดีไม่งามไม่ให้เกิดขึ้น โดยมีความเชื่อในผลของการกระทำ และให้มนุษย์สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อความเป็นไปในทางสายกลางไม่สุดโต่ง จึงทำให้ชีวิตมีความสุข ความสงบ และเมื่อผู้ที่มีบทบาทในการนำผู้อื่นมีความเห็นชอบ เห็นตามจริงในสิ่งที่เกิดไม่มีการปรุงแต่งด้วยอคติ ทิฐิ มานะ ก็จะทำให้เกิดสันติภาพภายใน (Inner Peace) สามารถนำความดีงามนี้ไปสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ต่อไปอย่างกว้างขวาง เป็นการเอาธรรมไปทำ เป็นการสร้างสันติภาพภายนอก (Outer Peace) นั่นเอง

๓.๗.๓.๒ หลักโยนิโสมนสิการ

ความหมายของโยนิโสมนสิการ

คำว่า “โยนิโสมนสิการ” คือการใช้ความคิดถูกวิธี เป็นการทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ^{๑๒๖} ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ จึงหมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย และมีความหมายต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดว่าอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเขาแนวกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปณมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่เดี๋ยวกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เดียวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขั้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักนำความคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความ

^{๑๒๕} Herbert V. Gunther, *Philosophy and Psychology in the Abhidharma*, (delhi:Motilal Banaiasidas, 1975), pp. 74.

^{๑๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๕๗.

เพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหาวตกแล้ว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

กล่าวได้ว่า โยนิโสมนสิการ คือการคิดอย่างแยบคาย เป็นการคิดถูกวิธี คิดอย่างระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดพิจารณาแบบไตร่ตรอง ประกอบด้วยปัญญา มีการคำนึงถึงผลดี ผลเสีย ของสิ่งนั้นๆ และเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น การใช้ปัญญาคิดพิจารณาปลูกเร้าจิตใจให้มีความกระตือรือร้นที่จะกระทำความดีเริ่มต้นจากการมีความคิดที่ถูกต้อง เป็นการสกัดกั้นหรือบรรเทา และขัดเกลาดัณหา และผลสำเร็จของการกระทำความดีนั้น ส่งผลทำให้ผู้กระทำมีความสุข การคิดแบบเร้าเร้าคุณธรรมมีแบบการคิดเร้าเร้าโดยมีบุคคลอื่นเป็นเป้าหมาย หรือเป็นปัจจัยภายนอกเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้กระทำความดี และแบบการคิดเร้าเร้าเพื่อสกัดกั้นความประมาทหรือสิ่งที่เป็นอกุศลไม่ให้เกิด วิธีการคิดแบบนี้เป็นการมองให้เห็นส่วนดีของมนุษย์ โดยต้องยอมรับว่าการเป็นปุถุชนคนธรรมดาทั่วไป ยังมีกิเลสอยู่ย่อมจะต้องมีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย แต่สิ่งที่เป็นส่วนเสียหรือส่วนไม่ดีของเขาก็ไม่ต้องเอามาคิด เพราะจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ ทำให้เป็นทุกข์ ดังนั้นการมองแบบเร้ากุศลก็เพื่อทำให้เกิดความสบายใจ จิตใจแจ่มใส เบิกบาน ไม่ห่อเหี่ยว เพราะเมื่อจิตใจห่อเหี่ยวท้อถอย จิตที่เป็นอกุศลก็จะเกิดขึ้น อันเป็นเหตุให้เกิดการกระทำที่ผิดพลาดขึ้นได้

การทำหน้าที่ของ วิธีโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยบคายทั้งหมด สามารถสรุปได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ

๑. โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา มุ่งให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นการขจัดอวิชชา คือความไม่รู้มีลักษณะเป็นการส่องสว่างทำลายความมืด หรือ ขำระสิ่งสกปรก และสุดท้ายเป็นการนำไปสู่โลกุตตรสัมมาทิฐิ

๒. โยนิโสมนสิการแบบสร้างเสริมคุณภาพจิต มีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณฝ่ายดีขึ้นมากดข่มทับ หรือ บังคับฝ่ายความชั่วไว้ หรือ เป็นเครื่องตระเตรียมหนุนเสริมความพร้อม และสร้างนิสัยที่ดีงาม^{๑๒๗} และนำไปสู่การทำงานต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน เป็นการรับรู้อารมณ์ความนึกคิดจากภายใน และการนำประสบการณ์จากภายนอก แล้วนำมาเกี่ยวเนื่องกันเป็นความคิดที่อยู่ภายในจิตใจ เมื่อมีโยนิโสมนสิการ ก็คือการเกิดแห่งสัมมาทิฐิ แต่เมื่อมองตามหลักธรรมแล้ว ก็สรุปสัมมาทิฐิได้เป็นเพียง ๒ ประเภท คือ

๑. ความเชื่อถือ ความเห็น ทศนคติ ความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผลเป็นประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องความดีความชั่ว การทำดีทำชั่ว และการได้รับผลดีร้ายสอดคล้องกับการกระทำของตน คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อมั่นในคุณธรรม เช่น คุณของมารดาบิดา ความเชื่อความเห็นสอดคล้องกับคำสอนทางศาสนา เกิดจากความรู้ความเข้าใจเหตุผลโดยอาศัยการอบรมสั่งสอนปลูกฝังสืบๆ กันมาในสังคม ช่วยให้เกิดความประพฤติดีประพฤติดชอบ และการดำเนินชีวิตที่ดีงามทำให้สังคมสงบเรียบร้อย คนอยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข

๒. ความรู้ความเห็น ความเข้าใจ เกี่ยวกับโลกและชีวิต หรือ สังฆารธรรมทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง คือ ตามสภาวะของมัน และตามความเป็นไปโดยธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ทำให้

^{๑๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า.๗๓๕

มองเห็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องซึ่งควรจะมีจะเป็นระหว่างตนเองกับสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมอยู่ หรือ กับโลกและชีวิต

สรุปได้ว่า ในการพัฒนาคนธรรมดาไปเป็นผู้ที่ที่คุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์นั้น เป็นเรื่องของการให้ความรู้ ทักษะการปฏิบัติ เพื่อเกิดการเห็นแจ้งทางปัญญา เพราะมนุษย์ทุกคน ประกอบไปด้วยความดีและความไม่ดี ที่มีผิดพลาดในศีล ในธรรมไปบ้างทั้งนั้นด้วยการกระทำที่มองเห็นและสิ่งที่เป็นความนึกคิดจิตใจ การพัฒนาจึงต้องพัฒนาทั้ง ๒ ส่วนคือด้านในตนและด้านภายนอกตน และที่สำคัญต้องเริ่มที่ใจของตนเองก่อน ศาสนาพุทธเน้นการศึกษาที่เข้าถึงปัญญา เพราะคนที่มีปัญญา มีความรู้ ความสามารถ นับว่าเป็นผู้ก่อประโยชน์ จากความมีวินัย ความเพียร และความอดทนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายความสำเร็จของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นแง่ของการทำงานและการดำเนินชีวิต ผู้นำถูกคาดหวังจากบุคคลอื่นว่าจะเป็นผู้นำพาไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาไปถึงเป้าหมาย จึงต้องหาหลักการพัฒนาตนที่เหมาะสมเป็นจริง จากการวิจัยพบว่า หลักไตรสิกขาเป็นหลักที่เหมาะสมกับการนำมาเป็นหลักการพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำเชิงพุทธ ที่เป็นหลักที่ปฏิบัติได้ด้วยตนเองเริ่มจากง่ายไปหายาก โดยเริ่มจากภายนอกตัว คือด้านพฤติกรรม แล้วไปภายในคือ จิตใจ เพื่อไปให้ถึงการรู้แจ้งทางปัญญาตามลำดับ และในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้พยายามหาคุณลักษณะทั้งด้านที่เป็นพฤติกรรมภายนอกและภายใน ให้ออกมาเป็นรูปแบบของวิธีการ ขั้นตอน เพื่อได้กระบวนการรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และนำมาปฏิบัติและเห็นผลได้จริงเหมาะกับสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อเป้าหมายแห่งความสงบสุข สันติภาพของชุมชน สังคมไทยสืบไป

๓.๘ แนวคิดเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของสังคมไทย

การศึกษาเรื่องผู้นำของสังคมไทยปัจจุบันจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับบริบทของสังคมไทย เพราะผู้นำในแต่ละสังคมอาจมีลักษณะบางประการที่ทั้งเหมือนและไม่เหมือนกัน เริ่มจากการทำความเข้าใจความหมายของคำว่าสังคมจากความเห็นของนักวิชาการที่ได้ศึกษารวบรวมและสรุปความหมายไว้ว่า สังคม หมายถึงคนโดยทั่วไปที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มๆ หนึ่งที่มีอาศัยเป็นเขตถิ่นฐานของตนและมีแบบแผนการดำเนินชีวิตหรือมีวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างของตนเอง^{๑๒๘} เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่วิถีชีวิตคล้ายคลึงกันและอาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกันเป็นกลุ่ม^{๑๒๙} และหมายถึงบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปอยู่ในอาณาเขตหรือดินแดนเดียวกันโดยมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน และมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมร่วมกัน^{๑๓๐} ดังนั้นสังคมจึงจะหมายถึงการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันและมีวิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่างของตนเอง การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้นเพราะมีเหตุผลความจำเป็นดังนี้

๑. มนุษย์มีระยะเวลาแห่งการเป็นทารกและช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ในระยะเริ่มต้นของชีวิตยาวนานซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากสัตว์อื่น และความจำเป็นที่จะต้องมีการเลี้ยงดูทารกเป็น

^{๑๒๘} Dictionary of Modern Society (Hoult, 1969) อ้างถึงใน จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, ศ.ดร.และคณะ. สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๕.

^{๑๒๙} Alex Thai, **Sociology**, 4th Edition, (Boston: Allyn & Bacon, 2000), p 33.

^{๑๓๐} Haralambos and Holborn, **Sociology: Themes and Perspectives**, (London: Harper Collins, 2004), p 8.

ระยะเวลานาน จำเป็นที่จะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และสร้างแบบแผนความสัมพันธ์กันคนอื่นๆ ในสังคม^{๑๓๑}

๒. มนุษย์ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของตน จึงจำเป็นต้องมีระบบแบ่งหน้าที่การทำงานในสังคม

๓. มนุษย์มีลักษณะตามธรรมชาติที่สำคัญ คือ การต่อสู้ การใช้อำนาจและการขัดแย้งตามปรัชญาของ Thomas Hobbes จึงจำเป็นต้องมีระบบระเบียบเป็นแบบแผนในการอยู่ร่วมกัน^{๑๓๒}

๓.๘.๑ การจัดระเบียบทางสังคม

การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้นนอกจากจะประกอบด้วยประชากร ความสัมพันธ์ พื้นที่ หรืออาณาเขตแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การจัดระเบียบทางสังคม (Social Organizasoin) เนื่องจากในการอยู่ร่วมกันนั้น สมาชิกจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานที่จำเป็นในการควบคุมสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนอย่างมีระบบ มีแบบแผน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การจัดระเบียบทางสังคมนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

๑.ระบบคุณค่าของสังคม (Social Value) ถือเป็นหัวใจหรือเป้าหมายสูงสุดที่สังคมปรารถนาให้บังเกิดขึ้นคุณค่าเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับว่าดีงาม น่ายกย่อง และสมควรกระทำหรืออาจเรียกว่าเป็น “สัญญาประชาคม” ที่เกิดจากการผสมผสานและการสังเคราะห์ระหว่างความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา อุดมการณ์ และภูมิปัญญาที่หล่อหลอมจนเกิดเป็นคุณค่าหรือค่านิยมที่พึงยกย่อง

๒.บรรทัดฐานหรือปทัสถานทางสังคม (Social Norms) หมายถึง มาตรฐานการปฏิบัติตามบทบาทและสถานภาพที่บุคคลพึงกระทำ เป็นระเบียบแผนที่กำหนดว่าการกระทำใดถูกหรือผิดควรหรือไม่ควร ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามระบบทิศทางคุณค่าทางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือระบบคุณค่าเป็นเป้าหมายของสังคม ส่วนบรรทัดฐานเป็นมาตรฐานหรือแนวทางการกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้นๆ บรรทัดฐานอาจแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

ก. วิถีประชา (Folkways) หรือเรียกอีกอย่างว่าธรรมเนียม เป็นบรรทัดฐานที่สมาชิกในสังคมควรปฏิบัติตาม การกระทำผิดวิธีนั้นจะมีผลกระทบต่อน้อยไม่รุนแรงและมักเป็นสิ่งที่สังคมมนุษย์นั้นๆ ปฏิบัติจนเป็นความเคยชิน เช่น การสวมรองเท้าเมื่อออกจากบ้าน เป็นต้น

ข.จารีต (Mores) หรือจารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรมเป็นมาตรฐานการกระทำที่ถือว่าสำคัญกว่าวิถีประชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ยังไม่มีการเขียนข้อกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จารีตจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ปรัชญา และอุดมการณ์ที่เป็นกฎเกณฑ์หลักของสังคมเป็นกฎสังคมที่รุนแรงที่สุดและอาจเป็นที่มาของกฎหมาย^{๑๓๓} เช่น ในบางสังคมหากสมาชิกทำผิดเรื่องชู้สาวจะถูกขับออกจากสังคมหรือโทษประหารชีวิต เป็นต้น

ค.กฎหมาย (Law) ในสังคมที่มีภาษาเขียน มาตรฐานของสังคมจะได้รับการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรโดยจะมีการกำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนตามระดับความรุนแรงของการกระทำไว้อย่าง

^{๑๓๑} พัทยา สายหู, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๑๓๒} ศิริรัตน์ แอดสกุล, ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๑๓๓} อ่างแล้วใน ศิริรัตน์ แอดสกุล, ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา, หน้า ๕๐-๕๑.

ชัดเจน ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างวิถีประชา จาริต และกฎหมาย คือ กฎหมายมีการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่วิถีประชา และจาริตมักไม่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่คนสังคมจะรับรู้ว่ามีอยู่และใช้มาตรฐานในการดำรงชีวิตในสังคมนั้นๆ

ง. สถานภาพและบทบาทในสังคมต่างๆ คนในสังคมต่างมีภาระกระทำโต้ตอบทั้งทางตรงและทางอ้อมตามตำแหน่งหน้าที่โดยมีความคาดหวังว่าบุคคลในแต่ละตำแหน่งนั้นจะเป็นอย่างไรและสมควรกระทำเช่นไรเราเรียกตำแหน่งทางสังคมว่า “สถานภาพ” และหน้าที่ที่กระทำว่า “บทบาท” สถานภาพทางสังคมจึงหมายถึงตำแหน่งที่บุคคลครอบครองอยู่และสิทธิ ตลอดจนหน้าที่ตามบทบาทของตำแหน่งนั้นๆ ส่วนบทบาททางสังคมหมายถึงหน้าที่หรือพฤติกรรมทางสังคมกำหนด หรือคาดหวังให้ผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในสังคมกระทำ^{๑๓๔}

๓.๘.๒ ลักษณะของสังคมไทย

ในสังคมไทยมีการให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่โบราณเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมของจิตใจคนไทยทั้งชาติก่อให้เกิดความรักสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประเทศไทยมีการปกครองโดยพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง การปกครองโดยพระมหากษัตริย์นี้เป็นวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับการรับความเชื่อทางศาสนาอินเดีย และเป็นการผสมผสาน ๓ แนวคิดหลักเข้าด้วยกัน ๑) แนวคิดตามคติในศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เชื่อว่ากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพที่ต้องสร้างหรือออกกฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและรักษาความยุติธรรมนั้นอย่างเคร่งครัด รักษาพระศาสนา และสร้างความผาสุกให้แก่ประชาชน ๒) แนวคิดในพระพุทธศาสนาที่เชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิราช หรือธรรมราชาที่ประกอบไปด้วยราชธรรมหลายประการ และ ๓) แนวความคิดแบบพ่อปกครองลูก ตลอดเวลาที่ผ่านมาแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงดินหรือเปลี่ยนราชวงศ์ แต่แนวคิดวัฒนธรรมปกครองแบบกษัตริย์ที่เคยมีมาแต่โบราณหาได้เปลี่ยนไปด้วยไม่ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยจะมีการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมีการใช้พระราชอำนาจผ่านองค์การปกครอง ๓ องค์การหลัก คือ องค์การด้านนิติบัญญัติ องค์การด้านตุลาการ องค์การด้านบริหาร พระมหากษัตริย์ก็ทรงปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและเป็นต้นแบบให้สังคมไทยร่วมเย็นเป็นสุขตลอดมา^{๑๓๕}

ถึงแม้ว่าปรัชญาในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมจะมีความเรียบง่าย แต่ก็ก็มีลักษณะของการยึดถือระบบชนชั้นหรือเป็นสังคมศักดินา มีการแบ่งชนชั้นสูงที่มีจำนวนน้อยแต่มีหน้ามีตาในสังคมชนชั้นกลางที่อาศัยในเขตเมืองและมีการศึกษาสูง และชนชั้นล่างเหนือรากหญ้าที่มีจำนวนมากยากจน อาศัยอยู่ในชนบท และต้องพึ่งพาผู้มีอำนาจ^{๑๓๖} การแบ่งชนชั้นในสังคมไทยถึงแม้ว่าจะไม่ได้แบ่งตายตัวดังเช่นระบบวรรณะของอินเดียแต่ก็มีการแบ่งโดยยึดสถานภาพของทรัพย์ เกียรติยศ อาชีพ อำนาจ และคุณงามความดีเป็นเกณฑ์ ส่วนการมีปรัชญาชีวิตที่เรียบง่ายเป็นผลมาจากการที่

^{๑๓๔} พัทยา สายหู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๐-๑๑๗.

^{๑๓๕} มุลินธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๕-๙.

^{๑๓๖} วันชัย สุขตาม, “วิกฤติการณ์ของผู้นำไทย: ปัญหาและทางออก”, *มจร. สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๖), ๑๖๘-๑๗๙.

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพในภาคเกษตร ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตและการแสดงออกมีการแสดงออกถึงความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สัมพันธ์กับการเกษตรและธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เช่น พิธีแห่นางแมวขอฝน หรือพิธีแรกนาขวัญ เป็นต้น ถึงแม้ว่าในปัจจุบันการดำเนินธุรกิจ และภาคอุตสาหกรรมจะเข้ามาแทนที่กลายเป็นแหล่งจ้างงานและสร้างรายได้เกินกว่าครึ่งของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ส่งผลทำให้วิถีชีวิตและสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ถึงกระนั้นสังคมเกษตรกรรมก็ยังคงอยู่คู่สังคมไทยจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ค่านิยมส่วนบุคคลสืบเนื่องมาจากคำสอนของพุทธศาสนาที่ว่าคนทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง ความสำคัญของคุณค่าของคนแต่ละคนนำไปสู่ลัทธิปัจเจกชนนิยม จึงทำให้คนไทยไม่ค่อยผูกพันตนเองกับจุดหมายของสังคม ต่างจากค่านิยมของญี่ปุ่นที่เน้นค่านิยมทางการเมือง ทำให้คนญี่ปุ่นมุ่งสร้างชาติมากกว่า^{๑๓๗}

ในส่วนของการปกครอง พบว่าอำนาจการปกครองของคนไทยมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานครซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางรวมประเทศทุกๆ ด้าน ถึงแม้ว่าห้วงเวลาที่ผ่านมามีความพยายามที่จะกระจายอำนาจสู่การปกครองส่วนท้องถิ่นให้มาก แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร นอกจากนี้สังคมไทยยังมีลักษณะของสังคมที่มีโครงสร้างแบบหลวม อันมีสาเหตุมาจากสังคมไทยไม่ค่อยเคารพในกฎระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ มักมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบบ่อยครั้ง แต่กลับมีการผ่อนปรนและยืดหยุ่น ทำให้เกิดความเคยชินและเป็นลักษณะนิสัยที่ควรแก้ไข เช่น การขาดวินัย เสมอต้นเสมอปลาย การขาดความตั้งใจและการไม่รักษาเวลา ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะเป็นปัจเจกชน มีความยืดหยุ่น เข้าใจกฎระเบียบ กติกาและบรรทัดฐานของสังคมดีแต่ชอบละเมิด และไม่ชอบการผูกพันระยะยาว ซึ่งทำให้ขาดพลังทางสังคม การที่เป็นสังคมเปิดทำให้สังคมไทยสามารถปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงได้ดีมีการรับวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามามาก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก ภายใต้อิทธิพลระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และกระแสยุคโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมบางอย่างซึ่งเป็นอันตรายต่อระบบความสมดุลของโครงสร้าง การมีภาวะความเป็นสังคมเมือง การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และปัญหาที่เกิดจากผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ อาทิ การอย่าร้างหรือครอบครัวแตกแยก การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่มีความรุนแรงมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการที่เป็นสังคมโครงสร้างหลวมกลับส่งผลดีทำให้สังคมไทยยังคงมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่หายหลายและโดดเด่น

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสังคมไทย คือ ปัญหาความขัดแย้งที่ยังคงตกค้างจากปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สร้างความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างประเมินค่ามิได้ ดังนั้น จึงเกิดความพยายามหลายฝ่ายในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ให้กลับคืนสู่สังคมไทย นักวิชาการได้เสนอทางเลือกสำหรับทางเลือกของคนไทยในเรื่องของภาพอนาคตประเทศไทย และการเมืองที่พึงปรารถนาไว้ ๔ ภาพ ประกอบด้วย

^{๑๓๗} สนิท สมัครการ, วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔-๗๗.

๑. ภาพอนาคตที่ ๑ สังคมแห่งความยุติธรรม (Justice and Fairness) จากสาเหตุความขัดแย้งจากการใช้อำนาจของฝ่ายหนึ่งที่ยึดฝ่ายมองว่าไม่เป็นธรรมการนำสังคมไทยไปสู่สังคมที่ยึดมั่นในหลักนิติธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดขึ้น

๒. ภาพอนาคตที่ ๒ คือ สังคมแห่งคุณธรรมและธรรมาภิบาล (Morality and Good Governance) จากการที่ปัญหาทุจริตคอร์รัปชันเป็นปัญหาที่บั่นทอนเศรษฐกิจและสังคมไทยมานาน ดังนั้น ธรรมาภิบาลหรือการบริหารจัดการที่ดีจึงเป็นภาพอนาคตที่ประชาชนคาดหวัง

๓. ภาพอนาคตที่ ๓ สังคมแห่งเมตตาธรรม (Mercifulness) สังคมไทยจะเดินหน้าได้ ถ้ามีการรับฟังกัน เห็นอกเห็นใจกัน และรู้จักการให้อภัย ตลอดจนการก้าวข้ามอดีตที่ไม่สามารถกลับไปแก้ไขได้ไปสู่อนาคตที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดจำทำให้สังคมเดินหน้าต่อไป

๔. ภาพอนาคตที่ ๔ สังคมแห่งสันติธรรม (Just Peace) สังคมที่พึงปรารถนา คือ สังคมที่ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขและปราศจากความรุนแรง^{๑๓๘}

๓.๙ คุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของผู้นำโดยทั่วไป

หากจะกล่าวถึง “ผู้นำ” คิดว่าคนที่สามารถจะขึ้นมาเป็นผู้นำได้ คงเป็นคนที่พร้อมด้วยสติปัญญา ทศนคติ และการบริหารใจคน ล้วนเป็นเรื่องที่สามารถพัฒนากันได้ และแน่นอนว่าสามารถทำผิดพลาดกันได้ด้วยเช่นกัน Terra BKKขอส่งต่อความรู้ดีเกี่ยวกับ สาเหตุ ๑๐ ประการที่สร้างความล้มเหลวมาสู่การเป็นผู้นำ จากหนังสือ Think & Grow Rich ของผู้เขียน Napoleon Hill หนังสือที่มียอดขายกว่า ๖๐ ล้านเล่มทั่วโลก ลองมาดูกันว่า อะไรคือสาเหตุที่จะนำพา ผู้นำล้มเหลว กันได้บ้าง รายละเอียดดังนี้^{๑๓๙}

๑) ไม่สามารถจัดการกับเรื่องปลีกย่อยได้: ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการเรื่องปลีกย่อย ไม่มีผู้นำที่มีอัจฉริยภาพคนใด ทำตัวเองให้ยุ่งเหยิง จนไม่มีเวลาสำหรับเรื่องสำคัญ ความจริงแล้ว ไม่ว่าคุณจะเป็นผู้นำหรือผู้ตาม หากคุณทำตัววุ่นวายจนไม่เหลือเวลาปรับเปลี่ยนแผนการ ไม่มีเวลาสำหรับงานเร่งด่วน นั่นคือคุณกำลังจะกลายเป็นคนไร้ประสิทธิภาพในการทำงาน วิธีแก้ไข = ผู้นำควรฝึกตนเองให้มินิบริหารจัดการระเบียบรายละเอียดปลีกย่อยให้ดี แม้ในช่วงเวลาอันน้อยนิด

๒) ไม่เต็มใจทำงานบริการต่ำๆ : เมื่อมีโอกาสหรือเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้า ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ควรเต็มใจทำงาน ไม่ว่าจะป็นงานอะไร งานที่คุณสั่งให้คนอื่นหรือลูกน้องทำ งานนั้นคุณควรจะยินดีทำได้ด้วยเช่นกัน บุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือบุคคลที่พร้อมรับใช้ทุกคน มันคือสิ่งสำคัญในการบริหารใจลูกน้อง วิธีแก้ไข = ผู้นำควรทำในสิ่งที่สั่งให้ลูกน้องทำ เพื่อเรียกขวัญกำลังใจในการทำงาน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกน้อง

^{๑๓๘} ถวิลวดี บุรีกุล, คู่มือประกอบการจัดประชาเสวนาหาทางออก (Issue Book): อนาคตประเทศไทยการเมืองที่พึงปรารถนา สิ่งที่คุณไทยต้องเลือก, (กรุงเทพมหานคร: ไบรท์ แอนด์ พรีน จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๖-๙.

^{๑๓๙} แหล่งที่มา [ออนไลน์] <https://www.sanook.com/money/409087>. สืบค้นวันที่ ๑๑ ม.ค. ๒๕๖๒.

๓) คาทหวัดผลตอบแทนจากความรู้: สิ่งที่มีมากกว่าการอวดความรู้ที่มี คือการนำไปประยุกต์ใช้ลงมือทำ โลกไม่เคยจ่ายผลตอบแทนในสิ่งที่คุณรู้ แต่จ่ายในสิ่งที่คุณนำมาประยุกต์ใช้ทำงานให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรต่างหาก วิธีแก้ไข = นำความรู้ที่มี มาปฏิบัติลงมือทำจริง ไม่ว่าจะทำเองหรือสั่งการให้ลูกน้องทำก็ตาม

๔) หวาดกลัวการแข่งขันจากผู้ตาม: ผู้นำที่กลัวว่าลูกน้องจะยึดอำนาจ มั่นใจได้เลยว่าในไม่ช้า ความกลัวนั้นจะกลายเป็นเรื่องจริงผู้นำที่ดี ควรฝึกทักษะลูกน้องด้วยการส่งเสริมให้เป็นตัวแทนตนไปปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ได้ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ เสมือนแบ่งร่างไปทำงานที่ต่างๆ ได้ในเวลาเดียวกัน วิธีแก้ไข = การเพิ่มความรู้เพิ่มความชำนาญแก่ลูกน้องที่มีศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้งานนั้นมีประสิทธิภาพกว่าเดิม ตัวผู้นำเองจะได้มีเวลามากขึ้น ลูกน้องทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น องค์กรก็อยู่ในทิศทางความเจริญก้าวหน้า

๕) ไร้จินตนาการ: หากปราศจากจินตนาการหรือความคิดสร้างสรรค์แล้ว แม้จะเป็นผู้นำ ก็ยากที่จะก้าวข้ามปัญหาหรือวิกฤติได้ คือไม่สามารถเอาตัวรอดจากปัญหา หรือค้นหาทางออกที่ต่างไปจากเดิมได้ วิธีแก้ไข = ฝึกตนเองให้มีความคิดสร้างสรรค์ในทุกวัน ทำอะไรใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยทำ หรือลองหามุมมองใหม่ๆ มาประดับความคิดทุกวัน

๖) ความเห็นแก่ตัว: ผู้นำที่ชอบกล่าวอ้างความสำเร็จของลูกน้องมาเป็นของตนเอง แน่แน่นอนว่าคงไม่มีลูกน้องคนไหนชอบ ร้ายกว่านั้นคือการหมดศรัทธาในตัวผู้บังคับบัญชาและหมดใจรักในการทำงาน พื้นฐานมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดในชีวิตย่อมต้องการได้รับคำชมเชย คำยกย่อง เป็นเรื่องปกติ วิธีแก้ไข = ผู้นำตัวจริงจะไม่ชอบรับเกียรติยศใดๆ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ชอบรับเพียงความพึงพอใจในความสำเร็จเท่านั้น ให้ความสำคัญในคุณค่าของทีมงานและลูกน้อง เมื่อปฏิบัติงานได้ดี

๗) ทำตามอำเภอใจของตนเอง: ใครจะอยากเป็นลูกน้องภายใต้ผู้บังคับบัญชาที่เอาแต่ใจ นอกจากจะไม่ใช่เรื่องดีกับตัวเองแล้ว ยังทำลายความอดกลั้นของลูกน้องที่ต้องยอมทำตามด้วย วิธีแก้ไข = ผู้นำที่ดีควรเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง การรับฟังปัญหาหรือทางแก้ไข หรือความรู้สึกลึกซึ้งในจิตใจของลูกน้อง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กร

๘) ไม่จงรักภักดี: สังเกตได้ว่า เมื่อใดที่เกิดความไม่จงรักภักดีขึ้นในองค์กร ผู้นำที่ไม่จงรักภักดีต่อหน้าที่ตนเอง ต่อผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้บังคับบัญชา มักจะไม่สามารถรักษาภาวะความเป็นผู้นำไว้ได้ ทำลายคุณค่าตัวเอง และคงไม่มีใครอยากจะร่วมงานด้วย นั้นเป็นสาเหตุหลักก่อให้เกิดความล้มเหลวในชีวิตผู้นำ วิธีแก้ไข = อย่าหลงไปกับความโลภหรืออารมณ์ชั่ววูบ เพราะประวิติเสียๆ จะตรวนำคุณไปตลอดชีวิต

๙) หลงอำนาจมากเกินไป: ผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะทำงานโดยการกระตุ้นงาน พยายามไม่สร้างความกลัวหรือความซึมเศร้าลงไปจิตใจของลูกน้อง ผู้นำที่พยายามใช้อำนาจบังคับในลูกน้อง ประทับใจไม่ก่อผลดีใดๆ วิธีแก้ไข = ผู้นำที่ดีไม่ต้องโฆษณาตนเอง เพราะมันปรากฏชัดอยู่แล้วว่าพฤติกรรมคุณเป็นอย่างไรความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจ และความยุติธรรมในภาวะผู้นำของคุณ

๑๐) หลงยศถาบรรดาศักดิ์: ผู้นำที่มีประสิทธิภาพและยิ่งใหญ่ตัวจริง จะสังเกตได้ว่าเขาไม่ต้องการการนับถือแบบลุ่มๆ ดอนๆ จากลูกน้อง และเขามักเป็นคนอ่อนน้อมดูสุภาพกับทุกคนเสียมากกว่า วิธีแก้ไข = ประตุสำหรับผู้นำที่แท้จริงควรเปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่จำเป็นต้องมีพิธีรีตอง หรือการโอ้อวดสำคัญตนเอง

ตารางที่ ๓.๒ สาเหตุที่ทำให้ผู้นำล้มเหลว

ปัญหา	วิธีการแก้ไข
ไม่สามารถจัดการกับเรื่องปลีกย่อยได้	ผู้นำควรฝึกตนเองให้มีนิสัยจัดระเบียบรายละเอียดปลีกย่อยให้ดี แม้ในช่วงเวลาอันน้อยนิด
ไม่เต็มใจทำงานบริการต่ำๆ	ทำในสิ่งที่สั่งให้ลูกน้องทำ เพื่อเรียกขวัญกำลังใจในการทำงาน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกน้อง
คาดหวังผลตอบแทนจากความรู้อย่างสูง	นำความรู้ที่มี มาปฏิบัติลงมือทำจริง ไม่ว่าจะทำเองหรือสั่งการให้ลูกน้องทำก็ตาม
หวาดกลัวการแข่งขันจากผู้ตาม	เพิ่มความรู้เพิ่มความชำนาญแก่ลูกน้องที่มีศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้งานนั้นมีประสิทธิภาพกว่าเดิม ตัวผู้นำเองจะได้มีเวลามากขึ้น ลูกน้องทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น องค์กรก็อยู่ในทิศทางความเจริญก้าวหน้า
ไร้จินตนาการ	ฝึกตนเองให้มีความคิดสร้างสรรค์ในทุกวัน ทำอะไรใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยทำ หรือลองหามุมมองใหม่ๆ มาประดับความคิดทุกวัน
ความเห็นแก่ตัว	ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ขอรับเพียงความพึงพอใจในความสำเร็จเท่านั้น ให้ความสำคัญในคุณค่าของทีมงานและลูกน้อง เมื่อปฏิบัติงานได้ดี
ทำตามอำเภอใจของตนเอง	เปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง การรับฟังปัญหาหรือทางแก้ไข หรือความรู้สึกลึกซึ้งในจิตใจของลูกน้อง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กร
ไม่จรรโลงรักดี	อย่าหลงไปกับความโลภหรืออารมณ์ชั่ววูบ เพราะประวัติดีเสีย จะตราหน้าคุณไปตลอดชีวิต
หลงอำนาจมากเกินไป	ไม่ต้องโอ้อวดตนเอง เพราะมันปรากฏชัดอยู่แล้วว่าพฤติกรรมคุณเป็นอย่างไรความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจ และความยุติธรรมในภาวะผู้นำของคุณ
หลงยศถาบรรดาศักดิ์	ประตูสำหรับผู้นำที่แท้จริงควรเปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่จำเป็นต้องมีพิธีรีตองหรือการโอ้อวดสำคัญตนเอง

๓.๙.๑ มิจนาทิจูของผู้นำที่ไม่พึงประสงค์

ผู้วิจัยทำการศึกษาทฤษฎีผู้นำและคุณลักษณะผู้นำโดยพบว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเหมาะสมกับสภาพของการสร้างสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน และการพัฒนามิติต้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ หลักธรรมที่สอดคล้องเหมาะสมเพื่อการพัฒนา

คือ หลักไตรสิกขา คือ หลักศีล หลักสมาธิ หลักปัญญา และปัญญาภาพมีความสำคัญอันดับแรกในการออกไปสร้างสันติภาพในพื้นที่ด้วยสติปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ ที่ถือว่าเป็นมิติด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพ ส่วนคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของผู้นำก็ตรงข้ามกัน นั่นคือ มิจฉาทิฐิ เป็นสิ่งที่เสียหาย ไม่ได้ไม่พึงประสงค์ให้มีในตัวบุคคลใด

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ เขียนเป็น “ทิฐิ” เป็นคำนามมีที่มาจากภาษาบาลีว่า “ทิฐฐ” และภาษาสันสกฤตว่า “ทฤษฐิ” มีคำนิยามว่าความเห็นเช่นสัมมาทิฐิความเห็นชอบมิจฉาทิฐิความเห็นผิดความอวดดีถือดีเช่นเขามิทิฐิมาก^{๑๔๐} และคำไวพจน์ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ทิฐิ” นั้นมีอยู่หลายคำเช่นทัศนคติความเห็นความเชื่อถือความยึดมั่นลัทธิ แนวคิด ทฤษฎีโลกทัศน์ เป็นต้นในความหมายทั่วไปพบว่าทิฐิมีความหมายทั้งในเชิงลบและเชิงบวกตัวอย่างเช่น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่าทิฐิคือความคิดเห็นความเชื่อถือลัทธิอุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมกมายหรือโดยอาการเชิดชูอย่างนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นเท็จจริงทั้งนั้นเป็นต้นทำให้ปิดตัวแคบไม่ยอมรับฟังใครตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญาหรือคิดเตลิดไปข้างเดียวตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบคั้นผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตนความยึดมั่นในทฤษฎีลัทธิถือความคิดเห็นเป็นความจริง^{๑๔๑}

เหตุปัจจัยของมิจฉาทิฐิในสังคมไทย มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมย่อมจะต้องมีการเจรจาพาที แสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ศิลปะ วัฒนธรรม ฯลฯ ในความเป็นจริง การแสดงความคิดเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์นั้นเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของมนุษย์และภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นย่อมเป็นสิ่งที่ต้องเคารพโดยรัฐและโดยปัจเจกบุคคล トラบเท่าที่ไม่เป็นการละเมิดต่อคนอื่น เช่น การหมิ่นประมาทหรือการละเมิดกฎหมาย แต่การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์นั้นบางครั้งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงได้ ถ้าการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวมีนัยแอบแฝง เช่น การโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองก็เป็นการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ แต่อาจจะเป็นลักษณะวิพากษ์และยั่วยุจนมีการตอบโต้จากฝ่ายตรงกันข้าม และอาจจะกระพือความร้อนแรงทางการเมืองมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ซึ่งเป็นเรื่องที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคมที่มีการปกครองบริหาร หรือการต่อสู้กันระหว่างหน่วยการเมืองสองหน่วยโดยมีผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง ที่ขัดที่สุดคือในยุคสงครามเย็น ทั้งสองค่ายอันได้แก่ ค่ายโลกเสรีและคอมมิวนิสต์ต่างใช้วาทกรรมและโฆษณาชวนเชื่อเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจผิดฝ่ายศัตรู และทำให้เกิดความรู้สึกในทางลบที่มีต่อศัตรูของตน

โดยมีประชากรเป้าหมายที่ถูกชักจูงคือประชาชนภายในประเทศของตนเองหรือประชากรของมิตรประเทศ แต่การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นปัญหาสังคม ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับทฤษฎีและการวิเคราะห์ในทางวิชาการ จะมีกฎเกณฑ์บางอย่างที่อาจจะแตกต่างจากการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือวิพากษ์วิจารณ์ตามปกติของคนทั่วไป โดยในทางวิชาการนั้นการเสนอความคิดเห็น

^{๑๔๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๙.

^{๑๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๑.

หรือวิพากษ์วิจารณ์ จะต้องพยายามให้มีลักษณะวัตถุวิสัย (objective) หลีกเลี่ยงการมีลักษณะจิตวิสัย (subjective) หรือพยายามไม่ใส่ค่านิยมในการวิเคราะห์หรือการแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ ที่เรียกว่า value free หรือ value neutral โดยผู้แสดงความคิดเห็นดังกล่าวนั้น จะต้องสามารถวางตัวเป็นกลางได้อย่างเต็มที่ ปัญหาความขัดแย้งมักเกิดจากขาดข้อมูลข่าวสาร ข้อเท็จจริง ขาดความรู้จริง มีอคติ มีปมด้อย มีวาระซ่อนเร้น

๓.๑๐ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำโดยทั่วไป

คุณสมบัติที่ผู้นำแต่ละท่านมีอยู่โดยไม่จำเป็นต้องเหมือนกันโดย คือ คุณธรรมของผู้นำที่จะต้องรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน รู้บุคคล และเลือกใช้คุณธรรมนั้นอย่างเหมาะสม เพราะถ้าผู้นำรู้จักสภาพการณ์ที่เหมาะสมย่อมสามารถที่จะนำพาสังคมไปสู่ความเป็นสังคมแห่งความดีงาม หลักการที่ทำให้เป็นผู้นำนั้นประกอบด้วยหลายองค์ประกอบ การรู้จักตนเองและค้นหาปรับปรุงตัวเอง ให้รู้จักตัวเอง ให้เกิดความเชี่ยวชาญ เพื่อขึ้นนำองค์กรสู่สิ่งใหม่ๆ ด้วยความรับผิดชอบและมีการวางแผนในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชน รวมถึงเป็นตัวอย่างให้กับบุคคลอื่น และเข้าถึงผู้คนในชุมชนด้วยความเข้าใจ ทำให้สามารถสื่อสารกับผู้คนในชุมชนได้ง่าย เพื่อให้การสื่อความหมายเป็นแนวทางก้าวไปสู่ความสำเร็จดังกล่าวผู้นำที่ดีต้องเป็นบุคคลที่มีศีล สมาธิ และปัญญา ที่จะพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่จุดหมายคุณลักษณะอีกประการหนึ่ง ที่แสดงออกถึงการเป็นผู้นำที่มีวุฒิภาวะคือ ความตระหนักในความรับผิดชอบ เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคมส่วนรวม เป็นต้น โดยมีลักษณะของการเกิดผู้นำ^{๑๔๒} ได้แก่

๑) ผู้นำที่เกิดจากการพัฒนาชุมชน ผู้นำประเภทนี้ทำให้ชาวชุมชนเชื่อมั่นและเข้าร่วมกิจกรรมตลอด ลักษณะผู้นำประเภทนี้ เน้นการประชาสัมพันธ์ การประชุม การประสานกับเพื่อนชุมชนอื่นๆ และถ่ายทอดได้ดี สมาชิกเข้าใจง่าย มีความโปร่งใส เคารพกติกาที่วางร่วมกัน

๒) ผู้นำการต่อสู้ เมื่อเกิดปัญหาหรือมีสถานการณ์ต้องเผชิญหน้ากับทางราชการ หรือโรงงานอุตสาหกรรม จะมีผู้นำที่เป็นคนหนุ่ม การที่จะต่อรองและเรียกร้องสิทธิแต่จะไม่ค่อยมีคุณธรรม ผู้นำประเภทนี้จะระยะหลังหาผลประโยชน์ใส่ตัวเอง ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนในภาวะปกติ

กล่าวโดยสรุปว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกัน และพยายามหาทางออกเพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามจุดหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำนั้นจะมีอิทธิพลเหนือบุคคลทั่วไปเพื่อก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จเป็นสำคัญหรืออาจกล่าวได้ง่ายๆ คือผู้ที่มีอำนาจหรืออิทธิพลทางสังคมสามารถชักจูงคนในสังคมของตนได้ และคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่เป็นรูปแบบที่นำมาใช้โดยทั่วไป

ภาวะผู้นำ (LEADERS) ดังนี้

L = Listening & Learning ผู้นำที่ดีไม่ใช่ผู้ที่ชอบสั่งการให้ผู้อื่นทำงานแทนเท่านั้นแต่ผู้นำที่ดีต้องมีทักษะในการฟังคือต้องฟังอย่างตั้งใจและเข้าใจ

^{๑๔๒} จักรี ศรีจารุเมธีญาณ, พระณนัต วฑฒโน, บทความวิชาการ เรื่อง ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ, หน้า ๕๓๑-๕๓๒

E = Ethic คุณธรรมที่ว่าเป็นความมั่งคั่งในจิตใจ (Integrity) ช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าของท่าน

A = Ability ผู้นำที่ดีต้องมีความสามารถ (Competence) และมีบุคลิกลักษณะ (Characters) เป็นที่น่าเชื่อถือมีความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน

D = Dominance ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าผู้นำที่มีคุณธรรมสามารถสร้างบารมี (Charisma) ให้กับตนเองได้โดยบารมีในที่นี้คือ การแสดงออกให้ผู้อื่นยอมรับและทำงานตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่โดยไม่รู้สึกว่าถูกบังคับ

E = Employee-center การเป็นผู้นำที่ดีต้องรู้จักเข้าใจและประสานใจระหว่างผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์อันดีในการทำงานสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน ซึ่งจะเอื้อไปถึงการดำเนินงานเป็นทีมอย่างมีความสุข

R = Reinforcement การสร้างแรงจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จร่วมกันซึ่งเป็นหนึ่งในคุณสมบัติที่ท่านสามารถสร้างทีมของท่านให้แข็งแกร่ง

S = Stability (No bias) ความยุติธรรม หากองค์กรใดมีความลำเอียงผู้ใต้บังคับบัญชาทำดีเท่าไรก็เหมือนไม่ทำเสียดีกว่าท่านผู้นำอาจปล่อยคนทำงานมือดีหลุดมือไปในไม่ช้า

ทั้งนี้จะเห็นว่าภาวะผู้นำที่นักวิชาการได้ทำการศึกษาไว้แล้วเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติทางธรรมและทั้งจิตใจและสติปัญญา ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรมีการพัฒนามิติด้านคุณลักษณะที่ครอบคลุมทั้งภายในและภายนอกตัวและทันยุคแห่งปัญญา ที่ต้องทันทั้งโลกภายในและภายนอก โดยเฉพาะโลกภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมื่อผู้นำของชุมชนที่มุ่งสร้างให้เกิดความสงบสุข สันติภาพให้เกิดขึ้นจึงต้องมีการพัฒนาจิตด้านคุณลักษณะให้เด่นชัดขึ้นที่ดี ที่พึงประสงค์ให้เป็นคุณสมบัติประจำตัวและใช้คุณสมบัติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน สังคม จะเป็นการสร้างความสุขหรือสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้น อำนาจของผู้นำ จะต้องมีการใช้ให้ถูกต้องเพราะอำนาจเป็นสิ่งที่สร้างหายนะ หรือก่อให้เกิดอันตรายแก่ชุมชนได้ ชุมชนจะพบกับปัญหาในด้านต่างๆ ตามมา

ฉะนั้นการเลือกสรรผู้นำของชุมชนสังคม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และมากกว่าคุณสมบัติที่มีผู้นำ คนที่เป็นผู้นำมักมีลักษณะบางอย่างที่เด่นกว่าผู้ตาม คนที่เป็นผู้นำมักเป็นคนที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ผู้อื่นยอมทำตาม อีกทั้งผู้ตามยอมได้นำเอาความประพฤติ ได้นำเอาแบบอย่างในการทำงาน ผู้ตามบางคนถึงกับยอมถอดแบบผู้นำบางคนลอกเลียนแบบอย่างของผู้นำการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จจากกระบวนการพัฒนาชุมชน ทำให้เห็นว่าผู้นำมีบทบาทที่ชัดเจนในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืน เป็นตัวอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้ศึกษาเพื่อความสำเร็จจากการพัฒนาที่มาจากผู้นำไปประยุกต์ใช้กับชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องได้รับความร่วมมือของคนในชุมชนที่จะต้องให้ความสำคัญ และรับรู้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนเพราะปัญหาชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นจากคนเพียงคนเดียว ทุกๆ คนทำให้เกิดขึ้นก็ต้องช่วยกันคิดหาทางแก้พร้อมๆ กัน ด้วยหลักปัญญาเพื่อร่วมกันฝ่าฟันอุปสรรคของปัญหาด้วยสติปัญญาที่เป็นสัมมาต่อไป

๓.๑๑ หลักคนดีของสังคมไทย

ในทุกสังคมย่อมมีคนหลายประเภทอยู่ปะปนทั้งคนดีและไม่ดี แต่ในการพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะที่ดีเพื่อประโยชน์ตนเองผู้อื่น ผู้นำต้องมีความเข้าใจเรื่องความดีและทำอย่างไรจึงจะ

เรียกว่าทำดีในความเห็นของผู้วิจยมั่นใจว่า อยากทำความดีกันทุกคนโดยเฉพาะผู้ที่ได้มีบทบาทเป็นผู้นำเริ่มตั้งแต่หน้าครอบครัว แต่ว่ามีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ทำดีได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่คนที่คิดทำความดีก็นับว่าเริ่มเป็นคนดีแล้วแล้ว**ความดีคืออะไร** ความดีเป็นนามธรรมที่สัมผัสได้ด้วยใจ จับต้องไม่ได้ แต่สามารถเข้าใจตรงกันได้ว่า ความดีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเป็นประโยชน์ต่อตนเอง เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสิ่งแวดล้อมทั้งคน สัตว์ สิ่งไม่มีชีวิต ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน ให้คำนิยาม “คนดี” ไว้ว่า คนที่มีคุณงามความดี คนที่มีคุณธรรม^{๑๔๓} และราชบัณฑิตได้นิยามคนดีว่า คนดีคือ คนที่มีคุณงามความดี มีคุณธรรมเป็นที่ต้องการ เป็นที่น่าปรารถนา เป็นที่น่าพอใจของคนอื่น และมีคุณสมบัติอยู่ในตัวตน^{๑๔๔} และอาจกล่าวได้ว่า **ความดีคือที่มาของคนดี**

หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมและเข้ากันได้กับการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพ เพื่อการสร้างเสริมคุณลักษณะผู้นำให้เป็นผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการ เริ่มจากหลักศีลที่เป็นหลักพื้นฐานสำหรับทุกคนที่ต้องยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้นำเพราะศีลมีดีของคุณลักษณะผู้นำ เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นด้านความมีวินัย พัฒนาอย่างมุ่งมั่นจนเกิดเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาที่เป็นสัมมา เมื่อมีศีลเป็นพื้นฐานแล้วผู้นำจะเกิดสภาวะที่ใส่ใจมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและผู้อื่นรวมถึงกว้างออกไปถึงระดับชุมชน สังคม เนื่องจากคุณลักษณะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ปัญญา” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

การพัฒนามนุษย์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เริ่มที่หลักการของการศึกษา เพราะการภาวนาหรือการพัฒนานั้น แท้ที่จริงก็คือสิ่งเดียวกันกับการศึกษาหรือสิกขา สิ่งที่ต้องศึกษาหรือสิ่งที่ต้องพัฒนาแยกออกไปเป็น ๓ ด้านใหญ่ๆ โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญคือ

ศีล คือการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรมหมายถึงการพัฒนาพฤติกรรม ทางกาย และ วาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี และสิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์มี ๒ ประเภทคือสิ่งแวดล้อมทางสังคมได้แก่เพื่อนมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้แก่ปัจจัย ๔ เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่ปัจจัยในการดำรงชีวิต

สมาธิ หมายถึงการฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ ยิ่งกว่านั้นปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ และมีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้ง ยิ่งเรื่องที่ยากหรือพิชิตยากนั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้งก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวายคือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจนเจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญางานและพัฒนาอย่างได้ผล เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

^{๑๔๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๙.

^{๑๔๔} พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ปาฐกถาพิเศษ “เป็นคนดีได้อย่างไร” เมื่อ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๐ ณ สโมสรตำรวจ วิวาทีรังสิต

การพัฒนาจิตใจนี้ มีสมาธิเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง จึงเรียกก่ายๆ ว่า “สมาธิ” และอาจจะแยกออกได้เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจในด้านต่างๆ คือ

๑) พัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจเบื้องต้นด้วยพรหมวิหาร ๔ กล่าวคือ คุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นจิตใจที่สูงประณีตและประเสริฐ ด้วย เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีเป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ มุทิตาคือ ความพลอยยินดีพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จมีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม อุเบกขา คือ ความวางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษาศรัทธา เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

๒) พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง แก่ล้าวก้าว ที่เป็นหลักที่ผู้นำยุคการเปลี่ยนแปลงต้องฝึกมีขึ้นในตนเพื่อสามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่นฉันทะ คือ ความพอใจ ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ อยากรู้ความจริงและใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะดีงามอันเลิศสูงสุด วิริยะ คือความเพียร บุกฝ่าไปข้างหน้าเอาธุระรับผิดชอบไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่อุตสาหะ คือความขยันความอดสู้ ความสู้ยากบากบั่นไม่ย่อไม่ถอย ขันติคือความอดทน ความเข้มแข็ง ความทนทาน หนักแน่น มั่นคง จิตตะคือความมีใจจดจ่อ ใสใจ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่กิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ สัจจะคือความตั้งใจจริง จริงใจและจริงจัง เอาจริงเอาจัง มั่นแน่วต่อสิ่งที่ทำไม่เหวี่ยงเหวี่ยงไม่รวนไม่กลับกลาย อธิษฐานคือความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย ตบะคือพลังเผือกเลส กำลังความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จโดยแผดเผาละทิ้งกิเลสตัณหาได้ไม่ยอมท้อถอย และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ สติคือความระลึกรู้ได้ไม่เผลอเลอไม่เลื่อนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับกิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำกันยังเฝ้าจากสิ่งที่เสื่อมเสียหายเป็นโทษ และไม่ปล่อยโอกาสแห่งประโยชน์หรือความดีงามความเจริญให้เสียไป สมาธิคือภาวะจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ได้ที่อยู่ตัวสงบอยู่กับสิ่งที่ต้องการ ทำให้ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่แกว่งไกว ไม่มีอะไรรบกวนได้

๓) พัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริมสร้างขึ้นให้ มีอยู่ประจำในจิตใจ เพื่อความมีสุขภาพจิตที่ดีพระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะ ปราโมทย์คือความร่าเริงสดชื่นเบิกบานใจ ไม่หดหู่หรือห่อเหี่ยว ปีติคือความอิ่มใจ ความปลาบปลื้มเปรมใจฟูใจ ไม่โหยหิวแห้งใจ ปัสสัทธิ คือความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจไม่คับไม่เครียดสุขคือความคล่องใจ สะดวกสบายใจสบาย ไม่มีอะไรบีบคั้นติดขัดคับข้องสันติ คือความสงบปราศจากความร่าร้อนกระวนกระวาย ซึ่งเกษมคือความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โลงโปร่งใจไร้กังวล สันติภาพคือความเย็นสบายไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม เสรีภาพคือความมีใจเสรี เป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง จะไปไหนก็ได้ตามประสงค์ บริโยหาตาคือความผ่องใส ผุดผ่องแจ่มแจ้งกระจ่างสว่างใจ ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง วิมริยาที่กัฏฐา คือความมีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัวหรือหมกมุ่นติดค้าง มีจิตใจใหญ่ กว้างไร้ขอบคั่นเขตแดน คุณสมบัติทั้งหลายที่กล่าวมานี้ แม้จะดีงามเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแต่บางอย่างอาจจะถูกนำไปใช้ในทางที่ผิดก่อให้เกิดโทษได้ จากการนำไปใช้ผิดเรื่องผิดที่ผิดกรณีผิดสถานการณ์ (เช่นมุทิตาพลอยยินดีส่งเสริมคนที่ได้ลาภหรือประสบความสำเร็จโดยทางทุจริต) เป็นต้น จึงต้องศึกษาเข้าใจความหมายความมุ่งหมาย และการใช้งานเป็นต้นให้ชัดเจนและรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องพอดี การพัฒนาในด้านจิตใจนี้เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นแกน

หรือเป็นศูนย์กลางจะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น และเมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วดังอยู่ตัวอย่างแท้จริงแล้ว ผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า “ฌาน” ซึ่งเป็นสมาธิจิตขั้นสูงการพัฒนาจิตใจหรือเรื่องของสมาธิทั้งหมดนี้ ในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ไว้วางใจได้ ได้รับศรัทธาจากผู้อื่น จะมีประโยชน์มากมายนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง สมาธิเป็นพลังจิตก่อให้เกิดความสุขทางจิตใจ แต่คุณค่าแท้จริงที่ท่านมุ่งหมายก็คือเพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา การทำงานทางปัญญาที่ยิ่งละเอียดซับซ้อนและลึกซึ้งมากขึ้น ก็ยิ่งต้องการสมาธิสูงขึ้น การพัฒนาจิตใจหรือสมาธินี้จึงมีความสำคัญมาก

ปัญญา หมายถึงการพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไรอย่างไรและแคไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญาชี้แนะหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจให้ทางออกแก่จิตใจเช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีหลายชั้นหลายระดับ เช่น

๑) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปะวิทยาการต่างๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น ความรู้จักจับสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุดรู้ประเด็นสามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แจง หรือยกขึ้นวางเป็นหลักได้ความรู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและความต้องการของตน ให้ผู้อื่นรู้ตามเห็นตามเป็นต้น การคิดการวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง ความรู้จักแยกแยะวิเคราะห์หิวภัยสืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้ ความรู้จักจัดทำดำเนินการหรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย ความรู้จักเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้หยั่งเห็นใหม่ๆ เป็นการทันต่อโลกภายในด้วยการเห็นโทษของกิเลส จะมีความกล้าหาญที่ตั้งมั่นในความดีด้วยความสันโดษ แต่มีความสามารถในกันปรับตัวต่อสถานการณ์ได้ดีจากการไม่ยึดติดตัวตน

๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตาม เหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิตสังคมและโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นมาและจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนงและเหตุปัจจัยที่ตนประกอบสร้างสมจัดสรรและมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลายเรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เป็นไปตามกรรม

๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขารคือโลกและชีวิต ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

การศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน จากหลักไตรสิกขานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมและข้อธรรมแยกย่อยออกไปมากมาย อย่างที่เรามักเห็นหรือได้ยินเป็นหมวดๆ หรือเป็นชุดๆ มี 3 ข้อบ้าง 4 ข้อบ้าง 5 ข้อบ้าง ฯลฯ หลักธรรมแต่ละหมวดแต่ละชุดเหล่านั้น ก็คือข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมในขั้นตอนหรือในส่วนปลีกย่อยต่างๆ แต่ละ

หมวดแต่ละชุดมักจะมีสาระบางส่วน ของไตรสิกขาครบทั้ง 3 ด้านตามหลักไตรสิกขา ที่เป็นการประสานหรือบูรณาการกันอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามความเหมาะสมกับกรณีนั้นๆ หรือที่เรียกว่าทำได้เหมาะสมฤดูกาลเทศะ^{๑๔๕} ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นค้นหาคุณลักษณะที่ดีที่พึงประสงค์เพื่อเป็นกรอบแนวคิดนำไปปฏิบัติตามได้จริงและเกิดประโยชน์ในการนำไปพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงขอเสนอประเด็นสำคัญต่างๆ เกี่ยวกับหลักการพัฒนาบุคลากรและหลักธรรมที่ส่งเสริมคุณลักษณะของผู้นำที่มีปรากฏในพุทธธรรม โดยมีประเด็นที่จะศึกษาดังนี้

๓.๑ ความหมายแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

“การพัฒนา” คำนี้มีความหมายเป็นที่เข้าใจง่ายๆ ว่าทำให้ดีขึ้น แต่ผู้นำควรทำความเข้าใจความหมายอย่างถ่องแท้โดยเฉพาะคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพเชิงพุทธ ที่อาจมีความแตกต่างในรายละเอียด ดังนั้นเพื่อเป็นการทำความเข้าใจให้ตรงกัน ผู้วิจัยขออธิบายความหมายของการพัฒนาที่มีรากศัพท์ คำว่า “พัฒนา” มาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษา บาลี และมาจากคำว่า “วรณ” ในภาษา สันสกฤต ซึ่งมีความหมายตรงกันว่าความเจริญ

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๔๖} พ.ศ. ๒๕๔๒ ความหมายของการพัฒนามีรากศัพท์ คำว่า “พัฒนา” มาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษา บาลี และมาจากคำว่า “วรณ” ในภาษา สันสกฤต ซึ่งมีความหมายตรงกันว่าความเจริญ การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช^{๑๔๗} (รัชกาลที่ ๙) ได้ทรงพระราชทานพระบรมราชโองการ แต่บัณฑิตใหม่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใจความว่า “การพัฒนาบ้านเมืองให้ดียิ่งขึ้นนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวมไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือการศึกษ และการศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วนคือ การศึกษาด้านวิชาการส่วนหนึ่ง กับการอบรมบ่มนิสัยส่วนหนึ่ง เพื่อให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญ มีปกติละอายชั่วกลัวบาป ส่วนหนึ่งการพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วนเพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่าง ให้เป็นไปในทางที่ถูก ที่ควร และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์”

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์^{๑๔๘} ได้เสนอไว้ว่าการพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการที่นำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่มีการวางแผนและกำหนดเป้าหมายไว้การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่ง ซึ่งกำหนดให้มีคุณค่าและเป็นไปตามขั้นตอน เพราะฉะนั้นการ

^{๑๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๗.

^{๑๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

^{๑๔๗} พระบรมราชโองการในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๔๐.

^{๑๔๘} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๑.

พัฒนาเป็นกระบวนการทำให้เจริญก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนาการพัฒนาเป็นทั้งสื่อ (Means) และจุดหมายปลายทาง (End)

ชาติชาย พิกษณานาค^{๑๔๙} ได้เสนอไว้ว่า การพัฒนาตน หมายถึงการพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวตนของบุคคลให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญขึ้น การทำความเจริญนั้นต้องถูกต้องตามหลักศีลธรรม โดยเน้นทางด้านการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดความปรกติสุขในการดำรงชีวิต

อมรเทพ แก้วกลังกร^{๑๕๐} ได้เสนอไว้ว่าการพัฒนา (Development) คือ กระบวนการเปลี่ยนสภาพจากเดิมไปสู่สภาพใหม่ในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงใดที่ทำให้เกิดสภาพที่แย่ลงกว่าเดิม จึงไม่เรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่าเป็นการพัฒนา

ติน ปรัชญพฤทธิ์^{๑๕๑} ได้เสนอว่าการพัฒนา (Development) คือความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง และแปรรูปสภาพแวดล้อม โครงสร้างกระบวนการและพฤติกรรมของระบบ และปัจเจกบุคคล ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อสนองตอบข้อเรียกร้องและความต้องการของมวลมนุษยชาติทั้งในแง่ของความยากจน ความเหลื่อมล้ำหรือไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วยและความหวาดหวั่น

ศุภชัย สุวรรณสุทธิ์^{๑๕๒} ได้เสนอไว้ว่า “การพัฒนา หมายถึง กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย มุ่งให้เกิดความเสมอภาค และการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สามารถที่จะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและระบบที่เหมาะสมตลอดจนการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงได้อย่างบังเกิดผล

สรุปได้ว่า การพัฒนาใดๆ จะต้องพัฒนาให้ครอบคลุมครบถ้วนคือ การพัฒนาทั้งภายนอกและภายใน จึงจำเป็นต้องเน้นการพัฒนาภายในบุคคลก่อนเป็นการพัฒนาภายในในระดับภายนอก โดยเริ่มจาก หลักศีล สมาธิ เพื่อไปถึงปัญญาด้วยการอบรมบ่มเพาะนิสัย ให้ผู้น่าเป็นผู้มีวินัย คือพฤติกรรมที่เห็นภายนอกเช่น บุคลิก พฤติกรรมการแสดงออก และการมีจิตใจที่ดีงาม จนสุดท้ายที่ปัญญา ความรู้ ความสามารถฉลาด หลักแหลม

๓.๒ ความหมายและความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจัดเข้ารวมอยู่ในหลักไตรสิกขานี้ เมื่อไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาจึงเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความเป็นมาของหลัก

^{๑๔๙} ชาติชาย พิกษณานาค, การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักภavana ๔, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓๒.

^{๑๕๐} อมรเทพ แก้วกลังกร, การพัฒนาบุคคล, วารสารโรงเรียนนายเรือ, มค.-มีค. ๒๕๔๙. (อัสสัมชัญ)

^{๑๕๑} ติน ปรัชญพฤทธิ์, ศัพทรัฐประศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๖.

^{๑๕๒} ศุภชัย สุวรรณสุทธิ์, ภูมิปัญญาพุทธกับแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย ภาคนิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาลังคม, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘, หน้า ๑๒.

ไตรสิกขาเป็นอย่างไร ความหมาย และประเภทของหลักไตรสิกขาคืออะไรความสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร และสาระสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร จะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๓.๒.๑ ความหมายของหลักไตรสิกขา

ด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงไตรสิกขาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขามียอยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา”^{๑๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คือ สิกขาสาม หรือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๕๔} คำว่า ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ คำว่า สิกขา แปลว่าการศึกษา การสำเหนียก ฝึกปรือ ฝึกอบรมได้แก่ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นหรือนิพพาน สิกขามีความหมายคร่าวๆ ดังนี้ ๑) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ (Training in Higher Morality) ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline) ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (Training in Higher Wisdom) นี่เป็นความหมายอย่างคร่าวๆ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องให้ความหมายเชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายด้วยโดยเติมข้อความแสดงลักษณะที่สัมพันธ์กับจุดหมายต่อท้ายสิกขาทุกข้อ ได้ความตามลำดับว่าไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหามนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง เมื่อความหมายแสดงความมุ่งหมายได้ชัดเจนแล้ว ก็จะทำให้มองเห็นสาระของไตรสิกขาในแต่ละข้อได้ชัดเจนตามไปด้วย^{๑๕๕}

คำว่า “ไตรสิกขา” แยกศัพท์ออกเป็น “ไตร” กับ “สิกขา” คำว่า ไตร หรือตรี (ภาษาอังกฤษ = Three) เป็นภาษาอังกฤษแปลว่า ๓ ตรงกับภาษากรีกว่า Tri ตรงกับภาษาลาตินว่า Tres ตรงกับภาษามครหรือภาษาบาลี ตี หรือ เต ซึ่งแปลว่า ๓ เช่นเดียวกัน ส่วนคำว่าสิกขา เป็นภาษามครหรือภาษาบาลี แปลว่า “ข้อที่พึงหรือข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติ” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศึกษา” ภาษาไทยนำมาใช้เป็นศึกษาหลักไตรสิกขามาในพระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย ปาฎิกวรรคและอังคุตรนิกาย ติกนิบาต^{๑๕๖}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถือว่าเป็นทฤษฎี ถ้าเป็นการปฏิบัติต้องเป็นปัญญา แล้วเป็นศีล แล้วเป็นสมาธิ สำหรับศีลสมาธิปัญญา ที่วางไว้เป็นรูปทฤษฎีนี้ก็ๆ ไม่ใช่ว่า ผิด ถูก ตามรูปของทฤษฎี คือเรียงตามลำดับจากต่ำไปหาสูง แต่พอถึงที่ปฏิบัติแล้วต้องตั้งปัญญามานำหน้า

^{๑๕๓} อิง.ติก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๘.

^{๑๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^{๑๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

^{๑๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๐๐ และ อิง. ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๕๙.

และปัญญาจะงอกงามเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ไป เพราะว่าสมาธิแล้วปัญญาก็จะงอกงามกว่าเดิม ปัญญาจึงให้ศีล สมาธิเดินไปถูกทางแล้ว ก็จะเพิ่มกำลังให้แก่ปัญญาให้สูงขึ้นไป^{๑๕๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในหนังสือพุทธธรรมไว้ว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษา หรือระบบการฝึกอบรม หลักทั้งสองนี้เนื่องอยู่ด้วยกัน เพราะเมื่อมีการศึกษาและการอบรมก็เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดีก็เกิดสิกขา ๓ ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขาซึ่งมักเรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ได้แก่การรวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้ามาว่าโดยสาระก็คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงาม เกื้อกูลเป็นประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมการประหยัดพลังงานและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุกๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือปฏิบัติตามมรรคได้ด้วยดี

๒. อธิจิตตสิกขา คือ ฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เข้ามา ว่าโดยสาระคือ การฝึกให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิมีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือมิให้เศร้าหมอง มีสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตเป็นอิสระ ผ่องใสเบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ สองข้อแรกเข้ามาโดยสาระก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตรงกับสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ย้อมสีอำพราง หรือพรมัว เป็นต้น เพราะอิทธิพลของกิเลสมีวิชาและตณหาเป็นผู้นำที่ครอบงำจิตอยู่”^{๑๕๘}

ไตรสิกขาก็คือ สิกขา ๓ หมายถึง ข้อสำหรับการศึกษา การศึกษาข้อปฏิบัติที่พึงศึกษาการฝึกฝน การศึกษาอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา ๓ อย่าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมในทางประพฤติ (ทางกาย วาจา) อย่างสูง คือศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีล มัชฌิมศีลและมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักมัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษ

๒. อธิจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิอย่างสูง คือ ศึกษาเรื่องจิตอบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่การบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐานของผู้สมบุรณ์ด้วยอริยศีลชั้นธจันได้บรรลุลุณาน ๔

^{๑๕๗} พุทธทาสภิกขุ, **วิธีแก้ปัญหาวชิวัต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงธรรม, มปป.), หน้า ๑๙๘.

^{๑๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๑๔-๙๑๕.

๓. อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง (รู้แจ้งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุวิชา ๘ คือ เป็นอรหันต์ ๑๙ เรียกว่า ๘ คือ ศีล คือ (Morality) สมาธิ (Concentration) และ ปัญญา (wisdom)

สรุป ในการศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน ด้วยหลักธรรมที่แบ่งเป็นหมวดสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตพัฒนา ชุมชน สังคม กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัดอบรมกาย วาจา อันเป็นส่วนภายนอกที่เห็นได้ง่าย ให้มีสภาวะที่เรียกได้ว่าเกิดสันติภาพภายใน และทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในชุมชน ในสังคม และพร้อมรับต่อการพัฒนาในด้านจิตใจ ที่มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง พร้อมมีความกล้าหาญ ต่อการเผชิญกับปัญหาอุปสรรคและยังช่วยส่งเสริมให้ปัญญาได้ทำงานอย่างอิสระ คล่องแคล่ว สามารถแก้ไขปัญหามากมาย ได้ด้วยดี เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาและการทำงานได้บรรลุเป้าหมายสูงสุด

๓.๒.๒ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

จากการสืบค้นเกี่ยวกับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎกเบื้องต้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ในสถานที่ต่างๆ ดังนี้ คือ ในวัชชีปัตตสูตร มีข้อความตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ขณะนั้นได้มีภิกษุชื่อวัชชีบุตรเข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า สิกขาบท ๑๕๐ ที่ยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน ข้าพเจ้าไม่สามารถศึกษาได้หมด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่าเธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่ ภิกษุวัชชีบุตรจึงกราบทูลรับแล้วปฏิบัติตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุวัชชีบุตรได้ศึกษาสิกขา ๓ แล้วก็สามารถละระคายโทสะ และโมหะได้อันเป็นการทำให้ภิกษุวัชชีบุตรไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่งเลวทรามอีก^{๑๕๙} อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ทุตติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้ คือ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสิกขา ๓ ประการ ในลักษณะปุจฉาและวิสัชนา ด้วยพระองค์เองว่า สิกขาบท ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามทั้งหลายบรรลุ ตถุฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติขึ้นไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^{๑๖๐}

อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ตุตติยสิกขาสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้งสิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงถึง (ปรินิพพาน) ในปัจจุบันหรือเมื่อละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงอเนกปริณิพพายีบ้าง อุบาสกปริณิพพายีบ้าง

^{๑๕๙} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๑๖๐} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

สังขารปรินิพพายีบ้าง สสังขารปรินิพพายีบ้าง อุทังโสโต อกนิฏฐคามีบ้าง เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้และทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางจึงเป็นสกทาคามี เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้ จึงเป็นเอกพีชีโสตาบันบ้าง เป็นโกลังโกละโสตาบันบ้าง เป็นสตัดักขัตตูปมมะโสตาบันบ้าง^{๑๖๑}

๓.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา

ความสำคัญของหลักไตรสิกขา หมายถึง ข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขา พุทธพจน์ต่อไปนี้เป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญอันเป็นข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาได้เป็นอย่างดี คือ

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้แล ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญาเพ่งพินิจ มีสติ คัมภีรอนิหรีย ครอบงำทุกทิศด้วย อปัมาณสมาธิ ประพฤติอิศิลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เมื่อก่อนฉันใด ภายหลังก็ฉันนั้น ภายหลังฉันใด เมื่อก่อนก็ฉันนั้น เบื้องต่ำฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น เบื้องบนฉันใด เบื้องต่ำก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความประพฤติบริสุทธิ์ ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก ท่านผู้ประกอบด้วยวิมุตติอันเป็นที่สันติตนหา ย่อมมีจิตหลุดพ้นจากสังขารธรรมเพราะวิญญูณดับสนิท เหมือนความดับแห่งประทีปฉะนั้น^{๑๖๒}

พุทธพจน์ที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างมาก สำหรับข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาดังกล่าวเป็นได้ดังต่อไปนี้

๑) หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุศึกษาในหลักไตรสิกขาแทนการฟัง หรือ การสวดปาฏิโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือนได้ ดังข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ป่ามทวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้นนั้น ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อๆ ตามลับทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาในสิกขาบทนี้ได้” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ ก็เธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อิสิลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้หรือไม่” ภิกษุวัชชีบุตรนั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อิสิลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เธอจงศึกษาในสิกขา ๓ คือ อิสิลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาเถิด เมื่อใด เธอศึกษาอิสิลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา เมื่อนั้นเธอก็จักละราคะ โทสะ และโมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ และโมหะได้ เธอก็จักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตสิ่งที่ไม่เลวทราม ครั้นต่อมาภิกษุนั้นศึกษาอิสิลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ก็ทำให้ ละราคะ โทสะ และโมหะได้จึงไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่งที่ไม่เลวทรามอีก^{๑๖๓}

^{๑๖๑} ๑.ติ.ก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

^{๑๖๒} ๑.ติ.ก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^{๑๖๓} ๑.ติ.ก.(ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

๒) หลักไตรสิกขาเป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์

ภิกษุที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่ถ้าได้สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคงก็สามารถบรรลุนิพพานได้คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้ง สิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงเข้าถึง (ปรินิพพาน) ในปัจจุบัน^{๑๖๔}

๓) หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเข้าร่วมอยู่ในหลักไตรสิกขานี้ทั้งสิ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะว่า “ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นสมบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับการแสดงการปฏิบัติธรรม และมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีการปฏิบัติธรรม”^{๑๖๕}

สรุปความสำคัญของหลักไตรสิกขาได้ดังนี้ คือ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

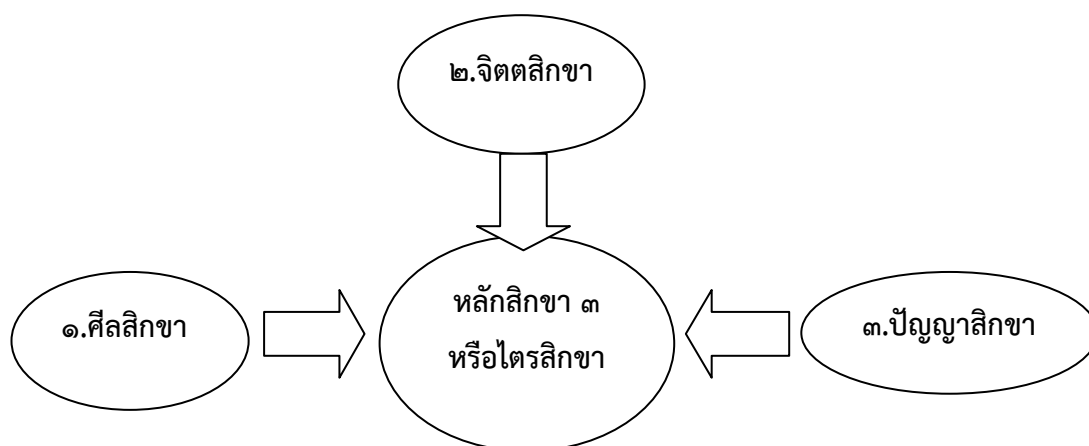
๓.๔ ประเภทของหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์ทุกคนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาให้คนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดในสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยจำแนกออกไปเป็น ๓ ประการคือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งข้อปฏิบัติ ๓ ประการนี้จะส่งผลให้กาย วาจา ใจ และปัญญาได้พัฒนาขึ้นไปโดยตามลำดับ จนเข้าสู่ความบริสุทธิ์ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง ที่เรียกว่า นิพพาน การจัดประเภทนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงชนิดของหลักไตรสิกขาในลักษณะต่างๆ ประเภทของหลักไตรสิกขาจัดได้ดังนี้

(๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา จัดได้ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา สามารถนำมาเขียนจัดกลุ่มเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่ายๆ ดังนี้

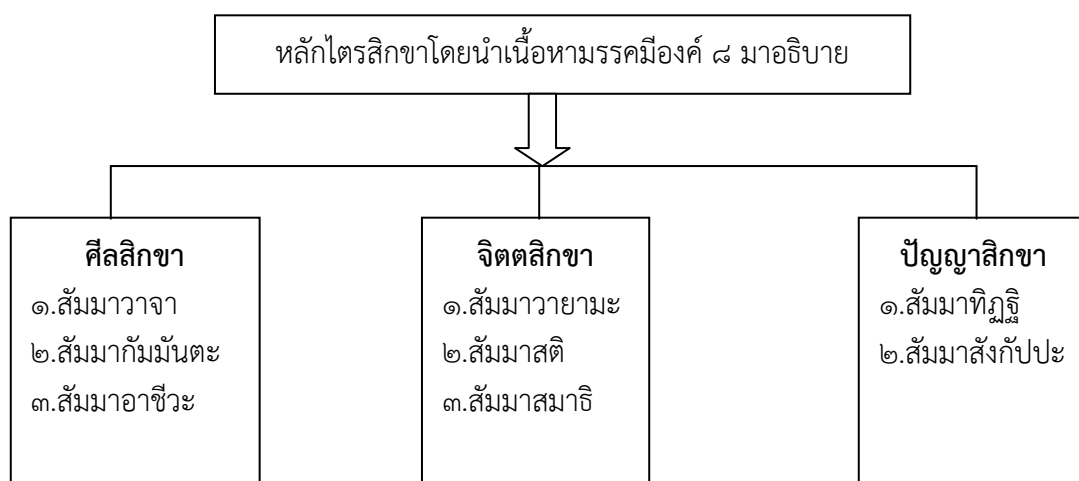
^{๑๖๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๗/๓๑๙-๓๒๐.

^{๑๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๑.

ภาพที่ ๓.๑ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักไตรสิกขา

(๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหาหมวดมรรคมีองค์ ๘ มาอธิบายขยายหลักของไตรสิกขาที่ได้นำเสนอมาแล้วทำให้เห็นเพียงความหมาย และประเภทขอหลักไตรสิกขาเป็นภาพรวมคือ เป็นการกล่าวถึงเฉพาะ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ที่เป็นหลักใหญ่ๆ เท่านั้น แต่ยังมีได้จัดจำแนกให้เห็นเกี่ยวกับหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่มีอยู่ในหลักไตรสิกขาแต่ละข้อนั้นๆ หากเมื่อนำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาอธิบายเข้ากับหลักของไตรสิกขาก็จะเห็นหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่จะนำมาใช้อธิบายหลักของ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้โดยละเอียด ดังนั้นหากนำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการมาจัดสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็สามารถทำได้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในอธิศีลสิกขา ๒) สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในอธิจิตตสิกขา ๓) สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในอธิปัญญาสิกขา โดยเขียนเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ดังนี้

ภาพที่ ๓.๒ แสดงผังประเภทของไตรสิกขาโดยนำเนื้อหาหมวดมรรคมีองค์ ๘ มาอธิบาย

สรุปความหมายและประเภทของไตรสิกขา ได้ดังนี้ ๑) ความหมายของไตรสิกขา มี ๒ ความหมาย คือ (๑) ความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง

ได้แก่ ศิลสิกขา, จิตตสิกขา, ปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า ศิล สมาธิ ปัญญา (๒) ความหมายที่เชื่อมโยงกับจุดมุ่งหมาย หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ (พฤติกรรม) การฝึกปรือจิต (จิตภาพ) และการฝึกปรือปัญญา (ปัญญาภาพ) ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ (ดับปัญหา) นำไปสู่ความสุขสงบ สันติและความเป็นอิสระแท้จริง ๒) ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอในหัวข้อนี้มีการจัดอยู่ ๒ ประเภทคือ (๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา (๒) จัดประเภทโดยนาเนื่อหามรรคมีองค์ ๘ มาอธิบาย

๓.๔.๑ ศิลสิกขา

ในเบื้องต้นของไตรสิกขานั้น คือ ศิลสิกขา เป็นข้อปฏิบัติดีและความประพฤติที่ถูกต้องตามหลักทั่วไป พร้อมทั้งไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น และไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองอีกด้วย ข้อปฏิบัติที่ว่านี้ คือ ศิลสิกขา ศิลนั้นจำแนกออกเป็นหลายประเภท คือ ศิล ๕ ศิล ๘ ศิล ๑๐ ศิล ๒๒๗ ศิล ๓๑๑ เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้นๆ ทางกาย และทางวาจาของตน และทำให้การอยู่ร่วมกันสังคมเกิดสันติภาพ

ศิลปะที่เป็นหลักกลางเป็นศิลปะที่ถือปฏิบัติเป็นหลักความประพฤติขั้นพื้นฐานนั้น ซึ่งเป็นเปรียบเทียบแก่นของการฝึกอบรมขั้นแรก คือ ศิลธรรม โดยเริ่มให้เกิดผลของการปฏิบัติ ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นๆ รวมถึง สังคมรอบข้างด้วยเป็นหลักพื้นฐานเบื้องต้นแรกโดยการเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๑๖๖} แล้วเพียรพยายามรักษาในกุศลกรรมบถ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานขั้นแรกของการควบคุมกาย และวาจาให้เป็นปกติ ด้วยเบญจศีล ซึ่งศิลสิกขานี้ เป็นหมวดศีลในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการคือ สัมมาวาจา (การกล่าวชอบ) สัมมาภังคะ (การกระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ)^{๑๖๗} โดยที่ เจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่ว หรือ หุจริต เจตนาเจตสิก ความระวัง และการไม่ล่วงละเมิดข้อห้าม

๑) สารสำคัญของศีลขั้นพื้นฐาน

๑.๑) การงดเว้นจากกายหุจริต ๓ วจีหุจริต ๔ ชื่อว่าเจตนาศีล

๑.๒) การงดเว้นจากมโนหุจริต ๓ ชื่อว่าเจตสิกศีล

๑.๓) ความสำรวมระวัง หรือ สังวรนั้น เรียกว่า สังวรศีล แยกย่อยออกเป็น ๕ ประการ คือ ปาฏิโมกข์สังวร สติสังวร ญาณสังวร ขันติสังวร วิริยะสังวร^{๑๖๘}

ดังนั้น ศิลที่เป็นพื้นฐานที่เป็นหลักกลาง สำหรับประชาชนทั่วไปแล้วคือ ศิลในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ ที่เป็นองค์มรรค เป็นการพูดการกระทำ การประกอบอาชีพ อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่จะต้องมีเจตนาที่จะงดเว้นเป็นความสำรวมระวัง “ศีลเป็นที่รวมแห่งความสำรวม เป็นที่รวมแห่งความไม่ล่วงละเมิด เป็นที่รวมแห่งเจตนาที่เกิด

^{๑๖๖} พระภิกษุสงฆ์วิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงคล), คู่มือปฏิบัติไตรสิกขา (ศิลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา), ๒๕๔๗, หน้า ๘.

^{๑๖๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), ธรรมจักรกับปวัตตสูตร, พระคันธสาราภังค์ แปลและเรียบเรียง, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๘๗.

^{๑๖๘} วคิน อินทสระ, สารสำคัญของวิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙.

ในขณะสำรวม และไม่ล่วงละเมิดนั้น”^{๑๖๙} โดยปราศจากความทุจริต หรือความเบียดเบียน รวมไปถึงความสุจริตต่างๆ ด้วย ซึ่งศีลชั้นพื้นฐาน คือ

๑) สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่

๑.๑) ละมุสาวาท เว้นการพูดเท็จ

๑.๒) ละปิสุณาวาจา เว้นการพูดส่อเสียด

๑.๓) ละผลสุสาวาจา เว้นการพูดคำหยาบ

๑.๔) ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ

๒) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ ได้แก่

๑.๑) ละปาณาติบาตา เว้นการทำลายชีวิต

๑.๒) ละอทินนาทานา เว้นการเอาของที่เขาไม่ได้ให้

๑.๓) ละกาเมสุมิฉฉาจารา เว้นการประพฤติดีกาม^{๑๗๐}

๓) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะรวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ และการทำงานที่ไม่คั่งค้างอากุล

๒) ประเภทของศีล

ศีลเป็นเจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิด กฎระเบียบละเมิดกฎเกณฑ์ ที่ทางสังคมนั้นๆ วางไว้ เพื่อช่วยให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นไปในทางที่ดีงามในทางที่ถูกที่ควร ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความลำบาก ด้วยการเบียดเบียนผู้อื่นหรือสัตว์อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ความเจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิดนั้น เรียกว่าศีล แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๒.๑) เบญจศีล (ศีล ๕) เป็นศีลชั้นพื้นฐานเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำสุดในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ แต่ยังคงสามารถใช้ชีวิตตามแบบที่เป็นปกติของสามัญชนทั่วไปได้ ศีล ๕ เป็นเครื่องกำหนดให้ชีวิตมนุษย์ทุกคนมีชีวิตแบบปกติโดยอยู่ปราศจากโทษภัย ปราศจากความเบียดเบียน ด้วยการละเว้น โดยเว้นจากปาณาติบาต (ไม่ทำลายชีวิต) เว้นจากอทินนาทาน (ไม่เอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้) เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร (ไม่ประพฤติดีกาม) เว้นจากมุสาวาท (ไม่พูดเท็จ) เว้นจากสุราเมรัย (ไม่ดื่มของมึนเมา) เบญจศีลหรือศีล ๕ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อบุคคลใดที่ประพฤติปฏิบัติตามที่ ๕ ประการนั้น บุคคลนั้นย่อมได้รับความสุขโดยปราศจากความเดือดร้อนทั้งทางกาย และใจ และเป็นเคารพนับถือของคนในสังคมนั้นอีกด้วย “ศีล ๕ ประเภท ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิติ เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเพื่อเพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มากด้วยเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม”^{๑๗๑}

๒.๒) ศีล ๘ เป็นศีลสำหรับฝึกฝนตนเองให้ยิ่งขึ้นไปด้วยการรักษา ในบางโอกาสหรือจะรักษาเป็นประจำก็สามารถทำได้ เป็นบ่อเกิดแห่งความดีพร้อมทั้งยังเป็นประธานในธรรมทั้งหลาย

^{๑๖๙} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๙/๖๐.

^{๑๗๐} คุรยละเอียดใน อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๖/๓๗๑.

^{๑๗๑} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๒.

โดยการสมานรักษาใน ๘ ประการ เว้นจากการทำลายชีวิต เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดิในพรหมจรรย์ (เว้นร่วมประเวณี) เว้นการพูดเท็จ เว้นจากของเมาคือสุราเมรัย ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งความประมาท เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เลยกินทิ้งไปแล้ว เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่ “เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ในโลก ไม่ทรงเสวน้ำจันทน์ ไม่ตรัสเท็จ และทรงยินดีเฉพาะมเหสีของพระองค์หนึ่ง ของทรงสมานอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้ ซึ่งเป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร”^{๑๗๒}

๒.๓) ศีล ๑๐ เป็นศีลสำหรับสามเณรรักษาในสิกขาบททั้ง ๑๐ ที่สามเณร หรือสามเณรีควรศึกษาและสมานรักษาเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย พร้อมทั้งยังเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เว้นจากการทำลายชีวิต เว้นจากถือเอาสิ่งที่เขาไม่ให้ เว้นจากการประพฤติดิในพรหมจรรย์ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากของเมา เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล เว้นจากการฟ้อนรำ เว้นจากการทัดทรงดอกไม้ เว้นจากที่นอนสูงใหญ่ เว้นจากการรับเงินและทอง

๒.๔) ศีล ๒๒๗ เป็นศีล หรือข้อห้ามของพระสงฆ์จัดว่าเป็นสิกขาบทมาในปาติโมกข์เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามเพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยแก่หมู่คณะสงฆ์ อีกทั้งยังเป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยเอื้อแก่การปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์โดยแบ่งศีล ๒๒๗ ข้อ โดยแบ่งออกเป็นหมวดดังนี้

- ๑) ปาราชิก ๔
- ๒) สังฆาทิเสส ๑๓
- ๓) อนิยต ๒
- ๔) นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐
- ๕) ปาจิตติย ๙๒
- ๖) ปาฏิเทสนียะ ๔
- ๗) เสขียวัตร ๗๕
- ๘) อธิกรณสมณะ ๗

๒.๕) ศีล ๓๑๑ คือเป็นข้อที่พระพุทธเจ้าห้ามสำหรับป้องกันไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายนั้นล่วงละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เรียกว่าภิกษุณีปาฏิโมกข์^{๑๗๓} เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยแก่หมู่คณะ อีกทั้งยังเป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยเอื้อแก่การปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์โดยแบ่งศีลของภิกษุณีออกเป็น หมวด คือ

- ๑) ปาราชิก ๘
- ๒) สังฆาทิเสส ๑๗
- ๓) นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐
- ๔) ปาจิตติย ๑๖๖
- ๕) ปาฏิเทสนียะ ๘

^{๑๗๒} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๙๓/๒๑๖๔.

^{๑๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๙๓.

๖) เสขียวัตร ๗๕

๗) อธิกรณสมณะ ๗

ศีลทั้ง ๕ ประเภะนั้นเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นปกติ มีความประพฤติที่เบาพร้อม โดยมีเจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิดในข้อที่ทรงห้าม และประพฤติในข้อปฏิบัติที่ทรงอนุญาตเพื่อให้เกิดความดีงามในสังคมและหมู่คณะนั้นๆ ศีลที่สมาทานประพฤติดีแล้วย่อมจะก่อให้เกิดความร่าเริงใจว่า ศีลของเราหมดจดดี และก่อให้เกิดความปราโมทย์ ความปิติยินดี ความสงบกายสงบใจความปลานปลื้มโสมนัส ความตั้งมั่นแห่งจิต และยถาภูตญาณ คือ ปัญญาที่ยังเห็นรูปนามตามความเป็นจริง^{๑๗๔}

๓) อธิศีลสิกขา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีลสำรวมระวังในปาติโมกข์สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นโทษภัยแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ สีสันต์เล็ก สีสันต์ใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวมเป็นความระวัง เป็นหัวหน้าเป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล”^{๑๗๕}

ศีลที่เป็นข้อปฏิบัติของพระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นศีลที่บริสุทธิ์หมดจดทั้งทางกาย ทางวาจา และใจ เพราะศีลเป็นต้นเหตุแห่งการเกิดสมาธิและปัญญาแล้ว เป็นศีลที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นและอนิสงส์ของศีลคือ ผู้ที่มีศีลนั้นย่อมมีความสุขไม่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ มีความเป็นอยู่ที่ประสบความสุขและร่มเย็น เพราะด้วยการรักษาศีล นั้นย่อมส่งผลให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีความสุขทั้งทางกาย และทางใจพร้อมทั้งยังได้รับอานิสงส์แห่งการรักษาศีล ๕ ประการ คือ

๔.๑) ผู้มีศีลย่อมได้โภคสมบัติเป็นอันมาก

๔.๒) มีชื่อเสียงดี

๔.๓) แกล้วกล้า อาจหาญในที่ประชุม

๔.๔) เมื่อจะตายย่อมมีสติสัมปชัญญะ ไม่หลงตาย

๔.๕) เมื่อตายแล้วมีสุคติเป็นที่หวัง^{๑๗๖}

ฉะนั้นเมื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นได้เห็นอานิสงส์แห่งการรักษาศีล ๕ ประการดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พึงชำระศีลของตนเองนั้นให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์เพราะศีลนั้นเป็นประการแรกของไตรสิกขา และเป็นปัจจัยเบื้องต้นแห่งการบรรลุธรรมเบื้องสูงอีกด้วย “นรชน ผู้มีปัญญา เป็นภิกษุ มีความเพียร มีปัญญา เครื่องบริหาร ตั้งตนไว้ในศีลแล้วทำสมาธิ และปัญญาให้เจริญ เธอจะพึงถางรกชัฏอันนี้เสียได้”^{๑๗๗} จริ่งแล้วศีลเป็นสิกขา หรือการศึกษาขั้นต้น พระอริยบุคคลย่อมเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์แล้วตั้งแต่วิสดาบันขึ้นไป และเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ที่ผู้เข้าถึงนิพพานบรรลุก็เป็นสภาวะที่ทำให้ความทุกข์หรือความประพฤติเสียหาย ไม่มีเหลืออีก

๓.๔.๒ จิตตสิกขา

จิตตสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับจิต ดังความว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์

^{๑๗๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ์ เล่ม ๑, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, พระคันธสารากิจส์ แปลและเรียบเรียง, ๒๕๔๘, หน้า ๕๘.

^{๑๗๕} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๑๗๖} วคิน อินทสระ, สารสาคัญแห่งวิสุทธิมรรค, หน้า ๓๑.

^{๑๗๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๒.

สงบระงับไปแล้ว ฯลฯ บรรลุจุดตถุณาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี่ชื่อว่าอภิจิตตสิกขา”^{๑๗๘} ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต ด้วยการฝึกอบรม หรือพัฒนาคุณภาพสมรรถภาพของจิตจนเกิดสมาธิ พอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา จิต คือ สมาธิที่เกิดร่วมกับจิต เพราะเมื่อสมถะ และวิปัสสนาสมาธิมีกำลังแก่กล้า นิ वर्ณ ๕ ที่รบกวนย่อมไม่เกิดแทรกขึ้นจะมีเพียงสมาธิที่แน่วแน่^{๑๗๙} เมื่อการฝึกฝนอบรมจิตจนเกิดความสงบ จิตนิ่งเป็นสมาธิแนบแน่นจะสามารถกำจัดกิเลสที่เป็นเครื่องกั้นปัญญา เมื่อจิตนั้นมีความผ่องใส แล้วจึงเจริญปัญญาต่อไป ความที่จิตตั้งมั่นในอารมณ์นามธรรมหรือรูปธรรมที่กำลังปรากฏขึ้นในขณะที่เจริญสติปัฏฐานหรือวิปัสสนาญาณเกิด ซึ่งในขณะนั้นเอกัคคตาเจตสิก (สมาธิ)^{๑๘๐} ที่ละเอียดเพราะปราศจากตัวตน และไม่เป็นที่ตั้งของตัณหาและทิฏฐิจึงกล่าวได้ว่าเป็นอภิจิตตสิกขา เพราะเป็นสมาธิที่เป็นบาทฐานแห่งการเจริญปัญญาต่อไป

จิตตสิกขาเป็นข้อที่ศึกษาให้เกิดความสงบแห่งจิต โดยอุบายที่จะทำให้เกิดจิตนั้นเกิดความสงบจนเกิดความแนบแน่นที่เรียกว่าสมาธิโดยปราศจากนิ वर्ณที่เป็นเครื่องกั้นคุณธรรมทั้งหลาย เพราะความเพียรพยายามพิจารณาในการปฏิบัติจนจิตมีความแนบแน่นในกรรมฐาน ๔๐ กอง ซึ่งเป็นอุบายที่ทำให้จิตเกิดความสงบ มีความแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง

๑) อุบายที่เป็นเครื่องให้จิตสงบปราศจากนิ वर्ณ

อุบายหรือวิธีอบรมจิตให้หยุดนิ่ง และเป็นสมาธิแนบแน่นและมั่นคงพร้อมทั้งกำจัดนิ वर्ณที่เป็นเครื่องกั้นแห่งปัญญา ให้จิตหมดจดบริสุทธิ์ผ่องใสขึ้นชื่อว่า “สมถกรรมฐาน” หรือ “สมถภาวนา” เป็นข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌานในระดับต่างๆ ซึ่งจุดมุ่งหมายของการฝึกสมถะนั้น คือ การทำให้เกิดสมาธิขั้นสูงที่เรียกว่า ฌาน^{๑๘๑}

หลักการฝึกของสมถะเพื่อให้เกิดสมาธิขึ้น คือ การกำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง “เรียกว่า อารมณ์” ให้แน่วแน่งจนจิตนั้นนิ่ง และตั้งอยู่ในสิ่งเดียวกัน (เรียกว่า จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เป็นอารมณ์เดียว) กับสิ่งที่กำหนดเพ่งพินิจจนเกิดสมาธิ เมื่อเพียรพยายามปฏิบัติสมถกรรมฐานจนจิตแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ที่ตนเองบริกรรมจะทำให้เกิดสมาธิ เมื่อสมาธิที่มีความแนบสนิทแล้วก็จะเกิดภาวะจิตที่เรียกว่า ฌาน ฌานสามารถแบ่งเป็นระดับต่างๆ ระดับที่กำหนดเอารู้เป็นอารมณ์เรียกว่า รูปฌาน หรือที่เรียกว่า ฌาน ๔ อีกระดับ คือ กำหนดอรูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกว่า สมาบัติ ๘ หรือ ๙ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ตามจุดกนกัย หรือ รูปฌาน ๕ และอรูป ๔ ตามปัญจกนกัย^{๑๘๒}

สภาวะจิตที่มีความแนบแน่นในระดับฌาน ซึ่งแบ่งฌานออกเป็น ๒ ระดับ คือ รูป ฌาน และอรูปฌานนั้น เป็นสภาวะที่ปราศจากนิ वर्ณธรรมเป็นเครื่องปิดกั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี

^{๑๗๘} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๑๗๙} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ้ย เล่ม ๑, หน้า ๕๙.

^{๑๘๐} พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), อานาปานสติ ลำดับการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า, หน้า ๗๔.

^{๑๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า ๔๒๖.

^{๑๘๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ้ย เล่ม ๑, หน้า ๖๑.

ทั้งหลาย ต่อเมื่อจิตที่มีสมาธิสามารถระงับนิรโรคทำให้เกิดความสงบ ความเบิกบานใจนั้นจะทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งและเป็นปฏิปทาไปสู่พระนิพพานได้

๒) นิรโรค ๕ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ

นิรโรค ๕ นั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ เรียกได้ว่าเป็นศัตรูกันกับสมาธิ เป็นสิ่งที่จะต้องกำจัดออกเสียจึงจะทำให้สมาธินั้นเกิดขึ้นได้และนิรโรค ๕ นี้ จะต้องถูกกำจัดออกด้วยสมาธิ ด้วยนิรโรคเป็นเครื่องกั้น เครื่องขัดขวาง เป็นสิ่งที่กั้นการเกิดของคุณธรรมความดีต่างๆ ของจิตเป็นสิ่งที่บั่นทอนกำลังปัญญา รวมทั้งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้บรรลุคุณงามความดี คือ มรรคผลเบื้องต่ำ และมรรคผลสูง “เมื่อภิกษุเห็นพิจารณาเห็นนิรโรค ๕ ที่ตนละได้แล้ว ย่อมเกิดความเบิกบานใจ เมื่อเบิกบานใจก็ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับความสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น”^{๑๘๓} นิรโรคจึงเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิและทำให้กุศลจิตนั้นเศร้าหมองลงไปด้วยจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องละนิรโรค ๕ นิรโรค ๕ ประการ คือ

๒.๑) กามฉันท์ ความอยากได้อะไรอยากเอา เป็นความพอใจในกาม หรืออภิชฌาความเพ่งเล็งอยากได้ หรือจ้องจะเอา หมายถึง ความอยากได้กามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กามฉันทะนี้เป็นกิเลสฝ่ายโลภะ เมื่อกามฉันทะนั้นปรากฏขึ้น จิตของผู้ปฏิบัติจะรู้ได้ถึงความชอบใจและเลิกละใจต่อการปฏิบัตินั้น จึงควรกำหนดรู้กามฉันทะว่า “ชอบหนอ” ไม่ควรตั้งจิตให้กลับมากำหนดรู้สภาวะเดิมผู้ปฏิบัติไม่ควรเลือกกำหนดอารมณ์ต้องการในขณะที่ปฏิบัติ ธรรม ควรที่จะให้จิตรู้อารมณ์ที่ปรากฏชัดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นกองรูป เวทนา จิต หรือกามฉันทะ เป็นต้น^{๑๘๔} ในขณะที่ ความยินดีพอใจในกามทั้งเกิดขึ้นผู้ปฏิบัติต้องทำหน้าที่โดยการกำหนดรู้กามฉันทะนั้นอย่างเท่าทันและตามความเป็นจริง เช่น เมื่อความชอบใจเกิดขึ้นให้กำหนด “ชอบหนอ” การกำหนดรู้นี้เป็นไปตามรู้อารมณ์อย่างเท่าทันปัจจุบันขณะ “เมื่อกามฉันทะภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเราไม่มี”^{๑๘๕}

๒.๒) พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจ ได้แก่ ความขัดใจ แค้นเคือง เกลียดชังความผูกใจเจ็บ การมองในแง่ร้าย การคิดร้าย มองเห็นคนอื่นเป็นศัตรู ตลอดจนความโกรธความหงุดหงิด ฉุนเฉียว ความรู้สึกขัดใจ หรือแม้แต่การกระทบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ ความคิดประทุษร้ายผู้อื่น โดยความมีจิตที่ผูกใจเจ็บ

ความอโยนิโส หรือการไม่ใส่ใจด้วยความแยบคายในอารมณ์ที่ตนไม่ชอบว่าไม่น่าพอใจ คือ ความพอใจในความพยาบาทนั่นเอง และในขณะนั้นพึงกำหนดรู้โยนิโสมนสิการนั้นว่า “รู้หนอ” โดยรู้ว่า มีสภาวะธรรมอย่างนี้ปรากฏขึ้นในจิต^{๑๘๖} เมื่อความโกรธที่เกิดขึ้นจากบุคคลหรือเรื่องใดก็ตาม ทำให้นักปฏิบัติไม่อาจเจริญสติรับรู้สภาวะธรรมได้ ความโกรธจึงเป็นเครื่องกั้นทางหลุดพ้น เมื่อเกิดความไม่

^{๑๘๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๕/๗๕.

^{๑๘๔} พระครูปริยัติกาญจนโชติ (มานิตย์ ธมฺมโชโต), “ศึกษาจิตตวิสุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒.

^{๑๘๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๒.

^{๑๘๖} พระครูปริยัติกาญจนโชติ (มานิตย์ ธมฺมโชโต), “ศึกษาจิตตวิสุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕.

พอใจขึ้น แล้วหวนนึกถึงคนที่ไม่ชอบ คนที่เคยทะเลาะวิวาทบาดหมางใจกัน หรือเมื่อในขณะที่พบกับ ความรุนแรงในทุกขเวทนาจึงทำความเข้าใจในการกำหนดรู้ทุกข์เวทณานั้นอย่างจดจ่อต่อเนื่องเช่น เมื่อ มีความปวดให้กำหนดรู้ความปวดนั้น “ปวดหนอ” โดยการกำหนดรู้เช่นนี้จนกระทั่งเวทณานั้นดับไป จะทำให้ความพยาบาทไม่สามารถเกิดขึ้นได้ “เมื่อพยาบาทภายใน ก็รู้ชัดว่าพยาบาทภายในของเรามี อยู่ หรือเมื่อพยาบาทภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า พยาบาทภายในของเรามี”^{๑๘๗}

๒.๓) ถีนมิทธะ ความหดหู่และเชื่องซึม ความห่อเหี่ยว ถดถอย ท้อแท้ ความซบเซาเหงา หงอย ละเหี่ยวใจ นั้นเป็นอาการของจิตใจ กับมิทธะ ความเชื่องซึม เหี่ยวเฉา ง่วงเหงาอืดอาด มึนหมัว เมื่อจิตนั้นถูกอาการของถีนมิทธะครอบงำแล้วทำให้เกิดความไม่แข็งแรงไม่คล่องตัว ไม่เหมาะแก่การ ทำงาน และไม่ส่งเสริมให้เกิดสมาธิ

โยนิโสมนสิการ เป็นการใส่ใจอย่างแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ในปัจจุบันอารมณ์ เมื่อสตินั้นปรากฏขึ้นโดยมีกุศลจิตเกิดขึ้นด้วยพร้อมกัน และดำเนินไปพร้อมๆ กัน เมื่อเกิดอาการง่วงเหงาหาวนอนเกิดขึ้นนั้น ความง่วงเป็นเหตุให้สัปหงก และอยากนอนหลับ แม้ความ เกียจคร้านเชื่องซึมที่ไม่มีความง่วงก็จัดเป็นถีนมิทธะเช่นเดียวกัน ถีนมิทธะ เป็นเครื่องกั้นแสงสว่าง นัก ปฏิบัติควรกำหนดรู้แสงสว่างไว้ในใจให้ชัดเจนแล้วละถีนมิทธะ^{๑๘๘} เช่นเดียวกันเมื่อมีความง่วง เป็นต้น นั้นเกิดขึ้น ให้ทำความเข้าใจกำหนดรู้ในความง่วงนั้น “ง่วงหนอ” ซึ่งการกำหนดรู้เช่นนี้จะทำให้ความ ง่วงนั้นถูกระงับลงไปได้ “เมื่อถีนมิทธะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า ถีนมิทธะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อถีน มิทธะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า ถีนมิทธะ ภายในของเรามี”^{๑๘๙}

๒.๔) อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่าน และเดือดร้อนใจ แยกเป็นอุทธัจจะ ความที่จิต ฟุ้งซ่าน ไม่สงบ สายพร่า พล่านไป กับกุกกุกจะ ความวุ่นวายใจ รำคาญใจ ระแวง เดือดร้อนใจกลุ่มใจ กังวลใจ ย่อมเป็นเครื่องขวาง เพราะความไม่สงบใจนี้ ทำให้สมาธินั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้

โยนิโสมนสิการโดยการใส่ใจอย่างแยบคายด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน เมื่อสมาธิมีกำลังมากขึ้น จิตที่กำหนดรู้ย่อมจะตามรับรู้อารมณ์ได้อย่างรวดเร็ว เหมือนเมื่อวางของ หนักไว้บนพื้นของหนักก็จะหยุดอยู่กับที่ไม่เคลื่อนไหว หรือเหมือนการปักหมอกแหลมไว้บนพื้นเบาๆ หมอกแหลมจะติดปักพื้น หรือเหมือนการขว้างดินเหนียวไปที่ผนัง ดินเหนียวก็จะติดผนังแน่น นัก ปฏิบัตีย่อมจะบรรลุผลได้ด้วยฉกสมาธิที่ไม่ขัดส่าย^{๑๙๐} เมื่อสติเกิดร่วมกับจิตแล้วนั้นกุศลจิตจะ ดำเนินไปด้วยกัน ความฟุ้งซ่านไม่เกิด ต่อเมื่อความฟุ้งซ่านนั้นเกิดขึ้นสติก็จะรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น ในขณะได้ เช่น ความคิดปรากฏขึ้น ก็ให้ทำความเข้าใจกำหนดรู้ “คิดหนอ” ความร้อนใจเกิดขึ้นก็ให้ทำ ความเข้าใจกำหนด “ร้อนใจหนอ” การทำความเข้าใจกำหนดรู้นั้นจะต้องกำหนดรู้ไปจนกว่าอารมณ์ที่ เกิดขึ้นจะดับลง เมื่ออารมณ์ความฟุ้งซ่าน เป็นต้นนี้ดับลงไป ก็รู้ถึงความดับนั้น “เมื่ออุทธัจจกุกกุกจะ ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า อุทธัจจกุกกุกจะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่ออุทธัจจกุกกุกจะภายในไม่มี ก็รู้ชัด ว่า อุทธัจจะกุกกุกจะภายในไม่มี”^{๑๙๑}

^{๑๘๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๒.

^{๑๘๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, หน้า ๘๑.

^{๑๘๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๒.

^{๑๙๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, หน้า ๘๑.

^{๑๙๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๓.

๒.๕) วิจิกิจฉา ความลังเล เช่น ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจ เกี่ยวกับพระศาสนาพระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวกับสิกขา เป็นต้น เรียกว่า ย่อมเป็นความคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย ตกลงใจ ไม่ได้ เช่น การภาวนานี้มีคุณประโยชน์ควรแก่การปฏิบัติหรือไม่จะได้ผลจริงหรือไม่ ความเข้าใจว่า ธรรมเป็นกุศลหรืออกุศลเป็นเครื่องละอกุศลและเจริญกุศลจนกระทั่งพ้นจากวิภวและบรรลุนิพพาน ความเข้าใจดังกล่าวจึงเป็นความหลุดพ้นของพระอริยะ ในกรณีตรงกันข้าม ความสงสัยที่เรียกว่า วิจิกิจฉาว่าธรรมนี้เป็นกุศลหรืออกุศล เป็นเครื่องกีดกันความเข้าใจข้างต้น เพราะผู้ที่มีความสงสัยอยู่ ย่อมไม่อาจละอกุศลและเจริญกุศลได้^{๑๙๒} ซึ่งวิจิกิจฉาที่เป็นความสงสัยนั้นมีอยู่ ๘ ประการ

- ๑) สงสัยในพระพุทธเจ้า
- ๒) สงสัยในพระธรรม
- ๓) สงสัยในพระอริยสงฆ์
- ๔) สงสัยในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา
- ๕) สงสัยในชั้นธอติต
- ๖) สงสัยในชั้นธอนาคต
- ๗) สงสัยในชั้นธปัจจุบัน
- ๘) สงสัยในปฏิจสมุปบาท

วิจิกิจฉาเป็นความสงสัยที่เกิดขึ้นในขณะที่เจริญสติ ต่อเมื่อสตินั้นมีความแก่กล้าขึ้นด้วยการกำหนดรู้อย่างเท่าทันเมื่อสติเกิดร่วมกับกุศลจิตและดำเนินไปด้วยกันแล้วความสงสัยลังเลในนี้ย่อมไม่เกิดขึ้น ถึงแม้ความสงสัยลังเลใจนี้เกิดขึ้นผู้ปฏิบัตินั้นก็ทำความใส่ใจในการกำหนดรู้อย่างเท่าทัน เช่น เมื่อความสงสัยเกิดขึ้นก็กำหนดรู้โดยให้กำหนด “สงสัยหนอ” ซึ่งเมื่อกำหนดรู้เท่าทันเช่นนี้แล้วความสงสัยนั้นก็ดับไป “เมื่อวิจิกิจฉาภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉาภายในมีอยู่ หรือเมื่อวิจิกิจฉาภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉาภายในไม่มี”^{๑๙๓} เมื่อนิ वर्ณ ๕ ประการดังที่กล่าวมานี้ถูกระงับไปด้วยกำลังแห่งสมาธิ ย่อมทำให้เกิดมานขึ้นทั้งที่เป็นรูปมาน และอรูปมานเพราะจิตที่แนบแน่นไม่ซัดส่ายวอกแวก

๓) ระดับของจิตตสิกขา

จิตนั้นมีสภาพที่รับรู้อารมณ์ จิตเป็นตัวรู้สิ่งที่จิตรู้นั้นเราเรียกว่าเป็นอารมณ์จิตรับรู้สิ่งใดสิ่งนั้นเป็นอารมณ์ จิตนั้นมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติคือ รับ จำ คิด รู้ จิตนั้นจะต้องมีอารมณ์ และสามารถจดจำไว้แล้วก็เกิดความนึกคิดปรุงแต่งต่อไป ส่วนจิตที่เป็นความบริสุทธิ์นั้น เป็นความหมดจดของจิต ที่ปราศจากนิ वर्ณ ๕ จิตที่มีความบริสุทธิ์และมีความแนบแน่นในขณะที่มีสมาธินั้นตั้งมั่นขึ้นนิ वर्ณ ๕ ย่อมถูกละด้วยขมไว้ “การละธรรมมีนิ वर्ณ ๕ เป็นต้น สมาธิที่ปราศจากนิ वर्ณนั้นมี ๓ ระดับดังนี้

๓.๑) อุปจารสมาธิ (Access Concentration) เป็นกามาวจรสมาธิที่ขึ้นแก่ผู้เจริญสมถภาวนา ผู้ที่บรรลุปฏิภาณนิมิตในขณะที่ปราศจากนิ वर्ณธรรมแล้ว ด้วยการภาวนากสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ อานาปานะ พรหมวิหาร ๔ อารูปกรรมฐาน ๔ โดยหมายถึงอนุสสติ ๘ ปฏิกุศลสัญญา และจตุราตฺตวตฺตานโดยอ้อม เพราะกรรมฐาน ๑๐ อย่างเหล่านี้ทำให้บรรลุถึงสภาวะที่ปราศจาก

^{๑๙๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, หน้า ๘๓.

^{๑๙๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๓.

นิรณตแต่ไม่อาจทำให้บรรลุฌานได้ จึงกล่าวได้ว่าเป็นอุปจารสมาธิโดยอ้อม^{๑๙๔} “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทำตติยฌานให้เป็นบาท ทำกสิณบริกรรมเพื่อจะได้ จตุตถฌานนิรณตทั้งหลายของภิกษุนั้นย่อมสงบ สติย่อมตั้งมั่น จิตย่อมตั้งมั่น โดยอุปจารสมาธิ ภิกษุนั้นกำหนดรู้รูปและอรุปเป็นอารมณ์ กำหนดปัจจัยเป็นอารมณ์ กำหนดวิปัสสนาอันมีลักษณะของตนเป็นอารมณ์ ภิกษุนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เป็นของเรา พึงเป็นส่วนแห่งคุณวิเศษด้วยอุปจารสมาธิ”^{๑๙๕}

๓.๒) อัปปนาสมาธิ (Attainment Concentration) เป็นสมาธิที่แนบแน่นอยู่ในกสิณอารมณ์ เป็นต้น ที่กำลังเพ่งอยู่ หมายถึง สมาบัติ ๘ หรือ ๙ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ตามจตุกกนัย หรือ รูปฌาน ๕ อรูปฌาน ๔ ตามปัญจกนัย ซึ่งเรียกว่า สมถฌาน “ความพอใจในการบรรลุธรรมอัปปนา เป็นความสงบ. วิตกย่อมไม่มีในปฐมฌาน วิตกของผู้บรรลุทุติยฌานเป็นอันสงบ สัญญาย่อมไม่มีในสมาบัติ สัญญาของผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ และเข้าถึงนิโรธเป็นอันสงบไป”^{๑๙๖}

๓.๓) ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ (Momentary Concentration) ขณิกสมาธินั้นเป็นความสงบของจิตที่จะเข้าถึงอุปจารสมาธิในขณะที่เริ่มต้นของการเจริญสมถภาวนา หรือเป็นสมาธิที่เกิดชั่วขณะเมื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมอยู่ ย่อมปรากฏขึ้นเมื่อจิตตั้งอยู่ในอารมณ์ของรูปนามปัจจุบันในขณะที่อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มีกำลังสม่ำเสมอผู้เจริญวิปัสสนาเพื่ออบรมจิตมนุษย์ให้สงบระงับความชั่ว บรรลุคุณงามความดีและบริสุทธิ์ผ่องใสแห่งจิต “ผู้ตั้งอยู่ในสมาธิ เพียงสักว่า ขณิกสมาธิ เริ่มตั้งวิปัสสนาบรรลุอรหัตตมรรคนั้น ชื่อว่าสุขขวิปัสสก ผู้เจริญวิปัสสนาล้วนๆ เพราะมีแต่วิปัสสนาล้วน ไม่มีการสลับต่อในภายในวิปัสสนาด้วยองค์ฌานอันเกิดแต่สมาธิในเบื้องต้น”^{๑๙๗}

๔) องค์ธรรมของสมาธิ

เมื่อจิตนั้นปราศจากนิรณตที่เป็นเครื่องกั้นคุณงามความดีแล้วจิตที่สงบจากนิรณต ๕ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ซึ่งเรียกว่าจิตตวิสุทธิ เป็นความบริสุทธิ์ของจิตเป็นสมาธิที่เหมาะสมแก่การนำไปใช้เพื่อให้เกิดปัญญา เป็นสมาธิที่ถูกต้องเพราะนำไปสู่ความบรรลุมรรคผลเบื้องสูง ซึ่งเรียกกันว่าสัมมาสมาธิ เพราะเป็นสมาธิที่นำไปสู่ความหลุดพ้น โดยจิตตวิสุทธินี้ สามารถแบ่งออกเป็นระดับที่เรียกว่า องค์ฌานโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ รูปฌาน และอรูปฌาน

ฌานที่เป็นผลของสมถภาวนานั้นเป็นฌานที่ปราศจากนิรณตโดยมีฌานเป็นบาทฐาน จากนั้นเจริญวิปัสสนาให้เกิดด้วยปัญญญาณกำหนดรู้แจ้งไตรลักษณ์ที่เรียกว่า สมถยานิก คือ ผู้ดำเนินไปสู่มรรคผล นิพพานด้วยสมถฌาน ด้วยการเจริญวิปัสสนาโดยอาศัยอุปจารสมาธิ หรือ อัปปนาสมาธิ ดังนั้น สมาธิทั้ง ๒ ประการนั้นจึงเป็นจิตตวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งจิต) อีกทั้งเป็นบาทฐานแก่การเจริญวิปัสสนา

๕) อธิจิตสิกขา

^{๑๙๔} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ), อริยวัตรปฏิบัติ ปณิธานอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

^{๑๙๕} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๑๓๕.

^{๑๙๖} พ.อ.อ. (ไทย) ๗/๒/-/๑๓๕.

^{๑๙๗} พ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๔/๕๖๗.

อธิจิตตสิกขาเป็นจิตที่เป็นสมาธิขั้นอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ เป็นสมาธิที่เป็นสมาธิที่มีความสังัดจากกามและอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้วบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขาอยู่ นี่ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา” จึงกล่าวได้ว่าเป็นอธิจิตตสิกขาและเป็นเบื้องต้นแห่งปัญญา^{๑๙๘}

๓.๔.๓ ปัญญาสิกขา

ปัญญา เป็นการฝึกฝนอบรมโดยการทำให้มีขึ้น พัฒนาในด้านของความรู้ ความจริงตามที่เป็นจริง เช่น การเข้าใจธรรมชาติที่เป็นความรู้เข้าใจสภาวะด้วยการหยั่งเห็นความจริงของสิ่งต่างๆ ตามที่มันเป็นไปตามธรรมชาติ รวมถึงการวินิจฉัย ไตร่ตรอง ความรู้ความเข้าใจตามเหตุและผลที่มันเป็นไปตามกฎของมันเอง ที่เรียกว่า กฎธรรมชาติหรือสามัญลักษณะ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจนั้นมี ๓ ประการ “ปัญญา ๓ อีกนัยหนึ่ง ๑ จินตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) ภวานามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม)”^{๑๙๙} ปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นปัญญาที่เป็นการรู้เห็น เกิดความเข้าใจ

๑) ความหมายของปัญญา

๑.๑) ปัญญา ปัญญา, ความรู้, ความเข้าใจ (พุทธิ เมธา มติ ภูริ อี ๒ เปฯ) ปัญญาเต เอ ตายาติ ปัญญา ธรรมชาติเป็นเครื่องรู้ (ป บทหน้า ๑ ธาตุในความหมายว่ารู้ ภูริ ปัจจัย, ช้อน ณ) ปการ โตะ ชานนา ปัญญา การรู้โดยทั่วถึง (ป+ญา, ช้อน ณ)^{๒๐๐}

๑.๒) ปัญญาสิกขา คือ ปัญญาข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้เข้าใจเหตุผล รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตลอดจนรู้แจ้งในสภาวะลักษณะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง^{๒๐๑}

๑.๓) ปัญญา ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้ความเข้าใจชัดเจน, ความรู้หยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการด้วยเหตุผล ล่วงพ้นปัญญา, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามความเป็นจริง

๑.๔) ปัญญา ความรู้เกิดจากความรู้แจ้งในสภาวะสังขารที่เป็นปัจจัยปรุงแต่งต่างๆ ปัญญาที่ปรากฏขึ้นนั้นเกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนาเรียกว่าปัญญาญาณ ด้วยความรู้เห็นอริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค “ภิกษุในธรรมวินัยเป็นผู้มีปัญญาอันประเสริฐหยั่งเห็นถึงความเกิดดับ

^{๑๙๘} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๑๙๙} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

^{๒๐๐} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๕๑๑.

^{๒๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมมในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๒.

เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) เหล่านี้อาสวะเธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวสมุทัย เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวนิโรธ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่าอาสวนิโรธคามินีปฏิปทา นี่ชื่อว่าอริปัญญา”^{๒๐๒} ปัญญา เป็นความรู้ที่เห็นและเข้าใจสภาวะ ที่เป็นความหยั่งรู้ในสิ่งทั้งหลายนั้นตามความเป็นจริงตามที่มันเป็น ปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท

๒) ประเภทของปัญญา

ปัญญาที่เกิด คือ ปัญญา ๓ ประเภท ๑) สุตมยปัญญา ๒) จินตมยปัญญา และ ๓) ภาวนามยปัญญา คำทำยคือปัญญาเป็นตัวกลางร่วมกัน ส่วนคำข้างหน้าทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป บอกที่มาหรือแหล่งเกิดปัญญานั้น ว่าหนึ่ง เกิดจากสุตะ (การสดับฟัง การอ่าน และเล่าเรียน) สอง เกิดจากจินตะ (การคิดไตร่ตรอง พิจารณา) และสามเกิดจากภาวนา (การปฏิบัติ) ^{๒๐๓} ปัญญาทั้ง ๓ ประเภทนี้เป็นความรู้ที่มีความแตกต่างกันออกไป

๒.๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากสุตะ การที่บุคคลทั่วไปจะสามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้นั้น โดยอาศัยสุตะ ในขณะที่ยังคิดเองไม่ได้นั้น อาศัยการแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร เป็นผู้คอยช่วยแนะนำ ตักเตือน หรือบอกทาง กัลยาณมิตรที่จะเป็นผู้บอก และสั่งสอนนั้น เช่น พระพุทธเจ้า ท่านผู้รู้ ครูอาจารย์ มาแนะนำชี้แจงหรืออธิบายให้ฟัง เป็นการสร้างให้เกิดปัญญาจากการเรียนรู้ศิลปะ วิทยาการทั้งหลาย จากการฟังผู้อื่นเป็นผู้แนะนำ “สุตมยปัญญาเป็นไฉน ในการทำงานทั้งหลายที่ต้องการด้วยปัญญา ในศิลปะทั้งหลายที่ต้องการจัดการด้วยปัญญาในวิชาทั้งหลายที่ต้องการจัดการด้วยปัญญา บุคคลได้ฟังจากผู้อื่น ได้กัมมสกตญาณ หรือ ได้สัจจानุโลมิกญาณว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารไม่เที่ยง ฯลฯวิญญานไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้ความสามารถ ความคิดอ่าน พอใจ ความกระจ่าง ความเพ่งพินิจและได้ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองสภาวะธรรมอันเหมาะสม มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า สุตมยปัญญา”^{๒๐๔}

๒.๒) จินตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการไตร่ตรอง พิจารณาโดยจินตมยปัญญานี้มีผลที่สืบเนื่องมาจาก สุตมยปัญญา เมื่อบุคคลเล่าเรียนโดยการสดับฟังได้สุตะ ได้ข้อธรรม ได้ข้อมูลมาแล้ว จึงเป็นเหตุให้เกิดความศรัทธาเป็นพื้นฐานขึ้น พร้อมทั้งมีความพินิจไตร่ตรองมองเห็นเหตุผล ความสัมพันธ์เป็นไปอย่างชัดเจนจนทำให้เกิด จินตมยปัญญาขึ้น ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการรู้จักคิดด้วยโยนิโสมนสิการการของตนเอง เรียกว่าจินตมยปัญญา ซึ่งพระพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้าทรงมีโดยไม่ต้องอาศัยการสั่งสอนแนะนำจากผู้อื่น (และไม่มีคนอื่นมีปัญญารู้ที่จะมาบอกมาสอนให้ได้) จึงเป็นปัญญาของบุคคลพิเศษที่คนทั่วไปไม่มี ถ้าไม่มีบุคคลพิเศษที่มีจินตมยปัญญาอย่างนี้ การค้นพบใหม่ การแหวกล้อมหรือกรอบทางปัญญาออกไป ก็ไม่อาจเป็นไปได้^{๒๐๕}

๒.๓) ภาวนามยปัญญา หรือปัญญา ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญานี้เกิดขึ้นได้จากการภาวนาด้วยการทำให้มีขึ้นด้วยการลงมือปฏิบัติเองเป็นประสบการณ์ตรง โดยไม่ผ่านบุคคลอื่นแต่อย่าง

^{๒๐๒} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๒๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๕๙.

^{๒๐๔} อภิ.วิ. ๓๕/๗๖๘/๕๐๔.

^{๒๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๖๐.

ใด ภาวนามยปัญญานี้เป็นปัญญาที่รู้แจ้งใน มรรค ผล นิพพาน “ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม้ทั้งหมดชื่อว่า ภาวนามยปัญญา ทานปัญญา เป็นโณ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงายความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรรณทานเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ให้ทาน นี้เรียกว่า ทานมยปัญญา สีสมยปัญญา เป็นโณ ปัญญาภิรยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้น สัมมาทิฐิ ปรรณทานเกิดขึ้นแม้ทั้งหมดชื่อว่า ภาวนามยปัญญา”^{๒๐๖}

โยนิโสมนสิการ เป็นการทํางานเรียกได้ว่าเป็นหัวหน้าในกระบวนการพัฒนาให้เกิดปัญญา หรือเป็นตัวสร้างปัญญาทั้ง ๓ ประการ โดยเริ่มกระบวนการพัฒนาจากบุคคลพิเศษ เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า โดยตั้งต้นที่จินตมยปัญญา และไม่อาศัยสุดตมยปัญญาจากผู้อื่นเป็นการใช้โยนิโสมนสิการที่มีขึ้นมาเป็นจุดเริ่มต้นในตนเองทั้งสิ้น และเป็นที่มาแห่งปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิด ทำให้การคิดนั้นเป็นไปอย่างพิเศษ ส่วนคนทั่วไป แม้จะพึงพาสุดตมยปัญญาก็ตามแต่การที่จะพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้นต่อไปได้นั้นก็จำเป็นที่จะต้องใช้โยนิโสมนสิการจนในที่สุดเกิดปัญญาทั้ง ๓ ระดับขึ้น คือ สุดตมยปัญญา จินตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา

ญาณ คือ ปัญญา องค์ธรรม คือ ปัญญาเจตสิก จิตที่ประกอบร่วมกับปัญญานั้น เรียกว่า ญาณสัมปยุตต์ หรือ ปัญญินทรีย์ (ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความ คั่นคิด ความใคร่ครวญ ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี) “ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจยความเลือกสรร ความ วิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคั่นคิด ความใคร่ครวญปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญา เครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดีปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรี ย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่าง คือ ปัญญา ปัญญาเปรียบเหมือนประทีป ปัญญาเปรียบเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ”^{๒๐๗}

วิปัสสนาญาณ คือ ปริชาญาณที่บังเกิดขึ้นในจิตของผู้ที่ปฏิบัติโดยการกำหนดรู้รูปนาม ปรมาัตถธรรมเป็นอารมณ์ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการเจริญตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จนจิตเกิดความตั้งมั่น เกิดความสงบที่ปราศจากนิวรณ์ ๕ และจิตนั้นน้อมไปในอารมณ์ที่รู้สิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริงที่เรียกว่าภูตรธรรมชาติ รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นสภาวะทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นนั้นเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พร้อมทั้งยังช่วย กำจัดความมืด คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานชั้นให้สิ้นไป ความรู้ที่เป็นเหมือนแสงสว่างค่อยส่องนี้ ช่วยทำให้คลายจากความหลงความเผลอทั้งหลายได้ด้วย การเจริญวิปัสสนาจนปัญญาที่เรียกว่า ญาณ ๑๖ ปรากฏขึ้น

๓) อธิปัญญาสิกขา

อธิปัญญาเป็นปัญญาเจตสิกในขณะเจริญวิปัสสนา ซึ่งเรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๑๖ เป็น ปัญญาที่มีความละเอียด เพราะปัญญานั้นไม่เป็นไปด้วยตัณหา และทิฐิ ครอบงำ ปัญญานั้นไม่เป็นที่ ระคนไปด้วยตัณหาและทิฐิแล้ว จึงเรียกว่าเป็นอธิปัญญา เป็นปัญญาอันยิ่ง “อธิปัญญาสิกขาเป็น อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐยิ่งถึงความเกิดและความดับ

^{๒๐๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๙/๕๐๔.

^{๒๐๗} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๔/๓๓.

เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริงนี้ สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) ”^{๒๐๘} ปัญญาที่เป็นอันยิ่งยงแล้วนั้น คือปัญญาที่ยังเห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ความเห็นเช่นนี้จึงเป็นอริปัญญาศึกษา

การกำหนดรู้สภาวะธรรม (รูปนาม) ที่ปรากฏผ่านทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยความเกิดขึ้นนั้นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตถ์ตน การรู้เห็นเช่นนี้ เป็นการรู้เห็นอริยสัจข้อแรก คือ ทุกข์สัจ อย่างถูกต้อง ในขณะที่กำหนดรู้เช่นนี้ จัดได้ว่าเป็นปริยญาปฏิเวธคือ การแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้ และในขณะนั้นตัณหาเป็นสิ่งที่น่าพอใจในอารมณ์นั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้ จึงนับได้ว่าเหตุให้เกิดทุกข์คือ สมุทัยนั้น ถูกดับไปชั่วขณะนั้นๆ ในขณะนั้นกล่าวได้ว่าเป็นปหานปฏิเวธคือ การแทงตลอดด้วยการละ

ฉะนั้นวิปัสสนา คือ การกำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริงนั้นไม่ว่าอารมณ์ใดก็ตามที่ปรากฏขึ้นโดยผ่านทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงจาเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดรู้ตามความเป็นจริงอารมณ์เหล่านั้นซึ่งการกำหนดรู้นั้น เรียกว่า “ปริยญาปฏิเวธ” ซึ่งเป็นเหตุให้ละสมุทัยได้ชั่วคราว เรียกว่าเป็น “ปหานปฏิเวธ” ทำให้เกิดความรู้แจ้ง เรียกว่า “สังฉิกิริยาปฏิเวธ” และในขณะนั้นก็พัฒนามรรคให้เจริญ เรียกว่า “ภาวนาปฏิเวธ”^{๒๐๙} ในขณะเดียวกันนั้นที่กำลังกำหนดรู้ สภาวะธรรมที่ผ่านเข้ามาทางทวาร ๖ ขณะนั้นเป็นการทากิจในอริยสัจ ๔ ไปพร้อมกัน ในขณะเดียวกัน คือ การกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัยทานิโรธให้แจ้ง และเจริญมรรค ด้วยการปฏิบัติเช่นนี้ วิปัสสนามรรคย่อมปรากฏขึ้นและรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ ฉะนั้นแล้ว กิริยาอาการที่กล่าวมานี้ย่อมเป็นอริปัญญาศึกษา

๓.๕ แนวคิดเกี่ยวกับไตรสิกขากับคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ

๓.๕.๑ ศีล (พฤติภาพ)

ภาวะผู้นำด้านพฤติภาพ หมายถึง พฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกให้เห็นได้คือ ท่าทาง บุคลิกลักษณะ การแสดงออกทางกาย วาจา และสัมมาอาชีวะที่ดงามเป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใส ศรัทธา ด้วยเป็นผู้มีศีลทั้ง ๕ ข้อสมบูรณ์ และการทำหน้าที่ในบทบาทผู้นำ มีการแสดงออกให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการ กระบวนการจัดการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตาม ปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำ และผู้ตามมีต่อกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่ายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นการพัฒนาตนเองก่อน กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ดี ต้องตระหนักถึงความต้องการของผู้ตามและกระตุ้นผู้ตามให้เกิดจิตสำนึก ยกระดับความต้องการของผู้ตาม ให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องสามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติของ ผู้ตาม ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในการกิจและวิสัยทัศน์ มองไปข้างหน้า ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมและมุ่งที่จะ

^{๒๐๘} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

^{๒๐๙} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ), อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า, หน้า ๘๐.

บรรลุปเป้าหมายร่วมกัน^{๒๑๐} กระบวนการที่ผู้นำมี อิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามจะกระทำโดยผ่าน องค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ ๔ ประการ (๔Is) ตาม ทฤษฎี ของ Bass & Avolio (๑๙๙๓) ดังนี้

๑. การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence:II) หมายถึง การที่ผู้นำ ประพฤติตัว เป็นแบบอย่าง น่ายกย่องเคารพนับถือ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อร่วมงาน กัน คุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพ คือ มีวิสัยทัศน์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้ตามได้ สามารถ ควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์ วิกฤต ประพฤติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม มีความเฉลียว ฉลาด มีความตั้งใจ เชื่อมมั่นในตนเอง มีความแน่วแน่ในอุดมการณ์ ด้วยคำจำกัดความที่ว่า **มีวินัยในศีล ๕ ครบทุกข้อ**

๒. การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation : IM) หมายถึง การจูงใจให้ผู้ตาม เกิด แรงบันดาลใจ ให้ความหมายและท้าทายในเรื่องงานทำให้ผู้ตามมีชีวิตชีวา มีการแสดงออกถึง ความ กระตือรือร้น สร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ผู้นำจะแสดงการทุ่มเทต่อเป้าหมายและ วิสัยทัศน์ ผู้นำอาจสร้างแรงบันดาลใจผ่านความเป็นปัจเจกบุคคล และการกระตุ้นทางปัญญา ซึ่งช่วย ให้ผู้ตาม สามารถจัดการกับอุปสรรคของตนเอง ด้วยคำจำกัดความที่ว่า **การสร้างแรงจูงใจด้วย หลักการมีส่วนร่วม**

๓. การกระตุ้นทางสติปัญญา (Intellectual Stimulation : IS) หมายถึง การที่ผู้นำ กระตุ้นผู้ตาม ให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามเกิดการสร้างสรรค์สิ่ง ใหม่ๆ แสวงหาแนว ทางใหม่ๆ มาแก้ปัญหาในหน่วยงาน กระตุ้นให้ผู้ตามรู้สึกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ ท้าทายความสามารถ ทำให้ผู้ตามเกิดความกล้าที่จะคิดสร้างสรรค์ นำเสนอสิ่งใหม่และแก้ไขปัญหา ด้วยตนเอง

๔. การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration : IC) หมายถึง การที่ ผู้นำให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคล ทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะ เป็นโค้ช (Coach) และเป็นที่ปรึกษา (Advisor) ผู้นำจะส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของผู้ตามและเพื่อน ร่วมงานให้สูงขึ้น โดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เข้าใจและยอมรับความแตกต่างระหว่าง บุคคล เปิดโอกาส ให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่

๓.๕.๒ สมมติ (จิตตภาพ)

ผู้นำเพื่อสันติภาพที่ดี ต้องเป็นบุคคลที่มีสมมติ หรือจิตภาพ ที่จะพัฒนาตนเองและสังคม ไปสู่จุดหมาย คุณลักษณะอีกประการหนึ่งที่แสดงออกถึงการเป็นผู้นำที่มีวุฒิภาวะคือ ความตระหนัก ใน ความรับผิดชอบ เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบต่อ ชุมชนและ สังคมส่วนรวม เป็นต้น โดยมีลักษณะของการเกิดผู้นำ ได้แก่

๑) ผู้นำที่เกิดจากการพัฒนาชุมชน ผู้นำประเภทนี้ทำให้ชาวชุมชนเชื่อมั่นและเข้าร่วม กิจกรรมตลอด เนื่องจากการสร้างแรงจูงใจต่างๆ เช่นการชมเชย การให้ผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และ ที่สำคัญคือการให้เกียรติในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมนั้นๆ มีเมตตา กรุณาเป็นพื้นฐาน ลักษณะ ผู้นำประเภทนี้ จะมุ่งมั่นตั้งใจ มีสัจจะ เน้นการประชาสัมพันธ์ การประชุม การประสานกับเพื่อน

^{๒๑๐} นุช สัทธาฉัตรมงคล ,อรรรถพล ธรรมไพบุลย์, ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์สู่การพัฒนา อย่างยั่งยืน, วารสาร ธุรกิจปริทัศน์, ที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2559), หน้า ๑๗๐-๑๗๑

ชุมชนอื่นๆ และ ถ่ายทอดได้ดี สมาชิกเข้าใจง่าย มีความโปร่งใส เคารพกติกาที่วางร่วมกัน และจิตใจดี ควบคุมอารมณ์ได้ เนื่องจากมีความอดทน และความเพียร

๒) ผู้นำการต่อสู้ เมื่อเกิดปัญหาหรือมีสถานการณ์ต้องเผชิญหน้ากับทางราชการ หรือ โรงงาน อุตสาหกรรม จะมีผู้นำที่เป็นคนหนุ่ม การที่จะต่อรองและเรียกร้องสิทธิแต่จะไม่ค่อยมี คุณธรรม ผู้นำประเภท นี้ระยะหลังหาผลประโยชน์ใส่ตัวเอง ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกใน ชุมชนในภาวะปกติ^{๒๑๑} ผู้นำที่มีจิตภาพจะมีคุณลักษณะ ดังคำจำกัดความที่ว่า การปลูกฝังจิตสำนึก อย่างมุ่งมั่นเชิงจริยธรรม

๓.๕.๓ ปัญญา (ปัญญาภาพ)

ในการพัฒนาปัญญา (Wisdom development) เป็นการพัฒนาผู้นำเพื่อสันติภาพ ให้ เห็นตามความเป็นจริง รับรู้ข้อมูลจริงและทันต่อโลกภายในตนคือ กิเลส ๓ ความโลภ โกรธ หลงและ ปรับตัว ต่อสภาพแวดล้อมและต่อสถานการณ์ได้ดีกว่าบุคคลอื่น ด้วยความรู้ และทักษะจากความหมั่น ฝึกฝนตนเอง ทันโลกของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้นำทางความคิดบ้าง ทางจิตวิญญาณบ้าง จากการทำความงามความดีอย่างไม่หวังผลตอบแทน และมีชีวิตที่กล้าหาญเป็น แบบอย่างเรื่องความสันโดษได้ และมุ่งมั่นพัฒนาตนเองในสิ่งที่จำเป็นแก่การไปทำบทบาทหน้าที่เพื่อ พินฝ่าปัญหาอุปสรรคด้วยความเพียรจนกว่าจะประสบความสำเร็จ อาทิเช่น การพัฒนาเสริมสร้าง บุคคลให้รู้จักพัฒนาด้านความคิด ความรู้ ด้านปัญญาต้องรู้จักการพัฒนา วินิจฉัย แก้ไขปัญหา และ ดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญา

สรุปได้ว่า คุณลักษณะการสร้างแรงจูงใจด้วยหลักการมีส่วนร่วม ๓) การปลูกฝังจิตสำนึก เชิงจริยธรรมอย่าง ๔) รู้แจ้ง ฉลาด และสันโดษ ทั้ง ๔ ข้อนี้เกิดจากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีภาวะ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง หลักไตรสิกขาและหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เข้าถึงหลักไตรสิกขาเพื่อมุ่งถึงหลัก ปัญญา โดยผู้วิจัย ได้ศึกษาคุณลักษณะแนวทางการสร้างสันติภาพ ของผู้นำต้นแบบในการสร้าง สันติภาพจำนวน ๔ ท่าน และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำในสังคมไทย ร่วมกับสนทนากลุ่มย่อย เพื่อ นำข้อมูลคำสัมภาษณ์ทั้ง ๒ กลุ่ม มาสังเคราะห์ วิเคราะห์ หาคุณลักษณะย่อยๆ ในแต่ละข้อ เพื่อนำมา ทำกรอบคุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพให้เหมาะสมเพื่อนำไปพัฒนาตนเอง เป็นหลักในการนำไป ปฏิบัติได้เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ ในฐานะผู้นำเชิงพุทธ

๓.๖ แนวคิดเรื่องสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่องสันติภาพ เป็นการศึกษาธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของสังคม มนุษย์ ที่มีแนวโน้มเอียงไปในทางเกือบล้วน พึงพากัน และพร้อมที่จะยอมรับซึ่งกันและกัน ในขณะที่ สังคมในยุคปัจจุบันจะมีความสลับซับซ้อนและแตกต่างหลากหลายทั้งเรื่องชาติพันธุ์ และกลุ่ม ผลประโยชน์ต่างๆ ที่พยายามธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง รวมถึงความแตกต่างทางด้าน ค่านิยม ทศนคติ ภาษา ศาสนา จนนำไปสู่การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ต้องเผชิญกับทุกข์ หรือปัญหา และเกิดความไม่สันติสุข ความขัดแย้งตามมา

(๑) สันติภาพ:ความหมายโดยนามบัญญัติ

^{๒๑๑} จักรีศรีจารุเมธีญาณ,พระณัด วฑฒโน, ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน, วารสารสันติศึกษา บริหารศรน์ มจร ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ, หน้า ๕๓๑

สันติ ความสงบ (ป.ส. ศานติ) “สันติ” (น) ความสงบ (มาจากศานติในภาษาสันสกฤต) เช่นอยู่ร่วมกันโดยสันติ^{๒๑๒} ซึ่งเป็นความหมายที่สอง เป็นภาวะของความสงบที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนภายใต้กติกาที่ทำให้เกิดสันติ “สันติภาพ” จึงหมายถึง “ความสงบ” เช่นโลกต้องการสันติภาพ จงร่วมมือกันรักษาสันติภาพของโลก (ป. สันติ + ภาว)^{๒๑๓} “สันติภาพ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Peace” เป็นภาวะที่มีความสงบ ร่มเย็น เป็นประโยชน์ทั้งในระดับ บุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม จนถึงระดับประเทศและสังคมโลก “ศานติ” ซึ่งเป็นคำสันสกฤต เป็นภาษาที่ชาวฮินดูนิยมใช้ มีความหมายเช่นเดียวกับ “สันติ” ในภาษาบาลี แปลความหมายว่า “ความสงบ” แต่คำว่า “ศานติ” ในทางสันสกฤตยังหมายรวมถึง “การระลึกถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าด้วยความสงบ”^{๒๑๔} ความหมายของสันติหรือสันติภาพในแง่มุมนี้เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความสงบเย็นในระดับจิตใจที่มนุษย์ต่างแสวงหาเพื่อความผาสุกแห่งตน

(๒) สันติภาพ: ความหมายโดยธรรม

จากการพิจารณาความหมายโดยรวมของสันติภาพทำให้พบว่า หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงสันติภาพในหลายมิติ สามารถอธิบายสันติภาพได้หลายแง่มุม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้โดยกว้าง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึง สันติภาพ ใน ๒ ความหมาย กล่าวคือ ๑. สันติภาพในความหมายของนิพพาน และ ๒. สันติภาพในความหมายของความสงบ ดังนี้

ก. สันติภาพในความหมายของนิพพาน: “นิพพาน” ตามรูปศัพท์หมายถึง น. ความดับสนิทแห่งกิเลสและกองทุกข์. ก. ดับกิเลสและกองทุกข์, ตาย (ใช้แก่พระอรหันต์). (ป.;ส. นิรวาณ) , โบราณใช้นิพพานก็มี. (จารึกสยาม).^{๒๑๕} (นป.) ธรรมอันออกแล้วจากตัณหา, ธรรมอันออกแล้วจากตัณหาเครื่องร้อยรัด, ธรรมอันออกแล้วจากตัณหาเครื่องร้อยรัดโดยพยัญชนะ หรือตามตัวอักษร นิพพานมาจาก นิ อุปสรรค (แปลว่า ออกไป หดไป ไม่มี เลิก) + วาน (แปลว่า พัด ไป หรือเป็นไป บ้าง เครื่องร้อยรัดบ้าง) ใช้เป็นกิริยาของไฟหรือของที่ร้อน เพราะไฟ แปลว่า ไฟดับ ดับไฟ หรือดับร้อน หมายถึง หายร้อน เย็นลง หรือเย็นสนิท (แต่ไม่ใช่ดับสูญ) เมื่อแสดงภาวะทางจิตใจ หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ หายร้อนรน ไม่มีความกระวนกระวาย^{๒๑๖} ความหมายของสันติภาพในนิพพาน หมายถึงความสงบเย็นอันเกิดจากการดับของกิเลส ตัณหา ซึ่งเป็นการดับสนิทจากกองทุกข์ทั้งปวง

^{๒๑๒}ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๘๒๓.

^{๒๑๓}ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๖๖.

^{๒๑๔}มนต์ ทองซึก, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒.

^{๒๑๕}อ้างแล้วใน ราชบัณฑิตสถาน, หน้า ๘๒๓.

^{๒๑๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายมจร, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๘๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงสันติไว้ว่า “สันติ ความสงบ, ความสงบ ระวังดับหายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่าน เร่าร้อน กระวนกระวาย ส่วนภาวะเรียบรื่น ไร้ความสับสน วุ่นวาย ควรระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อน ว่าวุ่นวุ่นมัว เป็นไวพจน์หนึ่งของนิพพาน”^{๒๑๗}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร ได้กล่าวถึง สันติของใจที่เรียกว่า นิพพานไว้ว่า “ดังที่ได้ปฏิบัติกันอยู่นี้ ก็มุ่งที่จะทำให้จิตใจบรรลุถึงความสงบก็คือสงบจากกิเลสอันเป็นส่วนเหตุ สงบจากทุกข์อันเป็นส่วนของผล ที่เกิดจากเหตุคือสงบ กิเลส สันติคือความสงบดังกล่าวนี้นี้เป็นข้อมุ่งหมายแห่งการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและก็มี ความหมายที่รวมถึงคำว่ามรรคผลนิพพาน หรือพ้นกิเลส พ้นทุกข์ ละกิเลส พ้นทุกข์ คำเหล่านี้ก็ รวมอยู่ในคำว่าสันติ ฉะนั้น จึงได้มีพุทธสุภาษิตที่แสดงไว้ว่า ความบริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจทั้งหลายเป็นความดับจากทุกข์ทั้งปวง นั่นคือสันติของใจ ที่เป็น จิตภาพ เป็นความสงบสุขของใจ”^{๒๑๘}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ความหมายและกล่าวถึงคำว่า นิพพาน ว่าเป็นเรื่องของความสุข กล่าวคือ “นิพพานคือสุข นิพพานคือสุขขนาดที่จะเป็น SummumBonum, จะเป็น Blissfulnessเต็มที่ได้ ฉะนั้นSummumBonumข้อแรกคือ “นิพพาน” และนิพพานก็คือความเต็ม ถ้ายังไม่นิพพานเพียงไร ก็ยังพร่องอยู่เสมอยังไม่เต็ม; นั่นแหละคือ Perfection ซึ่งเป็น SummumBonumที่สอง มันก็รวมอยู่ในนิพพาน”^{๒๑๙}

พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภัทโท) ได้กล่าวถึงนิพพาน คือสภาวะที่เข้าไปดับซึ่ง ความร้อน ท่านเรียกว่า สงบ คือดับซึ่งวิญญูสงสาร วิญญูสงสารคือ ความเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนั้น เมื่อถึงนิพพานแล้วก็คือการเข้าไปดับซึ่งความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง เรียกว่าการดับราคะ ดับโทสะ ดับโมหะ ก็ดับที่ใจของเรา คือใจถึงความสงบ ในความสงบนั้น สุขก็ไม่มี ทุกข์ก็ไม่มี แต่มนุษย์จะอดสุขไม่ได้ เพราะเห็นว่าความสุขเป็นยอดของชีวิตแล้ว แม้พระนิพพานก็ยังมาว่าเป็นความสุขอยู่เพราะความคุ้นเคย ตามความเป็นจริงแล้ว เลิกสิ่งทั้งสองอย่างนี้ก็เป็นความสงบ^{๒๒๐} ในทัศนะเกี่ยวกับ สันติภาพกับนิพพาน เป็นเสมือนดังคำที่เนื่องกัน โดยในแง่มุมของนักสร้างสันติภาพ อาทิ

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุนยกร) ได้ให้คำนิยามสันติภาพในมิติต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า สันติภาพจำดำรงอยู่บนฐานของสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองที่แตกต่างกัน ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ การให้คำนิยามของนักสันติภาพด้านพระพุทธศาสนานั้น พบว่าสอดคล้องใน

^{๒๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔, หน้า ๔๓๐.

^{๒๑๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, คัดลอกจากเทปอบรมจิตเรื่อง มาร ๕ (๒) อติสร โพธิ์ทองคำ บรรณาธิการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma_gateway.com [ชม.ค. ๕๕].

^{๒๑๙} กวีวงศ์, สรรนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยสมานฉันท์และสันติวิธี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕๓.

^{๒๒๐} พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภัทโท), ธรรมะออนไลน์ คัดลอกจากกระทู้ที่ ๐๐๐๖๑๒ ในลานธรรมเสวนา นำเสนอโดย คุณทองคำขาว [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma_gateway.com [๔ ก.พ. ๕๕].

ทิศทางเดียวกัน เพราะเป็นการให้คุณค่าและตีความสันติภาพบนพื้นฐานของแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เพราะจะเห็นได้ชัดว่า มีการมุ่งเน้นสันติภาพในเชิงปัจเจก และสันติภาพในเชิงสังคม ตัวแปรสำคัญที่ต้องมุ่งเน้นทั้ง ๒ มิติคือ การให้ความสำคัญแก่ สันติภาพทั้งภายนอกและภายใน ทำให้ตอบคำถามได้ว่า พระพุทธศาสนามีได้เน้นสันติภาพในมิติหนึ่งมิติใดเท่านั้น แต่พระพุทธศาสนาได้ย้ำว่า สันติภาพภายในระดับภายนอกนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สันติภาพภายใน ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาในระดับศีล ที่เป็นการปฏิบัติสันติภาพขั้นพื้นฐาน พัฒนาไปสู่ สันติภาพระดับ สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นสันติภาพในระดับสูงเปรียบเสมือนความสามารถในการพันทุข์ หลุดจากกิเลส ซึ่งเป็นนัยเดียวกับคำว่า นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา^{๒๒๑}

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ให้แนวคิดว่า สันติภาพกับหนทางสันติภาพเป็นเรื่องเดียวกัน ดังนั้นนักสันติภาพจะต้องมีภาวะ “สันติภาพภายใน” ที่มีสติคือความระลึกได้ และสมาธิตั้งมั่น เพื่อไปถึงความรู้แจ้งทางปัญญา และใช้ปัญญานี้ทำให้เกิดภาวะนิพพานขึ้นในตนเอง และนำไปสร้างประโยชน์แก่ภายนอกตัว แต่ถ้านักสันติภาพมองแบบแยกส่วนจะทำให้คนทำงานด้านสันติภาพไม่มีสันติภาพ เหมือนพัดลมเป่าให้คนอื่นเย็น แต่ตัวเองร้อน^{๒๒๒}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เห็นว่า “พระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับว่า เป็นพระราชาแห่งสันติภาพ ดังที่ท่าน เจ ที ชันเดอร์แลนด์ ชี้แจงว่า ‘ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์พระพุทธเจ้าสอนเรื่องสันติภาพแก่พุทธศาสนิกชนอย่างจริงจัง และได้ผลอย่างยิ่งกว่าศาสนาอื่นใดที่โลกรู้จัก’ ดังนั้น คำว่า “สันติภาพ” จึงมีความหมายทั้งเชิงปฏิเสธ และยืนยันในความหมายปฏิเสธ สันติภาพไม่เพียงแต่หมายถึงสภาวะที่ไม่มีสงครามและความขัดแย้ง แต่ยังหมายถึงสภาวะที่ไม่มีความรุนแรง ในโครงสร้างทางสังคม เช่น ความยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมในสังคมและการละเมิดสิทธิมนุษยชน การทำลายความสมดุลทางนิเวศวิทยา ส่วนในความหมายเชิงยืนยัน สันติภาพจะหมายถึงสภาวะที่มีความสามัคคีปรองดอง เสรีภาพและความยุติธรรม ดังนั้นคำว่าสันติภาพจึงหมายรวมถึงสภาวะที่ไม่มีความขัดแย้งเข้ากับสภาวะที่มีความสามัคคี และในโลกทัศน์ของชาวพุทธ คำว่า “สันติภาพ” ยังหมายถึงสันติภาพภายใน และสันติภาพภายนอก สันติภาพภายใน (อัมตัตตสันติ) ที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ความสงบใจ” หมายถึงสภาพจิตใจที่เป็นอิสระจากความคิดหรืออารมณ์ที่กระสับกระส่ายอึดอัดรำคาญ การบรรลุถึงความสงบสันติภายในจิตใจเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีในพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ‘นตถิ สันติปริสุทฺธิ สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี’ สันติในที่นี้เป็นลักษณะของนิพพาน”^{๒๒๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่านิพพานเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาเป็นภาวะที่มนุษย์สามารถประจักษ์แจ้งได้โดยตนเอง ถ้ามีการเพียรพยายามพอ ไม่ต้องรอให้ถึงชาติหน้า เพราะนิพพานเป็น “สนธิภูมิก” (เห็นได้ชัดเอง, ประจักษ์ได้ในชีวิตนี้ และนิพพานเป็นภาวะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่จำกัดชาติชั้น หนีงชายบุคคลทุกคน เมื่อมีฉันทะ

^{๒๒๑} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๑ (เมษายน ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๘-๑๒๐.

^{๒๒๒} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, **เปิดความรัก'พระ ว.'-แนะแนวปฏิรูปสังคม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/detail/20150614/207979/เปิดความรัก'พระ ว.'-แนะแนวปฏิรูปสังคม.html>, [๓ ก.พ.๒๕๕๙].

ความเพียรพยายาม มีความพร้อมแล้ว ก็สามารถบรรลุนิพพานได้^{๒๒๓} และเมื่อเทียบนิพพานกับ สันติภาพหรือความสงบนั้น

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า นิพพานคือความสงบเย็น เพราะเห็นแจ้งในความจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่ายึดถือได้เลย จึงปล่อยวางไม่มีความอยากหรือการปรุงแต่งอีกต่อไป ความจริงข้อนี้ทำให้เรา หลุดจากความหลง หลุดจากกิเลสและเข้าถึงความสงบเย็นที่แท้จริง^{๒๒๔} ส่วนแนวคิดของ

พระมหาอุทัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า พระนิพพานนี้นับเป็น วิวัฒนาการสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ตามคติของพระพุทธศาสนา^{๒๒๕}

อย่างไรก็ตาม สันติภาพ กับ นิพพาน ที่กล่าวมานั้น เป็นการรวบรวมจากนักปราชญ์ นักคิด นักเทศน์ ของพระพุทธศาสนายุคปัจจุบัน แต่ทั้งหมดเหล่านี้ก็เป็นไปในทางเดียวกับคำสอนใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังพระดำรัสว่า “สรรพสัตว์จะต้องทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกเพราะศาสดาผู้หาใครเปรียบเทียบไม่ได้ในโลก ได้เข้าถึงสภาวะตามความเป็นจริงบรรลุพลธรรม ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เช่นนี้ก็ยังปรินิพพาน”^{๒๒๖} นั้นหมายถึงความสามารถของมนุษย์ทุกคนสูงสุดได้จนถึงนิพพาน และยังสะท้อนแนวทางปฏิบัติจบจนห้วงเวลาสุดท้ายของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ “ลมหายใจเข้า ลมหายใจออกของผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระทัยมั่นคงผู้คงที่ไม่มีแล้ว พระมุนีผู้ไม่หวั่นไหวทรงมุ่งไฝ่สันติปรินิพพานเสียแล้ว”^{๒๒๗} สิ่งเหล่านี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า เป็นสิ่งที่หลอมอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์^{๒๒๘}

กล่าวได้ว่า สันติภาพในความหมายของนิพพาน ในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้น เป็นหนทางที่นำพาใจของตนไปหาความสงบ ระวังซึ่งความร้อนลุ่มที่อยู่ในใจ ซึ่งไม่ได้จำกัดบุคคล ตัวตน สถานะทางสังคม ในการพบนิพพานหรือความร่มเย็นเป็นสุขภายในตน จึงกล่าวได้ว่า สันติภาพสามารถเริ่มต้นจากตัวบุคคลแล้วพัฒนาขยายผลไปสู่ภายนอกคือ ครอบครัว ชุมชน สังคมได้แบบไม่มีจำกัด

ข. สันติภาพในความหมายของความสงบ: ในมุมมองของนักปราชญ์ นักคิด นักเทศน์ของพระพุทธศาสนายุคปัจจุบัน ให้ความเห็นว่า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อสันติภาพว่า “ปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ เกิดจากการแข่งขันทะยานหาความสุขกันอย่างไม่มีขอบเขต จึงต้องสอนคนให้รู้จักควบคุมตนเองโดยไม่ล่อลวงละเมิด “สิทธิมนุษยชน” ของคนอื่น เพราะฉะนั้นเราทุกคนต้องช่วยกันรักษาความสงบของสังคมไว้ด้วยการวางกฎข้อบังคับด้านจริยธรรม และจริยธรรมพื้นฐานต้องมาจากความประสานกลมเกลียวและความสุข คนเหล่าใดมีสันติภาพภายในจิตใจและมีความสุขเป็นอิสระ

^{๒๒๓} อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายมจร, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔๘๗.

^{๒๒๔} นิพพานคือร่มใจ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org>, [๒ ม.ค. ๒๕๕๙]

^{๒๒๕} ว. วชิรเมธี, นิพพานระหว่างวัน,

^{๒๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๖/๑๖๘.

^{๒๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๘/๒๒๒.

^{๒๒๘} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายมจร. หน้า ๔๘๗.

ชนเหล่านั้นย่อมไม่ลุ่มหลงเอาทรัพย์และอำนาจ แต่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่เพื่อนมนุษย์ จริยธรรมในทางสร้างเสริมเช่นนี้ นี่แหละคือสิ่งที่ต้องการในยุคสมัยปัจจุบันของเรา...^{๒๒๙}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับความสุขและความทุกข์คือ ๑) ไม่เอาทุกข์มาทับถมตนที่ไม่ทุกข์ ๒) ไม่ละทิ้งสุขที่ชอบธรรม ๓) แม้สุขที่ชอบธรรมนั้นก็ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ๔) เพียรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป^{๒๓๐} กล่าวได้ว่าเป็นวิธีการทำใจของตนให้มีความสงบ แม้ความสุขที่ชอบธรรมนั้นเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาได้ แต่ก็ไม่พึงหลงมัวเมาพอใจอยู่แค่นั้น แต่ต้องพัฒนาใจของตนให้เข้าถึงความสงบที่ประณีตยิ่งกว่า

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า “ถ้าเราต้องการรักษาความสงบสุขหรือต้องการให้ความสงบสุขกลับคืนมา เราต้องใช้วิธีที่สันติ ถ้าเราต้องการให้ศีลธรรมกลับคืนมา ต้องใช้วิธีการที่ถูกศีลธรรม” สอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พึงเอาชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงเอาชนะความชั่ว ด้วยความดี พึงเอาชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงเอาชนะคนพูดพล่อยด้วยคำสัตย์”^{๒๓๑} และได้กล่าวว่า ความสุขนั้นหาได้ที่กลางใจของเพียงแต่มีเวลาอยู่กับตัวเองให้มากจนเป็นมิตรกับตนเอง ไม่มัวแต่พะง่อมองออกไปนอกตัว หรือจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ตนเองยังไม่มี ถ้าไม่ลืมตัว ปล่อยจิตให้หลงอยู่ในโลกแห่งความคิด หรือจมอยู่กับอดีตที่ผ่านมา อนาคตที่ยังมาไม่ถึง แต่มีสติอยู่กับปัจจุบันขณะ ก็จะเป็นความสุขกลางใจได้ไม่ยาก แต่อันที่จริงการที่เราพอใจกับสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ความสุขก็จะปรากฏแก่เราในทันที^{๒๓๒}

จะเห็นได้ว่าสันติภาพในแง่ของความสงบนั้น เป็นมิติของการพัฒนาจิตใจตนเอง ให้มีความสุข เบิกบาน ไม่ไหลไปตามความคิดหรือความรู้สึก ชอบ โกรธ หลง จนเกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาความทุกข์ ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาระหว่างกันเป็นความขัดแย้ง ถึงขั้นก่อให้เกิดความรุนแรงเข้าทำร้ายกัน จนเกิดความไม่สงบขึ้นในชุมชน สังคมนั้นๆ

ดร.ประมวล เพ็งจันทร์ กล่าวให้สัมภาษณ์ใน “การเดินเพื่อสันติภาพปัตตานี” ตอนหนึ่งว่าสันติภาพในความหมายที่เป็นสังคมมั่นคงเป็นภาวะที่เกิดดับตลอดเวลา ผิดกับสันติภาพในใจคนๆ หนึ่งอาจจะเกิดขึ้นและคงอยู่อย่างถาวรเพราะสังคมคือมวลรวมของประชาชนจำนวนมากมาย ซึ่งมีทั้งจิตใจที่สงบหรือเร่าร้อน ทั้งสภาวะของความเกลียดชัง มากมายมหาศาลเพราะฉะนั้นเราอย่าได้ฝันว่าทุกคนในสังคมนี้ จะสงบ แต่ให้เราฝันว่ามีคนบางคนที่จะมาเป็นคนสงบและคนบางคนที่น่าจะเป็นที่ตั้งของความสงบได้ เมื่อมีคนที่สงบนิ่งสักหนึ่งคนก็สามารถเกื้อกูลคนที่เหลือแม้กระทั่งคนที่เราร้อนอยู่ได้^{๒๓๓}

^{๒๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), คำปราศรัยในพิธีถวายรางวัล “ การศึกษาเพื่อสันติภาพ ” ของยูเนสโก,[ออนไลน์]แหล่งที่มา:<http://www.watyanasangvararam.com>, [๒ ม.ค. ๒๕๕๙]

^{๒๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ความสุขที่สมบูรณ์** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด ,๒๕๔๐), หน้า ๕.

^{๒๓๑} พระไพศาล วิสาโล, บทสัมภาษณ์, “ศีลธรรมและสันติภาพจะกลับมาได้อย่างไร”, **หนังสือพิมพ์คมชัดลึก**, วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๓๒} พระไพศาล วิสาโล, **สุขมีที่กลางใจ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไอลิเดียการ์ด, ๒๕๕๗), หน้า คำปรารภ.

^{๒๓๓} ประมวล เพ็งจันทร์, **บทสัมภาษณ์**, ก้าวที่สองของประมวล เพ็งจันทร์ ในโอกาสเดินเพื่อสันติภาพปัตตานี, (ศูนย์ศึกษาและสันติวิธี: มหาวิทยาลัยมหิดล).

บุญยง ว่องวานิชได้กล่าวว่า “สันติภาพคือความสงบ จะอยู่ในสภาพใดก็ตามที่มีความสงบ มีความสุข มีคนต้องการ มีความปรารถนาของมหาชน”^{๒๓๔}

จะเห็นได้ว่า ทักษะที่เกี่ยวกับสันติภาพนั้นมีความหมายที่เชื่อมไปสู่ความสงบ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสงบสุข เป็นสภาพที่พึงประสงค์ของทุกสังคมตั้งแต่สถาบันครอบครัว แม้สิ่งที่ต่างคนต่างปรารถนาจะไม่ตรงกัน แต่เมื่อเกิดความไม่ตรงกัน หรือขัดแย้งกัน แต่เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งตั้งตนอยู่ในความสงบอย่างมีสติ ก็มีอำนาจที่สามารถทำให้อีกฝ่ายสงบลงได้และอาจพัฒนาไปถึงการเกื้อกูลต่อกัน สภาพชุมชน สังคมที่มีความสงบย่อมนำไปสู่ความมีสันติภาพในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นเอง

นอกจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความสงบแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงชี้ทางที่ไม่ควรไป ๒ ทาง คือ ความสุดโต่งในกามบริโภคนิยม และการเคร่งครัดสันโดษ โดยให้ดำเนินตรงบนทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา กล่าวคือ ทรงสอนให้ภิกษุทรงมุ่งตรงสู่พระนิพพาน อันเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้อย่าง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน^{๒๓๕} อันได้แก่ การดำเนินชีวิตตามหลัก มรรคมีองค์ ๘ ที่มีสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) เป็นดั่งหัวรถจักรที่จะขับเคลื่อนชีวิตให้ไปในทางที่ถูกควร เข้าสู่กระแสของความสงบและมีสันติ และมีพุทธดำรัสที่แสดงถึง การเป็นบุคคลที่ทรงอำนาจในการปกครองหรือนำผู้อื่น ในการใช้อำนาจต้องอาศัยการมีขันติ และโสรจจะ คือ มีความอดทนและความสงบเสถียร จึงจะเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีความงดงามตามหลักธรรมวินัย^{๒๓๖}

กล่าวโดยสรุป สันติภาพหรือความสงบเป็นผลที่เกิดจากแก้ทุกข์หรือแก้ปัญหาได้สำเร็จ สันติภาพเป็นสภาวะที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับทุกคน โดยผู้นำมีบทบาทในการเป็นแบบอย่างของการสร้างสันติที่เริ่มจากตนและขยายสู่ทุกชุมชน สังคมมีความต้องการผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีความสงบมีสติ นั้นหมายถึงกำลังมีความต้องการสันติสุขหรือสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม หากมองในแง่มุมมองพุทธศาสนา ความสงบหรือสันติภาพจะเกิดขึ้นในสังคมได้ จะต้องเริ่มจากภายในตนเองคือ เริ่มจากใจให้มีความสงบในระดับบุคคล ซึ่งแม้บุคคลเพียงหนึ่งคนสงบ กระแสความสงบย่อมกระเพื่อมกระจายออกไปสู่ภายนอกคือ ครอบครัว ชุมชนหรือสังคมโดยรอบมีการกระจายออกเป็นวงกว้าง และเมื่อบุคคลหลายๆ คนที่มีความสงบหรือสันติภาพในตนเองมาอยู่รวมกันก็ย่อมจะสร้างสังคมที่มีสันติภาพให้เป็นภาพที่เด่นชัดยิ่งขึ้น และสามารถกลบรอยแห่งความขัดแย้งและสร้างภาพสังคมที่น่าอยู่ น่าปรารถนา ซึ่งเรื่องของความสงบ หรือสันติภาพนักวิชาการทุกรูป/ท่านได้ให้ความหมายทั้งโดยบัญญัติและโดยธรรม ได้ให้ความหมายเป็นนัยเดียวกันคือสันติภาพเป็นผลที่เกิดจากการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงหรือแก้ปัญหาได้สำเร็จของผู้นำ เกิดความสันติภายในตนและสันติสุขของชุมชนด้วยปัญญาที่เกิดจากการศึกษาและปฏิบัติมีอานุภาพไปถึงการดับจากการเวียนว่ายตายเกิดด้วยการดับที่ “ใจ” ซึ่ง**พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส**ได้ให้รายละเอียดต่างจากท่านอื่นว่ามองสันติภาพ ให้มองเป็น ๒ มิติคือ ภายในและภายนอกตัวโดยสันติภาพภายในระดับภายในเป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สันติภาพภายใน ด้วยการเริ่มพัฒนาในระดับ “ศีล” พัฒนาไปสู่ระดับ สมาธิและปัญญา จึงจะพ้นการพ้นทุกข์ ดับกิเลส หรือ

^{๒๓๔} อ้างใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “สันติภาพบนเส้นทาง “สี่แพร่ง” ในสังคมไทยปัจจุบัน”, **บทความวิชาการ**, [ออนไลน์]แหล่งที่มา <http://www.mcu.ac.th>, [๓ ม.ค. ๒๕๕๙].

^{๒๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๒๓๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๒/๓๕๓.

นิพพาน และพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้พูดถึงสันติภาพในแง่ของความขัดแย้งว่า สันติภาพคือ สภาวะของความสงบที่ไม่มีความรุนแรงในการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเสมอภาคทาง โครงสร้าง ปรองดองและยุติธรรม

๓.๗ หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาผู้นำด้านคุณลักษณะ

การที่จะพัฒนาภาวะผู้นำที่เริ่มจากการพัฒนาภายนอกระดับศีลนั้น เป็นการพัฒนาด้าน ภายนอก วาจา แล้วจึงไปด้านจิตใจ คือฝึกสติ สมาธิ เพื่อเกิดความตั้งมั่นแล้วได้ปัญญาที่เป็นสัมมาเป็น ราชวัล แต่การที่จะพัฒนาไปอย่างเป็นระบบขั้นตอนได้ดั้นนั้น ย่อมมีตัวช่วยเพื่อให้เกิดแรงจูงใจใน การศึกษาหาความรู้ก่อนเพื่อเกิดความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะเดินหน้าต่อไป ตัวช่วยส่งเสริมคือ หลักธรรม ต่างๆ ที่ผู้นำต้องเรียนรู้และรู้จักจึงจะเข้าใจและนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและบุคคลอื่นให้ ประสพผลสำเร็จในการเป็นผู้นำที่เป็นทั้ง “คนดี และเก่ง” ที่ยังหาได้ยากในยุคของการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วในสังคมไทยปัจจุบัน

๓.๗.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักศีลของคุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ

๓.๗.๑.๑ หลักสัปปุริสธรรม ๗

ในการศึกษาภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ นี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาให้ทราบถึง องค์ประกอบของหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งมี ๗ ประการและในแต่ละองค์ประกอบนั้นมีการอธิบาย ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างไร ตลอดจนการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงหลักสัปปุริสธรรม ๗ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับภาวะผู้นำได้อย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเป็นต้นว่า พระสูตร ชาดก มาแสดงเพื่อให้ทราบถึงเนื้อหาที่สำคัญของ หลักธรรมในข้อนั้นๆ ดังนี้

๑. ภาวะผู้นำด้านธัมมัญญตา คือ เป็นผู้นำที่รู้หลักการ

รู้หลักความจริงธัมมัญญตา ความรู้จักรักรธรรม รู้หลักความจริง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎ ธรรมดากฎเกณฑ์แห่งเหตุผล กล่าวคือ ผู้นำนั้นจะเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักหน้าที่ รู้งาน รู้กฎ กติกาที่ เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน เหล่านี้ให้ชัดเจน เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้ า หมายที่ตั้งไว้ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวว่า ธัมมัญญตา หมายถึง การรู้ธรรม ดังความที่ปรากฏใน ธัมมัญญสูตร^{๒๓๗} ว่า ภิกษุที่เป็นผู้รู้เหตุ รู้เรื่องนวังสตุตฺตฺศาสน คือคำสอนพระศาสดาอันเป็นศาสนธรรม มีองค์ประกอบอยู่ ๙ ประการ หรือที่เรียกว่า รู้ธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก คือ หลักปรียัติธรรม นั้นเอง ซึ่งได้แก่ การรู้เรื่องพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม เป็นต้น อันเป็นเหตุแห่งความเจริญ หลักธรรมอันเป็นคำสั่งสอนที่สำคัญ คือ นวังคสตุตฺตฺศาสน ๙ ประการ ได้แก่

๑. สุตตะ คือ พระสูตรต่างๆ
๒. เคยยะ คือ พระสูตรที่ประกอบด้วยคาถา
๓. เวยยาकरणะ คือ พระอภิธรรมทั้งหมด
๔. คาถา คือ พระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา
๕. อุทาน คือ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานด้วยความโสมนัส

^{๒๓๗} อิง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๖.

๖. อิติวุตตะกะ คือ พระสูตรที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “สมจริงดังคำที่พระองค์ตรัสไว้”
๗. ชาตก คือ พระสูตรที่แสดงเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
๘. อัပ္ပุตตรัม คือ พระสูตรที่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์
๙. เวทัลละ คือ พระสูตรที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายถามแล้วได้รับความรู้ และถามยิ่งๆ

ขึ้นไป^{๒๓๘}

คุณสมบัติที่สำคัญของคนดีที่ต้องรู้หลักการ และกฎเกณฑ์ของวิธีการทั้งหลายให้ชัดเจน ในทางปฏิบัติหน้าที่ และดำเนินกิจการต่างๆ อย่างถูกต้อง จึงสามารถนำพามวลชน และองค์กรไปสู่ จุดหมายอย่างถูกต้อง ผู้นำจะต้องมีหลักธัมมัญญตา กล่าวคือ จะต้องรู้หลักการ รู้งาน และกฎ กติกา อย่างถูกต้อง จึงสามารถวางแผนงาน และนโยบายได้อย่างถูกต้องเพื่อนำพามวลสมาชิกและสังคมให้ เจริญก้าวหน้าได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ผู้นำหมู่คณะเมื่อเข้าใจหลักการกฎเกณฑ์หรือเป็นผู้รู้เหตุผล เหล่านี้แล้ว ย่อมจะนำพาผู้อื่นไปในทิศทางที่ดี และประสบความสำเร็จ สามารถนำหมู่คณะให้รอดพ้นจากความหายนะต่างๆ ได้ และสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่จุดหมายที่ถูกต้อง และปลอดภัยได้เสมอ แนวทางของการเป็นผู้นำที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์เพื่อขยายความคุณสมบัติ ดังนี้^{๒๓๙}

๑) การรู้จักรูป คือ ผู้นำจะต้องรู้จักและเข้าใจผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาในฐานะของ สมาชิกขององค์กร ความรู้นี้นอกจากจะสร้างความสนิทสนมกันแล้ว ยังก่อให้เกิดมิตรไมตรีต่อกัน เข้าใจความต้องการของมวลสมาชิก

๒) ฉลาดในลักษณะ คือ เมื่อผู้นำรู้จักตัวบุคคล ก็จะสามารถพิจารณาเพื่อการจัดสรร ตำแหน่งงานให้เหมาะสมกับบุคคล การทำงานภายใต้การแนะนำมอบหมายนั้นก็สัมฤทธิ์ผล

๓) คอยเยี่ยไข้ขา คือ ผู้นำสามารถแสดงศักยภาพในการแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องต่างๆ ได้ อย่างถูกต้อง

๔) คอยปี ดับังแผล คือ ผู้นำจะต้องมีความระมัดระวัง สำรวจตรวจตรามิให้เกิดความเสียหายอันเป็นการทำลายชื่อเสียงของสมาชิก ป้องกันมิให้ปรากฏออกมาภายนอก

๕) สุ่มควัน คือ ผู้นำจะสามารถแสดงความสามารถของตนเองแก่ผู้อื่นอย่างถูกต้อง

๖) รู้จักทำ (น้ำ) คือ ผู้นำจะต้องแสวงหาความรู้ รู้จักความคิดในการทำงาน มีคณะทำงาน ที่ดี มีคณะที่ปรึกษาในกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่มวลสมาชิก

๗) รู้ว่าโคกินน้ำแล้วหรือยัง คือ ผู้นำจะต้องรู้จักกระบวนการพัฒนา ให้โอกาสแก่ความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์ของสมาชิกด้วยการอบรมเพิ่มพูนความรู้ ฝึกฝนทักษะอาชีพ

๘) การรู้จักทาง คือ ผู้นำจะต้องรู้แนวทางในการบริหารจัดการ ขณะเดียวกันก็ต้องรู้จัก จุดร่วมของชีวิตมนุษย์ โดยนำพาสมาชิกของตนไปสู่จุดหมายของชีวิตร่วมกัน

๙) ฉลาดในสถานที่โคจร คือ ผู้นำจะต้องสามารถประเมินศักยภาพของกลุ่มด้วยการ กำหนดเป้าหมาย วางแผนการทำงานและแนวทางปฏิบัติจนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์

^{๒๓๘} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕-๕๙.

^{๒๓๙} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, "พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐-๔๑.

๑๐) รับผิดชอบให้เหลือไว้ คือ ผู้นำจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของมวลสมาชิก รู้จักประสานประโยชน์ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มด้วยความเหมาะสมพอดีรักษาสมดุลระหว่างการให้การรับ

๑๑) การบูชาโคที่เป็นพ่อฝูงหรือจ่าฝูง คือ ผู้นำจะสามารถเสริมภาวะของตนเองให้เด่นชัดด้วยการรู้จักให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำงานดีมีคุณธรรม อันเป็นการสร้างเสริมความเชื่อถือต่อผู้นำและเป็นการปลุกใจ การกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม และมวลสมาชิก

จะเห็นได้ว่าผู้นำจะต้องมีหลักธัมมัญญดา กล่าวคือ จะต้องเป็นผู้รู้หลักการ รู้งานและกติกายอย่างถูกต้อง จึงจะสามารถวางแผนและนโยบายได้อย่างถูกต้อง เพื่อนำมวลสมาชิกและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ผู้นำหมู่คณะนั้นเมื่อเข้าใจในหลักการกฎเกณฑ์หรือเป็นผู้ที่มีเหตุผลเหล่านี้แล้วย่อมจะนำพาผู้อื่นไปในทิศทางที่ดีและประสบความสำเร็จ สามารถนำหมู่คณะให้รอดพ้นจากความหายนะต่างๆ ได้ ดังเรื่องของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระยานกจwab ที่นำพาหมู่คณะรอดพ้นจากการดักจับของนายพราน ดังปรากฏเรื่องใน สัมโมทมานชาดกว่า

ครั้งนั้นพระยานกกระจwabได้นำพาบริวารไปหากินรายราวป่าแห่งหนึ่ง และได้ถูกนายพรานคอยดักจับบริวารของตนอยู่บ่อยๆ จึงสังเกตและพิจารณาก็ทราบว่าเป็นบริวารของตนถูกนายพรานดักจับด้วยข่าย ดังนั้น พระยานกจwabจึงได้เรียกบริวารประชุมกันและได้กล่าวกับบริวารว่า พวกเรา เมื่อถูกข่ายของนายพรานแล้วจงพร้อมใจกันออกแรงบินยกข่ายให้ขึ้นไปบนยอดไม้^{๒๔๐} บริวารนกเหล่านั้น เมื่อถูกข่ายแล้วจึงได้พร้อมกัน ทำตามที่ประชุมตกลงกันไว้ ในที่สุดพวกนกกระจwabเหล่านั้นก็รอดพ้นจากความตายน เพราะเหตุที่พระยานกจwabที่เป็นผู้นำมีความรอบรู้ในเหตุ หลักการ และวิธีการในอันจะนำหมู่คณะของตนให้พ้นจากภัยอันตรายได้ นั่นก็คือการใช้ความสามัคคี พร้อมใจกันบินขึ้นเพื่อที่จะยกข่ายนั้นให้ลอยขึ้นไปบนยอดไม้ และในที่สุดนกเหล่านั้นก็พ้นจากความตายได้ เพราะผู้นำมีหลักการ รู้งานอย่างถูกต้อง ดังนั้น ผู้นำที่ดีจำเป็นจะต้องรู้หลักการ รู้งานอย่างถูกต้องตามหลักธัมมัญญดา จึงจะสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่จุดหมายที่ถูกต้อง และปลอดภัยได้เสมอ

จากตัวอย่างต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านธัมมัญญดา เป็นผู้นำที่จะต้องรู้หลักการ ยึดหลักการ รู้กฎเกณฑ์ รู้งานอย่างถูกต้อง แล้วตั้งตนอยู่ในหลักการที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจนและถูกต้องตามหลักธัมมัญญดา ผู้นำนั้นก็จะสามารถนำพาหมู่คณะมวลชน หรือ สังคมไปสู่ความปลอดภัย ความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าตามจุดหมายที่วางไว้ได้ สามารถจัดทำนโยบายสอดคล้องกับการบริหารงาน แสดงภาวะผู้นำต่อเพื่อนร่วมงานด้วยความเอื้อเฟื้อสนใจได้ถามทุกข์สุข และใช้หลักกัลยาณมิตรเป็นแบบอย่างที่ดี

๒. ภาวะผู้นำด้านอรรถัญญดา คือ เป็นผู้นำที่รู้จักผล

รู้เป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ อรรถัญญดา ความรู้จักอรรถประโยชน์ รู้ความมุ่งหมายประโยชน์ที่ประสงค์ กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักผล ผู้นำต้องรู้จักเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์องค์การว่าจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร เพื่อสามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายนั้นพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่า อรรถัญญดา คือ ความเป็นผู้รู้อรรถ รู้จักจุดหมาย รู้ประโยชน์ การรู้จักจุดหมายหรือเป้าหมายนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากอีกประการหนึ่ง สำหรับบุคคลที่เป็นคนดี

^{๒๔๐} พุ.ชา.จตุตถาสี. (ไทย) ๒๗/๓๓/๑๔.

หากเป็นผู้รู้ในความมุ่งหมายหรือผลที่ปรากฏเกิดขึ้นในสังคม และวางแผนในการสร้างสรรค์หรือแก้ไข ในเหตุการณ์นั้นๆ แล้ว ย่อมจะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและเชื่อถือจากบุคคลในสังคม^{๒๔๑} หากบุคคลใดปฏิบัติตามหลักอรรถัตถยัญญา ย่อมเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองทุกอย่างทะลุปรุโปร่งสามารถนำพา หมู่คณะหรือมวลชน และองค์กรไปสู่ความเจริญ และประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ การรู้ จุดหมายหรือเป้าหมายนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากอีกประการหนึ่งสำหรับบุคคลที่เป็นผู้นำ หากไม่เข้าใจใน จุดหมายหรือความมุ่งหมายของการกระทำแล้ว จะถือว่าเป็นผู้นำที่ไม่ได้

ผู้นำตามหลักอรรถัตถยัญญานี้สามารถคาดการณ์ และวางแผนในการทำงาน การแก้ไข การพัฒนาตนเอง และสังคมได้โดยการใช้หลักการนี้ เช่น เมื่อเวลาที่ประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ อย่างใด อย่างหนึ่ง เช่น พบเห็นบุคคลทำบาปอกุศล หรือกระทำคุณความดี ขยันศึกษาเล่าเรียนก็จะสามารถที่จะ คาดผลล่วงหน้าได้ว่า เหตุอย่างนี้จะต้องส่งผลอย่างนั้นอย่างนี้ เรียกว่า รู้ผลระหว่างเหตุกับผลนี้ นับว่าเป็นเรื่องเดียวกัน แต่คนละเงื่อนไข เมื่อกล่าวถึงข้อหนึ่งก็กระเทือนถึงอีกข้อหนึ่ง เหตุกับผลจึง เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เหตุอย่างไร ผลก็อย่างนั้น

ด้วยเหตุนี้ เหตุผลจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับความเป็นผู้นำ จะเป็นเรื่องความ เสื่อมหรือความเจริญขึ้นอยู่กับผู้นำมีเหตุผลหรือไม่ ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเทียบภิกษุผู้ที่ ข้ามถึงฝั่ง คือ พระนิพพาน ด้วยนายโคบาลผู้ต้อนโคข้ามฝั่ง ซึ่งนายโคบาลนั้นมีทั้งผู้ที่มีความฉลาด ไคร่ครวญในเหตุผลและผู้ไม่มีการไคร่ครวญอย่างมีเหตุผลหรือจุดหมายดังปรากฏในพระสูตรเรื่อง จุฬ โคบาลสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว นายโคบาลชาวมครผู้มีปัญญาทราหม ไม่คำนึงถึงฤดู สารทในเดือนท้ายฤดูฝน ได้ตรวจตราดูฝั่งแม่น้ำคงคาข้างนี้ เริ่มต้นฝูงโคข้ามไปฝั่งวิเทหรัฐปากโน้นโดย ไม่ถูกท่าเลย ทันใดนั้น ฝูงโคได้ว่ายเวียนวนในท่ามกลางกระแสน้ำคงคา ถึงความวอดวายเสียที่ตรง นี้เอง ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งที่ไม่ฉลาดต่อโลกนี้และโลกหน้าไม่ ฉลาดต่อสิ่งใดอำนาจามาร ไม่ฉลาดต่อสิ่งเหนืออำนาจามาร ไม่ฉลาดต่อสิ่งใดอำนาจมฤตยูไม่ฉลาดต่อสิ่ง เหนืออำนาจมฤตยู ขนเหล่าใดจะสำคัญ สิ่งที่ควรฟังควรเชื่อต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้นข้อนี้ไม่เป็น ประโยชน์ และให้ทุกข์แก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนานเช่นนั้นเหมือนกันภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลชาวมคร ผู้มีปัญญา นึกถึงฤดูสารทในเดือนท้ายฤดูฝน ได้ตรวจตราฝั่งแม่น้ำคงคาข้างนี้แล้วเริ่มต้นฝูงโคให้เข้า ไปฝั่งเหนือแห่งวิเทหรัฐปากโน้นโดยถูกท่าทีเดียว เขาขับต้อนเหล่าโคอุสภเป็นโคพ่อฝูง เป็นโคนำหน้า ฝูงข้ามไปก่อน มันได้ว่ายตัดตรงกระแสน้ำคงคาถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ต่อนั้นจึงต้อนโคอื่น โคที่ใช้การได้ โคที่พอจะฝึกได้ ต้อนโคผู้เป็นโคเมียรุ่นคณอง ต้อนลูกโคและโคที่ซุบพอม มันก็ได้ว่ายตัดตรงกระแสน้ำ คงคาถึงฝั่งโดยสวัสดิ์^{๒๔๒}

จะเห็นได้ว่า ผู้นำนั้นมีความสามารถต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม หากผู้นำเป็นผู้รู้ เหตุ รู้ผล หรือรู้จุดหมาย จะทำอะไรต้องมีแผนการ หรือเป้าหมาย ย่อมจะทำให้หมู่คณะดำเนินไป ได้โดยสวัสดิภาพ การวางแผนงานได้ก่อนแล้วเดินตามลำดับของงาน ผลก็คือ จะไม่มีข้อผิดพลาด ไม่ ติดขัดในการทำงาน หรือ ในการทำงานเป็นคณะ ทุกคนร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง งานก็จะประสบ

^{๒๔๑} พระสามารถ อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสปี ปุริสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหา บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

^{๒๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๐-๓๕๒/๓๘๖.

กับความสำร็จได้ผลดี มีประสิทธิภาพ ผู้นำเกิดความสบายใจที่มีส่วนช่วยให้งานส่วนรวมประสบผลสำเร็จ^{๒๔๓} จากตัวอย่างต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านอัตตัญญูตา จะต้องเป็นผู้นำที่รู้จักจุดหมาย รู้เป้าหมาย รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจน แล้วมุ่งสู่จุดหมาย เป้าหมายนั้นตามหลักอัตตัญญูตาผู้นำนั้นก็จะเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล หรือ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมายในการพัฒนาสถานศึกษา จัดให้มีการร่วมมือกับผู้ปกครอง วัดและชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน รู้ความมุ่งหมาย หรือเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์คร่าวๆจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร เพื่อให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๓. ภาวะผู้นำด้านอัตตัญญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้ตนอัตตัญญูตา

ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นการรู้ที่จะประพฤติดและปรับปรุงแก้ไข กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักตน กล่าวคือ รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถอย่างไร และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอว่า ตนเองมีจุดอ่อนจุดแข็งอะไร แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกัน ก็พัฒนาจุดอ่อนจุดแข็งอะไร แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกัน ก็พัฒนาจุดแข็งของตนให้ดีขึ้นเรื่อยไป ผู้นำที่ดีควรมีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริงเพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

นอกจากนี้คุณสมบัติของผู้นำที่ดี ย่อมสามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ ของตนเองได้อย่างถูกต้อง ตามหลักความเจริญอย่างประเสริฐ กล่าวคือ เป็นผู้รู้ตนเองทั้งในด้านคุณภาพทางความสามารถจึงจะประเมินความรู้ ความสามารถของตนได้อย่างถูกต้อง และด้านคุณภาพจิตใจที่สามารถเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมที่ถูกต้องสมควรแก่การยกย่องของบุคคลทั้งหลาย คนดีจะต้องรู้ว่าตนมีภาวะอะไรอยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติมีความพร้อม มีความถนัดสติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเองให้มีคุณสมบัติ มีความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลา

๔. ภาวะผู้นำด้านมัตตัญญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้จักประมาณความรู้จักประมาณ

หมายถึง ความพอดี กล่าวคือ ต้องรู้จักขอบเขตความพอเหมาะในการทำงานในเรื่องต่างๆ ดังนั้น ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องรู้จักความพอเหมาะพอควรในการที่จะทำกิจการทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี ตามเป้าหมายที่วางไว้ เช่น ศึกษารู้จักประมาณและรู้จักบริโภคปัจจัยสี่กล่าวว่า เป็นผู้รู้จักประมาณความยินดีด้วยปัจจัยที่ตนมีตนได้ไม่แสวงหาในสิ่งที่ไม่สมควร มีความขยัน ไม่เกียจคร้าน ความสันโดษนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ^{๒๔๔}

^{๒๔๓} พระสามารถ อานนโท, "ภาวะผู้นำตามหลักสปี ปุริสธรรม", วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

^{๒๔๔} พระสามารถ อานนโท, "ภาวะผู้นำตามหลักสปี ปุริสธรรม", วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๗.

๑. พอดีกับสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่ (ยถาลาภะ) คือ เอาสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่เป็นเกณฑ์แล้วทำให้พอเหมาะพอดีกับสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่ ให้พอเหมาะพอดีกับความจำเป็นก่อนหลังเพื่อให้เกิดคุณค่าแท้จริง

๒. พอดีกับกำลังความสามารถ (ยถาพลังะ) คือ เอากำลังความสามารถเป็นเกณฑ์วัดแล้วให้พอเหมาะพอดีกับความสามารถนั้น ไม่ทำให้เกินกำลังความรู้ความสามารถ

๓. พอดีกับฐานะ (ยถาสารูปะ) คือ เอาฐานะหรือความเหมาะสมควรเป็นเกณฑ์แล้วทำให้เหมาะกับฐานะ

ลักษณะ ๓ อย่างนี้ ควรใช้ประกอบซึ่งกันและกัน จึงช่วยให้สามารถทำกิจการงานใดๆ ก็ตาม ให้พอเหมาะพอดีอย่างได้ผลเต็มที่

ในเรื่องการรู้จักประมาณนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางในการทำงานของผู้นำจะต้องไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป เช่น พระพุทธเจ้าได้ทรงทดลองปฏิบัติเคร่งครัดก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ต่อเมื่อพระองค์หันมาปฏิบัติทางสายกลาง จึงประสบผลสำเร็จ ดังที่พระองค์ได้คร่ำหวอดในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีข้อปฏิบัติที่ไม่ควรดำเนินอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑) กามสุขัลลิกานุโยค เป็นข้อปฏิบัติหย่อนยานที่ยึดตลอดในกามคุณ ความพอใจในอารมณ์ของตน เป็นหลักการกระทำที่ไม่เกิดประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม

๒) อัตตakilมัตถานุโยค เป็นข้อปฏิบัติที่ตึงเกินไป การทรมานตนให้ได้รับความทุกข์ทรมานด้วยประการต่างๆ ดังนั้น พระองค์จึงตรัสถึงทางปฏิบัติสายใหม่ขึ้นมา นั่นคือมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางแห่งความพอประมาณ นั่นเอง^{๒๔๕}

ความพอดี หรือหลักการรู้จักประมาณ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เสริมให้ผู้ นำทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และสามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่การงาน เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการใช้อำนาจการปกครอง การให้คุณให้โทษ ในการปกครอง ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า มัตตัญญูตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญมาก ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธขึ้นได้จริง และเป็นธรรมที่ใช้แก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างดี การรู้จักประมาณเป็นการฝึกให้มีปัญญาในการเสพบริโภค โดยเฉพาะเทคโนโลยี รู้จักแยกระหว่างประโยชน์อันเป็นคุณค่าแท้ ซึ่งหมายถึงการใช้โดยเฉพาะสิ่งบริโภค เช่น ปัจจัย ๔ มีคุณค่าแท้ คือ การหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพที่ดีเพื่อประโยชน์แก่อุศลชีวิตที่พอดีไม่มากเกินไปกว่าความต้องการของตนเองกับคุณค่าเทียมซึ่งหมายถึงประโยชน์ที่เกินเลยกว่าความจำเป็น เช่น ความสวยงามหรูหราลุ่มหลงมัวเมาและเสียสุขภาพ^{๒๔๖} เมื่อมีมัตตัญญูตา รู้จักประมาณ แล้วย่อมเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมในส่วนที่ลดการเบียดเบียน จึงเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันในสังคม รวมทั้งสามารถรักษาสภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน

^{๒๔๕} พระณินต์ วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์), "การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้ นำตามหลักสั ปุริสธรรม ๗ ", วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓.

^{๒๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

จากที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านมัตตัญญูตาเป็นผู้นำจะต้องเป็นผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทา คือ ดำเนินตามทางสายกลางอันประกอบด้วยมรรคมีองค์ ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันจะทำให้ผู้นำนั้นเป็นผู้รู้จักประมาณมีความพอเหมาะพอดีในการดำเนินกิจการทุกอย่าง รู้จักความพอดี สามารถปรับตัวปรับใจ ได้อย่างเหมาะสม ตามสถานการณ์ต่างๆ บริหารงบประมาณได้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์ต่อสถานศึกษา ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการที่จะบริหารงานทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดีตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลชน และหมู่คณะอย่างแท้จริงนอกจากนี้ ความพอเหมาะพอดี ความรู้จักประมาณนั้น ผู้นำนั้นจะสามารถบริหารกิจการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์อย่างถูกต้อง และสามารถนำพอมวลชนและหมู่คณะไปสู่ความสงบสุข ปลอดภัย และก้าวหน้าตลอดไป

๕. ภาวะผู้นำด้านกาลัญญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้จักเวลา

ความรู้จักกาล คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ประกอบกิจการงานต่างๆ ทำหน้าที่การงานตรงเวลา เป็นเวลา และทันเวลา กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักคุณค่าของกาลเวลา ผู้นำที่ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องเป็นผู้รู้จักการบริหารเวลาหรือวางแผนให้เหมาะสมกับเวลาอย่างถูกต้อง

ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึง กาลัญญูตา ไว้ว่า การรู้จักแน่วปฏิบัติอันเหมาะสมกับกาลเทศะ ดังปรากฏใน อัมมัญญสูตร^{๒๔๗} ความรู้ว่าเป็นเวลาควรศึกษา ควรถามเวลาเป็นเวลา ทำความเพียร ควรหลีกเลี่ยงเว้นจากหมู่ คือรู้จักการปฏิบัติให้สอดคล้องกับกาลเทศะ ให้เหมาะสมกับสมณะ รู้คุณค่าของเวลาเมื่อภิกษุมีความรู้ความเข้าใจในการใช้เวลาอย่างจะเป็นผู้มีสมาธิในพระพุทธศาสนา เพราะทำให้ถูกกับกาลเวลาดังนั้น การรู้จักเวลา รู้จักคุณค่าแห่งเวลา รู้จักบริหารเวลาอย่างถูกต้องตามหลักกาลัญญูตา ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งต่อการเป็นผู้นำที่ดีในการที่จะวางแผนงานในกิจการต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และทันต่อสถานการณ์โลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ การดำเนินกิจการต่างๆ เมื่อทำให้ถูกต้องเหมาะสม ก็ย่อมส่งผลเสียให้แก่ผู้อื่น

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าภาวะผู้นำด้านกาลัญญูตาเป็นผู้นำที่จะต้องรู้จักเวลาเหมาะสมในการทำกิจการทุกอย่างอย่างถูกต้อง รู้จักบริหารเวลาให้เหมาะสมรู้จักคุณค่าของเวลา รู้จักการวางแผนการใช้เวลาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ ตามการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างถูกต้อง ผู้นำนั้นก็จะสามารถนำพาหมู่คณะมวลชนและสังคมไปสู่ความสงบสุขและก้าวหน้าตามความเหมาะสมแห่งเวลาอันควร

๖. ภาวะผู้นำด้านปริสฺสญูตา คือ เป็นผู้นำที่รู้ชุมชน

ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน รู้กิจที่ประพตต่อชุมชนนั้น ว่าเมื่อเข้าไปจะประพตอย่างไร กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักชุมชน รู้สังคมตั้งแต่ขอบเขตที่กว้างขวางจากสังคมโลกสังคมประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร จะได้สามารถเข้าใจความต้องการของสังคมนั้นได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด นอกจากนี้ยังต้องรู้เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์วัฒนธรรมประเพณี ของสังคมนั้นๆ เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงสถานการณ์ต่างๆ ของสังคมนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง จะสามารถนำความสงบสุข สันติสุขความก้าวหน้ามาสู่มวลชน หมู่คณะ และสังคมได้

^{๒๔๗} อภ. สดตท. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๕.

ในการที่คนดีจะรู้จักชุมชนได้ดีอีกประการหนึ่งนั้น ผู้นำจะต้องเข้าใจบทบาท และหน้าที่ของบุคคลในสังคมซึ่งจะปฏิบัติกันอย่างถูกต้อง ในข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสังคาลกบุตรในเรื่องทศทั้ง ๖ ซึ่งมีสาระสำคัญต่อการเป็นคนดีในการบริหารชุมชนที่ควรรู้ ดังต่อไปนี้

๑. ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา จะต้องดูแลบุตรธิดาของตน มิให้ทำชั่วแนะนำให้เป็นคนดีให้การศึกษา เป็นต้น เมื่อบุตรธิดาได้รับการดูแลเช่นนั้นแล้ว ควรปฏิบัติตนต่อท่านในทางที่ดี เช่น เลี้ยงดูท่านในคราวจำเป็น ดำเนินกิจการ รักษาวงศ์สกุลของท่านมิให้เสื่อมเสีย

๒. ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อาจารย์ จะต้องแนะนำศิษย์ด้วยดี ไม่ปิดบังอำพรางยกย่องในหมู่คณะ เป็นที่พึ่งของศิษย์ได้ เป็นต้น เมื่อศิษย์ได้รับการอนุเคราะห์จากครูอาจารย์และพึงตอบแทนท่านด้วยการรับใช้ท่าน เชื่อฟังท่าน เคารพท่าน และตั้งใจศึกษา

๓. ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยา สามี จะต้องปฏิบัติต่อกันดังนี้ ภรรยาจะต้องจัดงานบ้านด้วยดี สงเคราะห์ญาติของสามี ซื่อสัตย์ต่อสามี รักษาทรัพย์ที่สามีด้วยดี เป็นต้น และสามีควรปฏิบัติต่อภรรยาด้วยการยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ ให้เครื่องแต่งตัวแก่ภรรยา

๔. ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรหรือเพื่อนที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน ดังนี้ เช่น ด้วยการกล่าวถ้อยคำไพเราะ วางตนเสมอต้นเสมอปลายต่อเพื่อน เป็นที่พึ่งของกันและกันได้ ไม่ทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ และนับถือวงศ์ตระกูลของเพื่อน

๕. ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนงาน คนรับใช้ หรือผู้ใต้บังคับบัญชา จะต้องปฏิบัติต่อบุคคลหรือเจ้านาย คือ ลูกทำงานก่อนนายเลิกที่หลังนาย ถือเอาเฉพาะของที่นายให้ทำงานให้ดียิ่งขึ้น ยกย่องนาย เป็นต้น

๖. ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณะ นักบวช ผู้ทรงคุณธรรมอันสูง ควรอนุเคราะห์แก่ภุหุสัณห์ เช่น ห้ามไม่ให้ทำชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม อธิบายข้อความให้แจ่มชัดและบอกทางสวรรค์ให้ภุหุสัณห์ เมื่อได้รับการอนุเคราะห์ ด้วยตอบแทนด้วยการจะพูดจะคิด จะทำต้องประกอบด้วยความเมตตา การต้อนรับด้วยดี และการให้ทานด้วยปัจจัย^{๒๔๘}

ดังนั้น การที่คนดีสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามหลักทศทั้ง ๖ ได้อย่างถูกต้องย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้นำนั้นเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลต่างๆ ในสังคมนั้นๆ ได้อย่างถูกต้องจนสามารถทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะได้ ก็สามารถนำมาซึ่งความสันติสุขในสังคมนั้นได้ตลอดไป

จากตัวอย่างที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านปรีชาญาณเป็นผู้นำที่จะต้องรู้ชุมชน รู้สังคม อย่างถูกต้องในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านกฎเกณฑ์ ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น สังคม มีมนุษยสัมพันธ์เป็นนักประสานงานที่ดีกับทุกคน ทุกองค์กร และทุกภาคส่วน ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม ทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม เพื่อที่จะเข้าใจความต้องการของสังคมนั้นได้อย่างถูกต้อง สามารถนำความสุข สงบ ความก้าวหน้ามาสู่ชุมชน และสังคมได้

๗. ภาวะผู้นำด้านบุคคลิยญาณ คือ รู้จักบุคคล

บุคคลิยญาณ หรือ บุคคลปรีชาญาณ ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม รู้ว่าควรปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ อย่างไรควรคบ ใช้ดำเนินสั่งสอนแตกต่างกัน กล่าวว่าเป็นผู้จักบุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับด้วย รู้ว่าควรจะ

^{๒๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๙๙.

ปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผลอย่างไร ดังนั้น คนดีย่อมต้องรู้จักบุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี และในแง่การบริหารงาน จะสามารถเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับการงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกคนตลอดจนสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับหมู่คณะและองค์กรได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง บุคคลปโรปรัญญตา คือ การรู้จักบุคคลและลักษณะความต้องการของบุคคล ดังปรากฏในธัมมัญญสูตร^{๒๔๙} ว่าภิกษุผู้ที่มีความรู้เรื่องบุคคลของภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักบุคคล ๒ จำพวก ได้แก่ ภิกษุผู้ที่มีความรู้เรื่องบุคคลของภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักบุคคล ๒ จำพวก ได้แก่

๑. รู้ลักษณะบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต รู้บุคคลที่มีความต้องการจะพบ บุคคลผู้เป็นพระอริยะ หรือผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นคนดีมีศีลธรรม สนใจในคำสั่งสอน แล้วนำมากระทำตามคำสอนนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

๒. รู้จักลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่บัณฑิต ไม่ต้องการเห็นบุคคลที่เป็นบัณฑิตหรือพระอริยะ และไม่ต้องการฟังธรรมคำแนะนำสั่งสอนจากท่านผู้รู้

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าการรู้จักคบบุคคลผู้เป็นบัณฑิตย่อมนำมาซึ่งประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น แต่หากคบคนพาลย่อมนำไปสู่ความหายนะทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นด้วย ดังนั้นผู้นำที่ดีจึงควรเลือกคบบุคคลที่ดี เพื่อให้สามารถนำความเจริญมาสู่ตนเองและหมู่คณะได้ตลอดไป

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านบุคคลปโรปรัญญตานั้น ผู้นำจะต้องเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล เลือกแต่งตั้ง จัดวางบุคคลได้เหมาะสมกับงาน สามารถปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละบุคคลได้อย่างถูกต้อง ให้โอกาส สนับสนุนผู้ที่มีความรู้ ให้มีโอกาสทำหน้าที่ โดยส่งเสริมเรื่องการศึกษาเพิ่มเติม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทั้งด้านความรู้และทักษะงาน เกิดความก้าวหน้าทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

จากที่กล่าวมาแล้ว สามารถวิเคราะห์ให้เห็นว่า หลักสัปปริสธรรม เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมากซึ่งล้วนแต่เป็นคุณธรรมสำหรับคนดี และในขณะเดียวกันก็เป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่ดีอีกด้วย ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นในการส่งเสริมผู้นำที่เป็นคนดี มีจริยธรรม มีคุณธรรม มาปกครองหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ เพื่อให้เกิดความสงบสุข การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ จึงเป็นเบื้องต้นของการพัฒนา สังคมและประเทศชาติ ให้มีศักยภาพที่มั่นคงและก้าวหน้าตลอดไปในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา^{๒๕๐}

^{๒๔๙} อ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๕.

^{๒๕๐} พระภันต์ วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์), "การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัป ปริสธรรม ๗", หน้า

๓.๗.๑.๒ หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

กัลยาณมิตร คือ การเป็นเพื่อนที่ดีต่อผู้อื่น และการเป็นเพื่อนที่ดีควรมีคุณสมบัติพื้นฐานที่ดีซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นมิตรที่ดีที่สามารถแยกพิจารณาได้ ๒ ด้าน คือ (๑) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงออกภายนอก (๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่แสดงอยู่ภายใน ดังนี้

๑) คุณสมบัติด้านนอกของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

คุณสมบัติที่แสดงออกภายนอก คือ คุณสมบัติในแง่ทำหน้าที่ต่อผู้อื่นหรือคุณสมบัติที่ปรากฏต่อสายตาของบุคคลอื่นหรือสังคมเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม หรือ ธรรมของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการ เพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติที่ดี ๗ อย่างและการที่เรียกว่ากัลยาณธรรม ๗ ประการ^{๒๕๑} คือ

๑. ปิโย เป็นที่รัก ชวนให้เข้าไปใกล้สนทนาปรึกษาขอคำแนะนำ^{๒๕๒}

๒. ครุ น่าเคารพ เชื่อถือ มีความประพฤติสมควร ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ

๓. ภาวนีโย น่ายกย่อง ในความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนอบรมตนเองอยู่เสมอ น่าเอาเป็นแบบอย่าง

๔. วตตะจะ พูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจได้ ค่อยให้คำแนะนำตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วณฺทขโม อดทนต่อถ้อยคำ รับฟังคำติเตียนของบุคคลอื่นได้ ไม่โกรธง่าย

๖. คมภิรณฺจกถิ กตฺตา กล่าวเนื้อหาให้พิสดารได้ อธิบายเรื่องยากให้เข้าใจ และเรียนรู้ได้ลึกซึ้ง

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในทางที่เหลวไหล เสียหายชื่อเสียง

๒) คุณสมบัติด้านในของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

กล่าวคือ คุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นภายในตัวของกัลยาณมิตร ซึ่งทำให้สามารถทำหน้าที่ต่อบุคคลอื่นได้อย่างสมบูรณ์เรียกว่า “สัปปริสธรรม” แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมของคนดีมี ๗ ประการ^{๒๕๓} ที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น จึงขออธิบายเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นพอเป็นสังเขป ดังนี้

๑. ธัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการกฎเกณฑ์หน้าที่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จตามความมุ่งหมาย เช่น ภาวูรู้หลักกรรมที่ตนจะต้องศึกษา และปฏิบัติ คืออะไร มีอะไรบ้าง

๒. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักกรรม หรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ภาวูรู้หลักกรรมที่ตนศึกษา และปฏิบัตินั้นๆ มีความหมาย และความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมาย หรือสาระของชีวิต

^{๒๕๑} ๑.ส.ตตท. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗, และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เอส ดิง พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๔.

^{๒๕๒} ๑.ส.ตตท. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๒๕๓} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐, และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เอส ดิง พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๗.

๓. **อัตตัญญูตา** รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม ของตนตามความเป็นจริง เพื่อประพฤติได้เหมาะสม และให้เกิดผลดี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมี ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณแค่ไหน

๔. **มัตตัญญูตา** รู้จักประมาณ คือ ความรู้จักพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการ บริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักประมาณในการรับปัจจัย

๕. **กาลัญญูตา** รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลา พักผ่อน

๖. **ปริสฺสัญญูตา** รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้นๆ

๗. **บุคคฺลัญญูตา** รู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่คบจะ เกี่ยวข้อง จะใช้ยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร ถึงจะได้ผลดี เป็นต้น

นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคุณสมบัติของ กัลยาณมิตรในแง่ที่เป็นผู้ซึ่งคนอื่นควรเข้าไปคบหาเสวนา ซึ่งนอกจากจะกำหนดด้วยคุณสมบัติต่างๆ เท่าที่ได้กล่าวมาแล้ว อาจพิจารณาจากคุณธรรมหลักเพียง ๔ หรือ ๕ ประการ ที่ท่านกล่าวไว้ใน ความหมายของกัลยาณมิตตคำว่า

“กัลยาณมิตตตา คือ ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนั้น ท่านแสดงความหมายว่า ได้แก่ การ เสวนา สังเสวนา คบหา ภาทิตี มีจิตผ่องใสไปหาบุคคลที่มีความศรัทธา มีศีล มีสุตะคือเป็นพหูสูต มี จาคะ และมีปัญญา ในบรรดาคุณธรรม ๕ อย่างนี้ บางแห่งท่านแสดงไว้เพียง ๔ อย่าง เว้นสุตะ แสดง ว่าสุตะ มีความจำเป็นน้อยกว่าข้ออื่นอีก ๔ ข้อ และท่านขยายความเชิงแนะนำว่า เมื่อไปอยู่ในถิ่นใดก็ ตามก็เข้าสนิทสนม สนทนาปราศรัย ถกถ้อยปรึกษากับผู้ประกอบด้วยศรัทธา ผู้ประกอบด้วยศีล ผู้ ประกอบด้วยจาคะ ผู้ประกอบด้วยสุตะ ศึกษาเยี่ยงอย่างศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ของคนที่มี คุณสมบัติอย่างนั้นๆ”^{๒๕๔}

พิจารณาคุณสมบัติของผู้เป็นกัลยาณมิตร ย่อมไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็น ยอดแห่งกัลยาณมิตรให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก ด้วยลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน” ๓ อย่างต่อไปนี้ ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักตรวจสอบตนเองอย่าง กว้างๆ สำหรับกัลยาณมิตรผู้จะทำหน้าที่ในด้านการสอนให้ได้ผลจริงๆ คือ

๑. ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง คือทรงรู้ยิ่งเห็นจริงเองแล้วจึงทรงสั่งสอนผู้อื่นเพื่อให้รู้ เห็นจริงตามในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ขยายความข้อนี้ว่า มอง ในแง่ตัวผู้สอน ว่ามีความรู้จริงในเรื่องที่สอน หรือได้บรรลุผลประจักษ์ในเรื่องที่สอนนั้นมาด้วยตนเอง ก่อนแล้ว

๒. ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล คือ ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ซึ่งผู้ฟังสามารถพิจารณา ให้เข้าใจโดยใช้ปัญญาของเขาสอง ข้อนี้ มองในแง่ของผู้เรียนหรือผู้ฟัง ซึ่งผู้สอนแสดงคำสอนชนิดที่ให้ อิสระภาพ หรือเปิดโอกาสให้ผู้เรียนผู้ฟังคิดพิจารณา ใช้ปัญญาของเขา พัฒนาปัญญาของตนเอง และ

^{๒๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เอส ดี พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด), หน้า ๖๓๑-๖๓๒.

เข้าใจหรือเข้าถึงความจริงด้วยตัวเองของเขาเอง ผู้สอนเพียงนำข้อมูลข้อเท็จจริงเหตุผลหรือข้อเสนอ มาตีแผ่แจกแจงให้ดูและกระตุ้นให้คิดให้พิจารณา

๓. ทรงแสดงธรรมมีผลสมจริงเป็นอัศจรรย์ คือ ทรงสอนสิ่งที่เป็นจริง ซึ่งคนมีปัญญารัก ความจริงพิจารณาแล้วจะต้องยอมรับ และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ให้เกิดผลจริง ซึ่งผู้ปฏิบัติบะได้รับผล คล่องสมควรแก่การปฏิบัติ^{๒๕๕}

สรุปได้ว่า ความมีกัลยาณมิตร คือ การมีมิตรที่ดีช่วยให้เกิดความมั่นใจว่า สิ่งที่กำลัง ปฏิบัติและมุ่งหมายนั้น เป็นสิ่งที่ดี ถูกต้อง ทำได้จริง และถ้าทำได้สำเร็จแล้วจะได้รับผลดี และ กัลยาณมิตรที่มีความรู้ความเข้าใจมีประสบการณ์ในสิ่งที่ปฏิบัติที่ดีกว่า จะช่วยชี้แนะบอกแนวทาง หรือวิธีการที่จะทำให้การปฏิบัติง่ายขึ้น กัลยาณมิตรที่ได้บรรลุผลการปฏิบัติด้วยตนเองมาแล้ว ย่อมมี คุณค่าหรือประโยชน์สูงสุด ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดศรัทธา มีกำลังใจ การมีกัลยาณมิตรจึงนับว่าเป็น จุดเริ่มต้นหนึ่งของสัมมาทิฐิ

๓.๗.๒ หลักสมาธิมาส่งเสริมคุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพ

๓.๗.๒.๑ หลักมหาสติปัฏฐาน๔

เป็นหลักการภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นข้อปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง คือเข้าใจตาม เป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ สติปัฏฐานมี ๔ อย่าง คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

สติ หมายถึงความระลึกรู้ ไม่ลืม สติเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตที่ตั้งามเท่านั้น ไม่เกิดกับอกุศล จะช่วยให้จิตที่ตั้งามนึกถึงแต่เรื่องที่เป็นประโยชน์ ให้ผลเป็นความสุข ระลึกถึงแต่สิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดโทษ คือกิเลส ส่วน

ปัฏฐาน แปลได้หลายอย่าง แต่ในมหาสติปัฏฐานสูตรหมายถึง ความตั้งมั่น ความแน่วแน ความมุ่งมั่นไม่ปล่อยเวลาให้เสียประโยชน์ กล่าวโดยรวมคือ เข้าไป รู้เห็นในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงคือ วงจรปฏิจาสมุปบาท เพื่อให้เห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือสามัญลักษณะ จน ละคลายความยึดติดด้วยอำนาจกิเลสทั้งปวง ได้แก่

๑. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ พิจารณากายในกาย โดยมีสติไม่ลืมนึกว่า กายเป็นที่รวม ของธาตุ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ มาประชุมรวมกันเป็นร่างกาย ไม่มองกายว่าเป็น คน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็นรูปธรรมหนึ่งๆ อาศัยเหตุปัจจัยมากมายเกิดขึ้นเป็นวงจรปฏิจาสมุปบาท จึงเห็นการ เกิดดับ และเห็นว่ากายล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๒. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ พิจารณาเวทนาในเวทนา โดยมีสติไม่ลืมนึกว่าเวทนา สุข ทุกข์ อูเบกขา มีและไม่มีอาміส ล้วนเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ไม่มองกายด้วยความเป็น คน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็นแค่นามธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมาย เกิดขึ้นเป็นวงจรปฏิจาสมุปบาท และกั เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนา ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติ ไม่ลืมนึกว่า จิตมีเหตุไถ่คือ เจตสิกมากมายเป็น ปัจจัยให้เกิดอยู่โดยมองจิตด้วยความเป็น คน สัตว์ เรา เขา คือ ไม่มองว่าเรากำลังคิด เรากำลังโกรธ หรือเรากำลังเหม่อลอย แต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมาย เกิดขึ้นเป็น

^{๒๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๖๔๐-๖๔๑.

วงจรรปฏิจจสมุปบาท และก็เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนา ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๔. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติไม่ลืมว่า โลภะธรรมทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัยมากมาย ไม่มองด้วยความเป็น คน สัตว์ เรา เขา แต่มองเป็นรูปนามและนามธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมาย เกิดขึ้นเป็นวงจรรปฏิจจสมุปบาท และก็เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนา ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๓.๗.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวพันปัญหา

๓.๗.๓.๑ หลักสัมมาทิฐิ

ความหมายและความสำคัญของสัมมาทิฐิ

“สัมมาทิฐิ” ประกอบมาจากคำ ๒ คำ คือ สัมมา เป็นคำวิเศษณ์บอกคุณลักษณะซึ่งแปลว่า ชอบดี^{๒๕๖} ส่วนคำว่า ทิฐิ เป็นคำนาม ทิฐิ แปลว่า ความเห็น^{๒๕๗} ดังนั้น เมื่อพิจารณาตามศัพท์คำว่า สัมมาทิฐิ จึงแปลว่า ความเห็นชอบ ความเห็นที่ตรง เมื่อพิจารณาความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำว่า “สัมมาทิฐิ” ได้ถูกนำมาแสดงให้เห็นในหลายบทบาทแง่มุมเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของหลักสัมมาทิฐิอันเป็นเครื่องมือที่สะท้อนและยืนยันให้เห็นถึงปัญญาของมนุษย์ที่มีพลังอำนาจในการกำหนดความทุกข์ความสุขด้วยตนเองตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตามความหมายของสัมมาทิฐิโดยตรง ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีให้เห็นไม่มาก ตัวอย่างเช่น ในสัมมาทิฐิสูตร พระสารีบุตรได้กล่าวว่า สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นตรง มีความแน่วแน่เลื่อมใสในพระสัทธรรม^{๒๕๘} ดังนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมและยกตัวอย่างความหมายพร้อมความสำคัญของหลักสัมมาทิฐิตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ ในแง่ของ ความรู้ในทุกข์

กล่าวคือ ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์)^{๒๕๙} เป็นการดับทุกข์เพื่อเข้าสู่กระแสนิพพาน

๒) สัมมาทิฐิ ในแง่ของเครื่องมือเข้าถึงความสงบภายใน

กล่าวคือ การมีความเห็นถูก ๑๐ ประการ ได้แก่ เห็นว่าการให้ทานมีผลจริง การบูชามีจริง การเคารพบูชาผู้มีผลจริง ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง โลกนี้มีจริง โลกหน้ามีจริง คุณของมารดา มีจริง คุณของบิดามีจริง พวกโอปปาติกะมีจริง สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนบรรลุมรรค ผลนิพพาน รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง และสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ด้วยมีจริง^{๒๖๐}

๓) สัมมาทิฐิ ในแง่ของหนทางหลักเลียงและดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

^{๒๕๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิคเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๑.

^{๒๕๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๕๒๙.

^{๒๕๘}ดูรายละเอียดใน ม.มู (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๑.

^{๒๕๙}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

^{๒๖๐}ดูรายละเอียดใน ข.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔.

กล่าวคือ สัมมาทิฐิเป็นเครื่องมือจับวัดว่าความเห็นอย่างไรผิดไปจากความเป็นจริง ความเห็นถูกและความเห็นผิดนี้ต้องมีสติปัญญาที่ดี มีเหตุผลจึงจะรู้ได้ ถ้าสติปัญญาไม่ดี และขาดเหตุผลก็ยากที่จะรู้และเข้าใจว่าความเห็นนั้นถูกต้องทั้งหมด ถึงมีนักปราชญ์หรือผู้รู้ทั้งหลายบอกว่าความเห็นอย่างนี้ผิดก็ตาม แต่ก็อย่ายอมรับในเหตุผลที่บุคคลอื่นชี้แนะมีแต่ความเชื่อมั่นอย่างฝังใจในความเห็นของตนเองว่าถูกต้องทั้งหมด ถ้าเป็นอย่างนี้ก็เป็นเรื่องยากที่จะแก้ไข เพราะไม่สามารถที่จะแก้ไขได้เลยกระทั่งจนตัวตาย การพิจารณาเรื่องของสัมมาทิฐิเป็นวิธีแก้ความเห็นที่มีฉันทิฐิ ความผิดจากใจให้หมดไป เป็นการเริ่มต้นในการวางรากฐานของชีวิตไว้ได้อย่างถูกต้องเป็น อันดับต่อไป การดำรงชีวิตอยู่ภายในสังคมก็จะดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง^{๒๖๑}

๔) สัมมาทิฐิ ในแง่ของการละอกุศล ๑๐ ประการ

กล่าวคือ การมองเห็นความจริงของสิ่งที่ไม่ถูกต้องดีงามและพึงละเสีย ดังข้อความในอัสสลานยสูตรความว่า “ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีจิตไม่พยายาบท เป็นสัมมาทิฐิ หลังจากตายแล้วจะพึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ทั้งหมด”^{๒๖๒}

๕) สัมมาทิฐิในฐานะเป็นหัวหน้าองค์ธรรมทั้ง ๗ ในมรรคมีองค์ ๘

กล่าวคือ สัมมาทิฐิเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความดีงาม และความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต เพราะเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงามของคน ด้วยว่าเมื่อมีสัมมาทิฐิแล้ว (ความเห็นถูกต้อง) สัมมาสังกัปปะ (ความคิดถูกต้อง) สัมมาวาจา (การพูดถูกต้อง) สัมมากัมมันตะ (การกระทำถูกต้อง) สัมมาอาชีวะ (การประกอบอาชีพถูกต้อง) สัมมาวาจาณะ (ความเพียรพยายามในทางที่ถูกต้อง) สัมมาสติ (การระลึกถูกต้อง) สัมมาสมาธิ (การตั้งจิตไว้ถูกต้อง) สัมมาญาณ (มีความรู้ถูกต้อง) สัมมาวิมุตติ (ความหลุดพ้น) ย่อมเกิดขึ้นตามมา สัมมันตะ คือ ความเป็นแห่งธรรมที่ถูกต้อง เหล่านี้ทั้งหมดได้ชื่อว่าเป็นสัทธรรม^{๒๖๓}

สัมมาทิฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และผลจากการดำเนินชีวิตนั้น อย่างไรก็ตาม ในแวดวงนักวิชาการทางศาสนาและผู้สนใจศึกษา ต่างก็ให้ความหมายและรายละเอียดไว้หลายแง่มุม ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาอันเห็นชอบ คือ การเห็นอริยสัจ ๔ เป็นการเห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดีทำชั่วมีผลชั่ว มารดา บิดามีคุณ เห็นถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริงว่า ชนธ ๕ ไม่เที่ยง เป็นต้น^{๒๖๔}

^{๒๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๖ และ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๙.

^{๒๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๕/๕๐๖.

^{๒๖๓} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๖.

^{๒๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิค จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙๓.

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นชอบหรือความเห็นที่ถูกต้อง คำว่า เห็น ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา แต่เห็นด้วยใจ เรียกว่า ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้อง หรือความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้องนั่นเอง^{๒๖๕}

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ได้กล่าวถึงความเห็นความเชื่อ หรือ ทิฐิ ว่า มีบทบาทสำคัญมากในฐานะเป็นแกนกลางหรือรากฐานแห่งการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต และสังคมมนุษย์ทั้งหมด การศึกษาเรื่องบทบาทและความสำคัญของทิฐิ ซึ่งเปรียบเสมือนการวางรากฐานของชีวิตและสังคม และมองในแง่ของกระบวนการแก้ปัญหาของการศึกษาเรื่องทิฐิ ก็คือการเจาะเข้าไปหารากเหง้าหรือต้นตอของปัญหา เป็นการพัฒนาชีวิตทั้งหมด เปรียบเหมือนการสร้างตึกสูงๆ ย่อมต้องการรากฐานที่ลึกและแข็งแรงมั่นคง การพัฒนาชีวิตเพื่อเข้าสู่การหลุดพ้นย่อมต้องการฐานราก คือ สัมมาทิฐิ^{๒๖๖}

วสิน อินทสระ ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ว่าคือ เบื้องต่ำ ความเห็นชอบคือความเห็นถูกต้อง เห็นและเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง เบื้องสูง หมายถึง ความรู้หรือญาณ ในอริยสัจ ๔ คือเห็นทุกขในชีวิตที่เป็นจริงในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า มรรค หรือ อริยมรรค^{๒๖๗}

เดวิด เจ. กัลปหานะ (David J. Kalupahana) ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ไว้ว่า สัมมา แปลกันโดยทั่วไปว่า ถูก การใช้คำว่า สัมมา มานานำคำว่า ทิฐิ รวมทั้งองค์ประกอบของมรรคข้ออื่นๆ เป็นการชี้ให้เห็นจุดยืน แบบสายกลางของพระพุทธศาสนา^{๒๖๘} คือ ความเป็นกลางระหว่างมรรคที่ยึดมั่นในทิฐิอย่างมโนว่าเป็นความจริงสูงสุด กับการปล่อยปละละเลยโดยไม่ยึดทิฐิอะไรเลย สัมมาทิฐิจึงมีความยืดหยุ่น สามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจของมนุษย์

เฮอ์เบิร์ต วี. กุนเธอร์ได้อธิบายความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ไว้ว่า สัมมาทิฐิ ไม่ใช่แค่การยอมรับคำสอนที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานหากแต่เป็น ทิฐิที่ได้มาจากการใคร่ครวญพิจารณาอย่างต่อเนื่อง และการมีประสบการณ์ตรง^{๒๖๙}

สรุปได้ว่า “ สัมมาทิฐิ ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การมีปัญญาที่เห็นชอบในทางที่เที่ยง และประกอบด้วยกุศลช่วยขจัดความคิดที่เป็นการยึดมั่นถือมั่น ตัดความนึกคิดที่ไม่ดีไม่งามไม่ให้เกิดขึ้น โดยมีความเชื่อในผลของการกระทำ และให้มนุษย์สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อความเป็นไป

^{๒๖๕} พินิจ รักทองหล่อ, **ธรรมานุกรมโฆษณ์ ฉบับประมวลรวมเล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๓.

^{๒๖๖} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปิฎก”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑.

^{๒๖๗} วสิน อินทสระ, **แก่นพุทธศาสตร์(อริยสัจ ๔)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘.

^{๒๖๘} David J. Kalupahana, **Ethics in Early Buddhism** (Honolulu: The University Press of Hawaii, 1995), pp. 79.

^{๒๖๙} Herbert V. Gunther, **Philosophy and Psychology in the Abhidharma**, (delhi:Motilal Banarsidas, 1975), pp. 74.

ในทางสายกลางไม่สุดโต่ง จึงทำให้ชีวิตมีความสุข ความสงบ และเมื่อผู้ที่มีบทบาทในการนำผู้อื่นมีความเห็นชอบ เห็นตามจริงในสิ่งที่เกิดไม่มีการปรุงแต่งด้วยอคติ ทิฐิ มานะ ก็จะทำให้เกิดสันติภาพภายใน (Inner Peace) สามารถนำความดีงามนี้ไปสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ต่อไปอย่างกว้างขวาง เป็นการเอาธรรมไปทำ เป็นการสร้างสันติภาพภายนอก (Outer Peace) นั่นเอง

๓.๗.๓.๒ หลักโยนิโสมนสิการ

ความหมายของโยนิโสมนสิการ

คำว่า “โยนิโสมนสิการ” คือการใช้ความคิดถูกวิธี เป็นการทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ^{๒๗๐} ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ จึงหมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย และมีความหมายต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดว่าอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเขาแนวกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปณณสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่เดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขั้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักนำความคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหาวดกกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

กล่าวได้ว่า โยนิโสมนสิการ คือการคิดอย่างแยบคาย เป็นการคิดถูกวิธี คิดอย่างระเอียด คิดมีเหตุผล คิดพิจารณาแบบไตร่ตรอง ประกอบด้วยปัญญา มีการคำนึงถึงผลดี ผลเสีย ของสิ่งนั้นๆ และเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น การใช้ปัญญาคิดพิจารณาปลุกเร้าจิตใจให้มีความกระตือรือร้นที่จะกระทำความดีเริ่มต้นจากการมีความคิดที่ถูกต้อง เป็นการสกัดกั้นหรือบรรเทา และขัดเกลาดัณหา และผลสำเร็จของการกระทำความดีนั้น ส่งผลทำให้ผู้กระทำมีความสุข การคิดแบบเร่งเร้าคุณธรรมมีแบบการคิดเร่งเร้าโดยมีบุคคลอื่นเป็นเป้าหมาย หรือเป็นปัจจัยภายนอกเป็นแรงกระตุ้น

^{๒๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๗.

ผลักดันให้กระทำความดี และแบบการคิดเร่งเร้าเพื่อสกัดกั้นความประมาทหรือสิ่งที่เป็นอกุศลไม่ให้เกิด วิธีการคิดแบบนี้เป็นการมองให้เห็นส่วนดีของมนุษย์ โดยต้องยอมรับว่าการเป็นปุถุชนคนธรรมดาทั่วไป ยังมีกิเลสอยู่ย่อมจะต้องมีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย แต่สิ่งที่เป็นส่วนเสียหรือส่วนไม่ดีของเขาก็ไม่ต้องเอามาคิด เพราะจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ ทำให้เป็นทุกข์ ดังนั้นการมองแบบเร้ากุศลก็เพื่อทำให้เกิดความสบายใจ จิตใจแจ่มใส เบิกบาน ไม่ห่อเหี่ยว เพราะเมื่อจิตใจห่อเหี่ยวท้อถอย จิตที่เป็นอกุศลก็จะเกิดขึ้น อันเป็นเหตุให้เกิดการกระทำที่ผิดพลาดขึ้นได้

การทำหน้าที่ของ โยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยบคายทั้งหมด สามารถสรุปได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ

๑. โยนิโสมนสิการแบบปลุกปัญญา มุ่งให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นการขจัดอวิชชา คือความไม่รู้มีลักษณะเป็นการส่องสว่างทำลายความมืด หรือ ชำระสิ่งสกปรก และสุดท้ายเป็นการนำไปสู่โลกุตตรสัมมาทิฐิ

๒. โยนิโสมนสิการแบบสร้างเสริมคุณภาพจิต มีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณฝ่ายดีขึ้นมากดข่มทับ หรือ บังคับฝ่ายความชั่วไว้ หรือ เป็นเครื่องตระเตรียมหนุนเสริมความพร้อม และสร้างนิสัยที่ดีงาม^{๒๗๑} และนำไปสู่การทำงานต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน เป็นการรับรู้อารมณ์ความนึกคิดจากภายใน และการนำประสบการณ์จากภายนอก แล้วนำมาเกี่ยวเนื่องกันเป็นความคิดที่อยู่ภายในจิตใจ เมื่อมีโยนิโสมนสิการ ก็คือการเกิดแห่งสัมมาทิฐิ แต่เมื่อมองตามหลักธรรมแล้ว ก็สรุปสัมมาทิฐิได้เป็นเพียง ๒ ประเภท คือ

๑. ความเชื่อถือ ความเห็น ทศนคติ ความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผลเป็นประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องความดีความชั่ว การทำดีทำชั่ว และการได้รับผลดีร้ายสอดคล้องกับการกระทำของตน คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อมั่นในคุณธรรม เช่น คุณของมารดาบิดา ความเชื่อความเห็นสอดคล้องกับคำสอนทางศาสนา เกิดจากความรู้ความเข้าใจเหตุผลโดยอาศัยการอบรมสั่งสอนปลูกฝังสืบๆ กันมาในสังคม ช่วยให้เกิดความประพฤติดีประพฤติชอบ และการดำเนินชีวิตที่ดีงามทำให้สังคมสงบเรียบร้อย คนอยู่ร่วมกันร่มเย็นเป็นสุข

๒. ความรู้ความเห็น ความเข้าใจ เกี่ยวกับโลกและชีวิต หรือ สังฆารธรรมทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง คือ ตามสภาวะของมัน และตามความเป็นไปโดยธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องซึ่งควรจะมีจะเป็นระหว่างตนเองกับสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมอยู่ หรือ กับโลกและชีวิต

สรุปได้ว่า ในการพัฒนาคนธรรมดาไปเป็นผู้ที่ที่คุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์นั้น เป็นเรื่องของการให้ความรู้ ทักษะการปฏิบัติ เพื่อเกิดการเห็นแจ้งทางปัญญา เพราะมนุษย์ทุกคน ประกอบไปด้วยความดีและความไม่ดี ที่มีผิดพลาดในศีล ในธรรมไปบ้างทั้งนั้นด้วยการกระทำที่มองเห็นและสิ่งที่เป็นความนึกคิดจิตใจ การพัฒนาจึงต้องพัฒนาทั้ง ๒ ส่วนคือด้านในตนและด้านภายนอกตน และที่สำคัญต้องเริ่มที่ใจของตนเองก่อน ศาสนาพุทธเน้นการศึกษาที่เข้าถึงปัญญา เพราะคนที่มีปัญญา มีความรู้ ความสามารถ นับว่าเป็นผู้ก่อประโยชน์ จากความมีวินัย ความเพียร และความอดทนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายความสำเร็จของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นแง่ของการทำงานและการดำเนินชีวิต ผู้นำถูกคาดหวัง

^{๒๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า.๗๓๕

จากบุคคลอื่นว่าจะเป็นผู้พาให้ไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาไปถึงเป้าหมาย จึงต้องหาหลักการพัฒนาตนที่เหมาะสมเป็นจริง จากการวิจัยพบว่า หลักไตรสิกขาเป็นหลักที่เหมาะสมกับการนำมาเป็นหลักการพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำเชิงพุทธ ที่เป็นหลักที่ปฏิบัติได้ด้วยตนเองเริ่มจากง่ายไปหายาก โดยเริ่มจากภายนอกตัว คือด้านพฤติกรรม แล้วไปภายในคือ จิตใจ เพื่อให้ไปถึงการรู้แจ้งทางปัญญาตามลำดับ และในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้พยายามหาคุณลักษณะทั้งด้านที่เป็นพฤติกรรมภายนอกและภายใน ให้ออกมาเป็นรูปแบบของวิธีการ ขั้นตอน เพื่อได้กระบวนการรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และนำมาปฏิบัติและเห็นผลได้จริงเหมาะกับสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อเป้าหมายแห่งความสงบสุข สันติภาพของชุมชน สังคมไทยสืบไป

๓.๘ แนวคิดเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของสังคมไทย

การศึกษาเรื่องผู้นำของสังคมไทยปัจจุบันจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับบริบทของสังคมไทย เพราะผู้นำในแต่ละสังคมอาจมีลักษณะบางประการที่ทั้งเหมือนและไม่เหมือนกัน เริ่มจากการทำความเข้าใจความหมายของคำว่าสังคมจากความเห็นของนักวิชาการที่ได้ศึกษารวบรวมและสรุปความหมายไว้ว่า สังคม หมายถึงคนโดยทั่วไปที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มๆ หนึ่งที่มีที่อาศัยเป็นเขตถิ่นฐานของตนและมีแบบแผนการดำเนินชีวิตหรือมีวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างของตนเอง^{๒๗๒} เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกันและอาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกันเป็นกลุ่ม^{๒๗๓} และหมายถึงบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปอยู่ในอาณาเขตหรือดินแดนเดียวกันโดยมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน และมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมร่วมกัน^{๒๗๔} ดังนั้นสังคมจึงจะหมายถึงการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันและมีวิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่างของตนเอง การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้นเพราะมีเหตุผลความจำเป็นดังนี้

๑. มนุษย์มีระยะเวลาแห่งการเป็นทารกและช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ในระยะเริ่มต้นของชีวิตยาวนานซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากสัตว์อื่น และความจำเป็นที่จะต้องมีการเลี้ยงดูทารกเป็นระยะเวลานาน จำเป็นที่จะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และสร้างแบบแผนความสัมพันธ์กันคนอื่นๆ ในสังคม^{๒๗๕}

๒. มนุษย์ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของตน จึงจำเป็นต้องมีระบบแบ่งหน้าที่การทำงานในสังคม

๓. มนุษย์มีลักษณะตามธรรมชาติที่สำคัญ คือ การต่อสู้ การใช้อำนาจและการขัดแย้งตามปรัชญาของ Thomas Hobbes จึงจำเป็นต้องมีระบบระเบียบเป็นแบบแผนในการอยู่ร่วมกัน^{๒๗๖}

^{๒๗๒} Dictionary of Modern Society (Hoult, 1969) อ้างถึงใน จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ศ.ดร.และคณะ. สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๕.

^{๒๗๓} Alex Thai, **Sociology**, 4th Edition, (Boston: Allyn & Bacon, 2000), p 33.

^{๒๗๔} Haralambos and Holborn, **Sociology: Themes and Perspectives**, (London: Harper Collins, 2004), p 8.

^{๒๗๕} พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๒๗๖} ศิริรัตน์ แอดสกุล, **ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕-๔๖.

๓.๘.๑ การจัดระเบียบทางสังคม

การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้นนอกจากจะประกอบด้วยประชากร ความสัมพันธ์ พื้นที่ หรือ อาณาเขตแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การจัดระเบียบทางสังคม (Social Organizasoin) เนื่องจากการอยู่ร่วมกันนั้น สมาชิกจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานที่จำเป็นในการควบคุมสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนอย่างมีระบบ มีแบบแผน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การจัดระเบียบทางสังคมนั้นมียุคประกอบที่สำคัญดังนี้

๑.ระบบคุณค่าของสังคม (Social Value) ถือเป็นหัวใจหรือเป้าหมายสูงสุดที่สังคมปรารถนาให้บังเกิดขึ้นคุณค่าเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับว่าดีงาม น่ายกย่อง และสมควรกระทำหรืออาจเรียกว่าเป็น “สัญญาประชาคม” ที่เกิดจากการผสมผสานและการสังเคราะห์ระหว่างความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา อุดมการณ์ และภูมิปัญญาที่หล่อหลอมจนเกิดเป็นคุณค่าหรือค่านิยมที่พึงยกย่อง

๒.บรรทัดฐานหรือปทัสถานทางสังคม (Social Norms) หมายถึง มาตรฐานการปฏิบัติตามบทบาทและสถานภาพที่บุคคลพึงกระทำ เป็นระเบียบแผนที่กำหนดว่าการกระทำใดถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามระบบทิศทางคุณค่าทางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือระบบคุณค่าเป็นเป้าหมายของสังคม ส่วนบรรทัดฐานเป็นมาตรฐานหรือแนวทางการกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้นๆ บรรทัดฐานอาจแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

ก. วิถีประชา (Folkways) หรือเรียกอีกอย่างว่าธรรมเนียม เป็นบรรทัดฐานที่สมาชิกในสังคมควรปฏิบัติตาม การกระทำผิดวิธินั้นมีผลกระทบต่อน้อยส่วนรวมน้อยไม่รุนแรงและมักเป็นสิ่งที่สังคมมนุษย์นั้นๆ ปฏิบัติจนเป็นความเคยชิน เช่น การสวมรองเท้าเมื่อออกจากบ้าน เป็นต้น

ข.จารีต (Mores) หรือจารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรมเป็นมาตรฐานการกระทำที่ถือว่าสำคัญกว่าวิถีประชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ยังไม่มีการเขียนข้อกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จารีตจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ปรัชญา และอุดมการณ์ที่เป็นกฎเกณฑ์หลักของสังคมเป็นกฎสังคมที่รุนแรงที่สุดและอาจเป็นที่มาของกฎหมาย^{๒๗๗} เช่น ในบางสังคมหากสมาชิกทำผิดเรื่องชู้สาวจะถูกขับออกจากสังคมหรือโทษประหารชีวิต เป็นต้น

ค.กฎหมาย (Law) ในสังคมที่มีภาษาเขียน มาตรฐานของสังคมจะได้รับการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรโดยจะมีการกำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนตามระดับความรุนแรงของการกระทำไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างวิถีประชา จารีต และกฎหมาย คือ กฎหมายมีการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่วิถีประชา และจารีตมักไม่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่คนสังคมจะรับรู้ว่ามีอยู่และใช้มาตรฐานในการดำรงชีวิตในสังคมนั้นๆ

ง. สถานภาพและบทบาทในสังคมต่างๆ คนในสังคมต่างมีภาระกระทำโต้ตอบทั้งทางตรงและทางอ้อมตามตำแหน่งหน้าที่โดยมีความคาดหวังว่าบุคคลในแต่ละตำแหน่งนั้นจะเป็นอย่างไรและสมควรกระทำเช่นไรเราเรียกตำแหน่งทางสังคมว่า “สถานภาพ” และหน้าที่ที่กระทำว่า “บทบาท” สถานภาพทางสังคมจึงหมายถึงตำแหน่งที่บุคคลครอบครองอยู่และสิทธิ ตลอดจนหน้าที่ตามบทบาท

^{๒๗๗} อ้างแล้วใน ศิริรัตน์ แอดสกุล, ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา, หน้า ๕๐-๕๑.

ของตำแหน่งนั้นๆ ส่วนบทบาททางสังคมหมายถึงหน้าที่หรือพฤติกรรมทางสังคมกำหนด หรือคาดหวังให้ผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในสังคมกระทำ^{๒๗๘}

๓.๘.๒ ลักษณะของสังคมไทย

ในสังคมไทยมีการให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่โบราณเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมของจิตใจคนไทยทั้งชาติก่อให้เกิดความรักสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประเทศไทยมีการปกครองโดยพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง การปกครองโดยพระมหากษัตริย์นี้เป็นวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับการรับความเชื่อทางศาสนาอินเดีย และเป็นการผสมผสาน ๓ แนวคิดหลักเข้าด้วยกัน ๑) แนวคิดตามคติในศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เชื่อว่ากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพที่ต้องสร้างหรือออกกฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและรักษาความยุติธรรมนั้นอย่างเคร่งครัด รักษาพระศาสนา และสร้างความผาสุกให้แก่ประชาชน ๒) แนวคิดในพระพุทธศาสนาที่เชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิราช หรือธรรมราชาที่ประกอบไปด้วยราชธรรมหลายประการ และ ๓) แนวความคิดแบบพ่อปกครองลูก ตลอดเวลาที่ผ่านมาแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงดินหรือเปลี่ยนราชวงศ์ แต่แนวคิดวัฒนธรรมปกครองแบบกษัตริย์ที่เคยมีมาแต่โบราณหาได้เปลี่ยนไปด้วยไม่ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยจะมีการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมีการใช้พระราชอำนาจผ่านองค์การปกครอง ๓ องค์การหลัก คือ องค์การด้านนิติบัญญัติ องค์การด้านตุลาการ องค์การด้านบริหาร พระมหากษัตริย์ก็ทรงปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและเป็นต้นแบบให้สังคมไทยร่วมเย็นเป็นสุขตลอดมา^{๒๗๙}

ถึงแม้ว่าปรัชญาในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมจะมีความเรียบง่าย แต่ก็ก็มีลักษณะของการยึดถือระบบชนชั้นหรือเป็นสังคมศักดินา มีการแบ่งชนชั้นสูงที่มีจำนวนน้อยแต่มีหน้ามีตาในสังคมชนชั้นกลางที่อาศัยในเขตเมืองและมีการศึกษาสูง และชนชั้นล่างเหนือรากหญ้าที่มีจำนวนมากยากจน อาศัยอยู่ในชนบท และต้องพึ่งพาผู้มีอำนาจ^{๒๘๐} การแบ่งชนชั้นในสังคมไทยถึงแม้ว่าจะไม่ได้แบ่งตายตัวดังเช่นระบบวรรณะของอินเดียแต่ก็มีการแบ่งโดยยึดสถานภาพของทรัพย์ เกียรติยศ อาชีพ อำนาจ และคุณงามความดีเป็นเกณฑ์ ส่วนการมีปรัชญาชีวิตที่เรียบง่ายเป็นผลมาจากการที่สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพในภาคเกษตร ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตและการแสดงออกมีการแสดงออกถึงความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สัมพันธ์กับการเกษตรและธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เช่น พิธีแห่ขบวนแห่ขอฝน หรือพิธีแรกนาขวัญ เป็นต้น ถึงแม้ว่าในปัจจุบันการดำเนินธุรกิจ และภาคอุตสาหกรรมจะเข้ามาแทนที่กลายเป็นแหล่งจ้างงานและสร้างรายได้เกินกว่าครึ่งของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ส่งผลทำให้วิถีชีวิตและสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ถึงกระนั้นสังคมเกษตรกรรมก็ยังคงอยู่คู่สังคมไทยจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ค่านิยมส่วนบุคคลสืบเนื่องมาจากคำสอนของพุทธ

^{๒๗๘} พัทยา สายหู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๐-๑๑๗.

^{๒๗๙} มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๕-๙.

^{๒๘๐} วันชัย สุขตาม, “วิกฤติการณ์ของผู้นำไทย: ปัญหาและทางออก”, *มจร. สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๖), ๑๖๘-๑๗๙.

ศาสนาที่ว่าคนทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง ความสำคัญของคุณค่าของคนแต่ละคนก็นำไปสู่ลัทธิปัจเจกชนนิยม จึงทำให้คนไทยไม่ค่อยผูกพันตนเองกับจุดหมายของสังคม ต่างจากค่านิยมของญี่ปุ่นที่เน้นค่านิยมทางการเมือง ทำให้คนญี่ปุ่นมุ่งสร้างชาติมากกว่า^{๒๘๑}

ในส่วนของการปกครอง พบว่าอำนาจการปกครองของคนไทยมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานครซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางรวมประเทศทุก ๆ ด้าน ถึงแม้ว่าห้วงเวลาที่ผ่านมาจะมีความพยายามที่จะกระจายอำนาจสู่การปกครองส่วนท้องถิ่นให้มาก แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร นอกจากนี้สังคมไทยยังมีลักษณะของสังคมที่มีโครงสร้างแบบหลวม อันมีสาเหตุมาจากสังคมไทยไม่ค่อยเคารพในกฎระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ มักมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบบ่อยครั้ง แต่กลับมีการผ่อนปรนและยืดหยุ่น ทำให้เกิดความเคยชินและเป็นลักษณะนิสัยที่ควรแก้ไข เช่นการขาดวินัย เสมอต้นเสมอปลาย การขาดความตั้งใจและการไม่รักษาเวลา ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะเป็นปัจเจกชน มีความยืดหยุ่น เข้าใจกฎระเบียบ กติกาและบรรทัดฐานของสังคมดีแต่ชอบละเมิด และไม่ชอบการผูกพันระยะยาว ซึ่งทำให้ขาดพลังทางสังคม การที่เป็นสังคมเปิดทำให้สังคมไทยสามารถปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงได้ดีมีการรับวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามามาก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก ภายใต้อิทธิพลระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และกระแสยุคโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมบางอย่างซึ่งเป็นอันตรายต่อระบบความสมดุลของโครงสร้าง การมีภาวะความเป็นสังคมเมือง การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และปัญหาที่เกิดจากผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ อาทิ การอย่าร้างหรือครอบครัวแตกแยก การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่มีความรุนแรงมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการที่เป็นสังคมโครงสร้างหลวมกลับส่งผลดีทำให้สังคมไทยยังคงมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่หายหลายและโดดเด่น

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสังคมไทย คือ ปัญหาความขัดแย้งที่ยังคงตกค้างจากปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สร้างความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างประเมินค่ามิได้ ดังนั้น จึงเกิดความพยายามหลายฝ่ายในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ให้กลับคืนสู่สังคมไทย นักวิชาการได้เสนอทางเลือกสำหรับทางเลือกของคนไทยในเรื่องของภาพอนาคตประเทศไทย และการเมืองที่พึงปรารถนาไว้ ๔ ภาพ ประกอบด้วย

๑. ภาพอนาคตที่ ๑ สังคมแห่งความยุติธรรม (Justice and Fairness) จากสาเหตุความขัดแย้งจากการใช้อำนาจของฝ่ายหนึ่งที่ยึดฝ่ายมองว่าไม่เป็นธรรมการนำสังคมไทยไปสู่สังคมที่ยึดมั่นในหลักนิติธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดขึ้น

๒. ภาพอนาคตที่ ๒ คือ สังคมแห่งคุณธรรมและธรรมาภิบาล (Morality and Good Governance) จากการที่ปัญหาทุจริตคอร์รัปชันเป็นปัญหาที่บั่นทอนเศรษฐกิจและสังคมไทยมานาน ดังนั้น ธรรมาภิบาลหรือการบริหารจัดการที่ดีจึงเป็นภาพอนาคตที่ประชาชนคาดหวัง

^{๒๘๑} สนิท สมัครการ, วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔-๗๗.

๓. ภาพอนาคตที่ ๓ สังคมแห่งเมตตาธรรม (Mercifulness) สังคมไทยจะเดินหน้าได้ ถ้ามีการรับฟังกัน เห็นอกเห็นใจกัน และรู้จักการให้อภัย ตลอดจนการก้าวข้ามอดีตที่ไม่สามารถกลับไปแก้ไขได้ไปสู่อนาคตที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดจำทำให้สังคมเดินหน้าต่อไป

๔. ภาพอนาคตที่ ๔ สังคมแห่งสันติธรรม (Just Peace) สังคมที่พึงปรารถนา คือ สังคมที่ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขและปราศจากความรุนแรง^{๒๘๒}

๓.๙ คุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของผู้นำโดยทั่วไป

หากจะกล่าวถึง “ผู้นำ” คิดว่าคนที่สามารถจะขึ้นมาเป็นผู้นำได้ คงเป็นคนที่พร้อมด้วยสติปัญญา ทศนคติ และการบริหารใจคน ล้วนเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนากันได้ และแน่นอนว่าสามารถทำผิดพลาดกันได้ด้วยเช่นกัน Terra BKKขอส่งต่อความรู้ดีเกี่ยวกับ สาเหตุ ๑๐ ประการที่สร้างความล้มเหลวมาสู่การเป็นผู้นำ จากหนังสือ Think & Grow Rich ของผู้เขียน Napoleon Hill หนังสือที่มียอดขายกว่า ๖๐ ล้านเล่มทั่วโลก ลองมาดูกันว่า อะไรคือสาเหตุที่จะนำพา ผู้นำล้มเหลว กันได้บ้าง รายละเอียดดังนี้^{๒๘๓}

๑) ไม่สามารถจัดการกับเรื่องปลีกย่อยได้: ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการเรื่องปลีกย่อย ไม่มีผู้นำที่มีอัจฉริยภาพคนใด ทำตัวเองให้ยุ่งเหยิง จนไม่มีเวลาสำหรับเรื่องสำคัญ ความจริงแล้ว ไม่ว่าคุณจะเป็นผู้นำหรือผู้ตาม หากคุณทำตัววุ่นวายจนไม่เหลือเวลาปรับเปลี่ยนแผนการ ไม่มีเวลาสำหรับงานเร่งด่วน นั่นคือคุณกำลังจะกลายเป็นคนไร้ประสิทธิภาพในการทำงาน วิธีแก้ไข = ผู้นำควรฝึกตนเองให้มินิบริหารจัดการระเบียบรายละเอียดปลีกย่อยให้ดี แม้ในช่วงเวลาอันน้อยนิด

๒) ไม่เต็มใจทำงานบริการต่ำๆ : เมื่อมีโอกาสหรือเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้า ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ควรเต็มใจทำงาน ไม่ว่าจะป็นงานอะไร งานที่คุณสั่งให้คนอื่นหรือลูกน้องทำ งานนั้นคุณควรจะยินดีทำได้ด้วยเช่นกัน บุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือบุคคลที่พร้อมรับใช้ทุกคน มันคือสิ่งสำคัญในการบริหารใจลูกน้อง วิธีแก้ไข = ผู้นำควรทำในสิ่งที่สั่งให้ลูกน้องทำ เพื่อเรียกขวัญกำลังใจในการทำงาน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกน้อง

๓) คาดหวังผลตอบแทนจากความรู้: สิ่งที่มาจากการอวดความรู้ที่มี คือการนำไปประยุกต์ใช้ลงมือทำ โลกไม่เคยจ่ายผลตอบแทนในสิ่งที่คุณรู้ แต่จ่ายในสิ่งที่คุณนำมาประยุกต์ใช้ทำงานให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรต่างหาก วิธีแก้ไข = นำความรู้ที่มี มาปฏิบัติลงมือทำจริง ไม่ว่าจะทำเองหรือสั่งการให้ลูกน้องทำก็ตาม

๔) หวาดกลัวการแข่งขันจากผู้ตาม: ผู้นำที่กลัวว่าลูกน้องจะยึดอำนาจ มันใจได้เลยว่าในไม่ช้า ความกลัวนั้นจะกลายเป็นเรื่องจริงผู้นำที่ดี ควรฝึกทักษะลูกน้องด้วยการส่งเสริมให้เป็นตัวแทนตนไปปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ได้ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ เสมือนแบ่งร่างไปทำงานที่ต่างๆ ได้ใน

^{๒๘๒} ธีรวิไล บุรีกุล, คู่มือประกอบการจัดประชาเสวนาหาทางออก (Issue Book): อนาคตประเทศไทยการเมืองที่พึงปรารถนา สิ่งที่คนไทยต้องเลือก, (กรุงเทพมหานคร: ไบรท์ แอนด์ พรีน จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๖-๙.

^{๒๘๓} แหล่งที่มา [ออนไลน์] <https://www.sanook.com/money/409087>. สืบค้นวันที่ ๑๑ ม.ค. ๒๕๖๒.

เวลาเดียวกัน วิธีแก้ไข = การเพิ่มความรู้เพิ่มความชำนาญแก่ลูกน้องที่มีศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้ทำงานนั้นมีประสิทธิภาพกว่าเดิม ตัวผู้นำเองจะได้มีเวลามากขึ้น ลูกน้องทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น องค์การก็อยู่ในทิศทางความเจริญก้าวหน้า

๕) ไร้จินตนาการ: หากปราศจากจินตนาการหรือความคิดสร้างสรรค์แล้ว แม้จะเป็นผู้นำก็ยากที่จะก้าวข้ามปัญหาหรือวิกฤติได้ คือไม่สามารถเอาตัวรอดจากปัญหา หรือค้นหาทางออกที่ต่างไปจากเดิมได้ วิธีแก้ไข = ฝึกตนเองให้มีความคิดสร้างสรรค์ในทุกวัน ทำอะไรใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยทำ หรือลองหามุมมองใหม่ๆ มาประดับความคิดทุกวัน

๖) ความเห็นแก่ตัว: ผู้นำที่ชอบกล่าวอ้างความสำเร็จของลูกน้องมาเป็นของตนเอง แน่่อนว่าคงไม่มีลูกน้องคนไหนชอบ ร้ายกว่านั้นคือการหมดศรัทธาในตัวผู้บังคับบัญชาและหมดใจรักในการทำงาน พื้นฐานมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดในชีวิตย่อมต้องการได้รับคำชมเชย คำยกย่อง เป็นเรื่องปกติ วิธีแก้ไข = ผู้นำตัวจริงจะไม่ชอบรับเกียรติยศใดๆ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ชอบรับเพียงความพึงพอใจในความสำเร็จเท่านั้น ให้ความสำคัญในคุณค่าของทีมงานและลูกน้อง เมื่อปฏิบัติงานได้ดี

๗) ทำตามอำเภอใจของตนเอง: ใครจะอยากเป็นลูกน้องภายใต้ผู้บังคับบัญชาที่เอาแต่ใจ นอกจากจะไม่ใช่เรื่องดีกับตัวเองแล้ว ยังทำลายความอดกลั้นของลูกน้องที่ต้องยอมทำตามด้วย วิธีแก้ไข = ผู้นำที่ดีควรเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง การรับฟังปัญหาหรือทางแก้ไข หรือความรู้สึกนึกคิดในจิตใจของลูกน้อง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กร

๘) ไม่จงรักภักดี: สังเกตได้ว่า เมื่อใดที่เกิดความไม่จงรักภักดีขึ้นในองค์กร ผู้นำที่ไม่จงรักภักดีต่อหน้าที่ตนเอง ต่อผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้บังคับบัญชา มักจะไม่สามารถรักษาภาวะความเป็นผู้นำไว้ได้ ทำลายคุณค่าตัวเอง และคงไม่มีใครอยากจะร่วมงานด้วย นั้นเป็นสาเหตุหลักก่อให้เกิดความล้มเหลวในชีวิตผู้นำ วิธีแก้ไข = อย่าหลงไปกับความโลภหรืออารมณ์ชั่ววูบ เพราะประวิติเสียๆ จะตรวนำคุณไปตลอดชีวิต

๙) หลงอำนาจมากเกินไป: ผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะทำงานโดยการกระตุ้นงาน พยายามไม่สร้างความกลัวหรือความซีดเศร้าลงไปจิตใจของลูกน้อง ผู้นำที่พยายามใช้อำนาจบังคับในลูกน้อง ประทับใจไม่ก่อผลดีใดๆ วิธีแก้ไข = ผู้นำที่ดีไม่ต้องโฆษณาตนเอง เพราะมันปรากฏชัดอยู่แล้วว่าพฤติกรรมคุณเป็นอย่างไรความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจ และความยุติธรรมในภาวะผู้นำของคุณ

๑๐) หลงยศถาบรรดาศักดิ์: ผู้นำที่มีประสิทธิภาพและยิ่งใหญ่ตัวจริง จะสังเกตได้ว่าเขาไม่ต้องการการนับถือแบบลุ่มๆ ดอนๆ จากลูกน้อง และเขามักเป็นคนอ่อนน้อมดูสุภาพกับทุกคนเสียมากกว่า วิธีแก้ไข = ประตูลำหรับผู้นำที่แท้จริงควรเปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่จำเป็นต้องมีพิธีรีตอง หรือการโอ้อวดสำคัญตนเอง

ตารางที่ ๓.๒ สาเหตุที่ทำให้ผู้นำล้มเหลว

ปัญหา	วิธีการแก้ไข
ไม่สามารถจัดการกับเรื่องปลีกย่อยได้	ผู้นำควรฝึกตนเองให้มีนิสัยจัดระเบียบรายละเอียดปลีกย่อยให้ดี แม้ในช่วงเวลาอันน้อยนิด
ไม่เต็มใจทำงานบริการต่ำๆ	ทำในสิ่งที่สั่งให้ลูกน้องทำ เพื่อเรียกขวัญกำลังใจในการทำงาน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกน้อง
คาดหวังผลตอบแทนจากความรู้	นำความรู้ที่มี มาปฏิบัติลงมือทำจริง ไม่ว่าจะทำเอง หรือสั่งการให้ลูกน้องทำก็ตาม
หวาดกลัวการแข่งขันจากผู้ตาม	เพิ่มความรู้เพิ่มความชำนาญแก่ลูกน้องที่มีศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้งานนั้นมีประสิทธิภาพกว่าเดิม ตัวผู้นำเองจะได้มีเวลามากขึ้น ลูกน้องทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น องค์กรก็อยู่ในทิศทางความเจริญก้าวหน้า
ไร้จินตนาการ	ฝึกตนเองให้มีความคิดสร้างสรรค์ในทุกวัน ทำอะไรใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยทำ หรือลองหามุมมองใหม่ๆ มาประดับความคิดทุกวัน
ความเห็นแก่ตัว	ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ขอรับเพียงความพึงพอใจในความสำเร็จเท่านั้น ให้ความสำคัญในคุณค่าของทีมงานและลูกน้อง เมื่อปฏิบัติงานได้ดี
ทำตามอำเภอใจของตนเอง	เปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง การรับฟังปัญหาหรือทางแก้ไข หรือความรู้สึกลึกซึ้งในจิตใจของลูกน้อง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กร
ไม่จรรงรักดี	อย่าหลงไปกับความโลภหรืออารมณ์ชั่ววูบ เพราะประวัติดีเสียๆ จะตราหน้าคุณไปตลอดชีวิต
หลงอำนาจมากเกินไป	ไม่ต้องโอ้อวดตนเอง เพราะมันปรากฏชัดอยู่แล้วว่าพฤติกรรมคุณเป็นอย่างไรความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจ และความยุติธรรมในภาวะผู้นำของคุณ
หลงยศถาบรรดาศักดิ์	ประตูสำหรับผู้นำที่แท้จริงควรเปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่จำเป็นต้องมีพิธีรีตองหรือการโอ้อวดสำคัญตนเอง

๓.๙.๑ มิจนาทิจูของผู้นำที่ไม่พึงประสงค์

ผู้วิจัยทำการศึกษาทฤษฎีผู้นำและคุณลักษณะผู้นำโดยพบว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเหมาะสมกับสภาพของการสร้างสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน และการพัฒนามิติต่างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ หลักธรรมที่สอดคล้องเหมาะสมเพื่อการพัฒนา คือ หลักไตรสิกขา คือ หลักศีล หลักสมาธิ หลักปัญญา และปัญญาภาพมีความสำคัญอันดับแรกใน

การออกไปสร้างสันติภาพในพื้นที่ด้วยสติปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ ที่ถือว่าเป็นมิติด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพ ส่วนคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ของผู้นำก็ตรงข้ามกัน นั่นคือ มิจฉาทิฐิ เป็นสิ่งที่เสียหาย ไม่ได้ไม่พึงประสงค์ให้มีในตัวบุคคลใด

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ เขียนเป็น “ทิฐิ” เป็นคำนามมีที่มาจากภาษาบาลีว่า “ทิฐฐ” และภาษาสันสกฤตว่า “ทฤษฐิ” มีคำนิยามว่าความเห็นเช่นสัมมาทิฐิความเห็นชอบมิจฉาทิฐิความเห็นผิดความอวดดีถือดีเช่นเขามีทิฐิมาก^{๒๘๔} และคำไวพจน์ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ทิฐิ” นั้นมีอยู่หลายคำเช่นทัศนคติความเห็นความเชื่อถือความยึดมั่นลัทธิ แนวคิด ทฤษฎีโลกทัศน์ เป็นต้นในความหมายทั่วไปพบว่าทิฐิมีความหมายทั้งในเชิงลบและเชิงบวกตัวอย่างเช่น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่าทิฐิคือความคิดเห็นความเชื่อถือลัทธิอุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมโนการหรือโดยอาการเชิดชูอย่างนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นเท็จจริงทั้งนั้นเป็นต้นทำให้ปิดตัวแคบไม่ยอมรับฟังใครตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญาหรือคิดเตลิดไปข้างเดียวตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบคั้นผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตนความยึดมั่นในทฤษฎีลัทธิถือความคิดเห็นเป็นความจริง^{๒๘๕}

เหตุปัจจัยของมิจฉาทิฐิในสังคมไทย มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมย่อมจะต้องมีการเจรจาพาที แสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ศิลปะ วัฒนธรรม ฯลฯ ในความเป็นจริง การแสดงความคิดเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์นั้นเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของมนุษย์และภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นย่อมเป็นสิ่งที่ต้องเคารพโดยรัฐและโดยปัจเจกบุคคล ตราบเท่าที่ไม่เป็นการละเมิดต่อคนอื่น เช่น การหมิ่นประมาท หรือการละเมิดกฎหมาย แต่การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์นั้นบางครั้งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงได้ ถ้าการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวมีนัยแอบแฝง เช่น การโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองก็เป็นการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ แต่อาจจะเป็นลักษณะวิพากษ์และยั่วยุจนมีการตอบโต้จากฝ่ายตรงกันข้าม และอาจจะกระพือความร้อนแรงทางการเมืองมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ซึ่งเป็นเรื่องที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคมที่มีการปกครองบริหาร หรือการต่อสู้กันระหว่างหน่วยการเมืองสองหน่วยโดยมีผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง ที่ขัดที่สุดคือในยุคสงครามเย็น ทั้งสองค่ายอันได้แก่ ค่ายโลกเสรีและคอมมิวนิสต์ต่างใช้วาทกรรมและโฆษณาชวนเชื่อเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจต่อฝ่ายศัตรู และทำให้เกิดความรู้สึกในทางลบที่มีต่อศัตรูของตน

โดยมีประชากรเป้าหมายที่ถูกชักจูงคือประชาชนภายในประเทศของตนเองหรือประชากรของมิตรประเทศ แต่การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นปัญหาสังคม ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับทฤษฎีและการวิเคราะห์ในทางวิชาการ จะมีกฎเกณฑ์บางอย่างที่อาจจะแตกต่างจากการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือวิพากษ์วิจารณ์ตามปกติของคนทั่วไป โดยในทางวิชาการนั้นการเสนอความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ จะต้องพยายามให้มีลักษณะวัตถุวิสัย (objective) หลีกเลี่ยงการมีลักษณะจิตวิสัย

^{๒๘๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๙.

^{๒๘๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๙, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๑.

(subjective) หรือพยายามไม่ใส่ค่านิยมในการวิเคราะห์หรือการแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ ที่เรียกว่า value free หรือ value neutral โดยผู้แสดงความคิดเห็นดังกล่าวนั้นจะต้องสามารถวางตัวเป็นกลางได้อย่างเต็มที่ ปัญหาความขัดแย้งมักเกิดจากขาดข้อมูลข่าวสารข้อเท็จจริง ขาดความรู้จริง มีอคติ มีปมด้อย มีวาระซ่อนเร้น

๓.๑๐ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำโดยทั่วไป

คุณสมบัติที่ผู้นำแต่ละท่านมีอยู่โดยไม่จำเป็นต้องเหมือนกันโดย คือ คุณธรรมของผู้นำที่จะต้องรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน รู้บุคคล และเลือกใช้คุณธรรมนั้นอย่างเหมาะสม เพราะถ้าผู้นำรู้จักสภาพการณ์ที่เหมาะสมย่อมสามารถที่จะนำพาสังคมไปสู่ความเป็นสังคมแห่งความดีงาม หลักการที่ทำให้เป็นผู้นำนั้นประกอบด้วยหลายองค์ประกอบ การรู้จักตนเองและค้นหาปรับปรุงตัวเอง ให้รู้จักตัวเอง ให้เกิดความเชี่ยวชาญ เพื่อขึ้นนำองค์กรสู่สิ่งใหม่ๆ ด้วยความรับผิดชอบและมีการวางแผนในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชน รวมถึงเป็นตัวอย่างให้กับบุคคลอื่น และเข้าถึงผู้คนในชุมชนด้วยความเข้าใจ ทำให้สามารถสื่อสารกับผู้คนในชุมชนได้ง่าย เพื่อให้การสื่อความหมายเป็นแนวทางก้าวไปสู่ความสำเร็จดังกล่าวนำที่ที่ดีต้องเป็นบุคคลที่มีศีล สมาธิ และปัญญา ที่จะพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่จุดหมายคุณลักษณะอีกประการหนึ่งที่แสดงออกถึงการเป็นผู้นำที่มีวุฒิภาวะคือ ความตระหนักในความรับผิดชอบ เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคมส่วนรวม เป็นต้น โดยมีลักษณะของการเกิดผู้นำ^{๒๘๖} ได้แก่

๑) ผู้นำที่เกิดจากการพัฒนาชุมชน ผู้นำประเภทนี้ทำให้ชาวชุมชนเชื่อมั่นและเข้าร่วมกิจกรรมตลอด ลักษณะผู้นำประเภทนี้ เน้นการประชาสัมพันธ์ การประชุม การประสานกับเพื่อนชุมชนอื่นๆ และถ่ายทอดได้ดี สมาชิกเข้าใจง่าย มีความโปร่งใส เคารพกติกาที่วางร่วมกัน

๒) ผู้นำการต่อสู้ เมื่อเกิดปัญหาหรือมีสถานการณ์ต้องเผชิญหน้ากับทางราชการ หรือโรงงานอุตสาหกรรม จะมีผู้นำที่เป็นคนหนุ่ม การที่จะต่อรองและเรียกร้องสิทธิแต่จะไม่ค่อยมีคุณธรรม ผู้นำประเภทนี้ระยะหลังหาผลประโยชน์ใส่ตัวเอง ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนในภาวะปกติ

กล่าวโดยสรุปว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกัน และพยายามหาทางออกเพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามจุดหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำนั้นจะมีอิทธิพลเหนือบุคคลทั่วไปเพื่อก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จเป็นสำคัญหรืออาจกล่าวได้ง่ายๆ คือผู้ที่มีอำนาจหรืออิทธิพลทางสังคมสามารถชักจูงคนในสังคมของตนได้ และคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่เป็นรูปแบบที่นำมาใช้โดยทั่วไป

ภาวะผู้นำ (LEADERS) ดังนี้

L = Listening & Learning ผู้นำที่ดีไม่ใช่ผู้ที่ชอบสั่งการให้ผู้อื่นทำงานแทนเท่านั้นแต่ผู้นำที่ดีต้องมีทักษะในการฟังคือต้องฟังอย่างตั้งใจและเข้าอกเข้าใจ

^{๒๘๖} จักรี ศรีจารุเมธีญาณ, พระณัด วฑฒโน, บทความวิชาการ เรื่อง ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์, มจร ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ, หน้า ๕๓๑-๕๓๒

E = Ethic คุณธรรมที่ว่าเป็นความงดงามในจิตใจ (Integrity) ช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าของท่าน

A = Ability ผู้นำที่ดีต้องมีความสามารถ (Competence) และมีบุคลิกลักษณะ (Characters) เป็นที่น่าเชื่อถือมีความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน

D = Dominance ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าผู้นำที่มีคุณธรรมสามารถสร้างบารมี (Charisma) ให้กับตนเองได้โดยบารมีในที่นี้คือ การแสดงออกให้ผู้อื่นยอมรับและทำงานตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่โดยไม่รู้สึกว่าถูกบังคับ

E = Employee-center การเป็นผู้นำที่ดีต้องรู้จักเข้าใจและประสานใจระหว่างผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์อันดีในการทำงานสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน ซึ่งจะเอื้อไปถึงการงานเป็นทีมอย่างมีความสุข

R = Reinforcement การสร้างแรงจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จร่วมกันซึ่งเป็นหนึ่งในคุณสมบัติที่ท่านสามารถสร้างทีมของท่านให้แข็งแกร่ง

S = Stability (No bias) ความยุติธรรม หากองค์กรใดมีความลำเอียงผู้ใต้บังคับบัญชาทำดีเท่าไรก็เหมือนไม่ทำเสียดีกว่าท่านผู้นำอาจปล่อยคนทำงานมือดีหลุดมือไปในไม่ช้า

ทั้งนี้จะเห็นว่าภาวะผู้นำที่นักวิชาการได้ทำการศึกษาไว้แล้วเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติทางธรรมและทั้งจิตใจและสติปัญญา ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรมีการพัฒนามิติด้านคุณลักษณะที่ครอบคลุมทั้งภายในและภายนอกตัวและทันยุคแห่งปัญญา ที่ต้องทันทั้งโลกภายในและภายนอก โดยเฉพาะโลกภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมื่อผู้นำของชุมชนที่มุ่งสร้างให้เกิดความสงบสุข สันติภาพให้เกิดขึ้นจึงต้องมีการพัฒนาจิตด้านคุณลักษณะให้เด่นชัดขึ้นที่ดี ที่พึงประสงค์ให้เป็นคุณสมบัติประจำตัวและใช้คุณสมบัติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน สังคม จะเป็นการสร้างความสุขหรือสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้น อำนาจของผู้นำ จะต้องมีการใช้ให้ถูกต้องเพราะอำนาจเป็นสิ่งที่สร้างหายนะ หรือก่อให้เกิดอันตรายแก่ชุมชนได้ ชุมชนจะพบกับปัญหาในด้านต่างๆ ตามมา

ฉะนั้นการเลือกสรรผู้นำของชุมชนสังคม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และมากกว่าคุณสมบัติที่มีผู้นำ คนที่เป็นผู้นำมักมีลักษณะบางอย่างที่เด่นกว่าผู้ตาม คนที่เป็นผู้นำมักเป็นคนที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ผู้อื่นยอมทำตาม อีกทั้งผู้ตามยอมได้นำเอาความประพฤติ ได้นำเอาแบบอย่างในการทำงาน ผู้ตามบางคนถึงกับยอมถอดแบบผู้นำบางคนลอกเลียนแบบอย่างของผู้นำการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จจากกระบวนการพัฒนาชุมชน ทำให้เห็นว่าผู้นำมีบทบาทที่ชัดเจนในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืน เป็นตัวอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้ศึกษาเพื่อความสำเร็จจากการพัฒนาที่มาจากผู้นำไปประยุกต์ใช้กับชุมชน แต่ในขณะเดียวกันต้องได้รับความร่วมมือของคนในชุมชนที่จะต้องให้ความสำคัญ และรับรู้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนเพราะปัญหาชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นจากคนเพียงคนเดียว ทุกๆ คนทำให้เกิดขึ้นก็ต้องช่วยกันคิดหาทางแก้พร้อมๆ กัน ด้วยหลักปัญญาเพื่อร่วมกันฝ่าฟันอุปสรรคของปัญหาด้วยสติปัญญาที่เป็นสัมมาต่อไป

๓.๑๑ หลักคนดีของสังคมไทย

ในทุกสังคมย่อมมีคนหลายประเภทอยู่ปะปนทั้งคนดีและไม่ดี แต่ในการพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะที่ดีเพื่อประโยชน์ตนเองผู้อื่น ผู้นำต้องมีความเข้าใจเรื่องความดีและทำอย่างไรจึงจะ

เรียกว่าทำดีในความเห็นของผู้วิจยมั่นใจว่า อยากทำความดีกันทุกคนโดยเฉพาะผู้ที่ได้มีบทบาทเป็นผู้นำเริ่มตั้งแต่ครอบครัว แต่ว่ามีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ทำดีได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่คนที่คิดทำความดีก็นับว่าเริ่มเป็นคนดีแล้วแล้ว**ความดีคืออะไร** ความดีเป็นนามธรรมที่สัมผัสได้ด้วยใจ จับต้องไม่ได้ แต่สามารถเข้าใจตรงกันได้ว่า ความดีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเป็นประโยชน์ต่อตนเอง เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสิ่งแวดล้อมทั้งคน สัตว์ สิ่งไม่มีชีวิต ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำนิยาม “คนดี” ไว้ว่า คนที่มีคุณงามความดี คนที่มีคุณธรรม^{๒๘๗} และราชบัณฑิตได้นิยามคนดีว่า คนดีคือ คนที่มีคุณงามความดี มีคุณธรรมเป็นที่ต้องการ เป็นที่น่าปรารถนา เป็นที่น่าพอใจของคนอื่น และมีคุณสมบัติอยู่ภายในตัวตน^{๒๘๘} และอาจกล่าวได้ว่า **ความดีคือที่มาของคนดี**

---

^{๒๘๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๙.

^{๒๘๘} พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ปาฐกถาพิเศษ, “เป็นคนดีได้อย่างไร ”เมื่อ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๐ ณ สโมสรตำรวจ วิภาวดีรังสิต

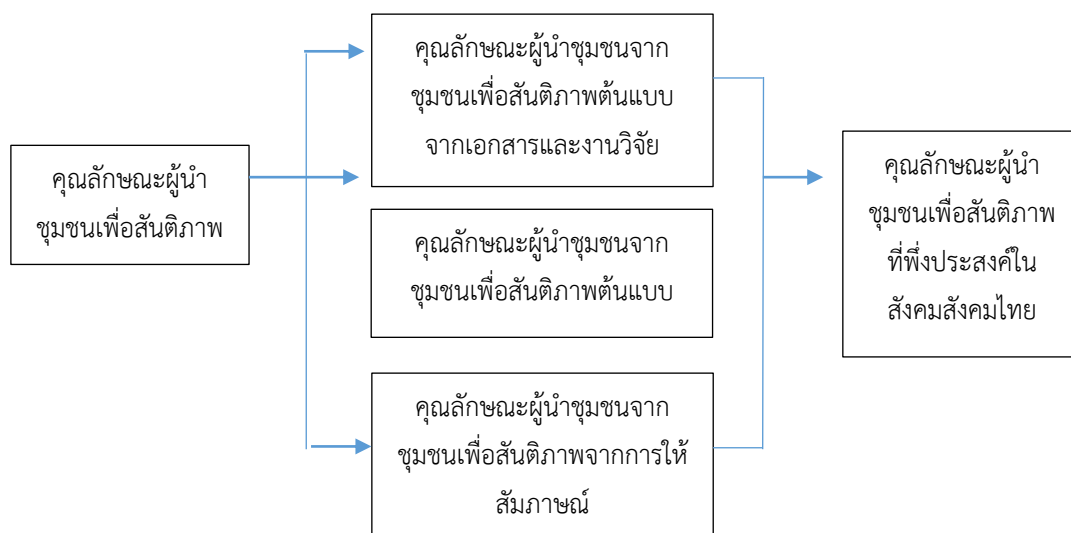
บทที่ ๔

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ในสังคมไทยปัจจุบัน

การศึกษาเพื่อทำการเข้าใจคุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไทยที่เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงและเพื่อให้เกิดสันติสุข ที่เป็นสันติภาพภายในและภายนอกตนของผู้นำ โดยเฉพาะผู้นำของชุมชนเพื่อสันติภาพ เนื่องจากผู้นำมีอิทธิพลทั้งต่อตนเองที่จะเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงตนเองให้มีชีวิตที่ดีงามขึ้น เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของผู้อื่นจึงต้องมีการพัฒนาตนเอง เพราะตนเองเป็นผู้นำมีบทบาทในการนำพาผู้อื่นกระทำการต่างๆ ให้สำเร็จ ถ้านำไม่ดี ไม่ถูกศีลธรรม ก็จะนำพาทุกข์หรือปัญหามาสู่ตนและชุมชน ดังนั้นผู้นำจึงต้องมีวิสัยทัศน์หรือทัศนคติที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม และที่สำคัญที่สุด คือสติ ปัญญา และความรู้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการฟันฝ่าอุปสรรคปัญหา จึงต้องมีการปรับตัวด้วยการพัฒนาตนเองให้สอดคล้องกับยุคแห่งปัญญา ทุกหนแห่งต้องการผู้นำที่ดีมีความสามารถ และมุ่งที่จะเลือกผู้นำได้ตามลักษณะที่ดีมีความสามารถทั้งทางร่างกาย จิตใจและสติปัญญา

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากเอกสารวิชาการ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และงานวิชาการ ทำให้พบคุณลักษณะที่หลากหลาย ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนทั้งสองพื้นที่ ประกอบด้วยผู้นำชุมชนด้านสันติภาพบ้านท่าคอยนาง ต.สวาย อําเภอลำปาง จ.ศรีสะเกษ และผู้นำชุมชนแพรทนามแดง ทำให้พบคุณลักษณะผู้นำชุมชนที่น่าสนใจหลายประเด็น

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งที่เป็นนักวิชาการ นักปฏิบัติ และนักทำงานด้านสันติภาพ ทั้งในวงกว้าง และระดับชุมชน เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนซึ่งทำงานด้านสันติภาพ หลังจากนั้น จึงได้นำคุณสมบัติเหล่านั้นมาจัดกลุ่มเพื่อให้ได้คุณลักษณะผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์ ดังจะเห็นได้จากขั้นตอนของการทำงาน ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ

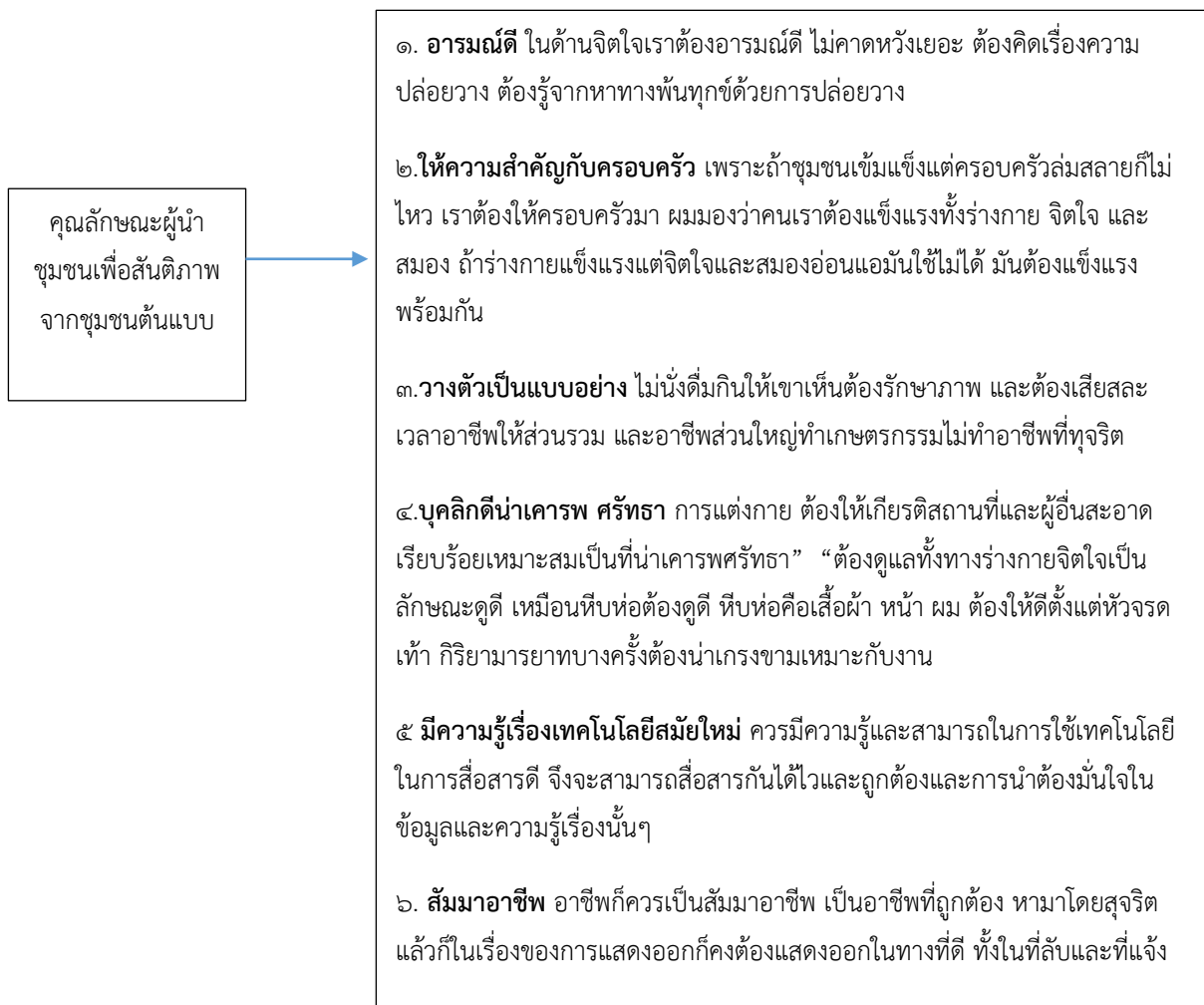
จากกรอบการทำงานดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้นำคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ทั้ง ๓ กรอบที่ได้กล่าวข้างต้น มาดำเนินการบูรณาการจัดวางคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ได้ตามทิศทางของการทำงานดังต่อไปนี้

(๑) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพของแนวคิด และทฤษฎีต่างๆ

ภาพที่ ๔.๒ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากเอกสารและงานวิจัย

(๒) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากต้นแบบชุมชนทั้ง ๒ แห่ง

ภาพที่ ๔.๓ คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากชุมชนต้นแบบ

(3) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากการสัมภาษณ์

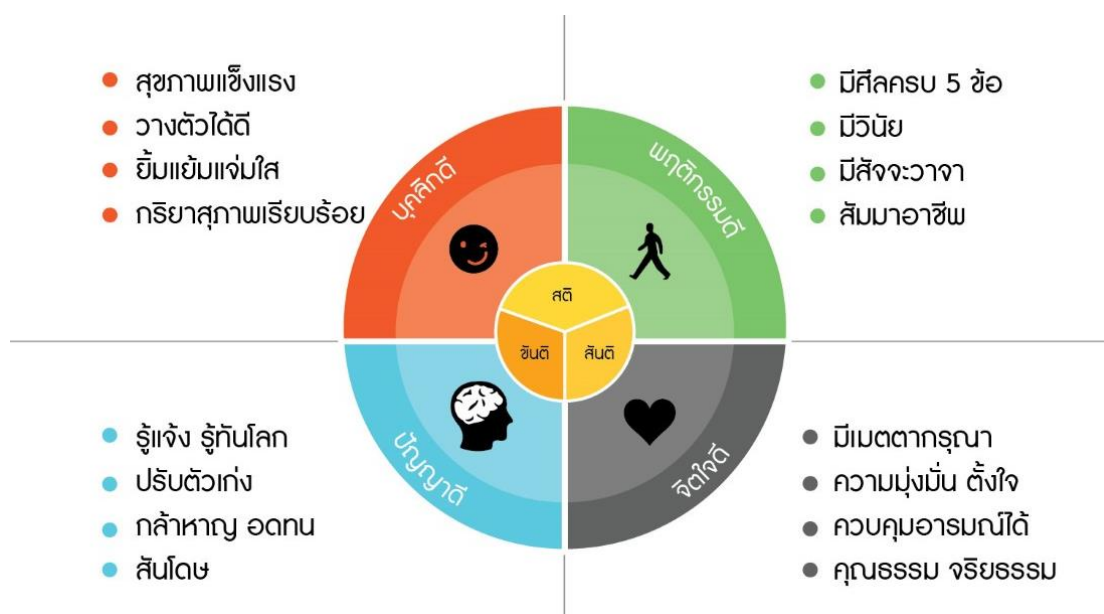
คุณลักษณะผู้นำ
ชุมชนเพื่อสันติภาพ
จากการสัมภาษณ์

๑. **มีบุคลิกดี** บุคลิกที่ดี เป็นผลมาจากมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ดีด้วยการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการพัฒนาตัวเองก่อน ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ
๒. **มีความรู้ดี** เป็นเรื่องสำคัญมากที่จะพัฒนาคน ก็ต้องรักษาศีลตั้งแต่ตัวเราจนถึงคนที่อยู่ใต้ปกครองของเรา ถ้าไม่มีความตระหนักรู้นี้มันจะทำให้ขาดความเชื่อถือในทุกๆ เรื่อง
๓. **ใช้หลักสัมมาทิฐิ** หลักง่าย ๆ ในการพัฒนาตัวเองไม่ว่าด้านใด ต้องรู้จักพัฒนาตนเองตลอดเวลา มีวิสัยทัศน์ที่กว้าง คนอื่นอาจฝึกโดยการไปหาวิชาความรู้ แต่พี่เชื่อว่าผู้นำเขาจะมีการฝึกโดยอัตโนมัติอยู่แล้ว ก็คือมีใจที่เป็นกลาง และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
๔. **ยึดมั่นในไตรสิกขา** การดำเนินชีวิตของผู้นำที่ดีต้องอยู่ในกรอบของศีล สมาธิ ปัญญา ใช้หลักนี้ในการดำเนินชีวิต เพราะว่าศีลช่วยในเรื่องการจัดระเบียบของการดำเนินชีวิต ศีลจะเป็นตัวที่กำหนดให้เห็นความแตกต่างที่ดีกว่าการใช้ชีวิตโดยทั่ว ๆ ไป
๕. **ความรู้แจ้ง ทนโลกโลกาภิวัตน์** เราเชื่อในพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ ศาสนาแห่งอนาคต โลกจะเข้าสู่ยุคของความรู้ วิทยาศาสตร์มีพื้นฐานจากความจริง และ พุทธศาสตร์ก็มีพื้นฐานจากความจริง
๖. **หลักเศรษฐกิจพอเพียง** ความพอเพียง หลักที่เป็นสัจธรรม ความสันโดษ เป็นพื้นฐานแห่งสังคมอุดมสุข
๗. **หลักการมีส่วนร่วม** การยอมรับความแตกต่างทางชนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม แนวคิด ความเชื่อ ให้เกียรติ และเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน
๘. **ให้ความสำคัญกับครอบครัว** เน้นการให้ความสำคัญกับครอบครัว เพราะถ้าชุมชนเข้มแข็งแต่ครอบครัวล่มสลายก็ไม่ไหว เราต้องให้ครอบครัวมา ผมมองว่าคนเราต้องแข็งแรงทั้งร่างกาย จิตใจ และสมอง ถ้าร่างกายแข็งแรงแต่จิตใจและสมองอ่อนแอ มันใช้ไม่ได้ มันต้องแข็งแรงพร้อมกัน
๙. **หลักสติ** คุณสติตัวเองได้ เราก็สามารถเดินต่อไปได้ คุณได้ทั้งกาย วาจา ใจ ในความเป็นจริงแล้วโดยหลักก็คือถ้าใจเราสมบูรณ์ สติเราพร้อม ทรัพย์สินเงินทองก็จะมาเอง และความคิดริเริ่มมันก็จะทำให้การแก้ปัญหา มันดีขึ้น

ภาพที่ 4.4 คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากสัมภาษณ์

หลังจากนั้น ผู้วิจัยจึงได้บูรณาการคุณลักษณะต่างๆ เหล่านั้น มาพัฒนาภายใต้กรอบการนำเสนอให้เป็น “คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทย” แล้วได้นำเสนอกรอบของคุณลักษณะดังกล่าว ในเวทีวิพากษ์ (Focus Group Discussion) ในวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๒ ณ ห้องพุทธเมตตา โดยการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา นักวิชาการด้านสันติภาพ และผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพมาวิพากษ์ และให้ความเห็นเพิ่มเติม

เมื่อผู้วิจัยได้รับฟังความเห็น และประเด็นวิพากษ์ต่างๆ ในเวทีดังกล่าว จึงได้ดำเนินการปรับปรุงงานวิจัย จนทำให้ค้นพบคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ โดยมีกรอบทั้งสิ้น ๔ ประเด็นหลัก คือ ผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพด้านบุคลิกภาพ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา โดยมีแกนหลักอยู่ที่ ๓ คำ คือ สติ ชนติ และสันติ ทั้งนี้ มีข้อปลีกย่อยที่เป็นคุณลักษณะในแต่ละประเด็น ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิ ต่อไปนี้

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทย
โดย นิภาพร ปานสวัสดิ์

ภาพที่ 4.5 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ

จากแผนภูมิในหน้าที่แล้วนั้น ผู้วิจัยจะอธิบายแผนภูมิเพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ: ด้านมีวิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองและสังคม

หลักการในการดำเนินชีวิตในฐานะผู้นำคนสำคัญ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ว่าแต่ละท่านมีวิสัยทัศน์อย่างไร สำหรับคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งเชิงลึกและจากกลุ่มย่อยของผู้นำซึ่งศึกษาสันติภาพตามแนวพุทธศาสนา ดังนั้นคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ได้ข้อคิดเห็นจากทัศนคติเกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิตและวิธีพัฒนาตนเอง ควรจะต้องมีการดำรงตนอยู่ในขอบเขตของศีล ๕ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพในบริบทของชุมชนสันติสุขในประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์นายตำรวจระดับผู้กำกับงานสืบสวนสอบสวนภาค ๗ ซึ่งท่านหนึ่งกล่าวว่า “บุคลิกที่ดี เป็นผลมาจากมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ดีด้วยการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการพัฒนาตัวเองก่อน ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ”^๑ และในการพัฒนาทุกด้านควรมีการศึกษาหาความรู้ในด้านนั้นๆ ให้เข้าใจเสียก่อน ซึ่งสอดคล้องกับผู้บริหารหญิงผู้มีชื่อเสียงและดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กรเอกชนกล่าวสนับสนุนว่า “เรื่องความรู้เป็นเรื่องสำคัญมากที่จะพัฒนาคน ก็ต้องรักษาศีลตั้งแต่ตัวเราจนถึงคนที่อยู่ใต้ปกครองของเรา ถ้าไม่มีความตระหนักรู้นี้มันจะทำให้ขาดความเชื่อถือในทุกๆ เรื่อง”^๒

นั่นคือข้อสังเกตที่แสดงว่าการเป็นผู้นำนั้นจะต้องกระทำตนเป็นแบบอย่าง การที่จะสอนและแนะนำใครได้ ต้องทำให้เขาศรัทธาหรือเชื่อถือก่อน “หลักง่ายๆ ในการพัฒนาตัวเองไม่ว่าด้านใดต้องรู้จักพัฒนาตนเองตลอดเวลา มีวิสัยทัศน์ที่กว้าง คนอื่นอาจฝึกโดยการไปหาวิชาความรู้ แต่พี่เชื่อว่าผู้นำเขาจะมีการฝึกโดยอัตโนมัติอยู่แล้ว ก็คือมีใจที่เป็นกลาง”^๓ ทำให้เข้าใจได้ว่าแม้แต่การพัฒนา ด้านนอกตน ตั้งแต่บุคลิกภาพก็ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่ทำตามอารมณ์หรือความพอใจ ต้องมีระเบียบวินัยมีกฎเกณฑ์ให้ตนเองและทำตามให้ได้

การพัฒนานั้นจึงควรสร้างให้เกิดบุคลิกภาพที่ดีอย่างเป็นอัตโนมัติด้วย จึงจะต้องปฏิบัติให้เป็นวิถีได้อย่างต่อเนื่อง และจากคำสัมภาษณ์นายทหารระดับผู้นำท่านหนึ่งได้ให้ข้อคิดที่ที่น่าสนใจว่าหลักการดำเนินชีวิตของผู้นำที่ดีต้องอยู่ในกรอบของศีล สมาธิ ปัญญา ใช้หลักนี้ในการดำเนินชีวิต เพราะว่าศีลช่วยในเรื่องการจัดระเบียบของการดำเนินชีวิต ศีลจะเป็นตัวที่กำหนดให้เห็นความแตกต่างที่ดีกว่าการใช้ชีวิตโดยทั่วไป พอศีลเสถียรแล้วต่อไปก็เป็นเรื่องสมาธิ มันคือการจัดระเบียบของจิต มันจะละเอียดกว่าจะเริ่มเข้าถึงข้างใน ถ้าฝึกสมาธิจนถึงระดับหนึ่งตามขั้นตอนของพุทธศาสนา กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นการฝึกสมาธิตามกระบวนการและขั้นตอน พุดง่าย ๆ คือ เราสร้างสภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตัวเองได้แล้ว จากสันติภายนอกเข้ามาสู่สันติภายในโดยอัตโนมัติ^๔

^๑ สัมภาษณ์ พันตำรวจเอก ธีระพันธ์, ยางสง่า ตำแหน่ง ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธร จังหวัดนครปฐม, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์กรเอกชน, ผู้ประนีประนอมคดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกติน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทซิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด(มหาชน), ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ พันเอกกิตติพงษ์ พุทธิมณี, ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนามีความต่อเนื่องและยกระดับสูงขึ้นเป็นลำดับและเป็นผู้มีวิสัยทัศน์และมีวินัยในการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างเข้าถึง ปัญหา สอดคล้องกับปราชญ์ชาวบ้าน ที่มันศึกษาทั้งความเจริญทางวิทยาศาสตร์และพุทธศาสตร์ไปควบคู่กันจึงมุ่งมั่นในการอนุรักษ์ธรรมชาติและโดยเฉพาะเรื่องต้นไม้ตามศาสตร์พระราชา ผมใช้หลักของพุทธศาสตร์เป็นหลัก เราเชื่อในพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ ศาสนาแห่งอนาคต โดยกล่าวว่า “คุณรู้ไหมว่าโลกจะเข้าสู่ยุคของความรู้ วิทยาศาสตร์มีพื้นฐานจากความจริง และพุทธศาสตร์ก็มีพื้นฐานจากความจริงและความธรรมดา ผมเชื่อในหลักโยนิโสมนสิการ หลักของการคิดแบบยล คิดแบบคาย คิดตั้งแต่ต้นจนจบ และกัลยาณมิตร

และให้นิยามของการเป็นผู้นำในการนำออกไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ของท่าน ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระยุคลบาทให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้ ผมถือว่าเครือข่ายความรู้ big data ใช้ความรู้ไปทำดีพร้อมๆ กับคุณหากินไปด้วยเลย ด้วยหลักการเกื้อกูล หลักคุ้มครอง โภคทรัพย์ หลักคุ้มครองความดี ศาสตร์แห่งการทำกิน หลักแห่งประโยชน์ปัจจุบัน ทางแห่งสันติสุข ผลผลิตของพ่อด้วยความพอเพียง หลักที่เป็นสัจธรรม เป็นพื้นฐานแห่งสังคมอุดมสุข^๕ จะเห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านท่านนี้มีวิสัยทัศน์ที่ลึกและไกล ท้นต่อโลกของการเปลี่ยนแปลงและอีกท่านก็เช่นกันกล่าวว่า ทั้งในครอบครัวและในการทำงาน ผมเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมนะ ตั้งแต่เรื่องของการร่วมคิด วิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล

การยกระดับการเป็นผู้นำชุมชนที่ตื้นนั้น เราก็คต้องสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนไปด้วยว่าสิ่งที่เขาทำมันมีความสำคัญ ใจผมยินดีที่จะรับปัญหา คือปัญหาทุกปัญหาสามารถแก้ได้เมื่อเราปรับปรุงปัญหา ผมเป็นนักวิชาการที่ทำงานร่วมกับชุมชน ผมรู้ว่าศาสตร์นี้ผมจะเอามาร่วมกับศิลป์ยังไงให้ทำงานกับชุมชนได้ และเขาร่วมมือกับผมได้อย่างสบายใจและมีความสุข^๖ ผู้นำของชุมชนสันติสุขได้ให้ข้อคิดที่ตรงกับแนวคิดเรื่องหลักการดำเนินชีวิตไว้ดีมากว่า ชีวิตคนเราต้องมีการเตรียมการ คนเราส่วนใหญ่แล้วที่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะไม่เตรียมตัว ปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม ฉะนั้น ชีวิตเราต้องวางแผนว่าชีวิตเราจะทำอะไร ก็คือมีสตินั่นแหละ

และผู้ได้ชื่อว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านได้ให้ข้อคิดว่า ด้วยเหตุนี้ เราควรเน้นการให้ความสำคัญกับครอบครัว เพราะถ้าชุมชนเข้มแข็งแต่ครอบครัวล่มสลายก็ไม่ไหว เราต้องให้ครอบครัวมา ผมมองว่าคนเราต้องแข็งแรงทั้งร่างกาย จิตใจ และสมอง ถ้าร่างกายแข็งแรงแต่จิตใจและสมองอ่อนแอมันใช้ไม่ได้ มันต้องแข็งแรงพร้อมกัน”^๗ นอกจากนี้ เรื่องของความดีความดีนี้ถ้าเกิดเรามุ่งมั่นทำความดีอย่างมีศีลธรรมและมุ่งจะเปลี่ยนแปลงตนเองตั้งแต่ระดับภายนอก เป็นการเริ่มต้น และมุ่ง

^๕ สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโฮ, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ ดร.ประวิณ จุลภักดี, ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ คุณปัญญา โตกทอง, ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน, ๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ถ่ายทอดให้คนอื่นคือเรื่องของความตั้งใจ พอเราทำดีหรือทำอะไรซึ่งไม่สามารถเอาใจคนทุกคนได้คนจำนวนมากผมเห็นว่ามักจะย่อท้อพอเจอคำต่อว่าก็เกิดความย่อท้อไม่มุ่งมั่นไม่ตั้งใจ ผมได้มานั่งคิดว่าทั้งหมดคือศีลสมาธิปัญญาคือเราตั้งใจที่จะทำดีทำในสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสมตั้งแต่ระดับศีลเราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ สรุปเป็นหลักการ ๓ เรื่องคืออันแรกเรื่องของความดีคือศีลเรื่องของความมุ่งมั่นตั้งใจคือสมาธิเรื่องของความรู้คือปัญญานี้ เราจึงมานั่งนึกถึงตัวเอง^{๘๘}

การจะกล่าวในเชิงสันติภาพหรือในวิถีพุทธ มันก็ชัดเจน และถ้าทำอะไรตามทฤษฎีมันคือสิ่งที่ตรงตามลักษณะของสังคมประชาธิปไตย ลักษณะที่เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยคือศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักมันก็จะหนักแน่นไม่ผัน ต้องไปดูคุณสมบัติของพลเมืองที่เหมาะสม เช่น ยอมรับเสียส่วนใหญ่ ที่นี้ผู้นำก็ต้องสามารถเหนี่ยวนำให้สังคมเกิดสิ่งเหล่านี้คุณสมบัติอย่างหนึ่งของพลเมืองที่เหมาะสม เราใช้คำว่า pluralism หรือพหุนิยม คือการยอมรับความแตกต่างทางชนบทร่วมนิยม ประเพณี วัฒนธรรม แนวคิด ความเชื่อ ใจกว้าง

การเป็นผู้นำดูที่การทำได้ด้วย จิตใจดีด้วย วางมาดบุคลิกดีแต่กลับหลังมีพฤติกรรมไม่ดี เขาก็มองลึกไปถึงภายในด้วยเช่นวาจาและสัมพันธภาพต้องดีด้วย ก็มีเจอบ้างไม่บ่อยที่ทำตัวไม่เหมาะสม^{๘๙} ในความเห็นจากท่านผู้นำระดับชุมชนย่อย คือหมู่บ้านท่าคอยนาง ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่าบางครั้งอาราธนาศีล ๕ ก็ยังไม่เพียงพอนะ รับศีลแล้วทำผิดศีล มีเห็นผิดศีลข้อสาม เห็นที่หมู่บ้านอื่น^{๙๐} สอดคล้องกับความเห็นของกรรมการหมู่บ้านที่ให้สัมภาษณ์ไว้ คือ การเป็นผู้นำต้องวางตัวเป็นแบบอย่าง ไม่นั่งดื่มกินให้เขาเห็นต้องรักษาภาพ และต้องเสียสละเวลาอาชีพให้ส่วนรวม และอาชีพส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมไม่ทำอาชีพที่ทุจริต^{๙๑}

คุณสมบัติอีกอย่างที่เหมาะสมคือ คนที่มีคุณภาพ โดยกระทรวงสาธารณสุขเพิ่งนำมาใช้คือ 4H (Head, Heart, Hand, Help) คุณสมบัติพื้นฐานบวกกับคำว่าผู้นำ จะมีว่า Heart คือ เข้าใจความรู้สึกผู้อื่น แบ่งปัน มีทักษะสังคม นี่คือคุณสมบัติที่เหมาะสมในการพัฒนาคน จะเห็นว่า ผู้นำในสังคมไทยจะให้แนวคิดที่กว้างและมองไกลไปที่แง่หลักการเป็นผู้นำโดยส่วนใหญ่ แต่ผู้นำระดับชุมชนจะมองคุณลักษณะจากการที่ได้พบเห็นทางกายภาพ และจากสนทนากลุ่มเฉพาะผู้นำบ้านท่าคอยนางได้ข้อคิดเห็นโดยว่า “ การแต่งกาย ต้องให้เกียรติสถานที่และผู้อื่นสะอาดเรียบร้อยเหมาะสมเป็นที่น่า

^{๘๘} สัมภาษณ์ พันเอก ดร.อัครเดช ประทีปอุษานนท์, ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสำนักวิทยาการ, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๘๙} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายประสาร ใจสว่าง, ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๙๐} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายมานิตย์ บุรณะ, ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๙๑} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายสุริยงค์ ชูโส, ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

เคารพศรัทธา”^{๑๒} “ต้องดูแลทั้งทางร่างกายจิตใจเป็นลักษณะดูดี เหมือนหีบห่อต้องดูดี หีบห่อคือเสื้อผ้า หน้า ผม ต้องให้ดีตั้งแต่หัวจรดเท้า กิจกรรมรยาทบางครั้งต้องนำเกรงขามเหมาะกับงาน”^{๑๓}

ผู้วิจัยก็มีมุมมองให้น้ำหนักกับชุมชนต้นแบบระดับประเทศ ซึ่งมีผู้นำทุกระดับทำหนังสือเพื่อขอเข้าไปศึกษาในชุมชนแพรกกานามแดง ผู้วิจัยจึงขอเสนอความเห็นดังกล่าวข้างต้น และคำสัมภาษณ์จากผู้นำที่ และได้มาจากการสนทนากลุ่มย่อยของชุมชนแพรกกานามแดงซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายใหญ่คือ ผู้นำควมมีความรู้และสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารดี จึงจะสามารถสื่อสารกันได้ไวและถูกต้อง และการนำต้องมั่นใจในข้อมูลและความรู้เรื่องนั้นๆ ^{๑๔} ส่วนผมเน้นการวางแผนและการสร้างศรัทธาก่อน ^{๑๕} ผมขอมองไปที่เป้าหมายก่อนแล้วปึกธงแล้วมี โรดแมปแล้วก็วิเคราะห์ปัญหา ^{๑๖} การทำงานวิจัยมันสอนให้เรารู้จักคิดทุกเรื่องมันปรับเปลี่ยนไปโดยอัตโนมัติให้ไปทางดีขึ้นทั้งการพูด ทำทางเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ เนื่องจากเราต้องทำงานเป็นทีม ^{๑๗}

สำหรับชุมชนแพรกกานามแดงนั้นในด้านจิตใจเราต้องอารมณ์ดี ไม่คาดหวังเยอะ ต้องคิดเรื่องความปล่อยวาง ต้องรู้จักหาทางพ้นทุกข์ด้วยการปล่อยวาง ^{๑๘} จะเห็นว่าในการมีวิสัยทัศน์เพื่อยกระดับตนเองและสังคม ผู้นำส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่องของพฤติกรรมและการกระทำไว้อย่างน่าสนใจเช่น อาชีพก็ควรเป็นสัมมาอาชีพ เป็นอาชีพที่ถูกต้อง หามาโดยสุจริต แล้วก็ในเรื่องของการแสดงออกก็จะต้องแสดงออกในทางที่ดี ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ส่วนมากมนุษย์เราจะมองว่าอันนี้มันคนเห็นไหม แล้วก็จะมีรูปปลั๊กอินที่คิดว่ามันดูดีในสายตาคนอื่น แต่พออยู่ในพื้นที่ส่วนตัวอาจจะไม่ใช่อย่างนั้นก็ได้ พอพ้นจากการเป็นผู้นำอาจจะแย่มากก็ได้

สำหรับการเป็นผู้นำที่ดีตามความเห็นของผู้นำหญิง ได้เสนอไว้ว่า จะต้องมีความสม่ำเสมอ ทั้งต่อหน้าคนและลับหลังคน ต้องเกิดอินเนอร์จริงๆ ว่าสิ่งนี้คือความดีที่อยู่ในเนื้อเรานะ ก็คือดีที่เนื้อแท้จริงๆ เพราะปกติเราจะเจอผู้นำที่ควบคุมอารมณ์ได้ก็สวยงามสง่างาม เป็นผู้นำก็ต้องเน้นว่าข้างในกับข้างนอกมันต้องบาลานซ์กัน เพราะถ้าเกิดอินเนอร์มันดี มันจะ output ออกมา ถึงจะหลุดไปบ้าง

^{๑๒} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายชล กาลเกษ, ตำแหน่งกำนันตำบลสวาย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๓} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นางมาลินี ฉิมพินิจ, ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๔} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายปัญญา โตทอง, ตำแหน่ง ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๕} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายสมบุญณ์ แดงอรุณ, ตำแหน่ง ประธานศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแพรกกานามแดง, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๖} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายประทีป เข้มกำเนิด, ตำแหน่ง กรรมการภาครัฐและเอกชนแก้ปัญหาหนี้ (LMC), ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๗} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายเอนก สวัสดิ์ดี, ตำแหน่ง เลขาของกลุ่มเพาะเลี้ยง, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๘} สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นายหวิน กลิ่นหอม, ตำแหน่ง อดีตกำนัน/กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

อะไรบ้างแต่ทุกคนก็ดูออกว่าอันนี้ของแท้^{๑๙} ศิล ๕ คือการควบคุมพฤติกรรม สังคมสันติสุขยังงี้ก็เกิดจากตัวปัจเจกบุคคล ซึ่งต้องมีความสงบภายในกับปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบ คือศิลป ๕ เพราะฉะนั้นคนเราทุกคนถ้ามีความสงบภายใน คือความพอเพียง พอดี มีความรัก ความแบ่งปัน ยุติธรรม รู้จักความจริงของชีวิต แล้วก็ใช้หลักปฏิบัติศิลป ๕ ไม่ยอมให้สิ่งชั่วร้ายให้คุณไม่มีสติ เอาแค่สงบภายในกับศิลป ๕ ประกอบกัน สังคมมันก็จะมีความสุข แต่ถ้าเราเริ่มต้นจากที่ใจได้ สิ่งที่อยู่ข้างนอกคือเราไม่ต้องมากำหนด เพราะมันเป็นไปเอง แต่มันอาจยากไป^{๒๐}

ดังนั้นจะเห็นว่าเรื่องบุคลิกภาพที่ดีนั้น ผู้นำส่วนใหญ่ควรต้องพัฒนา เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดี ตามแนวทางของศิลป ๕ และบางท่านได้ให้ข้อคิดถึงการใช้สติปัญญา ที่มีความสงบภายใน เมื่อมีความสงบสุขภายใน มองเห็นความจริงของการเปลี่ยนแปลง เราจะสามารถปรับหรือเปลี่ยนแปลงตัวเองทั้งกิริยา อากาธคำพูด ท่าทางการแสดงออก รวมถึงการแต่งกายที่สะอาด ดูดี แต่อยู่บนความเรียบง่าย^{๒๑} ผมมองว่าศิลปกับการมีส่วนร่วมมันเดินไปด้วยกันการมีส่วนร่วม หนึ่งคือการวิเคราะห์ สองการวางแผน สามการตัดสินใจ สี่การปฏิบัติ ห้าการรับผลประโยชน์และประเมิน ทั้งห้าเรื่องนี้อยู่ในชีวิตและทุกศาสนา ซึ่งทั้งหมดนี้ เมื่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมมันต้องมีการรวมตัวกันรวมตัวกันไปทำ หนึ่งอาชีพ สองรักษาสีงแวดล้อม สามดูแลสุขภาพ สี่การศึกษา ห้าเรื่องอะไรก็แล้วแต่ซึ่งศิลปมีเรื่องอาชีพ อาชีพสุจริต อาชีพชอบ อาชีพที่ไม่ทำลายตัวเอง ไม่ทำลายคนอื่น

นอกจากศิลปยังมีเรื่องการรักษาสีงแวดล้อม มีเรื่องสุขภาพอย่างสุรา ของมีเงินมา และศิลปมีเรื่องการศึกษา ปัญญา ฉะนั้นแล้วเมื่อมันเกิดสิ่งนี้ขึ้นอย่างเป็นปกติ ความสุข สันติภาพก็จะเกิด และไม่ใช่สันติภาพทางสังคม แต่มันเป็นสันติภาพของตัวเอง จากภายในด้วย คือมันต้องเป็นแบบนี้ผู้นำถ้าเกิดผู้นำไม่รู้ ไม่สำนึก ไม่ตระหนัก มันก็ไม่เกิด นี่คือหลักใหญ่เลย ทั้งหมดนี้คือเรื่องศิลป แต่เราไม่ได้บอก มันขัดในตัวของมันอยู่แล้ว เราไม่จำเป็นต้องไปบอกว่าเขาต้องปฏิบัติศิลป ๕ ศิล ๘ เพราะถ้าเขาทำมันเป็นเรื่องปกติ ถ้าเขาเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วม^{๒๒} จะเห็นว่าการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของสันติภาพทั้งภายในและภายนอก

แม้แต่ในมุมมองของอดีตท่านอนุศาสตราจารย์ของกองทัพอากาศ ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านศิลปธรรมและพยายามถ่ายทอดความรู้ของท่านแก่คนรุ่นหลังในหลายช่องทาง เพื่อให้เกิดหลักประพจน์ที่ดี ท่านกล่าวว่า หลักของคนโบราณจริงๆ ในการเอาคนมาทำงานเขามองที่ความประพฤติด้วย อย่างกรณีอนุศาสตราจารย์ของกองทัพที่พอสอบภาควิชาการเสร็จเรียบร้อย เขาจะส่งสายลับไปสืบประวัติที่วัด ดูว่านิสัยเป็นยังงี้ ถูกกะสมภารดีไหม เป็นพระขี้เกียจหรือพระขยัน จริยาวัตรเป็นยังงี้

^{๑๙} สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกคิน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทซิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด(มหาชน), ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโฮ, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาายางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ ดร.ประวีณ จุลภักดี, ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ล่องละเมิดสิกขาบทบ่อยไหม ซึ่งไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับวิชาการเลย แต่เขาอยากรู้ความประพฤติ มีที่คะแนนวิชาการสูงแต่การประพฤติส่วนตัวไม่ดีเลย เขาไม่เอา

ในมุมมองดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่าความประพฤติส่วนตัวนี้สำคัญ แต่ตอนนี้เหมือนบอกว่าไม่ต้องไปยุ่งกับเรื่องส่วนตัวเขา ผมคิดว่าต้องปรับใหม่ เรื่องส่วนตัวต้องถูกต้อง ซึ่งตัวผู้นำเองก็จะมี ความภูมิใจ มองหน้าลูกน้องได้ด้วยความภูมิใจว่าไม่มีแผล จากนั้น อารมณ์ยังต้องมั่นคง นี่สำคัญมาก ถ้าอารมณ์ไม่มั่นคงไม่ควรเป็นผู้นำ ผู้นำควรเบิกบานจากภายใน และอารมณ์มั่นคง ไม่แปรปรวน เพราะจะทำให้เรื่องยุ่ง เข้าอย่างหนึ่ง บ่ายไปอีกอย่างหนึ่ง แล้วใครจะไปตามถูก ต้องมีหลักที่ดี มี อารมณ์มั่นคง และนอกจากนี้ต้องมีหลักการ มีหลักการดี ยึดหลักการที่ถูกต้อง รายละเอียดเป็นไปตามสถานการณ์ของเรื่องนั้นๆ ว่าควรมีหลักการอย่างไรปรับตัว ปรับบุคลิกให้เหมาะกับสถานการณ์ เพราะของพุทธศาสนาคือรู้ว่าอะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรดี เราละชั่วทำดีได้ มีปัญหมาถึงขั้นเอา ปัญหานั้นมาเป็นแนวทางตัดสินใจและปรับพฤติกรรมได้ ถ้าถึงขั้นนี้ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ คือ ไม่ใช่เพียงรู้ทฤษฎี แต่นำมาปฏิบัติได้จริง^{๒๓}

ดังนั้นการเป็นผู้นำนั้นเป็นเรื่องที่เราคิดแล้ว เราทำได้ คือผมจะคิดนาน แล้วมันใจ แล้วทำ มันก็จะมาหมดสติสัมปชัญญะ สติ ปัญญา เราต้องดูว่าความเพียรเราถึงหรือยัง อย่างการทำงานชิ้นหนึ่ง ถ้าไม่สำเร็จเราต้องกลับมาคิดว่าเราเพียรพอหรือยัง เราอดทนอดกลั้นพอหรือยัง เพราะฉะนั้น เราจะเห็นว่าคนที่สำเร็จได้มาจากความเพียร วิริยะอุตสาหะ อย่างคุณจะศึกษาเรื่องนี้ คุณศึกษาจริง หรือยัง คุณสุดหรือยัง มันคือเรื่องที่คุณต้องมี มันต้องเพียร หมั่นเพียร หมั่นฝึกฝน หมั่นกระทำบ่อยๆ อย่างการทำอาหารกว่ามันจะอร่อย เราต้องทำซ้ำๆ ทำบ่อยๆ ไม่เกินสามเดือนมันก็อร่อย

การพัฒนาตน หรือการพัฒนาผู้นำนั้น ก็ต้องทำซ้ำๆ ถ้าเราจะเอาชนะใคร เราต้องเอาชนะ ตัวเองก่อน อย่างพุทธเราจะเลิกนี้เราถามว่าเราจะเอาชนะตัวเองได้ไหม ผมใช้เวลาไม่เกินสามเดือน ผมมองอะไรที่ทำบ่อยๆ เพราะฉะนั้นการที่เราจะทำอะไร เราต้องดูว่าเราเพียรพอหรือยัง^{๒๔} การพัฒนาต้องมีความเพียร อดทน รวมถึงความกล้าหาญในการที่จะลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงตนเอง อันดับแรกคือบุคลิก บุคลิกส่วนตัวสำคัญที่สุด จะปฏิบัติตัวอย่างไร ถือธรรมะอะไร หรือไปศึกษาดำรา อะไรก็แล้วแต่ แต่ต้องมีจุดมุ่งหมายคือมาพัฒนาตนเอง ทำบุคลิกภาพของตนเองให้พร้อม

กล่าวโดยสรุปคือคนนอกมองเข้ามาก็ต้องรู้ว่าคนนี่คือผู้นำ คือมีบุคลิกภาพในการเป็นผู้นำ เพื่อสันติภาพได้จริงๆ เพราะถ้าอันดับแรกไม่มีก็ถือว่าล้มเหลวแต่แรก ถ้ามีบุคลิกเป็นผู้นำแล้วก็คือ เริ่มต้นดี ต่อไปชักชวนใคร หรือไปมีบทบาทอะไรก็เรียกร้องความสนใจได้ดี นั่นคือการมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม^{๒๕} และยังมีคุณสมบัติที่จำเป็นของผู้นำ คือปัญหาผู้นำของเราตอนนี้คือเรื่องวุฒิภาวะทาง อารมณ์ นั่นคือจิตใจเขาไม่นิ่ง สมาธิเขาไม่มี คนเราถ้ามีสมาธิมันจะไม่ทำอะไรที่โผล่ออกมา ปัญหาก็จะ ถูกกลดลงไปตอนที่เราไม่มีสมาธิ สุดท้ายถ้าผู้นำคนนี้ของเราที่ยืนยันโมโหบ่อยๆ

^{๒๓} สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ คุณปัญญา โทกทอง, ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน, ๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

กรณีถ้าเรามีไตรสิกขานะ เพราะไตรสิกขานั้นรวมทุกอย่างไว้ด้วยกัน ศีล สมาธิ ปัญญา ปัญญามันก็จะตามมา ก็จะไม่ถูกประชาชนตำ บางครั้งคนเราอารมณ์ก็อาจจะแกว่งไปเมื่อเจอภาระที่ยุ่งยาก แต่คนเราเมื่อเลือกเข้ามาแล้วก็ต้องเดินให้สุดสายอย่างสง่างาม และเราก็หมดระบบข้าหาส ประชาชนก็ควรถูกให้เกียรติ เราควรให้เกียรติทุกคนตามหลักสิทธิมนุษยชน ไม่ใช่ตะคอกต่อกัน อันนี้คือเรื่องของภาวะทางอารมณ์ ความบกพร่องทางอารมณ์ ซึ่งถ้าเรามีผู้นำอย่างนี้สักสามคน ประเทศไทยคงจะคุ้ยกันไม่ได้เลย ในที่ประชุมคงมีการวุ่นวายกันมากก็ตามหลักธรรมที่ผู้วิจัยใช้เลยละ ศีล สมาธิ ปัญญา

ที่จำเป็นของผู้นำที่ดีต้องมีเลยคือ ต้องคิดดีและทำดีให้เห็น คุณลักษณะหลักก็คือว่า เขาต้องเป็นคนที่มีปฏิบัติ และทำให้คนอื่นเห็น คุณต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ทำให้คนอื่นเห็น เชื่อ ทำตาม เมื่อไหร่ก็ตามคุณมีความรู้ เก่งสารพัดเก่ง แต่ตัวคุณไม่เป็นอย่างนั้นเลย อย่างในหลวง ท่านสอนให้เราประหยัดท่านก็ทำให้เห็น เพราะฉะนั้น การสร้างการยอมรับและศรัทธาของคนในชุมชน ผู้นำต้องเป็นคนดี และต้องทำให้เห็น ไม่จำเป็นต้องมีความรู้มากมายเลย แต่ต้องเป็นคนดี^{๒๕}

คำสัมภาษณ์ทั้งหมดล้วนมมเน้นเรื่องการอยู่ภายใต้ร่มเงาของศีล หรือภายใต้การกระทำดี และได้ข้อคิดเตือนใจว่าควรทำให้เป็นวิถี “พูดในแง่หลักวิชาผมไม่มี ผมมีในแง่ความเห็น การพัฒนาคุณลักษณะควรเริ่มที่บุคลิกภาพดี มีใจเอื้อเพื่อเกื้อกูลและความมั่นคงยั่งยืนในจุดยืนของตัวเอง ทำให้เป็นกิจวัตร เป็นนิสัยไม่ใช่ทำแบบกิจกรรมหมดภารกิจแล้วเลิกทำ ต้องวัดผลกันที่ว่ามันเป็นวิถีชีวิตของเราหรือเปล่า”^{๒๖} “ประเพณีงานแต่งไทยๆ ก็สวยงามไปอีกแบบ งานวัดทุกอย่างก็จะปราศจากแอลกอฮอล์ ไม่มีดนตรีมากระตุ้นให้เกิดการทะเลาะวิวาท พอไปอีกที่หนึ่งเขาก็จะใช้วัฒนธรรมเป็นตัวรวมคน”^{๒๗}

ดังนั้น ถ้าคนเรามีศีลครบ เข้ามาต้นมาชีวิตก็จะค่อยๆ ราบรื่นไป ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ล้าเมเลเทเมมา มันก็จะใช้ชีวิตครองสติได้ดี พอครองสติได้ดี ใช้ชีวิตตามกรอบ สมาธิมันก็เกิด พอสมาธิเกิดทำอะไรไปก็แล้วแต่มันก็จะเห็นช่องทางที่ดี พอมันสำเร็จขึ้นมา มันก็สำเร็จด้วยปัญญา ต้องศึกษาจนกระทั่งเกิดปัญญา ปัญญาคือ knowledge ที่เรานำเอาไปใช้ในเรื่องต่างๆ ในชีวิตของเรา เบื้องต้นก็อาจต้องเริ่มต้นจากศีล อันดับแรกมีศีลครบ ต่อมาสมาธิ พอมีสมาธิ พอไปทำอะไรใด เกิดการเรียนรู้ มีปัญญา แล้วก็จะไปใช้ในหลายๆ อย่างได้ แต่ฐานต้องแน่น^{๒๘}

สรุปคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านบุคลิกภาพ ประกอบด้วยจากการวิเคราะห์คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ

^{๒๕} สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกคิน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทจิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด(มหาชน), ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ,

ด้านบุคลิกภาพ ประกอบด้วย

- (๑) **สุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง** หมายถึง มีสุขภาพแข็งแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีลักษณะท่าทางที่ดี มีความความกระปี้ กระเปร่า กระฉับกระเฉง
- (๒) **วางตัวเหมาะสมกับกาลเทศะ** หมายถึง ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดก็สามารถวางตัวได้เหมาะสม เป็นที่ชื่นชมของคนทุกวัย
- (๓) **ยิ้มแย้ม แจ่มใส** หมายถึง มีความเป็นมิตร จริงใจ ใส่ใจคนรอบข้าง มีเสน่ห์เมื่ออยู่ใกล้
- (๔) **กิริยาสุภาพ แต่งกายสะอาด เรียบร้อย** หมายถึง เป็นผู้ที่มีสะอาด เรียบร้อย ภูมิฐานเหมาะสมกับวัย และกาลเทศะ

ในมุมมองของผู้ในระดับท่านอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านได้เมตตาให้ข้อคิดในเรื่องการพัฒนาว่า ในการพัฒนาทุกด้านต้องทำให้อยู่จนเป็นชีวิตประจำวันอาจไม่เข้มข้นมากเรื่องของศีลของท่านทั้งธรรมทานและอามิสทานธรรมทานมันทำได้ง่ายก็ทำไปเรื่อยเช่นเห็นคนรอบข้างทำไม่ดีไม่งามเราก็ให้คำแนะนำสั่งสอนตักเตือนไปเรื่อยเป็นคนมีจิตอาสากล้าที่จะให้คำแนะนำสั่งสอนเป็นที่พึ่งเขาได้ ศีลก็เหมือนกันเรื่องการจัดระเบียบตัวเองเรื่องการพูดนอกจากจะเป็นประโยชน์เพราะเพราะพริ้งแล้วก็ไม่โกหกไม่ส่อเสียดหยาบคายพูดเป็นประโยชน์มีสาระเป็นที่ถูกใจคนฟังใครฟังก็สบายใจฟังแล้วเข้าใจ

อย่างนี้ก็เป็นการจัดระเบียบตัวเองทางด้านศีลด้านวาจาส่วนทางด้านกายก็เป็นต้นแบบการดูแลร่างกายการดูแลสุขภาพตัวเองมีเทคนิคดีๆ ที่ให้คนอื่นเอาไปเป็นแบบอย่างเป็นตัวอย่างในการบริหารจัดการเวลาใน ๒๔ ชั่วโมงเวลานี้ควรจะทำอะไรควรจะทำต้นกัโมงให้คนมาดูเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตทางด้านอื่นๆ เรื่องที่อยู่ที่อยู่อาศัยเสื้อผ้าหน้าผมจัดระเบียบหน้าที่การงานวิถีชีวิตส่วนตัวอย่างการใช้สอยอุปโภคบริโภคเป็นแบบอย่างเรียบร้อยดีงามทั้งหมดทำแบบนี้อย่างต่อเนื่องและปรากฏเป็นที่ประจักษ์

จากคำสัมภาษณ์ที่ท่านอธิการบดีได้กล่าวมานั้น ครอบคลุมคุณลักษณะเกณฑ์ ๔ ข้อที่ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา

๔.๒ คุณลักษณะด้านพฤติกรรม: ด้านการสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม

สำหรับคุณลักษณะการสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและการมีส่วนร่วมนี้ ผู้นำจากการสัมภาษณ์เชิงลึกได้ให้ทัศนะที่หลากหลายมากที่บางประเด็นบางท่านได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องวิสัยทัศน์ผู้วิจัยจึงได้จับประเด็น ดีความ ได้คุณลักษณะ ๔ ข้อ จากทัศนะผู้นำ ดังนี้ “การสร้างสันติภาพแก่ตนเอง ซึ่งเป็นสันติภาพภายในที่เป็นแรงจูงใจที่สร้างภายในตนก่อนจึงเป็นพลังไปจูงใจให้เกิดสันติภาพภายนอกด้วยความร่วมมือ และให้เกียรติกัน โดยยึดหลักศีล ที่เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของคนดีและการเริ่มต้นพัฒนาเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคมให้ดียิ่งขึ้น”^{๒๙} ดังที่ผู้นำท่านนี้ได้กล่าวว่า ข้อนี้ตรงมากเลยคือ การจะสร้างสันติภาพให้ตนเอง ถ้าใครไม่มีตัวนี้ เราเรียกว่าจะไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จ

^{๒๙} สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ได้เลย เพราะฉะนั้นเราต้องชนะตนเองให้ได้ก่อน อย่าจะยกตัวอย่าง เมื่อเราเจอปัญหา เราต้องมองตัวเองให้อยู่เหนือปัญหา เราไม่ลงไปเป็นผู้เล่น แต่ในความเป็นจริงแล้ว หลายๆ ปัญหาที่เจอกับตัวเอง แล้วการแก้ปัญหาโดยใช้สันติภายในมันใช้เวลา ไม่เหมือนกับการสร้างสันติภายนอกที่ต้องใช้แรงที่จะสื่อสารหรืออธิบาย แต่ท้ายที่สุดแล้วเราจะใช้แบบภายนอก มันสู้กับสันติภายในไม่ได้ สันติภายในมันชนะทุกอย่าง เพราะฉะนั้น ปัจจัยสำเร็จในการสร้างสันติภาพในตัวเอง แน่นนอนเลยคือ ต้องมีสติในการครองใจของตนเอง มองคนอื่นในลักษณะของการแบ่งปันและแผ่แผ่ด้วยการให้เกียรติ ยกย่องคนดี^{๓๕}

และอีกท่านที่มีความเห็นสอดคล้องในการพัฒนาผู้นำ ต้องเริ่มพัฒนาที่ตัวเองก่อน โดยกล่าวว่า เราต้องเริ่มจากตัวเราก่อน อะไรที่เราทำแล้วสบายใจนี่คือเราได้บุญ บุญทำได้ตลอดสำหรับผม เราก็ต้องพร้อมด้วยโดยเราเป็นผู้นำ เริ่มจาก ตัวเรา ครอบครัวเรา สังคมเรา ครอบครัวเราต้องแข็งแรงก่อน ไม่ใช่อย่างที่ว่าชุมชนเข้มแข็งครอบครัวล่มสลาย มันต้องทำควบคู่กันไป ทุกเรื่องมันสัมพันธ์กัน บางคนเห็นวัดไหนดังก็แห่ไปทำ สำหรับผมมันไม่ใช่ ผมอยากทำกับเด็กนักเรียนหรือคนพิการมากกว่า ผมจะคิดต่างจากคนอื่น เพราะคิดจากข้อเท็จจริง ข้อมูลที่มันเป็นจริง^{๓๖} กรณีข้อเสนอจากคำสัมภาษณ์นี้ก็สอดคล้องกับความเห็นของผู้วิจัย อย่างที่เคยแสดงความเห็นไว้ว่าถ้าเรายังทำกันเป็นกิจกรรมนี้ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จ และระบบการศึกษาของเราส่วนใหญ่แทบจะทั้งหมดทำในรูปแบบกิจกรรม สมมติในระดับปริญญาตรี ๔ ปีคุณก็ทำกิจกรรมไป ๔ ปี

แต่พอเรียนจบคุณก็ไม่ได้ทำต่อ ได้ปริญญาแล้วก็เลิกทำไป แต่สันติภาพนั้นไม่ใช่กิจกรรม ถ้าทำแค่กิจกรรมให้ได้ปริญญาตรีโทเอก มันก็เป็นการแสดงหนึ่ง ซึ่งมันไม่ใช่ พระพุทธศาสนาไม่ใช่กิจกรรม แต่ต้องทำเป็นประจำเป็นกิจวัตร หรือทำให้เป็นวิถีชีวิต ทำกิจวัตรก็ยังรับประกันไม่ได้ว่าจะแน่นอน แต่ถ้าทำเป็นวิถีชีวิตมันจะแน่นอน มันจะค่อยๆ พัฒนา เริ่มต้น คนในสังคมที่ยังไม่มีอุดมคติไม่ค่อยรู้เรื่องรู้ราว ยังเห็นแก่ตัวเยอะ อาจจะเริ่มต้นด้วยการทำกิจกรรมก่อน แบบที่เราทำกันอยู่ในสังคมทุกวันนี้ ซึ่งเขาก็มีที่ไม่ใช่ในสถาบันการศึกษา ลักษณะของกิจกรรมคือ มีการเริ่มต้นและจบลงสำหรับคนที่ยังไม่รู้เรื่องก็ให้เขาทำกิจกรรมไปก่อน พอเขาค้นกับกิจกรรม ก็พัฒนากิจกรรมให้เกิดเป็นกิจวัตร โดยผมลองทำจากตัวผมเองก่อน คือหันมาดูตัวเราว่าเราอยู่ในสังคมนี้

กล่าวโดยสรุปคือ ต้องพัฒนาตัวเรา ต้องฝึก เริ่มต้นก็คือฝึกตัวให้มีสติ เริ่มจากให้ตัวเราอยู่ในสังคมได้อย่างสงบ ไม่ไปร่วมทำเหมือนเขา นี่คือหลักการที่ผมใช้ในหลายๆ วันซึ่งก็มีความสุขตามสมควรตามอรรถภาพครับ^{๓๗} และอีกท่านกล่าวว่า น่าจะเป็นเรื่องของภารกิจริเริ่ม เพราะปกติทุกคนก็จะเริ่มจากข้างนอกว่าทำยังไงที่จะให้มันได้income มากที่สุด ทั้งเงินทอง ความสุข แต่ถ้าเกิดว่าเราริเริ่มที่จะให้ตัวเราและคนได้ปกครองของเรา และเราเป็นผู้นำครอบครัว ชุมชน เราก็จะต้องริเริ่มเอาสิ่งที่มันมากกว่าทรัพย์สินเงินทองเข้าไปใส่ด้วย ให้มองว่าความต้องการของเราไม่ใช่แค่ภายนอก แต่เราต้องการให้ใจมันเต็ม พอใจมันเต็มแล้วแม้ทรัพย์สินมันจะพร่องไปบ้าง มันก็ยังอยู่ได้ค่ะ โดยมากก็จะให้ทุกคนคิดแบบนี้มากกว่า

^{๓๕} สัมภาษณ์ คุณปัญญา โตทอง, ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน, ๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ในความเป็นจริงแล้วโดยหลักก็คือถ้าใจเราสมบูรณ์ สติเราพร้อม ทรัพย์สินเงินทองก็จะมาเอง และความคิดริเริ่มมันก็จะทำให้การแก้ปัญหา มันดีขึ้น เช่น กรณีที่เราส่งงานลูกน้องไปหนึ่งอย่าง แล้วเขาต้องรอเราส่งอย่างที่สอง คือเขาขาดความคิดริเริ่มที่จะรู้ในเรื่องของงานว่าถ้าส่งหนึ่งไปแล้ว จะไปสอง ไปสามยังงัย ถ้าเขารู้ขอบเขตของงาน แล้วเขาสามารถที่จะเดินไปได้ถ้าเขามีตรงนี้ มันก็จะทำให้ไม่ว่าเขาจะอยู่ในองค์กรหรือชุมชนหรือสังคมอะไร เขาจะเป็นคนที่มีประโยชน์^{๓๒}

แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยทุกวันนี้ยังเผชิญกับปัญหา ในเรื่องของศีล ๕ คงต้องมีตัวแบบหลายช่องทางและหลายวิธี จึงจะเป็นการส่งเสริมสังคมสันติสุข อีกท่านที่เป็นผู้บริหารทางทหารและสนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นเวลานาน ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า ย้อนกลับไปทีศีล ต้องยึดสิ่งนี้เป็นหลัก ถ้าศีลเป็นหลัก ผลที่เกิดขึ้นก็คือกายสุจริต ก็ส่งเสริมโดย เช่น การฝึกอบรม การเข้าฟังเทศน์ ฟังธรรม แต่การฟังยังไม่พอ เพราะแค่รู้ ต้องเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้เป็นกิจวัตรประจำวันจึงจะเกิดกายสุจริต กระบวนการมันก็คือ เข้าถึงแล้วจึงจะพัฒนา ก็คือกายสุจริตมีมากกว่าเดิม ตรงตามอุดมคติ เพราะคนนั้นระดับการปฏิบัติไม่เท่ากัน บางคนอาจปฏิบัติได้แล้วแต่ไม่ถึงขั้นที่สุดยอด ต้องค่อยๆยกระดับขึ้นไป ตามที่สังคมพึงประสงค์ว่ามั่นคงอยู่ระดับไหนถึงจะอยู่ร่วมกันได้ สังคมก็ตรวจสอบเองว่ายอมรับได้แค่ไหน

สำหรับในทางปฏิบัตินั้นอาจจะดูยาก เพราะฟังเทศน์ที่ก็เข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้นำต้องบังคับวิธี มีการติดตามการประเมิน มีความต่อเนื่อง มีการกำกับดูแล และปรับปรุงแก้ไขตลอดเวลา จึงจะเกิดภาพนั้น เบื้องต้นก็ต้องสื่อสารจากข้อเท็จจริง ไม่บิดเบือนข้อมูล สื่อสารโดยไม่หวังผลให้ตนเอง แต่หวังผลเพื่อประโยชน์องค์กรหรือส่วนรวม การสื่อสารต้องลดผลกระทบความขัดแย้ง ความเข้าใจผิด ความคาดเคลื่อน ต้องรวดเร็ว ทันเวลา เหมาะสมกับสถานการณ์ เรื่องการสื่อสารคนทั่วไปสื่อสารก็เยอะแยะไปหมด ตามโซเชียล ไม่รู้อะไรจริงอะไรเท็จ บางคนก็สื่อสารไปเรื่อย มีโทรศัพท์ มีเฟซบุ๊กก็ส่งไปเรื่อย

โดยเฉพาะการสื่อสารปัจจุบันนี้รู้ขอบเขตก็อาจไม่รู้อะไรจริงเท็จ บางคนก็จินตนาการร่วมไปด้วย เมืองไทยละเลยภาคปฏิบัติ ทำให้ผลมันออกมาไม่ได้ตามที่ต้องการ ซึ่งประเทศที่เจริญแล้วเขาไม่เน้นทฤษฎี เขาเน้นปฏิบัติ ซึ่งมันผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะเอาทฤษฎีมาใช้ได้เลย เพราะถูกฝึกจากการทดลองทำจริง ไม่เหมือนเมืองไทยซึ่งต้องกลับมาแก้ไขที่ปลายเหตุตลอดเวลา^{๓๓} อยากจะฝากเรื่องแรกคือ เรื่องของ Disruption การทำลายล้างเชิงสร้างสรรค์ของดิจิทัล ไม่เปิดทางให้ใคร ไม่เว้นใคร ไม่ปล่อยใคร ทำลายหมดตามความเป็นธรรมชาติแน่ๆ ฉะนั้นการจะคิดค้นหาวิจัยค้นคว้าทำเรื่องดีงามให้เข้าสู่ความทันสมัยของโลกวันนี้ด้วย^{๓๔}

^{๓๒} สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พันเอกกิตติพงษ์ พุทธิธิมณี, ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการสร้างสันติภาพในชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่สำคัญมาก มันเริ่มตั้งแต่ครอบครัว ต้องรู้ต้องเข้าใจตั้งแต่ครอบครัว ต้องเข้าใจการมีส่วนร่วม ถ้าไม่เข้าใจจะเกิดความขัดแย้ง สันติภาพไม่ได้มีสำหรับแก้ปัญหาความขัดแย้ง แต่มันไว้เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุข ความขัดแย้งตอนนี้คือความเหลื่อมล้ำทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การเข้าถึงทรัพยากร ล้วนแล้วแต่มีความขัดแย้งหมดเลย เพราะแกนนำไม่เข้าใจคำว่ามีส่วนร่วม ตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับท้องถิ่น ยิ่งผู้นำระดับท้องที่ ระดับจังหวัด พวกนี้มีแค่นโยบายอย่างเดียว และไม่ได้ใช้เลยเพราะคนที่เข้าไปทำงานไม่เข้าใจเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม ไม่เข้าใจบริบทของคน ไม่เข้าใจวิถีของเขา ควรเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วม แต่ทุกคนไม่รู้เหมือนกันหมด และเมื่อเขาไม่รู้ก็ต้องสร้างให้เขารู้ ไม่ใช่แค่ในสถานศึกษา แต่เราต้องสร้าง ต้องช่วยให้เขารู้ มันลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ สันติภาพทางสังคมและระดับล่างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเขาเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ถ้าเกิดเขายังไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเป็นธรรม มันก็ยากที่จะเกิดสันติภาพขึ้นได้

มันไม่ยากการปลูกศรัทธาในผู้นำคือต้องเป็นคนที่มีสัมมาทิฐิคือมีศรัทธาที่ว่านี่มองโลกในแง่ดีเสมอเชื่อมั่นในเรื่องของคุณงามความดีเป็นคนสร้างลักษณะนิสัยที่ให้เห็นคุณค่าของทุกสิ่งอย่าง ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตไม่เชื่อว่ายึดหลักพระรัตนตรัยเป็นที่ตั้งต้องเป็นคนที่ไม่ตั้งคำถามมากสร้างลักษณะนิสัยที่ไม่ชอบวิพากษ์วิจารณ์เอาลักษณะนิสัยเป็นเบื้องต้นถ้ารู้ว่าตัวเองชอบวิจารณ์ชอบตั้งคำถามการตั้งคำถามวิพากษ์วิจารณ์บางเรื่องมันก็จริงบางเรื่องก็ไม่จริงบางเรื่องจริงมันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรไปตั้งคำถามไปวิจารณ์ถ้าไปกระทบกับคนอื่นคนอื่นเขาก็ไม่สบายใจบางทีก็สร้างความปวดหัวให้เราเองเราเองการไปตั้งคำถามวิพากษ์วิจารณ์ทำให้จิตไม่สงบอันนี้จะเป็นตัวบั่นทอนศรัทธา

เพราะฉะนั้นต้องสร้างลักษณะนิสัยไม่พูดจนเกินเหตุไม่นั่งจนเกินไปไม่ชอบตั้งคำถามตั้งข้อสงสัยให้คุณค่าแก่ทุกสิ่งมีมิตินิจิตอย่างเหลือล้นชื่นชมยินดีทุกอย่างพวกนี้จะเป็นต้นกำเนิดของศรัทธาของแต่ละคนโดยเฉพาะผู้นำที่มีศรัทธาน้อยยึดถือหลักปฏิบัติประเพณีอันดีงามในชุมชนนั้นๆ เช่นในหมู่บ้านเขานับถือผีเลี้ยงผีบูชาผีแต่เราไม่ชอบไม่ปฏิบัติก็ไม่ต้องไปตั้งคำถามไม่ต้องไปวิพากษ์วิจารณ์แบบดีที่สุดก็คือถือตามหลักประเพณีที่เขาทำมาประเพณีโบราณระเบียบปฏิบัติใดๆ ที่เคยทำมามันสร้างคุณค่าทางจริยธรรมก็อนุรักษ์ถือปฏิบัติตามนั้นไม่ไปทำลายหรือรื้อทิ้ง เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมชุมชนตามที่เขาปฏิบัติกันมามันก็จะเป็นตัวหล่อเลี้ยงศรัทธา เอาศรัทธาเป็นที่ตั้งเมื่อเกิดศรัทธาแล้วปัญญาก็จะตามมาคือถ้าเราไม่มีศรัทธาเราก็จะไม่สนใจพอไม่สนใจก็ไม่ศึกษาไม่ติดตามไม่ดูรายละเอียดมันก็ไม่เกิดปัญหาแต่ถ้าเราศรัทธาในเรื่องไหนเราก็จะสนใจติดตามดูรายละเอียดและก็จะเกิดปัญหาโดยอัตโนมัติอันนี้คือเป็นเบื้องต้นอย่างศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มาศึกษาพระพุทธศาสนา ศรัทธาในต้นแบบอันดีงามของคนในชุมชนนั้นก็ไปดูรายละเอียดและมันก็เกิดปัญหาหรือศรัทธาคำพูดของคนนั้นคนนี้เราก็ไปดูรายละเอียดและเราก็เกิดปัญหามันก็ต้องเป็นอย่างนี้คือเอาศรัทธาเป็นที่ตั้ง^{๓๕}

สรุปคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านพฤติกรรม จากการวิเคราะห์ ได้คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ด้านพฤติกรรม ประกอบด้วย

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. ตำแหน่ง อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

(๑) **ผู้นำมีศีล ๕ ครบทุกข้อ** หมายถึง รักษาศีล ๕ ข้ออยู่เป็นกิจวัตร จนเป็นนิสัยที่ติดาม และมีการพัฒนาระดับตนเองและสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม

(๒) **ความมีวินัย** หมายถึง ความเคร่งครัดข้อสัตย์ต่อตนเอง และผู้อื่น ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบ กฎเกณฑ์ของหมู่คณะ และสังคม ไม่ประพฤติดิฉินจาริต ประเพณี รักษาศีลให้บริสุทธิ์

(๓) **สัจจะวาจา** หมายถึง การใช้คำพูดและการกระทำที่เป็นความจริง ข้อมูลไม่เท็จ

(๔) **มีสัมมาอาชีพ** หมายถึง อาชีพที่สุจริต อาชีพที่ไม่เบียดเบียนและทำร้ายผู้อื่น

๔.๔.๓ คุณลักษณะด้านจิตภาพ: ปลุกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมเพื่อเกิดความมุ่งมั่น
อดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ

ก) **คุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านจิตใจ ประกอบด้วย**

จากการวิเคราะห์ ได้เกณฑ์ตัวชี้วัดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ
ด้านจิตใจ ประกอบด้วย

(๑) **มีความเมตตา กรุณา** หมายถึง มีความรัก ปราบปราม และช่วยเหลือให้ผู้อื่นเป็นสุข

(๒) **ความมุ่งมั่นตั้งใจ** หมายถึง ความมีสติ สมานที่พึงพอใจในการปฏิบัติกิจให้บรรลุเป้าหมายความสำเร็จ

(๓) **ควบคุมอารมณ์ได้** หมายถึง ไม่ใช้วาจาที่รุนแรง หยาดคายเมื่อไม่พอใจ หรือการชู้ การลงโทษด้วยการตัดสินด้วยอารมณ์

(๔) **คุณธรรม จริยธรรม** หมายถึง การเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และการทำงานอยู่ในหลักของ ศีล สมาน ปัญญา

ผู้นำเพื่อสันติภาพจริงๆ ต้องมีหลักธรรมง่ายๆ คือ เมตตา กรุณา เป็นอันดับหนึ่ง เบื้องต้นคือถ้าเขาไม่มีความรักและเมตตาคนอื่นเลย สันติภาพจะไม่เกิดเลย สันติภาพจะเกิดได้ถ้าเรามีเมตตา กรุณา เข้าใจคนอื่นแบบที่เขาเป็น เอาใจเขามาใส่ใจเรา หลักง่ายๆ เลยคือถ้าเรารู้ว่า เขาเป็นแบบนั้น แล้วนี้กว่าถ้าเราเป็นแบบเขา แล้วจะแก้ปัญหาร่วมกันยังไง เราอาจจะใช้หลักกฎหมายว่าต้องทำอย่างนั้น อย่างนี้ แต่ความจริงแล้ว ความสุขและสันติภาพมันเกิดขึ้นจากการอยู่บนหลักการอยู่ร่วมกันบนความเป็นจริง เป็นจริงที่คนต้องรับรู้สภาพเขาและเรา ถึงจะอยู่ด้วยกันได้ เพราะฉะนั้น คุณสมบัติผู้นำเพื่อสันติภาพคือ เมตตา กรุณา เข้าใจ เอาใจเขามาใส่ใจเรา ต้องทำด้วยใจ ลึกลงไป ต้องเข้าใจเขาเมื่อไหร่ก็ตามที่ความรักเกิดขึ้น ที่นั่นมีสันติภาพ ความรักกับสันติภาพเป็นเรื่องเดียวกัน^{๓๖}

ถ้ามองในแง่ของสังคม สิ่งที่เราทำนั้นเป็นรูปธรรมคือใช้หลักแห่งความเมตตา และกรุณา ถ้าเราอยากทำให้เขามีความสุข เราจะทำยังไง เรามีลูกค้าที่เป็นหนี้ จะถูกยึดทรัพย์ ถูกฟ้อง มีคนที่ไม่จะมีเงินเลยแต่ก็ถูกทวงหนี้ ไม่มีที่อยู่และกำลังจะถูกยึดบ้าน เพราะหลายๆ เรื่องที่เขาเป็นหนี้ บริษัท งบประมาณที่จะเคลียร์ตรงนี้ จากมูลค่าหนี้เป็นร้อยล้าน สามารถเชิญเขามาเพื่อเจรจาซึ่งอยู่บนเหตุผลของความเมตตา ตรงที่ว่าในเมื่อเขาไม่มี ฝั่งเขาก็จ่ายไม่ได้ และมันก็คงเป็นทุกขกันทั้งสองฝ่าย บริษัทจ่ายเองก็ได้หนี้คืนไม่ได้ เขาก็จ่ายไม่ได้ พี่เลยไปจัดทำโครงการประណอมหนี้ ซึ่งคือการเรียก

^{๓๖} สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกคิน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทชิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด(มหาชน), ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เขามาคุยว่าเขาสามารถชำระได้เท่าไร คือเป็นการอยู่บนข้อเท็จจริง หรือจะสามารถผ่อนชำระได้เท่าไร อย่างน้อยๆ คือระหว่างที่ชำระนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีเกิดขึ้นแล้ว

โครงการนี้ถือเป็นโครงการที่บริษัทเราประสบความสำเร็จ เพราะแม้กระทั่งเขาถูกพิจารณาให้ยึดทรัพย์สินแล้วแต่เราไม่ทำอย่างนั้น เรายังคงเลือกเข้าไปเจรจาซึ่งในมุมมองของพี่ พี่คิดว่าตัวหนี้สามารถได้กลับมาทั้งความสัมพันธ์ และทำให้บริษัท และลูกค้ามีความสุข เพราะเราก็ออยากเห็นลูกค้ามีความสุข และถ้าเราไปเห็นสภาพ เราคงรู้เลยว่าเขาไม่มีที่จะจ่ายจริงๆ เพราะฉะนั้นถ้าถามว่าการเอาไปใช้ในสังคม ในแง่การทำงาน ใช้อะไร ก็เอาหลักเมตตากรุณา และมองคนอื่นในลักษณะของการแบ่งปันและเผื่อแผ่ รักษาสัมพันธ์ภาพไปใช้^{๓๗}

อันนี้เอียงไปทางนามธรรม ซึ่งคนทั่วไปมักไม่ทำหรือไม่มีความคิดที่จะทำ ถ้าพูดถึงสันติภาพในแง่ที่สถาบันการศึกษาอย่างมจร. จัดนี่คือเป็นเรื่องที่ดี มีศาสนาสันติศึกษาอะไรพวกนี้ดีมาก แต่ในทางปฏิบัตินั้นยากที่จะสำเร็จ อย่างที่ผมเคยแสดงความเห็นไว้ว่าถ้าเรายังทำกันเป็นกิจกรรมนี้ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จ และระบบการศึกษาของเราส่วนใหญ่แทบจะทั้งหมดทำในรูปแบบกิจกรรม สมมติในระดับปริญญาตรี ๔ ปีคุณก็ทำกิจกรรมไป ๔ ปี แต่พอเรียนจบคุณก็ไม่ได้ทำต่อ ได้ปริญญาแล้วก็เลิกทำไป แต่สันติภาพนั้นไม่ใช่กิจกรรม ถ้าทำแค่กิจกรรมให้ได้ปริญญาตรีโทเอก มันก็เป็นการแสดงหนึ่ง ซึ่งมันไม่ใช่ พระพุทธศาสนาไม่ใช่กิจกรรม แต่ต้องทำเป็นประจำเป็นกิจวัตร หรือทำให้เป็นวิถีชีวิต ทำกิจวัตรก็ยังรับประกันไม่ได้ว่าจะแน่นอน แต่ถ้าทำเป็นวิถีชีวิตมันจะแน่นอน มันจะค่อยๆ พัฒนา

คิดว่าผู้นำก็ควรมีเวลาฝึกสมาธิ เพราะถ้าเกิดฟุ้งซ่าน ทำอะไรไปมันก็จะควบคุมตัวเองยาก ถ้าเกิดผู้นำสามารถใช้เวลาแบบวิถิพุทธได้ อย่างแบบตัวบิเวเนี่ย ใครเห็นไม่เห็นไม่รู้ แต่ตื่นมาก็คจะมีทำสมาธิ ๓๐ นาทีเพื่อสำรวจความนิ่งของตัวเอง ซึ่งอาจจะมีการมณห์หลุดบ้างอะไรบ้าง ทุกคนจะเป็นอะไรมาก็แล้วแต่ ถ้าเอาสมาธิมาจับ มันก็จะเกลตาได้ระดับหนึ่ง^{๓๘}

๔.๓ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านปัญญาภาพ: มุ่งพัฒนาดตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน

สำหรับด้านปัญญาภาพนั้น ผู้นำแต่ละคนมีวิธีการสร้างแรงจูงใจให้ตนเองพัฒนาอย่างต่อเนื่องที่ต่างกันดังเช่น “ผมมี ๔-๕ หลักที่ใช้ หลักแรกคือหลักพุทธศาสตร์ เอามาเป็นหลักของการพัฒนา ผม ปลุกไม้ในชายโคลน ต้องปลุกที่โคนก่อน เริ่มจากอริยทรัพย์ หรือทรัพย์ภายใน คือปรุข้างในให้สะอาดก่อน ค่อยสร้างทรัพย์ภายนอก อริยทรัพย์ก็คือ คิดถูก ทำถูก เห็นถูก เห็นชอบ คิดดี ทำดี มีมรรคแปด โดยเฉพาะสัจจะวาจา^{๓๙} ผมใช้อยู่ ๔-๕ หลักดังต่อไปนี้

^{๓๗} สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกติน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทซิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด(มหาชน), ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ คุณสุสติ รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

หลักที่ ๑) คือหลักพุทธศาสตร์ หลักพุทธศาสนาหลักใหญ่ๆ เอามาเป็นหลักของการพัฒนา อย่างเช่น ปลุกไม้ในชายโคลน ต้องปลุกที่ใจคนก่อน เริ่มจากอริยทรัพย์ หรือทรัพย์ภายใน คือ ประจักษ์ในให้สะอาดก่อน ค่อยสร้างทรัพย์ภายนอก อริยทรัพย์ก็คือ คิดถูก ทำถูก เห็นถูก เห็นชอบ คิดดี ทำดี มรรคแปด มรรคเจ็ด ก็ใช่ เราใช้อริยทรัพย์เจ็ดจากภายใน คิดดี คิดสะอาด ต่างๆ **หลักที่ ๒)** คือหลักของวิทยาศาสตร์ ก็คือรู้ความจริง เอาหลักนี้มา เช่น หลักชีววิทยา อย่างเรื่องพืช รู้ว่าพืชต้องการดิน น้ำ แดด อุณหภูมิ **หลักที่ ๓)** ผ่านหลักของการปฏิบัติ คืองานวิจัย ผมมีงานวิจัยอยู่สี่ร้อยกว่า ผมพัฒนาปัญญาด้วยงานวิจัย เป็นคำถามที่จะสร้างสุข ไม่เป็นคำถามที่ตั้งประเด็นสงสัยที่จะก้าวเดิน เช่น ปลุกไม้โตเร็วยิ่งงี เป็นต้น มันเป็นคำถามที่ต้องศึกษา วิจัย ทำงาน แล้วก้าวต่อไป **หลักที่ ๔)** คือหลักแห่งการประยุกต์ พระพุทธเจ้าไม่ได้ว่าไว้นะ ผมใช้หลักแบบเป็นไปตามสถานการณ์ ยืดหยุ่นตามความจริง ยืดหยุ่นบนพื้นฐานของความจริง มันใช่หรือไม่ใช่ แต่ด้วยปัญญาแล้วมันใช่ มันแหลม มันคม มองยาว มองไกล หลักนี้ใช้กับทุกวิชาได้หมด มีอยู่ตัวหนึ่งที่ผมกำลังศึกษาคือพลศึกษา สุขศึกษา มีพละ ๕ เป็นแม่แบบ ซึ่งตอนนี้มีมากกว่า ๕ มันต้องเอามาประยุกต์ มันสามารถใช้คำที่เป็นปัจจุบันได้ เอามาประยุกต์ พละเราใช้ เช่นใช้คำว่า energy power ต้องทำให้มันเหมาะสมกับปัจจุบัน^{๔๐}

การจะทำงานให้สำเร็จได้มันมีสององค์ประกอบใหญ่ๆ คือ หนึ่ง ความเป็นพี่เป็นน้อง การเข้าใจวิถีชีวิตชุมชน การเข้าใจชุมชน เข้าใจวัฒนธรรม วิธีการผลิต เข้าใจสภาพปัญหา นี่เป็นจุดเริ่มเลย เหมือนกับหลักพุทธศาสนา ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะคนที่จะทำงานชุมชนถ้าไม่รู้ทุกข์ของเขา คุณก็จะเอาตนเองเป็นที่ตั้ง ถ้าเกิดไม่รู้เหตุแห่งทุกข์ คุณก็กำหนดวิธีแก้ทุกข์ผิด แล้ววิธีการปฏิบัติการแก้ทุกข์ก็ผิด ผลผลิตก็ผิด และสร้างปัญหาใหม่ขึ้นอีก ต้องเข้าใจเรื่องนี้เสียก่อน ถ้าเกิดไม่เข้าใจเรื่องนี้จะยากมาก

เพราะฉะนั้นนักเปลี่ยนแปลงสังคมต้องรู้จักชุมชนเป็นอย่างดี เข้าใจคน เข้าใจถึงใจคนให้ได้ ถ้าเกิดไม่จัดการแบบนี้แล้วจะไปไม่ได้เลยประวิณ^{๔๑} เราต้องเริ่มจากตัวเราก่อน อะไรที่เราทำแล้วสบายใจนี่คือเราได้บุญ บุญคือความสบายใจ เห็นเรื่องอะไรของชาวบ้านของสังคมที่ไม่ดี เราไม่สบายใจ เราทุกข์ แต่ถ้าเราทำเราสบายใจ บุญไม่จำเป็นต้องไปใส่บาตร แต่ถ้าเราทำเราช่วยเหลือใครให้เขาพ้นทุกข์ เราได้บุญ บุญทำได้ตลอดสำหรับผม ที่นี้การทำบุญเราก็ต้องพร้อมด้วย ตัวเรา ครอบครัวเรา สังคมเรา ถ้ามันจะดีมันไม่ใช่เราไปช่วยแต่ครอบครัวเรา อย่างที่ว่าชุมชนเข้มแข็งครอบครัวล่มสลาย มันต้องทำควบคู่กันไป ทุกเรื่องมันสัมพันธ์กัน บางคนเห็นวัดไหนดังก็แห่ไปทำ ผมจะคิดต่างจากคนอื่น เพราะคิดจากข้อเท็จจริง ข้อมูลที่มันเป็นจริงปัญญา^{๔๒}

^{๔๐} สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ ดร.ประวิณ จุลภักดี, ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ คุณปัญญา โตกทอง, ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน, ๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เริ่มต้น คนในสังคมที่ยังไม่มีอุดมคติ ไม่ค่อยรู้เรื่องราว ยังเห็นแก่ตัวเยอะ อาจจะเริ่มต้นด้วยการทำกิจกรรมก่อน แบบที่เราทำกันอยู่ในสังคมทุกวันนี้ ซึ่งเขาก็มีที่ไม่ใช่ในสถาบันการศึกษา ลักษณะของกิจกรรมคือ มีการเริ่มต้นและจบลง สำหรับคนที่ยังไม่มีเรื่องก็ให้เขาทำกิจกรรมไปก่อน พอเขาค้นกับกิจกรรม ก็พัฒนากิจกรรมให้เกิดเป็นกิจวัตร ซึ่งถือเป็นการประสบความสำเร็จ ยกตัวอย่างเทียบง่าย ๆ อย่างชุมชนจัดกิจกรรมตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนา

เรื่องสันติภาพก็เช่นเดียวกัน ถ้าเริ่มต้นจากทำกิจกรรม ๔ ปีเรียนจบไปแล้ว แล้วนักศึกษาเอาไปทำต่ออีกเป็นกิจวัตรของเขา แล้วต่อมาก็พัฒนาเป็นวิถีชีวิต พอถึงขั้นนั้น สันติศึกษาก็ประสบความสำเร็จ ซึ่งผมไม่แน่ใจว่าผู้ที่เข้ามามีบทบาทในหลักสูตรจะมองเห็นแบบที่ว่ามันนี้หรือไม่ เพราะส่วนใหญ่จะคิดแค่การทำกิจกรรมคือ ๔ ปี พอจบเวลาเหล่านี้แล้วก็จะเลิก เพราะฉะนั้นก็น่าจะต้องมีการวัดผลต่อว่าหลักสูตรสันติศึกษาสามารถพัฒนาไป จนถึงขั้นทำให้สันติกลายเป็นวิถีชีวิตของคนหรือไม่ แต่การปฏิบัติและการกระทำจะต้องไปถึงขั้นวิถีชีวิต ซึ่งก็ต้องเริ่มต้นจากการให้ทำกิจกรรมให้นักศึกษามาเรียน แล้วต่อไปก็พัฒนาให้เป็นกิจวัตรของคน และทำให้เป็นวิถีชีวิตได้ ถ้าทำถึงขั้นนี้ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ

ข้อสำคัญที่สุดในการสร้างสันติภาพคือ ความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนน้อยกว่าประโยชน์บ้านเมือง พร้อมทั้งจะเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม นี่คืออันดับแรก ถ้าไม่มีข้อนี้มันก็จบ^{๔๓} เมื่อที่ตรงที่ผมบอกถึงเรื่องความรู้ที่ผมคุมตรงนั้นด้วย คือความรู้ที่นอกจากรู้อย่างเข้าใจ นอกจากรู้ เข้าใจ และเข้าถึงด้วยแล้ว การเข้าใจไม่ใช่เข้าใจตามความคิดของเรา แต่ต้องเข้าใจอย่างชัดเจน เข้าใจคนอื่นด้วย คือถ้าสมมติว่ารู้เฉย ๆ คือไปเรียนรู้แล้วเข้าใจตามเนื้อหาวิชา แต่ไม่เข้าใจตามสภาพความเป็นจริง เหมือนอย่างการไปเรียนต่างประเทศ มีความรู้ ประดิษฐ์นู่นนี่ ทำอะไรได้เยอะแยะ

ในสภาพความเป็นจริงนั้นประเทศไทยอาจไม่เหมาะสมด้วยบริบท ด้วยวัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากร การทำได้ในแบบฉบับของเรา กลับมาคิดจะทำแบบต่างชาติโดยไม่นึกไม่เข้าใจสภาพตนเอง มันก็ไปไม่ได้ ในระดับชุมชนก็เหมือนกัน เมื่อมีนโยบายมา คิดว่าจะทำอะไรต่างๆ คิดว่าตนเองมีความรู้ดีกว่าชาวบ้าน มุ่งมั่นจะทำของตนเอง แต่ไม่เข้าใจความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน แต่จริงๆ ตอนนี้อาจารย์บ้านรายได้ยังไม่พอเพียง ปัญหาปากท้อง ความไม่พร้อม แต่จะเจริญก้าวหน้าไปนู่นนี่ แล้วจะทำยังไง ชาวบ้านจะอยู่รอดได้อย่างไร นี่คือการเข้าใจ ถ้าพูดถึงเรื่องนโยบายรัฐว่าจะยกระดับขึ้นสู่ระดับบนนั้น มันดีเกินไป แต่ชาวบ้านระดับล่างยังตามไม่ทัน อันนี้คือความรู้และการเข้าใจ คือไม่ใช่เข้าใจแต่หลักวิชา แต่เข้าใจผู้อื่นด้วย ตรงนี้มันจะทำให้เราตัดสินใจอะไรแบบไม่คิดว่าตนเองฉลาดกว่า แต่ตัดสินใจจากมุมมองคนฟังด้วย จากมุมมองของชาวบ้าน ว่าถ้าเราทำแบบนี้เขาจะทำได้ไหม เขาได้รับผลกระทบอะไรบ้าง

นอกจากนี้ผมเห็นคำถามข้อคุณลักษณะสำคัญที่จะไปนำคนอื่น ถ้าให้เลือกอันเดียวผมเลือกที่ว่าต้องทำตัวเป็นตัวอย่างได้ถ้าเกิดสมมติผู้นำยึดมั่นในศีลสมาธิปัญญาหลักการมีหลักปฏิบัติที่ดี และมุ่งมั่นทำตัวเป็นตัวอย่างได้คนก็จะเปลี่ยนจะศรัทธาเชื่อมั่นและนโยบายต่างๆ การทำอะไรต่างๆ

^{๔๓} สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ของผู้นำก็จะประสบความสำเร็จแต่ถ้าพูดอย่างเดียวไม่ทำก็จะเป็นปัญหาแน่ๆ^{๔๔} ดังนั้นปัจจัยหลักที่สำคัญคือ สติ ตัวเดียวเลย ถ้าสติกำกับรู้ทันทุกเรื่อง เรารู้หลัก ข้อมูล ความรู้ หลักการ แต่ถ้าสติกำกับรู้ไม่ทันมันก็จะหลุดเฟรม แต่ถ้ารู้ทัน ความรู้ที่มีอยู่แล้วก็จะผนวกกับสมาธิที่มี ทำให้มันเตือนตัวเองได้ตลอดเวลา ทำให้กิเลสลดลง องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดคือ สติ เราต้องเริ่มที่ต้นน้ำ ไม่งั้นเราจะต้องไปแก้ที่กลางและปลายน้ำตลอด มันก็เหมือนการทำงานทุกๆ ไป ถ้าเราไม่แก้ปัญหาที่สาเหตุ ไปแก้ปลายทางก็จะใช้งบประมาณมากกว่า ถ้าเราแก้ที่ต้นทางก็คือมาตรการป้องกัน เราต้องใช้อันนี้เป็นหลักมากกว่ามาตรการแก้ไข เพราะอันนั้นคือปลายทาง พอป้องกันแล้วมันก็จะจำกัดได้ตั้งแต่เริ่ม

สอดคล้องกับผู้นำทางการทหารระดับผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมาได้เสนอไว้ว่าจะเกิดสติได้ก็ต้องฝึก ต้องย้อนไปที่ศีล เพราะมันคือข้อห้าม ถ้าใครทำครบก็จะอยู่แบบเป็นสุข กฎหมายที่เขียนมามันก็อยู่ในศีล ๕ ข้อนี้แหละ แต่หัวใจที่ขับเคลื่อนศีลก็คือ สติ สมาธิ ถ้าศีลครบเมื่อไหร่ สมาธิเกิดแน่นอน ถ้าศีลไม่ครบ สมาธิไม่เกิด ถ้าศีลขาด ศีลรั่ว วิปัสสนาสมาธิไม่เกิดแน่นอนไปไม่ถึงขั้นปลาย เพราะฉะนั้นพระที่ฝึกได้ศีลก็ไม่บกพร่อง ไม่ทะลุ ไม่ขาด คนที่เป็นผู้นำต้องรู้องค์ความรู้สุดท้าย (คือมีสมาธิขั้นสูงสุด) ปัจจัยเบื้องต้นของความสำเร็จจึงเป็นสติ กับ ศีล สองตัว ต้องคู่กัน^{๔๕} ง่ายมาก จิตภาพก็เริ่มจากการพัฒนา อบรมไม่พอ ต้องเรียกว่าพัฒนา การศึกษาคือการพัฒนา มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่พัฒนาได้ด้วยการฝึก ฉะนั้นการพัฒนาก็คือการฝึก ผมฝึกจริงด้วยการปลูกต้นไม้ จิตภาพต้องเกิดจากการฝึก ทำอย่างต่อเนื่อง และทำอย่างถูกทางตามหลักของพุทธศาสตร์ และวิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐาน

หลักสำคัญผู้วิจัยเห็นด้วยและมีน้ำหนักสนับสนุนด้านจิตใจนี้ คือจิตภาพก็เริ่มจากศีล สมาธิ โยนิโสมนสิการ แล้วเข้าสู่ปัญญา เมื่อรู้ ตื่น เท้าทัน ความสุข ความเบิกบาน ความเบาสบายจะมีเมื่อจิตยกระดับขึ้น สิ่งที่ทรงรู้ง สิ่งที่เป็นอวิชชาจะไม่ยุ่งเหมือนที่เราคุยกันว่าใจจะเย็นสบาย มันจะเบา จิตภาพจะเป็นจิตที่เหนืออวิชชา เหนือความขุ่นมัว เมื่อถึงจิตภาพแล้ว การดูแลสังคม สิ่งแวดล้อม โลก การสร้างสันติภาพจะมีแน่นอน คนที่มีจิตภาพก็มี จิตภาพหรือจิตดุลยภาพก็ได้แล้วแต่จะใช้คำณรงค์^{๔๖} เวลาผมลงไปคุย เวลาผมลงไปทำงานชุมชน ผมเห็นความแตกต่าง เพราะผมมีสติ มีสมาธิ พอผมเห็นความแตกต่างของแต่ละคน ผมทำใจได้ว่าโอเค มันเป็นแบบนั้น เมื่อเรารู้เราต้องเข้าใจว่ามันเป็นแบบนั้น แล้วเราคุมสติตัวเองได้ เราก็สามารถเดินต่อได้ คุณได้ทั้งกาย วาจา ใจ

เมื่อย้อนกลับมามองในมุมมองของผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาายางนาตามรอยพระยุคลบาทนั้น กรรมการหมู่บ้านอีกท่านหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้คือการปฏิบัติธรรมจะทำให้สภาพจิตใจเราเข้มแข็ง โดยมีสติ อยู่อย่างมีสติ คิดแบบผู้ใหญ่ ในการแก้ปัญหาต้องวิเคราะห์ และได้รับการยอมรับจากชุมชนก่อน และทำกันเป็นทีม มีความร่วมมือร่วมใจ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน เป็นหลักการ

^{๔๔} สัมภาษณ์ พันเอก ดร.อัครเดช ประทีปอุษานนท์, ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสำนักวิทยาการ, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พันเอกกิตติพงษ์ พุทธิมณี, ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมา, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๖} สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาายางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สามัคคี ด้วยการเห็นอกเห็นใจกัน ส่วนการขัดแย้งก็มีบ้างเพราะผู้นำบางคนไม่ทันข้อมูลเนื่องจากการใช้การสื่อสารสมัยใหม่ทางไลน์ทางออนไลน์ต่างๆ ทำให้ไม่เป็น ไม่ชอบ^{๔๗}

สรุปคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านปัญญากับจริตมมนุษย์ทางพุทธศาสนา

ผมเข้าใจ ผมศึกษาทางสังคมศาสตร์ เข้าใจว่าคนมีทั้งหมดก็ประเภท บุคลิก นิสัยคนเป็น ยังไง เมื่อเขามีบุคลิก นิสัยแบบนั้นเขาจะเป็นยังไง คือเราจะต้องศึกษาศาสตร์ แล้วเอามาปฏิบัติ^{๔๘} สอดคล้องกับนาวาเอก ทองย้อย แสงสินชัย เสนอไว้ว่า เรื่องนี้ผมก็เป็นนะเมื่อก่อน ตอนนี้อยู่เป็นอยู่ แต่ผมจับจุดได้แล้วและผมก็ฝึกตัวเอง คำตอบคือ ฝึกตัวเอง ฝึกไปเรื่อยๆ ไม่มีอะไรประเสริฐเท่าการ ฝึกไปเรื่อยๆ จำคำนี้ไว้ให้ดี อย่าดูคนอื่น อย่ามองใคร อย่าฝันเฟื่อง แต่ดูที่ตัวเอง และฝึกไปเรื่อยๆ อย่างฝึกสมาธิ 3 ชั่วโมง ใจแวบไปนู่นไปนี่ พอเราจับจุดได้เรารู้ว่าต้องทำยังไง ผมใช้สูตรเอาใจไว้กับตัว ผมรู้ตัวตลอดว่ากำลังพูด กำลังทำอะไร เคล็ดลับจริงๆ ง่ายๆ คือการฝึก แต่ข้อเสียคือเราไม่ ยั่งยืนกับการฝึก อย่างมากก็กำหนดเป็นชั่วโมงแล้วก็เลิก

การเจริญสตินั้น เมื่อกำหนดรู้แล้ว อย่าไปอยาก หมายความว่า สมมติว่าใจเรากำลังฟุ้ง ก็อย่าไปบังคับว่าอย่าไปฟุ้ง แต่ใช้วิธีเดียวคือ ตามรู้ คือรู้ว่ามันกำลังเป็นอะไร ไม่ต้องห้าม อย่าไปบังคับ มัน แต่ใช้วิธีรู้ทันมัน นี่คือธรรมชาติของจิต อย่าไปบังคับมัน เพียงรู้ทันก็พอแล้ว ตัวเราจะมีสภาพแยก เป็นจิตกับสติ จิตมีตลอดเวลา สติมีบางเวลา หน้าที่เราคือ ถ้าเส้นแรกคือจิต เส้นที่สองคือสติ ให้เอา เส้นสติทับเส้นจิตไว้ ให้สตินำจิตตลอดเวลา แล้วมันจะสนุก ทำจนเคยแล้วมันจะรู้ทันที่ จากโกรธเร็วก็ นานกว่าจะโกรธ และโกรธแล้วก็หายเร็ว พอทำได้มากขึ้นในที่สุดก็จะรู้ตัว โกรธได้ช้าลง และหายเร็ว ขึ้น นั่นคือความสำเร็จ และถ้าฝึกได้สำเร็จจนเข้าที่ มันจะเข้าหลักในสูตรของผมเองคือ กระทบแต่ไม่ กระเทือน เราไม่เหวี่ยง ใครว่าใครทำอะไรเราก็ไม่กระเทือน เสียงดังก็ดังไป เราได้ยินแต่แค่ไม่ไปโอน ตามมัน^{๔๙}

สรุปคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านปัญญา: มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลส และรับใช้ ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน

การนำปัญญามาใช้เป็นคุณสมบัติของผู้นำเพื่อสันติภาพนั้น ควรมืองค์ประกอบ หนึ่งเลย ต้องมีหลักของกัลยาณมิตร เป็นหลักสำคัญมาก ก็จะต้องมีเพื่อน มีมิตร มีเครือข่าย มีผู้ดูแล มีเพื่อ เชื่อมโยง มีทีม เรื่องของปัญญาภิวัดน์ ก็คือจะคิดอะไรให้แก่คนทั้งโลกต้องคิดแบบใช้ปัญญา นอกจากนี้ คือหลักของโยนิโสมนสิการนี้สำคัญ และหลักของศีล ศีลก็คือหลักง่ายๆ ไม่ละเมิดตนเอง ไม่ละเมิดผู้อื่น อย่าละเมิดสิ่งแวดล้อม อย่าละเมิดโลกและยังมีหลักของความรู้สมัยใหม่ หลักนี้ก็คือ ความรู้ผสมผสานที่ทำให้โลกมีสันติภาพความทันสมัยของโลก เรื่องของ A.I. เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะทุกวันนี้คนหกพันล้านล้วนใช้เทคโนโลยี สิ่งนี้ทำให้คนที่รู้ มีโอกาสทำร้าย เอาเปรียบคนได้

^{๔๗} สันทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group) นางวันเพ็ญ เรืองรอง, ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าค้อย นาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๔๘} สัมภาษณ์ ดร.ประวิณ จุลภักดี, ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สะดวกขึ้น สิ่งนี้จะบอกคนไม่รู้ให้รู้ บอกคนที่รู้ให้เริ่ม บอกคนที่รู้ให้พัฒนา และเราควรให้เกียรติทุกคนตามหลักสิทธิมนุษยชน ไม่ใช่ตะคอกต่ากัน เป็นความบกพร่องทางอารมณ์^{๕๐}

ในกรณีที่มีปัญหาอยู่แล้ว ก่อนที่เราจะเข้าไปแก้ปัญหาก็ก่อนอื่นเลยคือเราต้องรู้จักปัญหานั้นอย่างเพียงพอ ศึกษาปัญหาแล้วเอาความรู้เข้าไปจับ แล้วจึงหาทางแก้ ซึ่งบางครั้งปัญหาอาจแก้ได้ครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งแก้ไม่ได้ เช่น ถ้ามันเป็นความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ไปสร้างตึกทับคร่อมอยู่ เราจะไปแก้ยกตึกหันซิดได้ไหม ก็ไม่ได้ ทีนี้เราจึงต้องมาแก้ที่ความรู้สึกของคน ว่าการอยู่ร่วมกันเราจะปรับยังไงให้ความขัดแย้งมันน้อยลง เพราะทุกที่เลย พอชุมชนหนึ่งขัดแย้งกัน มันจะสะท้อนขยายไปหนึ่งบ้านสองบ้าน ก็จะขยายไปสามบ้านสี่บ้าน แล้วทุกคนก็จะมีพวกมีพ้อง แต่ถ้าเรามาซิดวงว่าอันไหนคือเรื่องไหนแก้ได้ ตรงไหนแก้ได้เราก็นำไปแก้สิ่งนั้น

สำหรับเรื่องตรงไหนแก้ไม่ได้ เราก็นำไปไว้อีกมุมหนึ่ง ก็ให้เป็นสิ่งที่ไปแก้ในโอกาสต่อไป คือถ้าเราจะแก้แล้วให้มันเป็นศูนย์ ให้เกิดสันติภาพเลย มันคือขายฝัน อยากให้เราแก้ปัญหาคความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจกันให้เกิดสันติภาพในขอบเขตของสิ่งที่เป็นไปได้จริง ทางแก้ก็คือแยกสิ่งที่ง่ายไว้ในส่วนหนึ่ง และสิ่งที่ยากอาจเป็นข้อเสนอแนะหรือวิธีการต่อไป ปัญหามันจะได้เบาลง^{๕๑}

การจะสร้างสันติภาพให้กับตนเอง ถ้าผู้นำท่านใดไม่มีตัวนี้ เรียกว่าจะไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จได้เลย เพราะฉะนั้นเราต้องชนะตนเองให้ได้ก่อน อยากจะยกตัวอย่าง เมื่อเราเจอปัญหา เราต้องมองตัวเองให้อยู่เหนือปัญหา เราไม่ลงไปเป็นผู้เล่น แต่ในความเป็นจริงแล้ว หลากๆ ปัญหาที่เจอกับตัวเองแล้วการแก้ปัญหาก็ใช้สันติภายในเนี่ยมันใช้เวลา ไม่เหมือนกับการสร้างสันติภายนอกที่ต้องใช้แรงที่จะสื่อสารหรืออธิบาย แต่ท้ายที่สุดแล้วเราจะใช้แบบภายนอก มันสู้กับสันติภายในไม่ได้ สันติภายในมันชนะทุกอย่าง เรามีเรื่องเกิดขึ้นหนึ่งเรื่องซึ่งไม่เคยเจอ และเรื่องๆ นั้น เรายอมรับว่าตัวเองเป็นต้นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิดนั้น แต่ไม่เคยปฏิเสธว่าสิ่งนั้นมันไม่จริง

เมื่อเรากล้าที่จะให้จิตใจเราเป็นสิ่งที่ยืนยันกับตัวเองว่า สิ่งที่เราทำสักวันจะรู้เอง แต่เราต้องประคองใจเรา และยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ให้ได้ โดยที่เราต้องสร้างสันติภายใน อันนั้นคือความสำเร็จอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามมันต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งบนสิ่งที่มันเกิดขึ้น การที่จะอธิบายมันเป็นอีกอันหนึ่งกับการทำให้ดูและใช้ระยะเวลานั้นเพื่อพิสูจน์สิ่งที่เป็นตัวตนจริงๆ เพราะฉะนั้น ปัจจัยสำเร็จในการสร้างสันติภาพในตัวเอง แน่นนอนเลยคือ ต้องมีสติในการครองใจของตนเอง แต่ละคนมีกุศโลบายต่างกันแต่แน่นอนเลยว่าต้องมีสติ การมีสติ พระอาจารย์บอกว่าต้องไปทำวิปัสสนา อันนั้นคือสิ่งที่ถูกต้องที่สุด เวลาเราทำงาน อยู่ที่บ้าน หรืออะไรก็ตาม มันเหมือนกับว่าเราไม่มีสติ ซึ่งของคนทำงานกับคนปฏิบัติธรรม มันอาจไม่เหมือนกัน แต่ของเราคือการรู้ในทุกขณะ มีปัจจุบันขณะ

กล่าวโดยสังเขปนั้น มันขึ้นอยู่กับการใช้กลุ่มคำ บอกให้มีปัญญากับคุณลักษณะผู้นำนั้น อาจจะฟังดูยาก ต้องรู้จักใช้คำในสังคมไทย สันติภาพทั้งภายในและภายนอกควรมีหลักสำคัญใด ผู้วิจัยขอเสนอว่าต้องเอาหลักอริยสัจ ๔ ไปวางก่อน ซึ่งหลักแห่งสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาควร

^{๕๐} สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ต้องพิจารณาก่อนว่าจะประยุกต์เข้าสู่กับการปฏิบัติกับคุณลักษณะผู้นำกับผู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างไร หลัก
อริยสัจ ๔ ควรชี้แนะให้เขาเห็นว่าทุกข์คืออะไร ทุกข์คือสิ่งหมักดอง บีบคั้น ทนยาก ลำบากกายใจ ถ้า
ทุกข์อย่างเดียวเขาไม่รู้ หรือความไม่ประสบความสำเร็จตามความต้องการก็คือทุกข์ แต่เราปรับทุกข์ได้
คือลดขนาดลงมา เอาวิชา รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ อยากสิ่งที่ไม่ควรอยาก ได้สิ่งที่ไม่ควรได้ ปรับไปบ้าง แล้ว
ทุกข์ก็จะน้อยลง และหลักของการแก้ทุกข์คือ ๑. แก้ทุกข์ให้มันเบาบาง ๒. ไม่เอาทุกข์ใหม่เข้าไป
ซ้ำเติม ทุกข์เก่าก็แก้ปัญหาลงไป แล้วไปหาจิตสว่าง พุทธศาสนาเป็นโรงเรียนสอนแก้ทุกข์ เข้าใจจาก
พฤติกรรมกระทำ ก็คือสิ่งที่มันถูกต้อง ซึ่งการส่วนร่วมนั้น ท่านดร.ปวีณ จุลภักดี เสนอไว้ว่า ชุมชนจะ
เป็นคนบอกในเรื่องของกระบวนการส่วนร่วม หนึ่งคือเขาเข้าร่วมทั้งเบาและหนัก กระบวนการมีส่วนร่วม
ร่วมในห้าขั้นนั้น ขั้นที่หนึ่งถึงสามมันคือขั้นเบาๆ ส่วนขั้นสี่และห้าคือขั้นหนัก ในทุกๆ กระบวนการถ้า
เราวิเคราะห์ถูก เขาก็มีความสุขตั้งแต่ต้น แล้วพอเขาปฏิบัติในขั้นที่สี่ เขาก็มีความสุขมากกว่าอีกว่าผล
จากปฏิบัติเขาได้รับประโยชน์ ประโยชน์มันมี 2 ทาง หนึ่งคือทางวัตถุ สองคือประโยชน์ทางใจ พอมี
ตรงนี้จะไม่มีปัญหาใหม่ตามมา มันเป็นปัญญา เมื่อมันเป็นปัญญาก็จะสามารถถ่ายทอดได้ เรานี้อยู่ใน
ยุคที่มันได้เปรียบ เพราะมีคนศึกษา คนทำไว้อยู่ เราสามารถเดินตามและแสวงหาสิ่งใหม่ได้^{๒๒}

ความรู้ทั่วของท่านดร.ปวีณ จุลภักดี คือไม่ได้รู้ช่องใดช่องหนึ่ง รู้ทั่ว รู้ ๓๖๐ องศา รู้
ข้างหน้าคือรู้ต่อไป ไม่ได้รู้แค่เท่านี้ รู้ว่าต่อไปจะเป็นอย่างไร เช่น รู้ว่าเดือนหน้าจะเกิดอะไร สภาพ
เศรษฐกิจจะเป็นอย่างไร ต้องเตรียมตัวอย่างไร เป็นต้น ส่วนรู้ก่อนคือรู้ก่อนที่จะเกิดเหตุขึ้นๆ ขึ้นมาจริงๆ
เดาสถานการณ์ เก่งเหตุการณ์ว่าจะเกิดอะไร ซึ่งจะทำให้รู้ทันและเตรียมตัวได้ทัน เช่น จะไปกินข้าว
ร้านก๋วยเตี๋ยวแล้วปรากฏว่าร้านปิด แต่คิดไว้ล่วงหน้าว่าถ้าร้านปิดจะทำอย่างไร เป็นต้น ส่วนรู้คือรู้แล้ว
ออกไปจากสภาพที่ไม่ปรารถนาได้ ถ้าขั้นสูงคือรู้แล้วออกไปจากวังวนสังสารได้ ปัญญาต้องมีขอบเขตที่
ทำให้ผู้ปฏิบัติหรือผู้มีปัญญาพ้นทุกข์ได้ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ จึงจะมีความหมายครบถ้วน
กล่าวคือ รู้ทั่ว รู้ข้างหน้า รู้ก่อน รู้ออก ปัญญาในไตรสิกขาถ้ามีคุณสมบัติใช้ประโยชน์ได้ตามที่ว่ามานี้ก็
จะเป็นส่วนที่นำไปเป็นแนวปฏิบัติได้จริง

สรุปคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านปัญญา ประกอบด้วยจากการวิเคราะห์ ได้
คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ **ด้านปัญญา** ประกอบด้วย

(๑) **รู้แจ้ง ทนโลก** หมายถึง รู้ในสิ่งที่ควรรู้ รู้ในสิ่งที่เกิดประโยชน์เช่นเทคโนโลยี
วิทยาการใหม่ๆ รู้เท่าทันโลกภายในและโลกภายนอก รู้ทางหลุดพ้นจากกิเลส และรู้อริยสัจ ๔ ที่เป็น
แนวทางพ้นทุกข์ หมดปัญหาโดยสิ้นเชิง ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาสูง ความสามารถสูง มีความรู้ทางสัมมา
อาชีวะ สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้จากข้อมูลจริง มีทักษะในการใช้สติปัญญาในการพัฒนาตนเองและ
ผู้อื่นอย่างเป็นขั้นตอนและต่อเนื่อง

(๒) **ปรับตัวเก่ง** หมายถึง ความไม่ยึดติดตัวตน สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคม คน และ
งานและสถานที่ เวลา จึงเป็นผู้รู้ตื่น และเบิกบาน ในการทำประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

^{๒๒} สัมภาษณ์ ดร.ปวีณ จุลภักดี, ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานีธานี,
๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

(๓) **กล้าหาญ อดทน** หมายถึง กล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สิ่งดีงาม และกล้าเผชิญต่อความเป็นจริงและกล้ารับผิดชอบ อดทนมุ่งมั่นในการทำงาน มีอารมณ์ขันและมีความเด็ดขาด

(๔) **สันโดษ** หมายถึง ความยินดีหรือพอใจเท่าที่ตนมีอยู่ และอยู่บนความพอเพียง ตามฐานะของตน ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้นำชุมชนด้านสันติภาพที่เป็นสตรีได้เสนอไว้ในคำสัมภาษณ์ว่า ผู้นำบ้านเรา ถามว่าคุณเป็นผู้นำชาวพุทธ ศีล ข้อกาเมาก็ไม่ได้แล้ว มีผู้หญิงไปทั่วอย่างที่เราได้อยู่ มันทำให้สิ่งพวกนี้ ถึงจะไม่มีคนเอาไปใส่มือเขา แต่ก็จะมีคนให้ไปเรื่อยๆ เพราะเรื่องผลประโยชน์ ซึ่งถ้าศีลเขาไม่แข็ง เขาก็จะเสื่อมเสียไปได้ แล้วความศรัทธาก็จะลดลง แต่ถ้ามีศีลแข็ง สมာธิดี มีความเพียร มีความอดทนในการทำงาน คนก็ต้องศรัทธา จิตก็จะคงที่พอสมควร อย่างการควบคุมตนเองมันต้องใช้พลังนะ เวลาประชุมแล้วยังไม่เลิกแต่หิว เหนื่อย ง่วง ก็ต้องมีความอดทน พอเราเป็นผู้นำก็จะมีคนมาตามเรา เขาจะใช้ชีวิตเหมือนคนที่น่า เพราะฉะนั้นถ้าเราเป็นผู้นำเราต้องมีมากกว่า ถ้ามีน้อยกว่าเราจะนำเขาได้อย่างไร ทุกอย่างต้องมีมากกว่า ความอดทนต้องมากกว่า จิตใจต้องเข้มแข็งกว่า หนักแน่นกว่า

การพัฒนาสติปัญญาความรู้เราก็ต้องมีมากกว่า คือทุกอย่างเราต้องคิดว่าเราต้องอดทนมากกว่าคนอื่น ถ้าเราเอาสิ่งพวกนี้วางไว้ในฐานสิบเราได้ เราไม่คิดว่าลูกน้องสบายกว่าเรา เว้นเสียแต่ว่าเราเป็นผู้นำที่สามารถสร้างทีมที่แข็งแรงมาก แล้วเราสามารถนั่งดู แล้วจัดการว่า ให้คนในชุมชนในท้องถิ่นเราบริหารตามแนวที่วางไว้ ทุกคนให้ความร่วมมือดี เป็นไปตามแผนที่วางไว้ มันผ่านช่วงเวลาที่เราเหนื่อยมาแล้ว เมื่อปัญญาเกิดเป็นสัมมาทิฐิ เราต้องค่อยๆ เลี้ยงสมาธิ แต่บางคนอาจไม่ต้องนั่งสมาธิแบบเราก็ได้ ถ้าเขาไม่ได้เข้าถึงหลักธรรม เขาอาจจะใช้อ่านหนังสือ หรือไปขุดดินทำอะไรสักอย่าง ซึ่งมันเป็นการออกกำลังกายให้เหนื่อย ซึ่งเป็นวิธีของเขาก็ได้^{๕๓}

ฉะนั้น ในการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพนั้น โดยผู้วิจัยได้นำหลักไตรสิกขามาเป็นหลักในการดำเนินการวิจัยนี้ และได้วางกรอบแนวคิดเพื่อพัฒนารวม ๔ ระดับ จึงจัดทำเป็นรูปแบบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. บุคลิกดี ประกอบด้วย การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ วางตัวเหมาะสมกับกาลเทศะ ยิ้มแย้ม แจ่มใส กิริยาสุภาพ แต่งกายสะอาด เรียบร้อย

๒. พฤติกรรมดี ประกอบด้วย ผู้นำมีศีล ๕ ครบทุกข้อ ความมีวินัย สัจจะวาจา มีสัมมาอาชีวะ

๓. จิตใจดี ประกอบด้วย มีเมตตา กรุณา มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ควบคุมอารมณ์ได้ คุณธรรม จริยธรรม

๔. ปัญญาดี ประกอบด้วย รู้แจ้งทันโลก ปรับตัวเก่ง กล้าหาญ อดทน สันโดษ

สรุป คุณลักษณะที่ดีทั้ง ๔ ด้าน เกิดจากการบูรณาการใน ๓ ส่วนคือ ๑) จากคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากเอกสารและงานวิจัย ๒) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากชุมชน

^{๕๓} สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ต้นแบบ และ ๓) คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพจากสัมภาษณ์ จึงสรุปได้ว่า กรอบคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์นี้ สามารถนำไปเป็นกรอบการพัฒนาตนเอง ให้เป็นประจำ เกิดสุขนิสัยให้ผู้อื่นเห็นเป็นแบบอย่าง และนำไปฝึกปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองเป็นการพัฒนาตนเองก่อนที่จะไปพัฒนาผู้อื่นต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ๒) เพื่อศึกษาคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อนำเสนอคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

สำหรับการศึกษาค้นคว้าเพื่อตอบวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ได้ศึกษาวิเคราะห์ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษา แนวคิด ทฤษฎีเรื่องคุณลักษณะผู้นำ ภาวะผู้นำ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับสันติภาพและสังคมไทยปัจจุบันเพื่อได้ข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจเบื้องต้น และหลักการที่เหมาะสมคือหลักไตรสิกขาเพื่อได้คุณลักษณะเชิงพุทธ และทำความเข้าใจเพิ่มขึ้นจากการศึกษาแนวทางการสร้างสันติภาพของผู้นำด้านสันติภาพโลก ทั้งทางตะวันตกและตะวันออก จำนวน ๔ ท่าน คือ ๑) มหาตมะ คานธี ๒) นางองซาน ซูจี ๓) เนลสัน แมนเดลา ๔) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) แล้วจึงนำข้อมูลมาหาความสัมพันธ์ จัดกลุ่มคำและตีความเพื่อเชื่อมโยงกับหลักธรรมไตรสิกขา จากนั้นศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะผู้นำจากแนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลโดยเน้นการเก็บข้อมูลปฐมภูมิเป็นหลัก ด้วยการสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลครั้งที่ ๑ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำในสังคมไทย จำนวน ๑๒ รูป/ท่าน และในการเก็บข้อมูลครั้งที่ ๒ เป็นการเก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อย ผู้นำชุมชน จำนวน ๒ ชุมชน รวม ๑๒ ท่านร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย แล้วจึงจับประเด็น ตีความ ค้นหาคุณลักษณะในแต่ละด้าน เพื่อทำกรอบด้านคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษา ทำให้ทราบว่าผู้นำเพื่อสันติภาพ มีประเด็นที่ต้องนำมาพัฒนาเพื่อได้กรอบด้านคุณลักษณะของผู้นำชุมชนที่มุ่งสร้างชุมชนสันติภาพ จากประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์โลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้น แต่ด้านจิตใจกลับเสื่อมจากธรรม คนละเมิด กฎ กติกาทางสังคมเพิ่มขึ้น เห็นได้จากการปฏิบัติศีล ๕ ที่เป็นพื้นฐานของคนดียังไม่ครบทุกข้อ จึงเกิดความขัดแย้งในทุกหนทุกแห่ง ดังนั้นผู้นำชุมชนผู้มีบทบาทหน้าที่ในการนำผู้อื่น จึงต้องมีคุณสมบัติในการนำในทุกด้านเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและช่วยแก้ปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนมุ่งเป็นชุมชนเพื่อสันติภาพที่ต้องการความสงบ ร่มเย็น เป็นชุมชนสันติสุข และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำระดับบริหารในภาครัฐและองค์กรที่เป็นผู้ฝึกฝนในธรรม รวมถึงการสนทนากลุ่มย่อยผู้นำชุมชน พบว่าผู้นำส่วนใหญ่ยังไม่สามารถปฏิบัติตามแนวทางศีล ๕ ได้ครบทุกข้อจึงพัฒนาได้ไม่ต่อเนื่องไปถึงระดับปัญญาที่ทำให้รู้แจ้ง รู้ทันโลกภายในตนเอง คือโลกที่เจอไปด้วยกิเลส โลกะ

โทสะ โมหะ ทิณฺณิ มานะและโลกภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้านเทคโนโลยี การสื่อสารออนไลน์ที่มีวิวัฒนาการทำให้ผู้นำตามไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลง เช่นการสื่อสารข้อมูลทางออนไลน์ เกิดปัญหาขัดแย้งที่เกิดเป็นประจำ รวมถึงบริบทสภาพปัญหาโดยรวมในชุมชนด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น เมื่อพิจารณาทางการประพจน์ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ที่มีองค์ประหลักธรรมคือ หลักศีล สมาธิ ปัญญา แล้วเห็นว่า เมื่อผู้นำปฏิบัติศีลไม่ครบทุกข้อ จึงไม่มีพลังขับเคลื่อนไปจนถึงระดับ สมาธิ และเข้าถึงปัญญา เพราะปัญญาย่อมทำให้ตัวผู้นำมีความสุขสงบที่เรียกว่าสันติภาพภายใน เพื่อนำพลังนี้ไปสร้างสันติภาพภายนอกด้วยการเป็นผู้นำที่เก่งและดี มีความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหาหรือทุกข์ให้กับผู้อื่นโดยเห็นผลได้ตั้งแต่ในตนเองก่อน นอกจากศีล ๕ แล้วยังมีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ผู้นำมีแรงจูงใจในการพัฒนาและมีคุณลักษณะที่ดีได้ อาทิหลักของความจริงคือ สัมมาทิณฺณิ ที่เป็นองค์ธรรมที่มีโยนิโสมนสิการ และหลักสัปปุริสธรรม ๗ ที่เป็นคุณธรรมสำหรับคนดี ที่เหมาะสมกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพ พระพุทธศาสนามุ่งในการส่งเสริมให้ผู้นำเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม มาปกครองหมู่คณะ สังคมและประเทศชาติ อีกทั้งการเข้าใจและนำหลัก กัลยาณมิตรธรรม ๗ คือ การเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันทั้งการแสดงออกภายนอก และที่แสดงอยู่ภายในตน สัปปุริสธรรม ๗ คือการเป็นผู้รู้ถึงเหตุ ผล รู้จักตน ประมาณ กาล บุคคลและชุมชน ส่วนการมีเพื่อน หรือกัลยาณมิตรที่ดีก็จะส่งเสริมแรงจูงใจให้เราเชื่อมั่นที่จะมุ่งปฏิบัติในสิ่งที่ดี ถูกต้อง ทำได้จริง ที่เกิดจากความศรัทธา มีกำลังใจ และเป็นจุดเริ่มต้นของหลักสัมมาทิณฺณิ ที่เป็นองค์ธรรมแรกในมรรคมงคล ๘ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้เข้าถึงความดีงามและความเจริญของผู้นำ จากการศึกษาได้ทราบว่า สามารถนำเนื้อหา มรรคมงคล ๘ มาอธิบาย ขยายหลักของไตรสิกขาได้ ๓ ประการคือ ๑) ศีลสิกขา ๒) จิตสิกขา และ ๓) ปัญญาสิกขา ทำให้รู้ถึงสภาพที่เกี่ยวกับสังคมไทยในปัจจุบันและสภาพของชุมชนที่มุ่งสร้างสันติภาพที่พบปัญหาด้านคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ที่สามารถนำมาเป็นแนวทาง ในการสร้างกรอบแนวคิดการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ โดยใช้หลัก ไตรสิกขาที่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถนำไปพัฒนาผู้นำด้วยพุทธวิธีแบบเป็น ขั้นตอนและพัฒนาแบบต่อเนื่อง ด้วยการนำไปบูรณาการกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ที่เป็นด้านดี และเหมาะสมกับสภาพปัญหาปัจจุบันของตนเองและสังคมภายนอกให้ได้คุณลักษณะที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ ผู้วิจัยจึงต้องบูรณาการ ส่วนขาดด้านคุณลักษณะที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติม ประกอบด้วย องค์ประกอบ ๓ ด้านคือ ๑) ด้านศีลภาพภาพ ๒) ด้านจิตภาพ ๓) ด้านปัญญาภาพ ทั้ง ๓ ด้านนี้ เป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำที่จะนำไปสู่เป้าหมายความสำเร็จของชุมชนเพื่อสันติภาพ การที่จะไปถึงเป้าหมายความสำเร็จในด้านปัญญาภาพ เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาหลักไตรสิกขา เนื่องจากเป็นหลักปฏิบัติที่ผู้นำเพื่อสันติภาพจำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจน้อมนำมาปฏิบัติจึงจะได้ผล เพราะการปฏิบัติใด ๆ ดังท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า “ต้องนำปัญญานำหน้า” ในการปฏิบัติต้องตั้งปัญญานำหน้า และปัญญาย่อมงอกงามเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ไป เพราะปัญญาย่อมสูงให้ศีล และสมาธิเดินไปถูกทาง เป็นการเพิ่มกำลังของปัญญาให้ก่อเกิดประโยชน์ยิ่งขึ้นไป ในการศึกษาอบรมให้เกิดการดำรงชีวิตที่ดีจะเกิดขึ้นได้ ด้วยการศึกษา หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อเห็นปัญหา หรือ ทุกข์ได้ชัดเจน ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การเริ่มพัฒนาจากบุคลิกภาพ และพฤติกรรม (คุณลักษณะภายนอก) ที่เป็นบุคลิกลักษณะ ผู้นำที่แสดงออกทางกาย วาจา คือ มีความเข้มแข็ง กล้าหาญ วาจางาม การประกอบสัมมาอาชีวะ ผู้วิจัยจึงจัดทำกรอบด้านคุณลักษณะเพื่อความครอบคลุมออกเป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านบุคลิกภาพ ๒)

ด้านพฤติกรรม ๓) ด้านจิตภาพ ๔) ด้านปัญญาภาพ และสามารถใช้กรอบด้านคุณลักษณะนี้ที่มาอธิบายในเชิงทฤษฎีได้คือ คือ ๑) วิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองด้วยศีล ๕ อย่างมีวินัย เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้นและ ๒) การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม ๓) ปลุกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมเพื่อเกิดความมุ่งมั่น อดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ และ ๔) มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นกรอบคุณลักษณะที่ผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับยุคของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยปัจจุบันเนื่องจากการวิเคราะห์บูรณาการกับหลักไตรสิกขามาแล้ว ดังสรุปผลตามประเด็นการวิจัยต่อไปนี้

๕.๑.๑ ประเด็นที่ ๑ เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์

ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำที่ฝึกฝนทางธรรมและผู้นำชุมชนที่มุ่งสร้างสันติภาพ ๒ ชุมชน รวมถึงศึกษาคุณลักษณะของนักสันติภาพ พบว่าคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีการสร้างแรงจูงใจและปลุกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรม และมุ่งพัฒนาดตนเองให้หลุดพ้นกิเลส เนื่องจากผู้นำทั้ง ๒ กลุ่มมีแนวคิดในการดำเนินชีวิตและพัฒนาดตนเองรวมถึงวิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชน แต่ในส่วนที่ไม่พึงประสงค์ที่มีเป็นส่วนน้อยคือ การรักษาศีล ๕ แต่ได้ไม่ครบทุกข้อ ไม่ทำเป็นกิจวัตร เนื่องจากขาดทัศนคติเรื่องการพัฒนาตนเองให้เป็นการยกระดับขึ้น จึงไม่เกิดแรงจูงใจภายในตนเอง และการทำงานเป็นทีม การประชุมไม่มีกฎ กติกา เพื่อให้ผู้นำเคร่งครัด รับผิดชอบ ในการให้แรงจูงใจส่วนใหญ่ผู้นำไม่ได้กล่าวถึงสิ่งของรางวัลแต่จะกล่าวถึงการให้เกียรติต่อกัน โดยเฉพาะผู้นำในระดับชุมชนบางคนไม่ทันต่อข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการปฏิบัติงาน เนื่องจากขาดความรู้ในการสื่อสารทางโลกออนไลน์ต่าง ๆ ทำให้ได้รับความรู้ต่าง ๆ ได้ไม่ทันต่อสถานการณ์ เมื่อนำหลักการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองรวมถึงวิธีการสร้างสันติภาพตนเองและชุมชนของผู้นำในสังคมและผู้นำชุมชน รวม ๒๔ ท่านนำมาบูรณาการกับหลักไตรสิกขา ที่ได้จากการสัมภาษณ์ของผู้นำทั้ง ๒ กลุ่ม พบว่าผู้นำส่วนใหญ่ยังมีวิสัยทัศน์ในการแก้ปัญหาที่ไม่ไกล และไม่ลุ่มลึกเพียงพอแก่สถานการณ์ปัจจุบัน แต่มีสิ่งดีที่ส่วนใหญ่ยังให้ความเห็นว่า การพัฒนาต้องเริ่มจากตนเองที่เป็นจุดแข็งในการพัฒนาบุคคล ผู้วิจัยจึงจัดกลุ่มคำทั้งสองกลุ่มคือ ๑) คุณลักษณะผู้นำเพื่อสันติภาพ ๒) กลุ่มคำจากการสัมภาษณ์ จึงพบปัญหาด้านคุณลักษณะของผู้นำที่ต้องการพัฒนาให้เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้ ๔ ลักษณะ คือ ๑) วิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองด้วยศีล ๕ อย่างมีวินัย เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้น ๒) การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม และ ๓) ปลุกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมเพื่อเกิดความมุ่งมั่น อดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ๔) มุ่งพัฒนาดตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งเมื่อมีการแก้ไขด้วยการพัฒนาทั้ง ๔ ลักษณะนี้แล้วเมื่อนำมาพัฒนาร่วมกับมิติด้านคุณลักษณะของผู้นำเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถบูรณาการให้เห็นองค์ประกอบของหลักไตรสิกขา ๓ หลัก แยกเป็น ๔ ด้านได้ดังนี้คือ ๑) ด้านบุคลิก ๒) ด้านพฤติกรรม ๓) ด้านจิตใจ และ ๔) ด้านปัญญา

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่ มีคุณลักษณะเป็นผู้นำ ที่ต้องการยกระดับความคิดด้วยการมีวิสัยทัศน์และยกระดับความต้องการพื้นฐานสูงขึ้น แต่ผู้นำยังขาดแรงจูงใจและความมีวินัยในการปฏิบัติตน โดยเฉพาะการเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีล ๕ ยังไม่ครบทุกข้อ ผู้นำ

ต้องมีหลักปฏิบัติยกระดับเพื่อไปถึง สมาธิ และเข้าถึงปัญญา เพื่อเกิดความรู้แจ้งทันต่อโลกภายใน (กิเลส) และโลกภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น หลักสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบที่เป็นองค์ธรรมแรกของมรรค ๘ และเป็นส่วนขยายของไตรสิกขา องค์ธรรมที่ควบคุมความประพฤติทั้งทางกาย วาจา ใจ ให้ผู้ยึดถือปฏิบัติเป็นมนุษย์ที่บริสุทธิ์และประเสริฐ เป็นที่น่าศรัทธาและเอาแบบอย่างของบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์ ส่วนใหญ่มีความมุ่งมั่นต้องการแก้ปัญหาของชุมชน ด้วยจิตอาสาในการเข้าร่วมเพื่อให้ความร่วมมือต่อส่วนรวมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน เท่าที่มีความสามารถทั้งด้านความรู้และเวลา โดยผู้นำระดับบริหารจะมีบุคลิกภาพที่ดีทั้งด้านสุภาพร่างกายและจิตใจ น่าศรัทธาเชื่อถือ พฤติกรรมภายนอก เป็นผู้ศึกษาหลักธรรมและมีการเจริญสติมากบ้างน้อยบ้าง ส่วนผู้นำชุมชนจะมีปัญหาสุขภาพในเรื่องโรคเรื้อรังปีนส่วนใหญ่ จึงเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพความน่าเชื่อถือ ขาดความกระตือรือร้น และแรงจูงใจ จึงต้องมีการพัฒนาคุณลักษณะ ๔ ด้าน ตามกรอบคุณลักษณะที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มา คือ ๑) วิสัยทัศน์การปฏิบัติตนเองด้วยศีล ๕ อย่างมีวินัย เพื่อยกระดับความศรัทธาให้สูงขึ้น ๒) การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้เกียรติและหลักการมีส่วนร่วม ๓) ปลุกฝังจิตสำนึกเชิงจริยธรรมเพื่อเกิดความมุ่งมั่น อดทนจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ๔) มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นกิเลสและรับใช้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ทั้ง ๔ คุณลักษณะนี้สัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่สามารถบูรณาการเป็นวิธีแนวทางในการพัฒนาตนเองและผู้อื่น และเป็นผู้นำที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพได้อย่างภาคภูมิใจและเป็นต้นแบบแก่ชุมชน สังคมอื่น ๆ ได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างชุมชน สังคมสันติสุข ได้อย่างกว้างขวางต่อไป

๕.๑.๒ ประเด็นที่ ๒ เพื่อศึกษาคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยพบว่า หลักไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาคณธรรมตาไปเป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์นั้น เป็นเรื่องของการให้ความรู้ ทักษะการปฏิบัติ เพื่อเกิดการเห็นแจ้งทางปัญญา เพราะมนุษย์ทุกคน ประกอบไปด้วยคุณลักษณะความดีที่เป็นที่พึงประสงค์และความไม่ดีที่มีผิดพลาดในศีลในธรรมที่เป็นคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ การกระทำที่มองเห็นและสิ่งที่เป็ความนึกคิดจิตใจ การพัฒนาจึงต้องพัฒนาทั้ง ๒ ส่วนคือด้านในตนและด้านภายนอกตน และที่สำคัญต้องเริ่มที่ใจของตนเองก่อน ศาสนาพุทธเน้นการศึกษาที่เข้าถึงปัญญา เพราะคนที่มีปัญญา มีความรู้ความสามารถ นับว่าเป็นผู้ก่อประโยชน์ จากความมีวินัย ความเพียร และความอดทนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายความสำเร็จของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นแง่ของการทำงานและการดำเนินชีวิต ผู้นำถูกคาดหวังจากบุคคลอื่นว่าจะเป็นผู้นำพาไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาไปถึงเป้าหมาย จึงต้องหาหลักการพัฒนาดนที่เหมาะสมเป็นจริง จากการศึกษาและบูรณาการกับหลักหลักไตรสิกขาเป็นหลักที่เหมาะสมกับการนำมาเป็นหลักการพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำเชิงพุทธ ที่เป็นหลักที่ปฏิบัติได้ด้วยตนเองเริ่มจากง่ายไปหายาก โดยเริ่มจากภายนอกตัว คือด้านพฤติกรรม แล้วไปภายในคือจิตใจที่เป็นจิตตภาพ เพื่อไปให้ถึงการรู้แจ้งทางปัญญาตามลำดับเพื่อพัฒนาคุณลักษณะทั้งด้านที่เป็นพฤติกรรมภายนอกและภายใน และให้ออกมาเป็นรูปแบบของวิธีการ ขั้นตอน ที่เริ่มจากการปฏิบัติศีล แล้วไปสมาธิ และมีกำลังส่งไปถึงปัญญาเกิดความรู้แจ้งเท่าทันตนเองและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก ในการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพเชิงพุทธ และการที่จะพัฒนาคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้นำจะต้องพัฒนาคุณลักษณะภายนอกและภายในที่เริ่ม

จากการพัฒนาปัญญาคือให้เกิดความรู้แล้วจึงไปพัฒนาภายนอกหรือด้านกายภาพได้ วิธีการพัฒนาที่ศึกษามาก่อนหน้าตั้งแต่ทฤษฎีภาวะผู้นำ ทฤษฎีสันติภาพ และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีภาวะผู้นำในสังคมไทย และการประชุมกลุ่มย่อยผู้นำชุมชนพื้นที่ขอบเขตงานวิจัย ๒ ชุมชนรวมถึงศึกษาคุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพทั้งทางตะวันตกและตะวันออก รวม ๔ ท่าน เมื่อนำมาวิเคราะห์ด้วยการอุปมาเห็นว่า สอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาด้านการพัฒนา “ปัญญา” ซึ่งการพัฒนาด้านปัญญามีลำดับการพัฒนาเป็นขั้น เพื่อพัฒนาตนเองให้เกิดการดำรงชีวิตที่ดีงาม ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมและเข้ากันได้กับการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเพื่อสันติภาพ เพื่อการสร้างเสริมคุณลักษณะผู้นำให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการ เริ่มจากหลักศีลที่เป็นหลักพื้นฐานสำหรับทุกคนที่ต้องยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้นำ เพราะศีลมีติของผู้นำเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นด้านความมีวินัย พัฒนาอย่างมุ่งมั่นจนเกิดเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาที่เป็นสัมมา เมื่อมีศีลเป็นพื้นฐานแล้วผู้นำจะเกิดสภาวะที่ใส่ใจมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและผู้อื่นรวมถึงกว้างออกไปถึงระดับชุมชน สังคม เนื่องจากคุณลักษณะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ปัญญา” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

การพัฒนามนุษย์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เริ่มที่หลักการของการศึกษา เพราะการภาวนาหรือการพัฒนานั้น แท้ที่จริงก็คือสิ่งเดียวกันกับการศึกษาหรือสิกขา สิ่งที่ต้องศึกษาหรือสิ่งที่ต้องพัฒนาแยกออกไปเป็น ๓ ด้านใหญ่ ๆ โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญคือ

๑) ศีล คือการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึงการพัฒนาพฤติกรรม ทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี และสิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์มี ๒ ประเภท คือสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่เพื่อนมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ปัจจัย ๔ เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่เป็นองค์ประกอบของบริบทในปัจจุบัน

๒) สมาธิ หมายถึงการฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจยิ่งกว่านั้น ปัญญาจะเจริญออกมาได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ และมีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้ง ยิ่งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจนเจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

การพัฒนาจิตใจนี้ มีสมาธิเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง จึงเรียกว่าง่าย ๆ ว่า “สมาธิ” และอาจจะแยกออกได้เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจในด้านต่าง ๆ คือ

๑) พัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจเบื้องต้นด้วยพรหมวิหาร ๔ กล่าวคือคุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ตั้งงาม เป็นจิตใจที่สูงประณีตและประเสริฐ ด้วย เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีเป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้น

จากความทุกข์ มุทิตาคือ ความพลอยยินดี พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จมีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม อุเบกขาคือความวางตัววางใจเป็นกลาง เพื่อรักษารธรรมเมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

๒) พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง แก่ล้ากล้า ที่เป็นหลักที่ผู้นำยุคการเปลี่ยนแปลงต้องฝึกมีขึ้นในตนเพื่อสามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่นฉันทะ คือความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ อยากรู้ความจริงและใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากรู้ถึงภาวะดีงามอันเลิศสูงสุด วิริยะ คือความเพียร บุกฝ่าไปข้างหน้าเอาธุระรับผิดชอบไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่อุตสาหะ คือความขยัน ความอดสู ความสู้ยากบากบั่น ไม่ย่อไม่ถอย ขันติคือความอดทน ความเข้มแข็ง ความทนทาน หนักแน่น มั่นคง จิตตะคือความมีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่กิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ สัจจะคือความตั้งใจจริง จริงใจและจริงจัง เอาจริงเอาจัง มั่นแน่วต่อสิ่งที่ทำไม่เหวี่ยงเหว้ยไม่เรรวนไม่กลับกลาย อธิษฐานคือความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย ตบะคือพลังเผือกเลส กำลังความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จ โดยแผดเผาละทิ้งยับยั้งกิเลสตัณหาได้ไม่ยอมท้อจืด และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ สติคือความระลึกรู้ได้ไม่เผลอเลอไม่เลื่อนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับกิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำกันยังใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียหายเป็นโทษ และไม่ปล่อยโอกาสแห่งประโยชน์หรือความดีงามความเจริญให้เสียไป สมาธิคือภาวะจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ได้อยู่ตัวสงบอยู่กับสิ่งที่ต้องการทำไม่ฟุ้งซ่าน ไม่แกว่งไกว ไม่มีอะไรบกวนได้

๓) พัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริมสร้างขึ้นให้ มีอยู่ประจำในจิตใจ เพื่อความมีสุขภาพจิตที่ดีพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะปราโมทย์คือความร่าเริงสดชื่นเบิกบานใจ ไม่หดหู่หรือห่อเหี่ยวปิติคือความอิ่มใจ ปลาบปลื้มเปรมใจพอใจ ไม่โหยหิวแห้งใจ ปัสสทธิคือความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจไม่คับไม่เครียดสุข คือความคล่องใจ สะดวกสบายใจสมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้นติดขัดคับข้องสันติ คือความสงบปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวายซึ่งเกษม คือความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โสภโประจใจไร้กังวล สันติภาพคือความเย็นสบายไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรมเสรีภาพคือความมีใจเสรี เป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง จะไปไหนก็ไปได้ตามประสงค์ ปริยทาทตาคือความผ่องใส ผุดผ่องแจ่มจรัสกระจ่าง สว่างใจ ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง วิมริยาที่กัตตาคือความมีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัวหรือ หมกมุ่นติดค้าง มีจิตใจใหญ่ กว้างไร้ขอบคั่นเขตแดน คุณสมบัติทั้งหลายที่กล่าวมานี้ แม้จะดีงามเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แต่บางอย่างอาจจะถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ก่อให้เกิดโทษได้ (เช่นเพียรในการลักของเขา) หรือนำไปพัวกับการกระทำที่ไม่ดี (เช่น ปิตปल्लीใจที่รังแกเขาได้) หรือใช้ผิดเรื่องผิดที่ผิดกรณีผิดสถานการณ์ (เช่นมุทิตาพลอยยินดีส่งเสริมคนที่ได้ลาภหรือประสบความสำเร็จโดยทางทุจริต) เป็นต้น จึงต้องศึกษาเข้าใจความหมายความมุ่งหมาย และการใช้งานเป็นต้นให้ชัดเจนและรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องพอดี การพัฒนาในด้านจิตใจนี้ เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง จะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น และเมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วดังอยู่ตัวอย่างแท้จริงแล้ว ผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า “ฌาน” ซึ่งเป็นสมาธิจิตขั้นสูงการพัฒนาจิตใจหรือเรื่องของสมาธิทั้งหมดนี้ในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ไว้วางใจได้ ใฝ่รับศรัทธาจากผู้อื่น จะมีประโยชน์มากมายนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง สมาธิเป็นพลังจิตก่อให้เกิดความสุขทางจิตใจ แต่คุณค่าแท้จริงที่ท่านมุ่ง

หมาย ก็คือเพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา การทำงานทางปัญญาที่ยิ่งละเอียด ซับซ้อนและลึกซึ้งมากขึ้น ก็ยังต้องการสมาธิสูงขึ้น การพัฒนาจิตใจหรือสมาธินี้จึงมีความสำคัญมาก

๓) ปัญญาหมายถึงการพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวแทนทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไรและแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญา ชี้นำหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาติดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีหลายขั้นหลายระดับ เช่น

๓.๑) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ หรือตามที่มันเป็น ความรู้จักจับสาระ ของความรู้หรือเรื่องราวต่าง ๆ รู้จุด รู้ประเด็นสามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แจง หรือยกขึ้นวางเป็น หลักได้ความรู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและความต้องการของตน ให้ผู้อื่นรู้ตามเห็นตาม เป็นต้น การคิดการวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง ความรู้จักแยกแยะวิเคราะห์หิวจี้สืบสาวเหตุ ปัจจัยของเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ต่าง ๆ ได้ ความรู้จัก จัดทำดำเนินการหรือบริหารจัดการกิจการต่าง ๆ ให้สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย ความรู้จักเชื่อมสัมพันธ์ ประสพการณ์ข้อมูลและองค์ความรู้ต่าง ๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจน หรือโยง ออกไปสู่ความหยั่งรู้หยั่งเห็นใหม่ ๆ เป็นการทันต่อโลกภายใน ด้วยการเห็นโทษของกิเลส จะมีความ กล้าหาญที่ตั้งมั่นในความดีด้วยความสันโดษ แต่มีความสามารถในกัณฑ์ปรับตัวต่อสถานการณ์ได้ดีจัก การไม่ยึดติดตัวตน

๓.๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบ ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตาม เหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและ กระบวนการที่ชีวิต สังคม และโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นมาและจะเป็นไป ตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ตนประกอบสร้างสมจัดสรรและมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลาย เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เป็นไปตามกรรม

๓.๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความรู้เข้าใจเข้าถึงเท่าทันความ จริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎ ธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจ ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา อย่างแท้จริง การศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นหลักใหญ่ของ พระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน ที่เริ่มจากการพัฒนาด้าน ศีลที่ประกอบด้วย (๑) การพัฒนาบุคลิกภาพ (๒) การพัฒนาพฤติกรรม (๓) การพัฒนาจิตใจ และ (๔) การพัฒนาปัญญา เพื่อให้ผู้นามีเอกลักษณ์ เป็นที่จำได้ง่าย ดังนี้

บุคลิกดี	มีวินัย
ใส่ใจสติ	สมาธิมุ่งมั่น
ด้วยมรรควิธี	สี่ดีด้วยใจ

๕.๑.๓ ประเด็นที่ ๓ เพื่อนำเสนอกรอบด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชน เพื่อสันติภาพเชิงพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยพบว่ากรอบคุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์ ที่ผ่านการวิเคราะห์และบูรณาการเพื่อนำเสนอคุณลักษณะของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน ๔ ด้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) บุคลิกดี ประกอบด้วย การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ วางตัวเหมาะสมกับกาลเทศะ ยิ้มแย้ม แจ่มใส กิริยาสุภาพ แต่งกายสะอาด เรียบร้อย

๒) พฤติกรรมดี ประกอบด้วย ผู้นำมีศีล ๕ ครบทุกข้อ ความมีวินัย สัจจะวาจา มีสัมมาอาชีวะ

๓) จิตใจดี ประกอบด้วย มีเมตตา กรุณา มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ควบคุมอารมณ์ได้ คุณธรรม จริยธรรม

๔) ปัญญาดี ประกอบด้วย รู้แจ้งทันโลก ปรับตัวเก่ง กล้าหาญ อดทน สันโดษ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

ในการพัฒนาด้านคุณลักษณะของผู้นำทุกระดับควรนำกรอบคุณลักษณะที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพบริบทปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน ควรเริ่มจากการให้ศึกษา ความรู้และเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือเรื่องศีล ๕ ที่เป็นหลักปฏิบัติธรรมพื้นฐานสำหรับทุกคนเสียก่อน และควรเริ่มให้ความรู้และฝึกทักษะตั้งแต่เด็กโดยครอบครัวต้องส่งเสริมให้บุตร หลาน คนในครอบครัวได้ปฏิบัติเป็นกิจวัตรด้วยการสร้างแรงจูงใจและจัดกิจกรรมการให้รางวัล แม้ในโรงเรียนก็สามารถสอดแทรกนำรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะทั้ง ๔ ด้านไปพัฒนาตนเองเป็นเบื้องต้นได้ เมื่อสามารถเปิดใจยอมรับ จะสามารถพัฒนาไปสมาธิและปัญญาในที่สุด ฉะนั้น ผู้นำต้องมีวินัยในการปฏิบัติจนเป็นกิจวัตร และมีความมุ่งมั่นตั้งใจด้วยการมีสมาธิ มีสติระลึกรู้ร้อยสัจ ๔ และหาแนวทางแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกจากทุกข์ เพื่อให้ตนเองพ้นทุกข์เกิดความสุข มีความสงบในจิตใจจนสามารถฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาของตนเองได้แล้วอาสาไปช่วยแก้ปัญหาให้กับผู้อื่น ด้วยบทบาทผู้นำที่ดีมีประโยชน์เป็นที่ต้องการของชุมชน สังคมไทยในปัจจุบัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทวิวิจัยในครั้งต่อไป

๑) ควรมีการพัฒนาต่อยอดเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้ การพัฒนาคุณลักษณะผู้นำต้นแบบเยาวชนไทยในแต่ละคุณลักษณะโดยละเอียดด้วยการสร้างเกณฑ์ที่วัดมาตรฐานและบูรณาการกับหลักธรรมเชิงพุทธ

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยการสร้างเกณฑ์ตัวชี้วัดคุณลักษณะผู้นำครบด้าน ทั้งด้าน องค์ความรู้ ทักษะ และทักษะการปฏิบัติ จัดทำแบบประเมินคะแนนด้านคุณลักษณะผู้นำรายบุคคลเพื่อนำไปพัฒนาในส่วนที่ขาดต่อไป

๓) ควรมีการศึกษาผู้นำต้นแบบในแต่ละบริบทครอบคลุมสภาพปัญหาที่ประสบอยู่ ด้วยวิธีการศึกษาแบบ กรณีศึกษา (Case Study)

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเถปิฎก. ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____. อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กวีวงศ์. สรรนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยสมานฉันท์และสันติวิธี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทตลาด-
พับลิเคชั่นจำกัด, ๒๕๕๐.

กิตติพัฒน์ สุวรรณศิริเมธี. เอกสารประกอบวิชาการเมือง: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการเมือง
(Introduction to Political Philosophy). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

กิติ ตัยคานนท์. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: เพลออักษร,
๒๕๔๓.

เอกชัย กี่สุขพันธ์. การบริหาร ทักษะและการปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ,-
๒๕๓๘.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

จิรัช (บรรพต) วีระชัย. รัฐศาสตร์ทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

ขุนว. ตำราพิชัยสงครามขุนว. แปลและเรียบเรียงโดย เสถียร วีรกุล. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: ก.ไก่, ๒๕๒๙.

ติน ปรัชญพฤทธิ. ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔.

ทวิช เปล่งวิทยา. จิตวิทยาผู้นำ. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐

ทองใบ สุดชาติ. ภาวะผู้นำ : กลไกขับเคลื่อนองค์การแห่งการเรียนรู้. อุบลราชธานี: คณะวิทยาการ-
จัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๙

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘

ธวัช บุญยเมธี. ภาวะผู้นำและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

บุญทัน ดอกไธสง. การจัดการองค์กร. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ความสุขที่สมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๐

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.

_____. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายมจร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.

พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๗.

พระไพศาล วิสาโล. **สุขมีที่กลางใจ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนการ์ด, ๒๕๕๗.

พระมหาจุฑาชัย วชิรเมธี. **สุขแท้ด้วยปัญญา วิถีสู่สุขภาวะทางปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: ปาปรัส พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). **พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการ
ความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๕๔

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
วี.พรินท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๔๘.

ทิพวรรณ ยุทธโยธิน. **พฤติกรรมความเป็นผู้นำของอธิการวิทยาลัยครู**. กรุงเทพมหานคร: คณะ
ศาสตร์วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๓๗.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์**. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท วี.พรินท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๔๘.

พัชรภากร เทวกุล, บริหารคนบนกระแสโลกาภิวัตน์ (สูตร ๑): Why + How = Wow!! ใน **กระแส
คน กระแสโลกเปิดโลกความรู้พัฒนาทุนมนุษย์**, รวบรวมโดยกลุ่มสื่อสารองค์กร
สำนักงาน ก.พ.. กรุงเทพมหานคร: โกลบอลอินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๑.

พัทยา สายหู. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พิพัฒน์ นนทนารณ์. **การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร**. นนทบุรี: ริงค์ ปียอนด์บุ๊ก,
๒๕๕๓.

พุทธทาสภิกขุ. **ปฏิจจสมุปาบทในชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทตฤตาพับลิเคชั่น จำกัด,
๒๕๕๑.

มารีย์กอนชาเลซ. **ผู้นำอุดมคติ**. แปลโดย ฌัชร สยามวาลา. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ตฤตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖

โรจน์รวี พจน์พัฒนาผล. **การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม**. บริษัททริปปี้ล เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๘.

วิชัย โสสุวรรณจินดา. **หัวหน้างานยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมนิติ, ๒๕๓๖.

วิเชียร วิทยอุดม. **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ที่บริษัทธีระฟิล์มและไซเท็ก จำกัด, ๒๕๔๘.

ศ.นพ. ประเวศ วะสี. **สุขแท้ด้วยปัญญา**. พิมพ์ที่ปาปรัส พับลิเคชั่น, ๒๕๕๒

เศวณิต เสดานนท์. **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครราชสีมา: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏ
นครราชสีมา, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ). **อริยวัตรปฏิบัติปฏิบัติอันเป็นวงศ์แห่งพระ
อริยะเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔.

สุเมธ แสงนิมนวล. **ภาวะผู้นำกับธรรมาภิบาลในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
สถาบันพระปกเกล้า**. กรุงเทพมหานคร: ส เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๒.

สุรพล พุฒคำ. **การบริหารสถานศึกษา**. ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๗.

สุวิระ คงเมตตา. **เทคนิคภาวะผู้นำยุคใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๓

ทองใบ สุดชาติ. **ภาวะผู้นำ: กลไกขับเคลื่อนองค์กรแห่งการเรียนรู้**. อุบลราชธานี: คณะวิทยาการ
จัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๙.

เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. **ภาวะผู้นำและความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรี
นครินทร์วิโรฒ, ๒๕๓๖.

อมรเทพ แก้วกลังกร. **การพัฒนาบุคคล**. วารสารโรงเรียนนายเรือ, ๒๕๔๙.

อานันท์ ปันยารชุน. **ภาวะผู้นำ: ความสำคัญต่ออนาคตไทย**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ไทย, ๒๕๔๐.

(๒) บทความ:

จักรีศรี จารุเมธีญาณ, พระณัด วฑฒโน. “ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน”. วารสารสันติศึกษา
ปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ.

นุช สัทธาฉัตรมงคล. อรรถพล ธรรมไพบูลย์. **ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์สู่การพัฒนา
อย่างยั่งยืน**. วารสาร ธุรกิจปริทัศน์ ที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน, ๒๕๕๙.

ประภัสร์ จงสงวน. “คนเด่น”วารสารนักบริหาร. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๓. มกราคม - มิถุนายน, ๒๕๔๖.

(๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

รัตติกรณ์ จงวิศาล. “ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาการวิจัย พฤติกรรม
ศาสตร์ประยุกต์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓.

สรายุรัตน์ จันทะมล. “ภาวะผู้นำ การเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาเลยเขต ๒”. **วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาการ
บริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์: ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓

สุวิน สุขสมกิจ. “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้นำระดับกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์. “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ: ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”. **ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดลคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐.

พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภุมมฺหิ. “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธานุสาเถรภาพ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

อดิศักดิ์ วชิรปญโญ. “คุณลักษณะของผู้ประนีประนอมเชิงพุทธบูรณาการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

รัตติกรณ์ จงวิศาล. “ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิต”. **มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓.

เสรี บัวแก้ว, พ.ต.ต. “บทบาทผู้นำทางการเมืองของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๓๖)”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทัศนีย์ ช้อยกิตติพันธ์, “บทบาทของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ต่อการเสริมสร้างสันติภาพและสันติสุขในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม. “การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักภาวนา ๔”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ศุภชัย สุวรรณสุทธิ. ภูมิปัญญาพุทธกับแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย **ภาคินพนธ์ปริญญาพัฒนาบริหารศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาสังคม**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.

พระครูปริยัติกาญจนโชติ (มานิตย์ ธรรมโชโต). “ศึกษาจิตตวิสุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. "พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์". **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

พระสามารถ อานนโ. “ภาวะผู้นำตามหลักปฐิธธรรม”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระณัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์ภู). "การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗".

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ชุมชนคนท้องถิ่น.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.thailocalmeet.com/index.php?topic=63668.0> [๒ สิงหาคม ๒๕๖๐].

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, คัดลอกจากเทปอบรมจิตเรื่องมาร
๕ (๒) อติสรโพธิ์ทองคำบรรณาธิการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma_gateway.com [๕ มกราคม ๒๕๕๙].

พระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภัทโท), ธรรมะออนไลน์ คัดลอกจากกระทู้ที่ ๐๐๐๖๑๒ ในลานธรรม
เสวนานำเสนอโดยคุณทองคำขาว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma_gateway.com [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙].

พระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี, เปิดความรัก'พระว.แนะแนวปฏิรูปสงฆ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/detail/20150614/207979/เปิดความรัก'พระว.แนะแนวปฏิรูปสงฆ์.html> [๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙].

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. "สันติภาพบนเส้นทาง"สื้แพร่่ง" ในสังคมไทยปัจจุบัน". บทความ
วิชาการ. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th>, [๓ มกราคม ๒๕๕๙].

(๕) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. ตำแหน่ง อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พันเอก ดร.อัศรเดช ประทีปอุษานนท์, ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสำนักวิทยากร, ๑๑
ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกคิน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทซิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด
(มหาชน), ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
และผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาสันติศึกษา มจร., ๓ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.ประวิณ จุลภักดี, ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานีธานี,
๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พันเอก กิตติพงษ์ พุทธิมณี, ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมา, ๒๘
พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณสุสดี รุ่งเรืองผดุง, ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน,
ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ, ๗ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณปัญญา โตกทอง, ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน, ๔ ธันวาคม
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท, ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาางนาตามรอยพระยุคลบาท, ๘ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, ตำแหน่ง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายแพทย์สุธี อ้นตระกูล, ตำแหน่ง รองนายกเทศมนตรีนครพิบูลย์โลก, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พันตำรวจเอก ชีระพันธ์ ยางสง่า, ตำแหน่ง ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธร จังหวัดนครปฐม, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

(๖) สันทนากลุ่มย่อย:

สันทนากลุ่มย่อย นายชล กาลเกษ, ตำแหน่ง กำนันตำบลสวาย, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นางมาลินี ฉิมพินิจ, ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายประสาร ใจสว่าง, ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายมานิตย์ บุรณะ, ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายสุริยงค์ ชูโส, ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นางวันเพ็ญ เรืองรอง, ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายปัญญา โตกทอง, ตำแหน่ง ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายสมบุรณ์ แดงอรุณ, ตำแหน่ง ประธานศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแพรพนามแดง, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายประทีป เข้มกำเนิด, ตำแหน่ง กรรมการภาครัฐและเอกชนแก้ปัญหาหนี้ (LMC), ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายสมศักดิ์ รื้อทอง, ตำแหน่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์ประมง, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายหวิน กลิ่นหอม, ตำแหน่ง อดีตกำนัน/กลุ่มผู้นำใช้น้ำชลประทาน, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

สันทนากลุ่มย่อย นายเอนก สวัสดิ์ดี, ตำแหน่ง เลขากลุ่มเพาะเลี้ยง, ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒.

(๗) สันทนากลุ่มเฉพาะ:

สันทนากลุ่มเฉพาะ ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและพุทธสันติวิธี

พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มมร.

พระมหาดวงเด่น วิฑูยาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สันทนากลุ่มเฉพาะ ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการการพัฒนาหลักสูตร

ผศ.ดร.อุทัย สติมัน อาจารย์มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
 ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูน อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 สอนในกลุ่มเฉพาะ ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย
 ดร.อำนาจ บัวศิริ อดีตผู้อำนวยการสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม
 ผศ.ดร.सान มัทธนาคุณุญ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ
 ดร.ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
 สอนในกลุ่มเฉพาะ ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน
 อาจารย์ณรงค์ สังขะโท ปราชญ์ชาวบ้าน

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books:

- Ralph M. Stogdill. **Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research.**
 New York: Free Press, 1974.
- Dubrin J. Andrew. **Leadership, Research Findings, Practice, and Skills,** 7th Edition.
 OH: South-Western/Cengage, 2010.
- Bass, B.M. **Improving perspective on charismatic leadership in charismatic leadership,** San Fransisco: Jossey-Bass, 1985.
- Leithwood. K & Jantzi. D., **Towards an explanation of variation in teacher's perceptions of transformational school Leadership: Education Administration Quarterly.** New York: Mc Plato, **The Republic,** [online],
 From: <http://www.idph.net/republic.pdf> [21 July 2016 Grow-Hill, 1999.
- Dalton E, McFarland. **Management Foundation and Practice.** 5TH Edition, New York:
 Mac Millan, 1979.
- Gary Yukl. **Leadership in Organization.** 6th Edition, New York:Person Practice
 Hall, 2006.
- Fiedler, F.E.. **A Theory of Leadership Effectiveness,** New York: McGraw-Hill, 1967.
- Dejnoska, E.L.. **Education and Ministrary Glossary Westport.** CT:Greenwood, 1983.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ดังนี้

- ๑) พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร. ตำแหน่ง อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สัมภาษณ์
- ๒) พันเอก ดร.อัศรเดช ประทีปอุษานนท์ ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสำนักวิทยาการ
- ๓) คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกสิน, ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทซีเกอร์ประเทศไทย จำกัด
(มหาชน)
- ๔) พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
และผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาสันติศึกษา มจร
- ๕) ประวีณ จุลภักดี ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานีธานี
- ๖) พันเอก กิตติพงษ์ พุทธิมณี ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมา
- ๗) คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน,
ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ
- ๘) ปัญญา โตกทอง ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน
- ๙) คุณณรงค์ สังขะโท ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทางนาตามรอยพระ
ยุคลบาท
- ๑๐) นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย ตำแหน่งอดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพอากาศ
- ๑๑) นายแพทย์สุธี อ้นตระกูล ตำแหน่ง รองนายกเทศมนตรีนครพิบูลย์โลก
- ๑๒) พันตำรวจเอก ธีระพันธ์ ยางสง่า ตำแหน่ง ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธร จังหวัดนครปฐม

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน พระราชโอรสภักดิ์ ดร. อรุณ อภิบาล

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

แผนกสารบรรณ
สำนักงานอธิการบดี
๕๒
วันที่ ๑ ก.ค. ๖๑
รับวันที่ ๑๖.๓๕
เวลา ๑๖.๓๕ น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออโนทนาขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

กราบเรียน อธิการบดี

- ☐ เห็นควรอนุมัติ/พิจารณา
☐ เพื่อโปรดทราบ

พระมหาไพฑิธย์ ธมฺมทิว
รณ.ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี
๑๕.๕.๖๑

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๑๕ ธ.ค. ๖๑ (๑๖.๑๐๐๐ ม)
๑๖.๑๐๐๐ ม
๑๖.๑๐๐๐ ม

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
http://www.ps.mcu.ac.th
นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๕๔

(พระราชปริยัติกิจ)

อธิการบดี
๓/๕๕/๖๑

นางสาว-กม

ที่ ศธ ๖๑๑๗/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตขอให้ผลิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน พระมหาพนมมา ธมฺมทาสี, รศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตจากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธมฺมทาสี, รศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙๙
http://www.ps.mcu.ac.th
นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน พ.น.อ. ดร. อุดมเดช วรรณวิทย์ /ร.ท.อ. น.น.ท.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
 ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
 Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความ
 เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตจากท่าน
 เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
 หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณ
 ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๔-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๔-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

อ.อ. น.น.ท.
 น.น.ท.

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน ...ดร. ประเวศ อภิรักษ์...

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader’s Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙
http://www.ps.mcu.ac.th
นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๕ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๕ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตฯ ให้ผลิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน พ.อ. กิตติ พรม...

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตฯ จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

อนันต์ นิสิตมหาบัณฑิต

พ.อ. กิตติ พรม...

(กิตติ พรม...)

ณ.กม.พ.อ. ๒

๒๕ พ.ย. ๖๑

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๕๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๕๔๘-๐๘๙๔

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้จัดส่งสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน คุณพลัด วงไวทอง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออวยพรให้คุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๔๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน คุณปัญญา โตทอง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาคพิเศษ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๔-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๔-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ปณิธาน
นิภาพร ปานสวัสดิ์

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน อาจารย์ อนุชิต สรรพกิจ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตให้จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๘๔๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา มหวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขออนุญาตจากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บัณฑิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน นายแพทย์ สลิ อินทรคุณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๔-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๔-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน น.อ.อ. วิจิตร พันธุ์ ขาวสว่าง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิชา มหวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยในหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๔-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๔-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

- ยินดีให้สัมภาษณ์
น.อ.อ. วิจิตร พันธุ์ ขาวสว่าง
(ธีระวัฒน์ ยามสง่า)

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว๑๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน คุณ หงอกสม ภิกษุณี กอดิน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบคำถามสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา ภาควิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์
ในสังคมไทยปัจจุบัน : Community Leader's Characteristics for the Desired Peace in
Current Thai Society ” ทางหลักสูตรฯ เห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความ
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ดังกล่าว จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลเพื่อการวิจัยใน
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ตามพันธกิจของหน่วยงานต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

อธิการบดีมหาวิทยาลัย

คณบดีวิทยาลัยสันติศึกษา

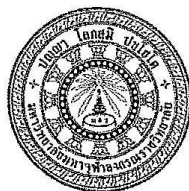
สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๔๔

<http://www.ps.mcu.ac.th>

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖๒-๖๓๕-๔๔๔๔

ภาคผนวก ข
แบบคำถามสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง
คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน

*****

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์มี ๓ ตอนประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ นิยามศัพท์

ตอนที่ ๓ ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน
ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์จะนำไปวิเคราะห์ และนำเสนอผลงานวิจัยในภาพรวม ซึ่งจะไม่
มีผลเสียต่อผู้ตอบแบบสอบถามทั้งในหน้าที่ การปฏิบัติงานและการศึกษาแต่อย่างใด

ตอนที่ ๔ คุณลักษณะด้านหลักไตรสิกขา คือ สมาธิ ปัญญา

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
การศึกษา.....ตำแหน่ง/อาชีพ.....
รางวัลที่ได้รับ.....
สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. ....เวลา.....ถึง.....น.
สถานที่.....

ตอนที่ ๒ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย

รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างที่เกิดจากงานวิจัยในการศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์
ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในขอบเขตงานวิจัยที่ผ่านการวิเคราะห์มิติด้านคุณลักษณะด้วยหลักธรรม
เชิงพุทธได้ ๓ หลัก แบ่งเป็น ๔ ด้าน แล้วนำมา Focus Group Discussion จากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ
ก่อนจึงสามารถนำมาเป็นรูปแบบการพัฒนามิติด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อ
สันติภาพเชิงพุทธที่เหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริงกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน

การพัฒนา หมายถึง การดำเนินการใดๆที่มีการกำหนดเป้าหมายไว้ชัดเจนเพื่อการทำ
ให้ดีขึ้นกว่าเท่าในการที่หาวิธีพัฒนามิติด้านคุณลักษณะผู้นำชุมชนที่พึงประสงค์เพื่อสันติภาพจาก
การศึกษาค้นคว้าและผ่านการวิเคราะห์และทบทวนแล้วพบว่าเป็นการพัฒนาทั้งภายในและภายนอก

ตน เช่นหลักไตรสิกขา ที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาเนื่องจากเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง และเป็นข้อปฏิบัติฝึกฝนในด้านการมีวินัย ใส่ใจมุ่งมั่น และนำปัญญาที่ได้ไปใช้ในการฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆของตนเองและชุมชน เป็นการพัฒนา ๓ หลักธรรมคือหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา แบ่งเป็น ๔ ด้านคือ ๑) บุคลิกภาพ ๒) พุทธิภาพ ๓) จิตภาพ และ๔) ปัญญาภาพ

คุณลักษณะ หมายถึง บุคลิกลักษณะหรือพฤติกรรมของผู้นำชุมชนที่แสดงออกถึงการกระทำที่มีคุณธรรม จริยธรรม ที่มุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและชุมชนเพื่อสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในชุมชน

ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้นำชุมชน ๓ แห่งในเขตงานวิจัยนี้ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากชุมชนหรือเป็นผู้นำโดยบทบาทเช่นผู้ทรงคุณวุฒิ อาสาสมัคร ผู้ได้รับการยกย่องในความเป็นผู้ใหญ่หรือจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งโดยมีบทบาทหน้าที่กำกับและมีหน้าที่สำคัญในการสนับสนุนช่วยเหลือ ผลักดันให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

สันติภาพ หมายถึง สภาวะ๒ ลักษณะ คือ สภาวะที่เป็นความสุขสงบของบุคคล ชุมชน และสังคมมนุษย์ที่เป็นสภาวะสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีความรักสามัคคี ไม่เบียดเบียนกัน ขัดแย้งกัน ได้แต่ปฏิเสธความรุนแรง มีเสรีภาพและเคารพกันตามฐานะ ซึ่งเป็นสันติภาพภายนอก ส่วนสันติภาพภายในคือ สภาวะของจิตใจที่เย็น สงบ เบาและเบิกบานด้วยธรรม เป็นอิสระหรือเบาบางด้วยกิเลส ด้วยพลังของจิตที่ฝึก สติ สมาธิมาจึงจนสามารถเข้าสู่ความหลุดพ้น(นิพพาน) ซึ่งสันติภาพในระดับภายนอก(ศีล)นั้นจะเป็นพื้นฐานของการยกระดับไปสู่สันติภาพภายในได้คือเกิดสภาวะของสติ สมาธิ และปัญญาญาณจนถึงวิมุตติคือ หลุดพ้นจากการยึดติดทั้งปวง

สังคมไทย หมายถึง สภาพสังคมไทยในปัจจุบันที่อยู่ร่วมกันแบบสังคมเมืองและสังคมชนบท มีลักษณะค่านิยมที่คนในสังคมมีอิสระในการปฏิบัติในสิ่งที่ตนพอใจ แสดงถึงการไม่ยึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใด มีลักษณะเป็นปัจเจก (individual) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) ไม่ชอบขัดแย้ง มีนิสัยประนีประนอม มีการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ชอบผูกพันในระยะยาว มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ยึดบุคคลเป็นหลักและให้ความสำคัญกับผู้นำ โดยสภาพสังคมไทยในปัจจุบันยังคงเผชิญปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฯลฯ

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพนสังคมไทยปัจจุบัน

- ๑) ท่านมีหลักในการดำเนินชีวิตทั้งต่อตนเองและบทบาทผู้นำชุมชนอย่างไรบ้าง
- ๒) แนวทางพัฒนาคุณลักษณะการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงท่านคิดว่า ควรพัฒนาด้านใดบ้าง
- ๓) ผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ควรมีคุณสมบัติส่วนบุคคลอะไรบ้างและอะไรที่ท่านเห็นว่าสำคัญที่สุด
- ๔) บุคลิกดี และพฤติกรรมดีในทัศนะของท่านเป็นอย่างไร
- ๕) การพัฒนาด้านจิตใจของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพ ควรมีวิธีการอย่างไร
- ๖) คุณสมบัติที่ไม่พึงประสงค์ที่ควรมีการแก้ไข ท่านคิดว่ามีอะไรบ้าง
- ๗) ชุมชน สังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน ควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับคุณลักษณะด้าน ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๔.๑ ด้านศีลธรรม(พฤติกรรม) ท่านคิดว่าในสังคมไทยปัจจุบันผู้นำควรมีความประพฤติดีมี
ประโยชน์รักษาระเบียบวินัยปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทาง
สังคมที่ดีงาม สามารถดำเนินชีวิตหรือปฏิบัติตามบรรทัดฐานด้วยการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาได้
อย่างไรบ้าง

๔.๒ ด้านสมาธิ (จิตภาพ)ท่านคิดว่าการฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม และการ
เสริมสร้างคุณภาพจิต ให้เข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ มีความขยันอดทน ควบคุมตนเองได้ดี มีสมาธิมี
กำลังใจสูง มีจิตผ่องใสท่านคิดว่า มีวิธีการใดและอย่างไรบ้าง เพื่อให้เกิดสมาธิและนำไปใช้ประโยชน์
แก่ตนเองและชุมชนได้

๔.๓ ด้านปัญญา (ปัญญาภาพ)ท่านคิดว่าการฝึกปรี้อปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่ง
ทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์ มีความฉลาด ถ่อมตน ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ใน
การเป็นผู้นำท่านคิดว่ามีความสำคัญหรือไม่ อย่างไร

๔.๔ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมกับมิติด้านคุณลักษณะที่พึง
ประสงค์ของผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพในสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อนำมาปฏิบัติในการสร้างสันติภาพให้เกิด
ภายในตนเอง และในชุมชน

ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

ผู้สัมภาษณ์

นางนิภาพร ปานสวัสดิ์

นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา สันติศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิสนทนากลุ่มเฉพาะ
และกำหนดการ (Focus group Discussion)

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเป็นประธานในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) งานวิจัยของนิสิต

กราบเรียน พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการและรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๐๕๐๖๕ นิสิตระดับปริญญาเอก
แบบ ๑.๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ เลขที่ ๑๙/๒ หมู่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนาทม จังหวัดสระบุรี รหัสไปรษณีย์
๑๘๑๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทย
ปัจจุบัน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี คุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพในสังคมไทย
๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อบูรณาการ
หลักธรรมกับคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมี พระมหาพรชยา
ธมฺมหาโส, รศ.ดร. พระมหาดวงเด่น วิฑฺฒนาโณ, ดร. และ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ เป็นคณะกรรมการ
ควบคุมดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตจึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเมตตาอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ
เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในหัวข้อเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อ
สันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลา
๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ ห้องพุทธเมตตา อาคารเรียนรวม ชั้น ๔ โซนดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมา
พร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพราหมเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการตามรูปแบบการวิจัยและนำเสนอสิ่งที่ได้
จากการสนทนากลุ่มเฉพาะของท่านไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อการวิจัยต่อไป และขออนุโมทนาขอบคุณท่านเป็น
อย่างยิ่งที่ให้ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรชยา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖-๒๖๓๕-๔๔๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) งานวิจัยของนิสิต

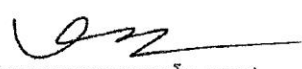
เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.อุทัย สติมัน

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการและรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๐๕๐๖๕ นิสิตระดับปริญญาเอก
 แบบ ๑.๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ เลขที่ ๑๙/๒ หมู่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๘๑๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี คุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพในสังคมโลก ๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อบูรณาการหลักธรรมกับคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมี พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, รศ.ดร. พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตจึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเมตตาอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในหัวข้อเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ ห้องพุทธเมตตา อาคารเรียนรวม ชั้น ๔ โซนดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอรังนก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการตามรูปแบบการวิจัยและนำสิ่งที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะของท่านไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อการวิจัยต่อไป และขออนุโมทนาขอบคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ให้ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

 (พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนนานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖-๒๖๓๕-๔๔๔๔

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐-๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) งานวิจัยของนิสิต

เรียน/เจริญพร อาจารย์ณรงค์ สังขะโ

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการและรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕ นิสิตระดับปริญญาเอก
แบบ ๑.๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ เลขที่ ๑๙/๒ หมู่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี รหัสไปรษณีย์
๑๘๑๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทย
ปัจจุบัน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี คุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพในสังคมโลก
๒) เพื่อศึกษาค้นคว้าประกอบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อบูรณาการ
หลักฐานกับคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมี พระมหาพรหม
ธมมาโส, รศ.ดร. พระมหาตวงเต็น จิตญาโณ, ดร. และ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ เป็นคณะกรรมการ
ควบคุมคุณูปการดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตจึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเมตตาอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ
เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในหัวข้อเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อ
สันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลา
๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ ห้องพุทธเมตตา อาคารเรียนรวม ชั้น ๔ โซนติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมา
พร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการตามรูปแบบการวิจัยและนำสิ่งที่ได้
จากการสนทนากลุ่มเฉพาะของท่านไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อการวิจัยต่อไป และขออนุโมทนาขอบคุณท่านเป็น
อย่างสูงที่ให้ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาพรหม ธมมาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖-๒๖๓๕-๔๔๔๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๔

วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) งานวิจัยของนิสิต

เรียน ดร.ชนทอง วัฒนะประดิษฐ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการและรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๕๐๖๕ นิสิตระดับปริญญาเอก
แบบ ๑.๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ เลขที่ ๑๙/๒ หมู่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๘๑๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี คุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพในสังคมโลก ๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อบูรณาการหลักธรรมกับคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมี พระมหาวรรณา ธรรมหาโส, รศ.ดร. พระมหาตวงเต็น วิฑูยาโณ, ดร. และ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตจึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเมตตาอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในหัวข้อเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ ห้องพุทธเมตตา อาคารเรียนรวม ชั้น ๔ โซนดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการตามรูปแบบการวิจัยและนำสิ่งที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะของท่านไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อการวิจัยต่อไป และขออนุโมทนาขอบคุณท่านเป็นอย่างสูงที่ให้ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มุฏ ณ โอกาสนี้

(พระมหาหรรษา ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖-๒๖๓๕-๔๔๔๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ว ๔

วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) งานวิจัยของนิสิต

เรียน ผศ.ดร.सानุ มัทธนาตุลย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการและรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางนิภาพร นามสกุล ปานสวัสดิ์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๐๕๐๖๕ นิสิตระดับปริญญาเอก แบบ ๑.๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อยู่ เลขที่ ๑๙/๒ หมู่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนองแคว จังหวัดสระบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๘๑๔๐ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี คุณลักษณะผู้นำด้านสันติภาพในสังคมโลก ๒) เพื่อศึกษาองค์ประกอบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อบูรณาการหลักธรรมกับคุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมี พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตจึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อเมตตาอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในหัวข้อเรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ ห้องพุทธเมตตา อาคารเรียนรวม ชั้น ๔ โขนดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพามาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการตามรูปแบบการวิจัยและนำสิ่งที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะของท่านไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อการวิจัยต่อไป และขออนุโมทนาขอบคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ให้ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มล ฦ โอกาสนี้

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

ผู้ประสานงาน: นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้วิจัย โทร. ๐๖-๒๖๓๕-๔๙๔๔

กำหนดการ

สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน”

นำเสนอโดย นางนิภาพร ปานสวัสดิ์

นิสิตปริญญาเอก สาขาสันติศึกษา (ภาคพิเศษ) หลักสูตรแบบ ๑.๑

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๖๒ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น.

ณ ห้องพุทธเมตตา ชั้น ๔ อาคารเรียนรวม โขน D

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เวลา	๑๔.๓๐ น.	เตรียมความพร้อมเพรียง
เวลา	๑๕.๐๐ น.	พิธีเปิดการสนทนากลุ่มเฉพาะ/กล่าวต้อนรับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ โดย พระเมธาวิญญูสร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มมร
เวลา	๑๕.๑๕ น.	แนะนำผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ/ชี้แจงรายละเอียดการสนทนากลุ่ม โดย ดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา ผู้ดำเนินการรายการสนทนากลุ่มเฉพาะ
เวลา	๑๕.๓๐ น.	นำเสนอ “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” โดย นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาสันติศึกษา
เวลา	๑๕.๔๕ น.	สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดย ผู้ทรงคุณวุฒิ, ผู้เชี่ยวชาญ และผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วย ๑) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและพุทธสันติวิธี ๒) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการการพัฒนาหลักสูตร ๓) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาการวิจัย ๔) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน
เวลา	๑๖.๓๐ น.	สรุปการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) - นิสิตกล่าวขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง - ประธานกล่าวปิดการสนทนากลุ่ม - มอบของที่ระลึก - ถ่ายภาพร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ - เสร็จสิ้นการสนทนากลุ่มเฉพาะ

หมายเหตุ: ผู้ประสานงาน นางนิภาพร ปานสวัสดิ์ นิสิตผู้นำเสนอ โทรศัพท์ ๐๖๒-๖๓๕-๔๙๔๔

ลงชื่อผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ
 สทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
 เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน”
 นำเสนอโดย นางนิภาพร ปานสวัสดิ์
 นิสิตปริญญาเอก สาขาสันติศึกษา (ภาคพิเศษ) หลักสูตรแบบ ๑.๑
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๖๒ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น.
 ณ ห้องพุทธเมตตา ชั้น ๔ อาคารเรียนรวม โซน D
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	ลงชื่อ	หมายเหตุ
คณะกรรมการควบคุมคุณภาพนิพนธ์				
๑	พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.	ประธานกรรมการที่ปรึกษา		
๒	พระมหาดวงเด่น จิตญาโน,ดร.	กรรมการที่ปรึกษา		
๓	ศ. (พิเศษ) ร.ท.ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	กรรมการที่ปรึกษา		
ผู้ดำเนินรายการสนทนากลุ่ม (Moderator)				
๑	นางสาวทัศนีย์ ชัยกิตติพันธ์	ข้าราชการบำนาญ		
ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและพุทธสันติวิธี				
๑	พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มจร		
๒	พระมหาดวงเด่น จิตญาโน,ดร.	อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา		
ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการการพัฒนากลยุทธ์				
๑	ผศ.ดร.อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต		
๒	ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล	อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย		
ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาการวิจัย				
๑	ดร.อำนาจ บัวศิริ	อดีตผู้อำนวยการสำนัก เลขาธิการมหาเถรสมาคม		
๒	ผศ.ดร. สานุ มหัทธนาคุลย์	รองผู้อำนวยการวิทยาลัย พุทธศาสนานานาชาติ		
๓	ดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์	อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาสันติศึกษา		

ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน				
๑	อาจารย์ ณรงค์ สังข์โฮ	ปราชญ์ชาวบ้าน		
นิสิตผู้นำเสนอ				
๑	นางนิภาพร ปานสวัสดิ์	พธ.ด. รุ่นที่ ๑ แบบ ๑.๑		

ลงชื่อผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์
 สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
 เรื่อง “คุณลักษณะผู้นำชุมชนเพื่อสันติภาพที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน”
 นำเสนอโดย นางนิภาพร ปานสวัสดิ์
 นิสิตปริญญาเอก สาขาสันติศึกษา (ภาคพิเศษ) หลักสูตรแบบ ๑.๑
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๖๒ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น.

ณ ห้องพุทธเมตตา ชั้น ๔ อาคารเรียนรวม โชน D

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	ลงชื่อ	หมายเหตุ
๑	จ.ม.ป.ม. ๑๓๖/๖๖	ว.๑๐๖/๖๖ ๒	อ.ว.	
๒	นางอ.ม.ว. ก่อทอง	ว.๑๐๖/๖๖ ๒	อ.ว.	
๓	นางอ.วิเศษ อมระพร	ว.๑๐๖/๖๖ ๑	อ.ว.	
๔	พ.อ.ท.วิเศษ อมระพร	ว.๑๐๖/๖๖ ๑	พ.อ.ท.วิเศษ อมระพร	
๕	พ.อ.ท.วิเศษ อมระพร	ว.๑๐๖/๖๖ ๑	อ.ว.	
๖	พ.อ.ท.วิเศษ อมระพร	ว.๑๐๖/๖๖ ๑	อ.ว.	
๗	พ.อ.ท.วิเศษ อมระพร	ว.๑๐๖/๖๖ ๑	อ.ว.	
๘	พ.อ.ท.วิเศษ อมระพร	ว.๑๐๖/๖๖ ๑	อ.ว.	
๙				
๑๐				
๑๑				
๑๒				
๑๓				
๑๔				
๑๕				
๑๖				
๑๗				
๑๘				
๑๙				
๒๐				

ภาคผนวก ง

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อย

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อย ณ ชุมชนชุมชนตำบลแพรกหนามแดง ต.แพรกหนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๒ ดังนี้

- ๑) นายปัญญา โตทอง ตำแหน่ง ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน
- ๒) นายสมบุรณ์ แดงอรุณ ตำแหน่ง ประธานศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแพรกหนามแดง
- ๓) นายประทีป เข้มกำเนิด ตำแหน่ง กรรมการภาครัฐและเอกชนแก้ปัญหาหนี้ (LMC)
- ๔) นายสมศักดิ์ ธีรทอง ตำแหน่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์ประมง
- ๕) นายหิวน กลิ่นหอม ตำแหน่ง อดีตกำนัน/กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน
- ๖) นายเอนก สวัสดิ์ดี ตำแหน่ง เลขาธิการกลุ่มเพาะเลี้ยง

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อย ณ ชุมชนบ้านท่าคอยนาง ต.สวาย อ.ปรางค์กู่ จ.ศรีสะเกษ เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ ดังนี้

- ๑) นายชล กาลเกษ ตำแหน่ง กำนันตำบลสวาย
- ๒) นางมาลินี ฉิมพินิจ ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง
- ๓) นายประสาร ใจสว่าง ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง
- ๔) นายมานิตย์ บุรณะ ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง
- ๕) นายสุริยงค์ ชูโส ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง
- ๖) นางวันเพ็ญ เรืองรอง ตำแหน่ง กรรมการหมู่ ๕ บ้านท่าคอยนาง

ลงชื่อผู้นำชมรม สันทนาการกลุ่มเลข
 เรือ รุปรเบบตามลัทธิธรรมอันสูงส่งและที่นำปรมาจารย์ผู้ให้ธรรม
 เพื่อสันติภาพไว้ทุกปีในลัทธิธรรมอันสูงส่ง
 นำเสนอโดย ท้าวพิทักษ์ ปานวิมล
 วันที่ 31 มกราคม 2562

ณ

ที่	ชื่อ	สกุล	ตำแหน่ง/บทบาทในชมรม	รายชื่อ
1	สมชาย วัฒนกุล	สมชาย วัฒนกุล	ประธานชมรม	0810688828
2	สมชาย วัฒนกุล	สมชาย วัฒนกุล	กรรมการ LMC	D
3	สมชาย วัฒนกุล	สมชาย วัฒนกุล	กรรมการ	สมชาย วัฒนกุล
4	นายสมชาย วัฒนกุล	นายสมชาย วัฒนกุล	กรรมการ	สมชาย วัฒนกุล
5	นายสมชาย วัฒนกุล	นายสมชาย วัฒนกุล	กรรมการ	สมชาย วัฒนกุล
6	นายสมชาย วัฒนกุล	นายสมชาย วัฒนกุล	กรรมการ	สมชาย วัฒนกุล

รายชื่อผู้ร่วมสังเกตการณ์

ที่	ชื่อ	นามสกุล	ตำแหน่ง	หน่วยงาน
	นาย/คุณ	ชื่อย่อ	ตำแหน่ง	หน่วยงาน
	นาย/คุณ	ชื่อย่อ	ตำแหน่ง	หน่วยงาน
	นาย/คุณ	ชื่อย่อ	ตำแหน่ง	หน่วยงาน

ภาคผนวก ง
ภาพถ่ายการสัมภาษณ์/การสนทนากลุ่มเฉพาะ/การสนทนากลุ่มย่อย
/และการสัมภาษณ์เชิงลึก

สัมภาษณ์ คุณนงลักษณ์ ลักษณะโกคิน,
ตำแหน่ง กรรมการบริหารบริษัทซิงเกอร์ประเทศไทย จำกัด(มหาชน)
๗ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พันเอก กิตติพงษ์ พุทธิมณี,
ตำแหน่ง ผู้บังคับการกรมพัฒนาที่ ๒ นครราชสีมา,
๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พันเอก ดร.อัครเดช ประทีปอุษานนท์,
ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสำนักวิทยาการ,
๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นายแพทย์สุธี อ้นตระกูล,
ตำแหน่ง รองนายกเทศมนตรีนครพิษณุโลก,
๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ คุณผุสดี รุ่งเรืองผดุง,
ตำแหน่ง เจ้าของและกรรมการบริหารองค์การเอกชน, ผู้ประนีประนอมดีเด่นระดับประเทศ,
๗ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ คุณณรงค์ สังขะโท,
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาายนาตามรอยพระยุคลบาท,
๘ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ ดร.ประวีณ จุลภักดี,
ตำแหน่ง กรรมการศูนย์พัฒนาการเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี,
๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.,
ตำแหน่ง อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ คุณปัญญา โตทอง,
ตำแหน่ง นักวิจัยชุมชนท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน,
๔ ธันวาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พันตำรวจเอก ชีระพันธ์ ยางสง่า,
ตำแหน่ง ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธร จังหวัดนครปฐม,
๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย,
ตำแหน่งอดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพอากาศ,
๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/นามสกุล : นางนิภาพร ปานสวัสดิ์
- เกิด : วันที่ ๒๒ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๔
- ภูมิลำเนา : ๑๙/๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนองแคะ จังหวัดสระบุรี
- การศึกษา : พยาบาลศาสตรบัณฑิตวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา
 พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์ทำงาน : โรงพยาบาลบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา
 : พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๐ หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลคลองเรือ อำเภอวิหารแดง
 จ.สระบุรี
 : พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐ หัวหน้าพยาบาลโรงพยาบาลวิหารแดง
 อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี
- ตำแหน่งปัจจุบัน : ข้าราชการบำนาญ
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๙/๒ หมู่ที่ ๒ ตำบลหนองแขม อำเภอนองแคะ จังหวัดสระบุรี